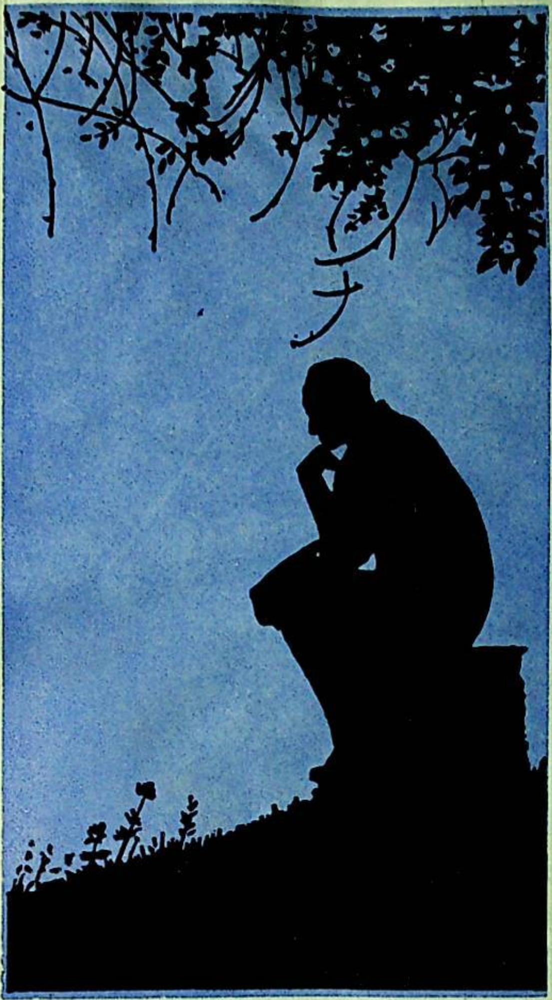

سېغىنىش

مللەتلەر نەشرياتى

سېغىنىش

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇندەرىجە

تېيىپجان هادى	پالۋان كەلدى	1
قېيۇم تۇردى	گۇلزارلىق هويلىدىكى كىشلەر	23
جاپپار قاسىم	هازازۇل	57
ئەخەت تۇردى	ئۇ،يولۋاستىن چۈشتى...	81
مۇهەممەت باغراش	"ساۋاپ"...............	110
هېلىم موللايۇپ	دەل مۇشۇ ئورۇندا......	127
ئېزىز ساۋۇت	سېغىنىش	144
قاهار جېلىل	چاكار	178
توختى ئايۇپ	ۋىسال كېچىسى	206
ئىسلام سادىق	ناخشىچى قىز	230
مۇهەممەت روزى	گۈل - چېچەككە پۈر - كەنگەن قەۋرە	250
تۇرسۇن قاسىم	بۇلۇڭ - پۇشقاقتىكى ئىشلار..................	260
هەسەن سامساق	ئۇچرىشىش..............	271
مەمتىمىن هوشۇر	يىراقتىن يېزىلغان خەت	285
هېلىمنىياز قادىرى	ئەجدەرھا جىلغىسىدا...	295
ئابدىرېهىم تۇنىياز	كومۇلگەن كىتاپ......	305

پالۋان كەلدى

تېيىپجان ھادى

1

سۇمبۇلە ئېيىنىڭ باشلىرى. قىيامدىن ئېگىلگەن ئوچۇق كۈن غۇلجا شەھىرىنىڭ ئۈستىدە يالتىرايتتى. بەيتۇللانىڭ ئاركىلىق تاشقارقى دەرۋازىسىدىن زىندانغىچە سوزۇلغان مەيداندا جۈمە نامىزىدىن يانغان جامائەت مىغىلدىشىپ جامەنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇراتتى. دەرۋازا ئىچىدىن يۇرت چوڭلىرى سىپايە ھالدا چىقىپ كېلىشۋاتاتتى. توپ دەرھال ئىككىگە بولۇنۇپ، يول ئېچىپ، ئەدەپ بىلەن قوللىرىنى قوشتۇرۇپ، باشلىرىنى ئېگىپ ئېھتىرام بىلدۈرۈشتى. ئېگىز بوي، كەكە ساقال، دوقا ماڭلاي، يېشى ئاتمىشتىن ھالقىغان مەززەم زات ھىكىم كىمخاپ تۇماق، مۇۋۇت پېرىجە كىيگەن ھالدا ئاديىپ ھەممىنىڭ ئالدىدا كىبىرانە قەدەم تاشلاپ چىقىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئاپپاق ساقال، سېرىق يېپەك سەللىلىك موللا ناسىر ئەلەم ئاخۇن، كەڭ ماڭلاي، قوي كوز، قىسقا قارا ساقال، بېشىغا ئورە مۇۋۇت توپە كىيگەن ئابدۇرۇسۇل شاغىبەگ ۋە باشقا يۇرت ئۇلىمالىرى ياندىشىپ كەلمەكتە ئىدى.

جامەنىڭ شىمال دوخمۇشىدا ئىگەر-جابدۇقلىرى ياسىداق، سېمىز، چىرايلىق بوز ئات باغلاقلىق ئورنىدا تېپچەكلەپ تۇراتتى. ئۇردا خىزمەتكارلىرى توپنىڭ ئالدىدا چىقىپ كېلۋاتقان مەززەم زات

ھېكىمنى كۆرۈپ، دەرھال ئاتنى ئۇنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلدى. شۇ ئەسنادا ھەممىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ شەنگەن يامۇل تەرەپتە جاڭ-جاڭ قىلغان كۈچلۈك جاڭ ئاۋازى كۆتىرىلدى. مەززەم زات ھېكىمنىڭ خىيالى بۇلۇندى، قول ئىشارىتى بىلەن ئاتنى بىر پەس نېرىراق تۇتۇپ تۇرۇشنى بۇيرۇپ، جاڭ ئاڭلانغان شەنگەن يامۇل تەرەپكە قارىدى. گۈرەن تومۇرلىرىنى كۆپتۈرۈپ، جاڭ ئۇرۇپ جىنىنىڭ بېرىچە توۋلاپ كېلىۋاتقان باقى لوزۇڭغا كۆزى چۈشتى. ئۇنىڭ يان تەرىپىدە چېرىكچە ئالا بۇلماش كىيىم كىيگەن، بويۇنلىرىغا ئۇزۇن قىلىچ ئېسىپ، پۇتىغا گوجەينى گۈل چىقىرىپ يوگىگەن توت چېرىك بىللە كېلىۋاتاتتى. باقى لوزۇڭ مەززەم زات ھېكىمگە كۆزى چۈشكەندىن كېيىن ئادەت بويىچە ئوڭ قولىنى كوكسىگە ئېلىپ سالام بىجا كەلتۈرۈپ قۇللۇق قىلدى ۋە ئۇنىڭ جاۋاپ سالىمىنى ئىجازەت بىلىپ قولىدىكى جاڭنى قاتتىق بىر-ئىككى ئۇرغاندىن كېيىن، كۆپچىلىككە قاراپ ۋاقىرىدى:

—ئەيىۋھانناس، ئاڭلىمىدىم دىمەڭلا خالايىق! شەنگەن دارىنىڭ بۇيرۇغى: كېلەر كۈنى جۈمە نامىزىدىن كېيىن، سوگو سادىرنىڭ خوتۇنى شەرۋانىخان ئىككى بالىسى بىلەن تىرە كىلىكتە چېپىلىدۇ. ياخشىلار بۇنىڭدىن ئىبرەت ئالسۇن، يامانلار ئۆز كۈنىنىڭ نىمە بولىدىغانلىغىنى بىلسۇن. جاڭ-جاڭ-جاڭ...

تۈيۈقسىز قارا بوران چىقىپ ئۇچۇق-سۈزۈك ھاۋانى چاڭ-توزاڭ بىلەن بۇلغىغاندەك، جۈمە نامىزىدا خۇداغا سىغىنىپ ياخشى ئارزۇلار بىلەن كوڭلى يورۇپ تۇرغان شەھەر ئاھالىسى سەراسىملىققا چومدى. ئۇلار سادىرنى ئۆز ئوغلىدەك ياخشى كورەتتى. سادىرنىڭ خەلقنىڭ غېمىنى يەپ، جېنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ زالىملارغا قارشى

كۆرەشكە ئاتلانغانلىغىغا قايىل ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن چەكسىز ھورمەت ۋە قايىللىق ھېسسىياتى بىلەن "سادىر پالۋان" دەپ ئاتىشاتتى. شەنگەن دارىنىڭ سادىرغا تەڭ كېلەلمەي، جىنى سىزىۋاتقان قىيامەتلىك تەقدىرىدىن ئەسەبىلىشىپ، سادىرنىڭ بىگۇنا خوتۇن، بالا-چاقىسىغا چاڭ سالماقچى بولغانلىغى ئۇلارنىڭ زۇلۇم ۋە ئازاپتىن يارىلانغان قەلبىدىكى غەزىۋىگە سەرەڭگە ياقتى. جامە ئالدىدىكى كوپچىلىك شەنگەن دارىنىڭ سۇئىقەستىدىن غەزەپلىنىپ ئۇپۇر-توپۇر بولۇپ كەتتى.

ئەمما ئۇ جاكا مەززەم زات ھېكىمدە تەسىرات پەيدا قىلمىغاندەك ئىدى. باقى لوزۇڭ كاكىراپ جاڭ ئۇرۇپ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، خىزمەتكارلارغا شەرەت قىلىپ ئاتنى كەلتۈردى.

"ئويناشماڭ ئەرباپ بىلەن، ئەرباپ سالۇر ھەر باپ بىلەن، سەن سوگوغا شەنگەن دارىنىغا پۇت ئېتىشنى كىم قويۇپتۇ،—مەززەم زات ھېكىم خىزمەتكارلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن، ئاتنىڭ ئۈستىدە ئوردىغا قاراپ كېتىۋېتىپ ئۆز ئۆزىگە پىچىرلىدى،—پۇقراغا خاننىڭ ئەمرى پەرز، ئۆز ئالدىڭغا ئىش تۇتساڭ، ئاقىۋىتىدە ئۆز بېشىڭنى يەيسەن گاداي، سوگودا كاللا نىمە قىلسۇن، ھەي، پوق-پوق..."

موللا ناسىر ئەلەم ئاخۇنۇم ھېكىمنى ئۆز ئۆيىنىڭ ئۇدۇلىغىچە ئۇزىتىپ كەلدى-دە، قىسقىغىنا خوشلىشىپ ئۆيىگە يان كوچىغا بۇرۇلدى. ئەلەمنى مۇشۇ سائەتتە ئۆزىدە ناھايىتى ئاز ئۇچرايدىغان جىددىلىك باسقان ئىدى. ئىشىك ئالدىدا پەرىشانلىق بىلەن بىر ھازا تۇرۇپ قالدى، قوشۇملىرىنى تۈرۈپ، يادىغا بىر ئىشنى ئالدى-دە، كىمكى خۇدا يولىدا خالىس جەڭ قىلسا، ئۇ، جەننەتى، دىگەن مەنىدە بىر ئايەتنى ئۈنلۈك ئوقۇپ بوسۇغا ئاتلاپ ھويلىغا

كىردى.

ئەمىر ئابدۇروسۇل شاغىبەگ جاكاچىنىڭ ھەر بىر سوزىنى خۇددى ئۆزىگە قارىتىپ ئېيتىلىۋاتقاندەك دىققەت ۋە چىدام بىلەن ئاڭلىدى. سالماقلىق بىلەن بۇرۇلۇپ توپقا نەزەر تاشلىدى، نۇرغۇن كىشىلەر بۇ جاكادىن خۇددى ئۆزىگە ئوخشاش غەزەپلىنىۋاتقانلىقىنى ھىس قىلىپ، مەززەم زاتنى سوغاققىنا ئۈزۈپ قويۇپ، كىشىلەرنىڭ سالام-سائاتلىرىغا سۇسلا جاۋاپ بېرىپ، ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. پىشايۋاندا قارشى ئېلىپ ئالدىغا چىققان ئاغچىغا مووۋت توپىسى ۋە پېرىجىسىنى تۇتقۇزۇپ، ئارتۇقچە گەپ-سوز قىلماي مېھمانخانىغا كىردى. ئۇ، ئۆينىڭ توردىكى كارۋاتقا جەينىكى بىلەن تايىنىپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ قالدى. "ئەلنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ، ئوتىدا كويۇپ، سۆيىدە ئۈچكەنلەرنى سوگو، ئوغرى، بۇزۇق — دەپ ئۆيلايتتى ئۇ، — ئەلنىڭ ئۈستىدە ئات چاپتۇرۇپ، گوشىنى شىلىپ، قېنىنى شورىغانلارنى بولسا بەگ، ئۇلۇغ. ھەي، بۇ جاھاندا ئادالەت، ئىنساپ قالمىدى. ھوسۇل[1] ئىلگىرى 8 خو ئىدى، ھازىر 16 خوغا چىقتى. دىخانىنىڭ ھالىغا ۋاي، بىر يىل قاتتىق ئىشلەپ ئارا-گۇرجەكنى قۇرۇق قۇچاقلاپ قېلىش ئاقىۋىتىدىن قۇتۇلالمايۋاتىدۇ. سادىر مانجۇ ھاكىملىرىنىڭ — زالىم بەگلەرنىڭ زۇلمىغا قارشى ئاتلىنىپ چىقىشتا ئۆز قايغۇسىنى ئەمەس، خەلقنىڭ قايغۇسىنى قىلغان، خەلقنىڭ كوز يېشى، نالىسى ئەپيۇنكەشلەرنىڭ ئىسلاشقان دىلىنى ئېرىتەلمەيدۇ. ئەمما خەلق پەرزەنتى سادىرنىڭ دۈشمەنگە بولغان غەزەپ-نەپرىتىنى ئۇلغايتتى، سادىر قوزغىلىپ

① ھوسۇل — مانجۇ ھاكىمىيىتى ۋاقتىدىكى دىخانچىلىق بېجى.

ياخشى قىلدى. ئۇ توغرا ئويلىدى، ئۇنىڭ ھەركىتى ھازىرچە ئۇچقۇندەك كىچىك كورۇنگەن بىلەن، خەلقنىڭ غەزەپ ئوتلىرى قوشۇلۇپ ئاخىرى چوڭ گۇلخانغا ئايلىنىدۇ. بىر-ئىككى ئادەمنى ئولتۇرۇش، چاناش، قىرغىنچىلىق دۈشمەننى قورشاۋغا ئالغان ئوت يالقۇنلىرىنى ھەرگىز ئۆچۈرەلمەيدۇ."

2

شەنگەن يامۇلنىڭ ئارقىسىدىكى شەنگەن سارىيىدا ئۈستى قىزىل سىرلانغان جوزا قويۇلغان ئىدى. شەنگەن ئۆز ئادىتى بويىچە جوزىغا داستىخان سالمىدى. كىچىك-كىچىك تەخسىلەردە ناۋات، ياڭاق مېغىزى، قارا گازىر، خاسىڭ ھەم كوك كىشمىشلەرنى تىزىپ جوزىنىڭ ئۈستىنى تولدۇرۇۋەتكەن ئىدى. جوزا ئەتراپىغا يۈگلىرى ئوسكىلەڭ، كىچىكرەك ئېيىق تېرىسى ۋە قىزىل رەخ بىلەن ئەستەرلەپ، چورىسىگە جىيەك تۇتقان يىلپىز تېرىسى سېلىنغان، ئۇنىڭ ئۈستىدە پۇتىغا قېلىن چەملىك خەي، ئۇچىسىغا تەيجى[1] ئۇنىۋانلىق ساغۇچ گۇللۇك تاۋار پېرىجە كىيىپ، ئۇزۇن، يالغۇز ئورۇمە چېچىنى ئارقىسىغا تاشلاپ مەززەم زات ھېكىم ئولتۇراتتى، جوزا يېنىدا ئۇزۇن ئورۇمە چېچىنىڭ ئۈستىدىن قالپاق جۇگزا كىيىۋالغان، يېشى ئەللىكتىن ئاشقان قىيسىق كوز شەنگەندىن باشقا ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا تونۇش ئابدۇروسۇل شاغىبەگمۇ بار ئىدى.

— پېقىرىڭلارغا مۇشۇ يېقىندىن ئۇرۇمچى جياڭجۇنى جاناپلىرى

① تەيجى — مانجۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ مەنسەپ دەرىجىسى.

هەم كۇرە ئۇلۇغىمىزدىن نۇرغۇن مەكتۇپلار كەلدى. — شەنگەن مېهمانلارنى جوزىدىكى نازۇ-نېمەتكە تەكلىپ قىلدى ۋە ئەجدەرها سۇرەتلىك سىركاي چىنىدىكى چاينى بىر يۇتۇم ئوتلاپ قويۇپ سوزىنى داۋام قىلدى. — بۇ مەكتۇپلارنىڭ تولىسىدا هوسۇلنى ۋاقتىدا يىغىپ ئۇرۇمچى، قۇمۇلنى ئۇزۇلدۇرمەي ئاشلىق بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشىمىزدا هەرقايسىڭلارنىڭ دولەتكە ساداقەتلىك كورسىتىپ قىلغان ياردىمىڭلارغا تەشەككۇر بىلدۇرۇلگەن.

بۇ گەپتىن تاۋى تاغدەك ئوسكەن مەززەم زات هىكىم گەۋدىسىنى كېرىپ قىمىرلىتىپ قويدى.

— مەكتۇپلارنىڭ ئىچىدە كەمىنە خىزمەتكارلاردىن ئۇلۇقلىرىمىز يەنە قانداق خىزمەتلەرنى كۇتىدىكەن؟ — دىدى مەززەم زات هىكىم.

— بۇگۇن بىر يەرگە دەرقەمدە بولۇشىمىز ئۇلۇقلىرىمىزنىڭ سالمىنى هەر بىرىڭلارغا يەتكۇزۇش، بىزلەر بىجا كەلتۇرۇشكە تېگىشلىك بولغان خىزمەتلەر توغرىسىدا ئاز-تولا كېڭىشىپ ئېلىش ئۇچۇن ئىدى، — دىدى شەنگەن ئوزىگە مۇنايىم كورۇنۇش بېرىپ.

— قېنى ئىلتىپات قىلسىلا ئۇ خىزمەتلەرنى، ئىجرا قىلىشقا بىزلەر بېشىمىز بىلەن تەييار، شۇنداق ئەمەسمۇ شاغىبەگ جاناپلىرى، — دەپ مەززەم زات هىكىم ئابدۇروسۇل شاغىبەككە قارىدى.

— ئەلۋەتتە، — ئابدۇروسۇل بەگ سۇسلا جاۋاپ بەردى.

— هازىر ئۇرۇمچى، قۇمۇل، ماناسلاردا چېرىكلەرنىڭ سانى كوپەيدى. جياڭجۇن جاناپلىرى كۇرە سىلىڭىغا يەنە چېرىك ئەۋەتىشنى ئەمىر قىپتۇ. بۇنىڭدىن مەقسەت پۇقرالارنىڭ خاتىرجەم-ئەمىنلىگىنى قوغداش، چېرىككە ئاش كېرەك. ئاش تېخى پۇقرانىڭ قولىدا، توكۇلمىگەن هوسۇلنى قانداق يىغىۋېلىش هەققىدە پېقىر جانابىڭلارنىڭ

ئەقىل-مەسلىهەتلىرىڭلارغا بەكمۇ مۇهتاج.

ئارىنى جىمجىتلىق ۋە كوڭۇلسىزلىك باستى. خېلىدىن كېيىن بۇ جىمجىتلىقنى بىرىنچى بولۇپ مەززەم زات هىكىم بۇزدى ۋە سوزگە كىرىشتى.

— پۇقرانىڭ هوسۇلنى توكمىگەنلىگى ئاشلىق ئەمدىلەتىن ئورۇلىۋاتىدۇ، قوشۇلغان هوسۇلنى بالدۇرراق ئۇقتۇرمىغانلىق يەنە بىر ۋەجى بولماقتا. دەرهەقىقەت، بويۇن تاۋلىق قىلىۋاتقان پۇقرالارمۇ يوق ئەمەس. ئاشلىق يىغىلىپ بولسىلا قولىمىزدا هوكۇم بولغاندىن كېيىن هەرنىمە قىلىپ بولسىمۇ هوسۇلنى تولۇغى بىلەن يىغىۋېلىپ ئۇلۇقلىرىمىزنى خاتىرجەم قىلىشقا جېنىمىز پىدا.

شەنگەن شاغىبەككە تىكىلدى. ئەمىر ئابدۇروسۇل شاغىبەگ ئوزىدىكى غەزەپنى چىدام بىلەن بېسىپ ئولتۇراتتى. ئۇ، شەنگەننىڭ مۇددىئاسىنى، دىخاننىڭ گوشىنى ئوز ئىچىدىن چىققان مۇناپىقلارنىڭ پىچىغى بىلەن شىلىۋېلىش مەقسىدىگە يەتمەكچى بولۇۋاتقانلىغىنى هىس قىلغان ئىدى. ئۇ چىرايىغا زور بىلەن كۇلكە يۇگۇرتۇپ گەپكە كىرىشتى:

— هوسۇلنىڭ توكۇلمىگەنلىگە ئاشلىقنىڭ يىغىلىپ بولمىغانلىغى مۇهىم سەۋەپ ئىكەنلىگىنى هىكىم جاناپلىرى ئۇچۇر قىلدى، — دىدى شاغىبەگ، — لېكىن بىچارە خەلقنىڭ تۇمەن مىڭ خىل ئالۋاڭ-ياساقتىن هالسىزلانغانلىغى يەنە بىر سەۋەپ دەپ ئېيتىمەن. پېقىر سەهرالارغا چىقىپ يۇرتنى ئارىلاپ كوردى. خېلى هاللىق دىخانلىرىمىز ياز بويى ئوزۇق-تۇلۇكتىن قىسىلىپ قاخشىماقتا. ئاشلىق تېخى ئېتىزدا، دىخاننىڭ ئىشىگىگە هوسۇل سۇيلەپ بېرىش سوگەتتىن ئاموت ئۇزىمەن دىگەن ئەخمەقنىڭ ئىشى بولۇپ قالارمىكىن دەپ

ئويلايمەن. ئاۋال ئاشلىق يىغىلسۇن، دىخان خاماندا چەش تەييار-
لىسۇن. شۇڭغىچە نىمە ئىش قىلىپ تۇرۇش توغرىسىدا شەنگەن
دارىنىنىڭ مەسلىھىتىنى ئاڭلاشقا مۇمكىنمىكىن.

شەنگەنگە ئەمىر ئابدۇروسۇل شاغىبەگنىڭ سوزى ياقمىدى،
ئۇنىڭ چاپاق قايناپ تۇرغان كوزلىرى شاغىبەگنىڭ ئوتكۇر كوزلىرى
بىلەن ئۇچراشتى.

—شاغىبەگ جاناپلىرىنىڭ قوشۇمچە پىكرى مەن ئۇچۇن تولىمۇ
يېڭىلىقتۇر،—شەنگەن مۇغەمبەرلىك بىلەن چىشلىرىنى كورسىتىپ
ھىجايدى،—شاغىبەگ بەكساددا، تۇز كوڭۇل ئىنسان. ھاللىق
دىخاننىڭ ئوزۇقلۇغى تۇگەپ قالدى، دىگەن قانداق گەپ. بىر هال-
لىق دىخان 16 خو ھوسۇلىنى توكەلمىسە، بۇ ئىلىخونى قانداقمۇ
"خو"① دىگىلى بولسۇن؟!

سوھبەت تالاش-تارتىشلىق مۇزاكىرە تۇسىنى ئالدى. شەنگەن
بىردىن جىددى كەيپىياتقا ئوتتى، يۇمشاقلىق، سىپاپ-سىلاپ ئىش
قىلىش ئۇنىڭ نەزىرىدە بۇ يۇرتتا ئاقمايدىغاندەك ئىدى. ئۇ پۇقرا-
لارغا قاتتىق قوللۇق بولۇپ ھوسۇلنى ۋاقتىدا يىغىۋېلىش دولەتنىڭ
تەغدىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئىش بولۇپ قالغانلىغىنى، شۇ كۇنلەردە ئىلى-
دىمۇ خەلق ئىچىدە "بۇزاقى"②لارنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىغىنى، جياڭ-
جۇن جاناپلىرىدىن كەلگەن مەكتۇپتىن ئۇلارنىڭ ماناس، ساندىخوزا،
ئۇرۇمچىدىكى "بۇزاقى"لار بىلەن ئالاقە باغلىغانلىغىنىڭ مەلۇم ئىكەن-
لىگىنى ئېيتتى، ھوكۇمەتنىڭ بۇنداق "بۇزاقى"لارنى باستۇرىدىغان-

① خو — خەنزۇ تىلىدىكى "خاۋ" دىگەن سوز بولۇپ، ياخشى مەنىسىدە.
② بۇزاقى — بۇزۇق مەنىسىدە.

لىغى، شۇنىڭ ئۇچۇن پەن تامى، مىلىڭ تەيلەرنىڭ① بۇنىڭدىن ئون
بەش كۇن ئىلگىرى دارغا ئېسىلغانلىغىنى ئالاھىدە ئەسكەرتتى.

—ئوتكەن پەيشەنبە كۇنى سادىق خىزمەتكارلاردىن بىرى
ھوسۇلغا بويۇنتاۋلىق قىلىۋاتقان بۇزاقىلار توقۇپ چىقارغان بىر
قوشاقنى پىقىرغا يەتكۇزدى:

ئالىۋاڭ ھوسۇلۇم تولا،
قۇياي دىسەم ئېشىم يوق.
بۇ ھوسۇلنى قۇيمىسام،
تىرىكلىكتە بېشىم يوق!

—قاراڭلار، نىمە دىگەن زەھەرلىك قوشاق بۇ، قوشاقنى ئاۋام
خەلق كوچىدا ناخشا قىلىپ ئېيتىپ يۇرەرمىش. بۇ ئىغۋا جانابىڭلار-
نىڭ سەمىگە چۇشمىگەندىمۇ؟!

—پېقىر تولۇق خەۋەردار ئىش،—دىدى مەززەم زات ھىكىم
بىرئاز ئوڭۇپ-تاتىرىپ،—بۇ سوگو سادىرىنىڭ ئىچىدىن تامغان
زەھەر. ھوسۇلنىڭ يىغىلماسلىغىدا، بەزى پۇقرالارنىڭ بويۇنتاۋلىق
قىلىشىدا بۇ بۇزاقىنىڭ ئارقا تىرەك ئىكەنلىگىگە ئەسلى گۇمانىم
يوق.

شەنگەن ھىكىمنىڭ مولچەرىنى باش ئىشارىسى قىلىپ تەستىق-
لىدى.

—سوگو سادىرىنىڭ خوتۇنى، ئىككى بالىسى بىلەن قوشۇپ چانە-
لىدىغانلىغى جاكا بولدى، خەۋەردار بولغانسىلەر؟

① پەن تامى، مىلىڭ تەي—ئىلىدىكى تۇڭگان چوڭلىرى بولۇپ، قوزغىلاڭ
كوتىرىشكە كىرىشكەندە پاش بولۇپ دارغا ئېسىلغان.

—بۇ ئىش ھازىر پۈتۈن يۇرت ئەھلىگە مەلۇم.

—سادىر ئۈچىغا چىققان بۇزاقى بولغانلىغى ئۈچۈن سىلەرنىڭ سەمىگلارغا سالماي بۇ ھوكۇمىنى كۇرە دارىنى بىلەن چىقارغان ئىدۇق، —دىدى شەنگەن ئاچچىقتىن چاچراپ تۇرۇپ، —ئۇنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ كەلگەنلەرگە بىر مىليون سوپيۇ① ئىنئام قىلىدىغانلىغىمىزنى ئېيتقان ئىدۇق. بۇگۇن ئۇنى تۇتۇپ كېلىش ئۈچۈن 200 باتۇر چېرىك يولغا سېلىندى. ئۇمۇ جازا مەيدانىغا كەلتۇرۇلۇپ، خوتۇن، بالا-چاقىسى بىلەن بىللە چانىلىدۇ.

سوھبەت سادىرنىڭ خوتۇن، بالا-چاقىسى چانىلىدىغان كۇنى ئىبرەت بولسۇن ئۈچۈن ھوسۇل توكۇشكە بويۇنتاۋلىق قىلىۋاتقانلار كوپرەك قاتناشسۇن دىگەن مەسلىھەتتىن كېيىن ئاخىرلاشتى. سوھبەتنى يەنە داۋام قىلدۇرۇشقا كوزلىرى پۇرۇلۇپ قىزارغان، ئەسەبىلىشىپ تىترەك ئۇلاشقان شەنگەن بەرداشلىق بېرەلمەيتتى، بۇنىڭدىن ئەپيۇن خۇمارىنىڭ قىستىغانلىغى مەلۇم ئىدى، جوزا ئەتراپىدىكىلەر ئۇزىنى بىلىپ ئاستا ئورنىدىن قوزغالدى. شەنگەن مېھمانلىرىنى ئۇزىتىپ قويغاندىن كېيىن ھوجرىغا كىرىپ تەييار تەھىگە جەينەكلەپ، شولانغان ئەپيۇننى ئاچكوزلۇك بىلەن شوراشقا باشلىدى.

3

سۇبھى كوتىرىلىپ، تاڭ ئەندىلا غۇۋا يورۇشقا باشلىغان ئىدى. سەھەرنىڭ سەلكىن شامىلى شەبنەم باسقان ئوتلار ئۇستىدىن غۇر-

① سوپيۇ — شۇ چاغدىكى ھوكۇمەت تارقاتقان پۇل.

غۇر ئۇچماقتا. ئەتراپ جىمجىت، پەقەت سەھەرچى تورغايلارنىڭ كوكۇل مەيدانلىق ئۇستىدىن غۇيۇلداپ ئۇچۇپ چوقچۇقلىغان ئاۋازى يېڭى بىر تاڭنىڭ باشلانغانلىغىدىن دېرەك بېرەتتى.

سادىر پالۋان 20 نەچچە ئاتلىق كىشىنى ئەگەشتۇرۇپ، تاڭ سەھەردە روزىمەتيۇزىنىڭ ئاق ئوستەڭ قۇيغىنى ئاستىدىكى چوڭ كورۇكتىن ئوتتى. شەھەر يولىنىڭ كۇن پېتىش تەرىپىدىكى قوناقلىقنىڭ يېنىغا كەلگەندىن كېيىن ئاتلارنى بىرئاز سوۋۇتۇپ، تاسما چۇلۋۇرلىرى بىلەن چۇشەپ ئوتقا قويۇشۇپ، ئۇزلىرى يانپاشلاپ ئارام ئېلىپ يېتىشتى.

سادىر خەلق ئارزۇسىنى يۇرەككە تېگىپ، مانجۇ زالىملىرىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ئىسيان كوتەرگەندىن كېيىن ئۈچ قېتىم زىندانغا تاشلاندى، قۇمۇلغا پالاندى. ئاخىرى ئۇ تومۇر قەپەزدىن ئۇچۇپ چىققان قۇشتەك قۇتۇلۇپ چىقىپ ئىلگىرىكىدىن نەچچە ھەسسە زور غەزەپ ۋە نەپرەت، ئاجايىپ قەھرىمانلىق بىلەن كۇرەشكە ئاتلاندى. شەنگەن ئەسەبىلىشىپ سادىرنى تىرىك تۇتۇپ كەلگەنلەرگە بىر مىليون سوپيۇ مۇكاپات بېرىشنى جاكا قىلدى، ئىز قوغلاپ يېزىلارغا چىققان چېرىكلەر گوجەيلىرىنى سورەپ، ئاغزى-بۇرنىقان، ئاقساق-چولاق بولۇپ، دەلدەڭشىپ شەھەرگە ئارانلا كىرىۋالاتتى ياكى قازانچى غوللىرىدا يەر چىشلەپ، سوغ يەرنى قۇچاقلاپ يېتىپ قالاتتى.

شەنگەن ئۇسۇلىنى ئوزگەرتتى. يامۇل خىزمەتچىلىرىدىن ”نىياز شۇمپەن“ دىگەن سادىر بىلەن بۇرۇن كۇرەدىكى زىنداندا بىللە ياتقانلىغىنى نىقاپ قىلىپ، ”سادىرغا قوشۇلىمەن“ دەپ ئۈچ ھەمراينى ئېلىپ سادىرنىڭ ئويىگە چىقتى. شەرۋانىخان بۇ ئىشتىن بىر

كۆن ئىلگىرى خەۋەر تېپىپ ئۆزىدىن يىراق تۇرۇۋاتقان سادىرغا يەتكۈزدى. سادىر شۇ كېچىسى يوشۇرۇنچە تۆت-بەش ھەمرا بىلەن كەلدى. نىياز شۇمپەننى يالىڭاچلاپ، يۈز-كۆزىنى قاپ-قارا بوياپ، مىنىپ كەلگەن ئېتىغا تەتۈر مىندۈرۈپ، چىرماپ باغلاپ شەھەرگە يولغا سالدى. ئۇنىڭ ھەمرالىرى سادىرغا قوشۇلۇپ قازانچى غولىغا چىقىپ كەتتى. بۇ ئەلەملىك ئىش شەنگەنىگە ئۆلگەنىنىڭ ئۈستىگە تەپمەك بولدى. دەرھال ئون چېرىك چىقىرىپ شەرۋانىخاننى ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى — ئىگەم قۇل، دەۋران قۇل بىلەن تۇتۇپ كېلىپ زىندانغا تاشلىدى. بۇلارنى ئۆلتۈرۈش جاكاسى زىنداندىكى سوراقتا سادىر ھەققىدە تېگىشلىك مەلۇمات ئالالمىغاندىن كېيىن چىقىرىلغان ئىدى. ئەمما بۇ ئىشتىن سادىر ۋاقتىدا خەۋەر تاپتى.

ئۇلار بىرئاز ئارام ئالغاندىن كېيىن بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى بېسىپ سۈپ-سۈزۈك ئاق ئۆستەڭنىڭ بويىغا كەلدى. قىردا چوقچىيىپ ئولتۇرۇپ يۈزىنى يۇيۇشتى. ئاندىن پوتىلىرىغا تۈگۈپ ئالغان قاتتىق نانلىرىنى سۇغا چىلاپ ئېچىتىپ ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى.

— ئۆتنى مەن تۇتتۇم، شەنگەننىڭ بىگىسسى بولسا مەن بىلەن ئېلىشسۇن، نىمە ئۈچۈن خوتۇنۇم، باللىرىمنى چانماقچى بولىدىكەن؟ — سادىر ئۆستەڭ قىرىدا ئولتۇرۇپ غەزەپ بىلەن سۆزلەيتتى. — ياق، بېشىم ئامان بولىدىكەن، بۇ سۇيىقەستنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا يول قويمايمەن.

سادىر ئۆتكۈر كۆزلىرىنى يۈگۈرتۈپ، ھەممە ئەتراپقا بىر نەزەر سېلىپ چىقتى. سەل كەينىگە چۈشۈپ قالغان جىيەكلىك ئاق مالىخىيىنى قىرلاپ قويۇپ، سېپىغا سېرىق سىم ئورالغان قامچىنى ئالقىنىغا ئېلىپ سىقىمداپ چىڭ تۇتۇپ ئولتۇراتتى. ھەمرالىرى ئۇنىڭ سۆزىنى

دىققەت بىلەن تىڭشايتتى.

— بىزدە نىياز شۇمپەندەك مۇناپىقلارمۇ بار، ئەمما "ھوششەرە" دەپ ئىشىمىزغا يار-يۆلەك بولىدىغان ياخشىلار، مەسىلەن، ئەمىر ئابدۇرۇسۇل شاغبەگ، موللا ناسىر ئەلەم ئاخۇنۇمدەك ئادەملىرىمىز مۇناپىقلاردىن كۆپ. بىز بۇنداق ئادەملەر بىلەن بىرلەشسەك، ئۇلارنىڭ خەلقنى تەشكىللەش، باشقۇرۇش ماھىرلىقىنى ئۆزىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرساق، شەنگەن-دارىنلارنى داغدا قالدۇرىدىغانلىقىمىزدا گەپ يوق.

— ھوي سادىركا، سەن دىگەن ئۇ زاتلار مانجۇ تەختىنىڭ بىر بۇرجىكىدىن بولسىمۇ ئورۇن تۇتۇپ تۇرۇپتۇ، ئۆز بەختىنى قۇربان قىلىپ بىز بىلەن بىللە بولارمۇ؟ — دىدى ياش شىريازدان.

— بىز تۈنۈگۈن چىققان "باتۇر چېرىكلەر"نى تېرى-پىرەڭ قىلىپ، بۈگۈن بۇ يەردە خاتىرجەم ئولتۇرۇشىمىز نىمىدىن؟ — دەپ سادىر شىريازدانغا ئەھۋالنى چۈشەندۈردى. — شاغبەگ قاتارلىقلار بىزگە ئالدىن خەۋەر بەردى، بىزمۇ بۇ ئەبلەخلەرنى ئەپلەش يوللىرىنى ئالدىنالا تەييارلاپ قويدۇق. شەنگەن بىزنى نەچچە مىليون سوپيۇ خەجلەپ تۇتالمىغان ئىدى. بۈگۈن بىز قىلىچ ئوينىتىپ جازا مەيدانىغا ئۆزىمىز كىرمەكچى بولىۋاتىمىز. بىز قانداق قىلىپ بۇ ئىشلارنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرالىدۇق؟ زالىم مانجۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ زۇلمى خەلقىمىزنى ئۇيۇلتاشتەك ئۇيۇشتۇردى ئۇكا، خەلقنىڭ قەلبى بىز بىلەن بىللە.

سادىر بۇ گەپلەرنى ئۈستۈن روھ بىلەن ئېيتتى. ھەمرالىرىمۇ ئۇنىڭ سۆزىدىن تەسىرلىنىپ روھلانغان ھالدا ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ ئاتلارغا قاراپ ماڭدى. ئۇلار ئەمدى ئۆزلىرى مولچەر قىلىنغان

ۋاقىتتا جازا مەيدانىغا يېتىپ بېرىپ باتۇرلۇق بىلەن پاراسەتنى ئىشلىتىپ، شەرۋانىخان ۋە ئۇنىڭ ئىككى بالىسىنى ئۆلۈم تەقدىرىدىن قۇتقۇلدۇرماقچى ئىدى. شىريازدان تورۇق قاشقا ئاتىنىڭ ئېغىزدۇرۇقلىرىنى سىلىپ، ئولاغلىرىنى چىڭىتىپ سادىرنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلدى.

سادىر كۈن چىقىشقا — خۇددى شىردەك سوزۇلۇپ ياتقان ئاۋرالغا، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ئالتۇندەك يالتىراپ تۇرغان قۇياشقا، قۇياش نۇرىغا چۈمۈلۈپ تۇرغان گۈزەل ئىلى ۋادىسىغا ئۈن-تىنسىز، زوق بىلەن تىكىلىپ، ناماز قىيامدا تۇرغاندەك بەستلىك قامىتىنى تىك تۇتۇپ قاراپ تۇرماقتا ئىدى. ئۇنىڭ قوشۇمىلىرى تۈرۈلۈپ، سوزۇلغان قاشلىرى ھىمىرىلدى. ئۇ مۇڭلۇق قوشاقنى پىچىرلىدى:

ئىلى ئولكىسى دەيدۇ،
ئوتتۇرسى ئاب-راۋان تاغ.①
تاغلىرىدىن ماي ئاقار،
ئەتراپلىرى شەرۋەت باغ.

ئۇ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى، بۇرۇلۇپ شىريازدانغا قارىدى.

— كەچ قالمىدۇقمۇ سادىركا؟ — دىدى شىريازدان سادىرغا خۇش چىراي بىلەن قاراپ.

— ياق، — دىدى سادىر، ھازىر جاۋاپ سوز قىلىپ، — كۈن تېخى ئەتىگەن، شەھەرگە كىرىپ، جۇمە نامىزىنى ئوقۇپ، ھەدەڭنى شەنگەنگە پەتە ئوقۇتۇپ، بازاردىن ئوتياش ئېلىپ كوچۇرۇپ چىقساق، ھەدەڭ بۇ يەرگە كېلىپ بىزگە لەگمەن ئېتىپ بېرىشكىمۇ ئۈلگۈرىدۇ ئۇكا، — دىدى سادىر چاقچاق قىلىپ.

① ئاب-راۋان — سۈيى راۋان دىگەن مەنىدە.

لېكىن ئۇنىڭ يەنە بىر ھەمرىيى ئازنىباقى سەل جىددىلىشىپ قالدى بولغاي ئەتىمالىم، سادىرنىڭ گەپلىرىنى ماقۇل كورمىگەن ئاھاڭدا سوز قىلىپ:

— چاقچاقنىراق بول سادىر، ۋاخ قالدۇق ھوي، — دەپ ئۈنلۈك ئاۋازدا ئېيتتى.

— تولا قايىنىماي ئاستىراق ۋاقىرا، — سادىر ئازنىباقى بىلەن چېقىشىپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، — توخۇ يۈرەك، قورقۇۋاتامسەن نىمە؟

ئازنىباقى كوزلىرىنى ھەيارلارچە ئويىنىتىپ سادىرغا مەنىلىك قارىدى. سادىر شۇ تاپتا ئۇنىڭ كوڭلىدە كېچىۋاتقان خىيالنى دەرھال سەزدى. ئۇنىڭ ھىلىلا قىلغان سوزىدىكى "قايىنىما" دىگەن گەپ ئالدىراشلىقتا ئۇنىڭ ئېغىزىدىن چىقماي دىمىغىدىن چىققاندەك تەسىرات پەيدا قىلغانلىقىنى سېزىپ چاقچىقىنى داۋام قىلىپ دىدى:

— كۆلمە ھوي شەيتان، — دىدى ئۇ ئاتىنىڭ بېشىنى شەھەر تەرەپكە قاراپ بۇراپ تۇرۇپ، — ئاكاڭنىڭ بۇنچىلىك ھۈنىرى بولمىسا سادىر ئېتىمغا شوھرەت قوشۇپ "خاڭرۇق"① دەپ داڭ چىقارمايدۇ! جۇرۇڭلار ئاغىنىلەر، كەتتۇق...

ھەممە تەڭ كۈلۈشتى، يولدىن چاڭ-توزاڭ ئۇچۇرۇپ، شەھەرگە قاراپ ئاتلارنى بولۇشچە چېپىپ كېتىشتى.

4

غۇلجا شەھىرى ئىگىز سېپىل ئىچىگە ئورۇنلاشقان، شەھەر خەلقى

① خاڭرۇق — سادىرنىڭ لەقىمى.

خەنزۇچە پەشتەقلىق قىلىپ يېپىلغان ئاركىلىق چوڭ قوش دەرۋازىدىن قاتناپ سىرت بىلەن ئالاقە قىلىدۇ. شەھەرنى ئوراپ سوققان سېپىل ئۈچۈن توپا ئېلىنغان خەندەكلەر ناھايىتى كەڭ ۋە چوڭقۇر بولۇپ، بۇ يەر توختام سۇ ۋە شەھەر ئىچىدىن ئېلىپ چىقىپ توككەن ئەخلەت-چاۋالار بىلەن چىرىپ سېسىپ پاسكىنىلىشىپ تۇرىدۇ.

ئولۇم جازاسى ھوكۇم قىلىنىدىغان جىنايەتچىلەرنىڭ تولىسىنى شەنگەن ئوز داتىڭدا سوراق قىلىپ، شۇ يەردە ھوكۇم ئېلان قىلىدۇ. ھوكۇم كۇرە دەرۋازىدىن چىققاندىن كېيىن سېپىل ياقىسىدىكى خەندەك بويىدا ئىجرا قىلىنىدۇ. "قىلمىش-گۇناھلىرى چوڭ، پۈتۈن يۇرت ئىبرەت ئالمىسا بولمايدىغان گۇناھكار"لارنى سېپىلنىڭ سىرتىدا سەھنە ياساپ، "ئىبرەت ئالسۇن" ئۈچۈن پۈتۈن خەلقنى قاتناشتۇرۇپ شەنگەن ياكى چوڭ ئەمەلدارلاردىن بىرسى سوراق قىلىپ، ھوكۇم ئېلان قىلىدۇ، ئاتىدۇ ياكى چاپىدۇ.

شەرۋانىخان سوراق قىلىنىدىغان جازا سەھنىسى دەڭ دەرۋازىدىن چىقىپ ئازراق ماڭسىلا يەتكىلى بولىدىغان تېرەكلىك ئارىسىدىكى ئوچۇق مەيدانغا قۇرۇلغان ئىدى. سەھنە سەككىز تال لەرنى تىكلەپ ئاددىيغىنا ياسالغان، ئەتراپلىرى بورا بىلەن تورالغان، سوراقچى ئۈچۈن سەھنىنىڭ ئالدى تەرىپىگە قارا سىرلانغان توت چاس جوزا، جوزا ئۈستىگە بىرنەچچە پالاق قويۇلغان ئىدى. شەرۋانىخان جازا مەيدانىغا ئىلگىرىكى مەھبۇسلارغا ئوخشاش كوچىدا يالاپ، تاماشىچى توپىنى ئولاشتۇرۇپ ئاشكارا ئېلىپ كېلىنمەي، ئالدى يېپىق سايۋانلىق مەپىدە خۇپىيانە كەلتۈرۈلدى.

بىگۇنا ئايال ئۈچۈن يۈرەكلىرى ئورتەنگەن خەلق ئۇنىڭ ئەتراپىغا دۈكۈرۈشۈپ كېلىشكە باشلىدى. بويۇنلىرىغا قىلىچ، قارا

مىلتىق ئاسقان چېرىكلەر تەۋرەپ كېلىۋاتقان خەلقنى چەتتە تۇرۇشقا بۇيرۇپ، ۋاقىراپ-جاقىراشماقتا ئىدى.

ئادەتتە ئادەم ئاتقاندا تاماشىچى ناھايىتى ئاز چىقاتتى، ئادەم چاپقاندا بولسا كوپ چىقاتتى، بۇنىڭ سەۋەبى، ئادەم چاپقۇچى جاللاتلار بۇ يەردە ئوز ماھىرلىقىنى كورسىتىشەتتى. ئۇلار ئالدى بىلەن گۇناھكارلارنى تىزلاندۇرۇپ ئولتۇرغۇزىدۇ، ئاندىن جاللات بىر پۇتىنى كوتىرىپ، بىر تۇرلۇك ماھىرلىق بىلەن ئۇزۇن غىلاۋىدىن قىزىل پوپۇكلۇك، ئوتكۇر قىلىچىنى "شارت" قىلىپ سۇغۇرۇپ ئالىدۇ، قىلىچىنى ئايلاندۇرۇپ، كۈن نۇرىدا يالتىرىتىپ چامباش ئارىلاش قىلىچ ئويۇنى كورسىتىدۇ. ئويۇن ئارىسىدا خەلق توپى ئىچىدىكىلەرنىڭ بىر-ئىككىسىنىڭ بېشى ئۈستىدىن قىلىچىنى يالغاندىن چاپقاندەك قىلىپ ئوتكۇزىدۇ. موللاق ئېتىپ يەنە قىلىچ ئويۇنى كورسىتىدۇ. گۇناھكارمۇ تىكىلىپ قاراپ قالىدۇ. جاللات تۇيۇقسىز ئۇنىڭغا قىلىچ ئۇرىدۇ، ئۈزۈلگەن باش پوكزەكتەك قاڭقىپ يەرگە چۈشىدۇ. جاللاتلارنىڭ يەنە بىرسىنىڭ قولىدا يوغان، ئاق جىڭمۇما بولۇپ، باش كەسكەن جاللات قانلىق قىلىچىنى جىڭمۇمىغا سۈركەپ ئۇنىڭدىن بىر چىشلەم يەيدۇ، قالغان جاللاتلارمۇ يېيىشىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار قانغا تويۇپ، يۈرىگى توختاپ، باتۇرلۇقىنى ئاشۇرغان بولىدۇ.

لېكىن بۈگۈن تېرەكلىكتىكى خەلق توپى ئادەتتىكىدىن كوپ ئىدى. كوپلىگەن خەلق "كاللا كېسىش تاماشىسىنى" كورۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئوزلىرى سويگەن پالۋاننىڭ بىگۇنا ئايالى بىلەن ۋىدالىشىش ئۈچۈن كەلگەن ئىدى.

شەرۋانىخان سەھنە ئالدىغا كەلتۈرۈلدى. ئوغۇللىرى بېشىغا كېلى-

ۋاتقان بالايى-ئاپەتتىن گاڭگىراپ، قوي كوزلىرىنى مولدۇرلىتىپ ئانىسىنىڭ ئىككى يېنىدا تۇراتتى. شەرۋانىخانىنىڭ بىلەكتەك ئىككى قارا ئۇرۇمە چېچى چۇگۇلغان، ئۇنىڭ بىرسى ئالدى تەرەپكە، يەنە بىرسى ئارقىسىغا تاشلانغان، چولپان كوزلىرىنىڭ ئاقلىرى بىرئاز قىزارغان، قاڭشارلىق بۇرنى ئۇچىدا بولسا تەر تامچىلىرى دانە-دانە يالتىراپ تۇراتتى. بىر پەستە سەھنە ئۇستىگە ئۇزۇن كوك تاۋاردا چاڭزا، بېشىغا بىر ئوقغاتلىق قالپاق جۇڭزا كىيگەن ئۇزۇن ئۇرۇمە چاچلىق ۋاڭ دارىن چىقتى. توڭچىغا ئىشارەت قىلىپ شەرۋانىخانىنى سوراق قىلىشقا باشلىدى:

—ئېتىڭ نىمە سېنىڭ؟!

—...

—ھەي، پاڭمۇ سەن، ئېتىڭ نىمە دەۋاتىمەن؟!

—ئىككى ئايدىن بېرى مېنىڭ ئېتىمىنىڭ نىمە ئىكەنلىگىنى بىلىۋالالمىدىڭمۇ؟—دىدى شەرۋانىخان ھېچ ئەيمەنمەي تەمكىنلىك بىلەن.

شەرۋانىخانىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغان خەلق بىر بىرىگە كوز يۇگۇرتۇپ خۇپپيانە كۇلۇۋېلىشتى.

ئەمما ۋاڭ دارىن قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ، ئوزىنى بېسىپ، سىپايى ئاھاڭدا:

—ھەي ياڭگاڭزا، بۇ سوراق رەسمىيتى، ئالدى بىلەن ئېتىڭنى ئېيت،—دىدى.

شەرۋانىخان غەزەپ بىلەن، ھەممە ئاڭلىغۇدەك قىلىپ، ئۇنلۇك ئاۋازدا "شەرۋانىخان!" دىدى.

—داداڭنىڭ ئېتى نىمە؟

—موللا توختى.

—سەن قايسى يۇرتتىن؟

—موللا توختى يۇزىدىن.

—سادىرغا تەككىلى نەچچە يىل بولدى؟

—15 يىل.

—ھازىر سادىر نەدە؟

—مەن ئىككى ئايدىن بېرى زىنداندا، سادىرنى سەن بىلمىسەڭ مەن نەدىن بىلەي.

ۋاڭ دارىنىنىڭ جۇدۇنى قورىدى، شەرۋانىخانىنىڭ شۇ تۇرقىدىن سادىرنىڭ قەيەردە ئىكەنلىگىنى بىلىش، نىياز شۇمپەنىنىڭ ئويىگە بارغانلىغىنى سادىرغا خەۋەر قىلغانلىغىنى ئىقرار قىلدۇرۇش، سادىرنىڭ قانداقچە يوشۇرۇن كېلىپ كەتكەنلىگىنى، ئۇنىڭ ھازىر يۇرت ئىچىدە ھوسۇل توكۇشكە بويۇنتاۋلىق قىلىۋاتقان، ماناس، ساندۇخوزىدىكى چېرىكلەرگە ئاشلىق يەتكۇزۇپ بېرىشكە پۇتلىكاشاڭ بولۇۋاتقان "بۇزۇقى"لار بىلەن قانداق ئالاقە قىلىپ تۇرۇۋاتقانلىغىدىن مەلۇمات ئېلىش مەقسىدىگە ئېرىشەلمەيدىغانلىغىنى ھىس قىلىپ، دۇرداي كالپۇكلىرىنى لىپىلدىتىپ جېنىنىڭ بېرىچە "دا، دا" دەپ ۋاقىرىدى.

چېرىكلەر چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ، غۇلاچلىرىنى كېرىپ، ئادەم ئۇرىدىغان پالاقلىرىنى ھاۋاغا كوتەردى. باللار "ئاپا" دەپ ئوزىنى ئاتتى. خەلق غەزەپتىن داۋالغۇپ، خۇددى قىرغاقىقا ئۇرغان دېڭىز ئوركىشىدەك سەھنە تەرەپكە قاراپ سىلجىشقا باشلىدى.

—ھەي ياڭگاڭزا، جازا يېنىكلىتىلىدۇ، سەن بىلگەننى يوشۇرماي ئېيت،—دىدى دارىن يەنە.

—مەن زىندانىدا، ھېچنېمە بىلمەيمەن!

—ھەي دارىن، راست گەپ، بۇ خوتۇن ھېچنېمە بىلمەيدۇ،— دېگەن سالماقلىق، يوغان ئاۋاز بىردىن كوپچىلىكنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى. ھەممە ھاڭ-تاڭ بولغان ھالدا ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى. ئاق سەللە يوگىگەن، قامەتلىك، ئاپپاق ساقاللىق بوۋاي ئاستىدىكى ئاتنى كۇچلۇك قامچىلاپ، توپنى يېرىپ ئۆتۈپ شەرۋانىخانىنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ توختىدى.

—سەن، س...ەن كىم سەن، بۇ ئىشقا ئارىلىشىدىغان،— دېدى دارىن بۇ ھادىسىدىن ئىسەنكىرەپ.

—مېنى تونىمايسەن دارىن، بۇ ئايالنىڭ يۇرتلۇغى بولىمەن،— دېدى ئاپپاق ساقاللىق بوۋاي،— بۇ خوتۇن ھەقىقەتەن ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ. مەسىلەن، نىياز شۇمپەن ئۆيگە كەلدى دەپ بۇ خوتۇن سادىرغا خەۋەر قىلغان ئەمەس. سادىر ئۆزى كەلگەن، بۈگۈن سادىرغا كىم خەۋەر قىلدى، باغلاقلىق تۇرغان مۇشۇ خوتۇنما؟ سادىر يەنە ئۆزى كەلدىغۇ!

—ھە،...سادىر كەلدى؟— دارىن ئالاقزادىلىك ئىچىدە قاتتىق ۋاقىرىۋەتتى.

—ئەكە بىر مىليون سوپيۇنى، سادىرنى مەن تۇتۇپ ئەكەلدىم. بۈگۈن بۇ جازا مەيدانىدا كاللىسىنى ئېلىپ، شەڭگەننى خوش قىلىپ نۇرغۇن ئىنئاملار ئالسەن!

—سا؟

—مەن سا ئەمەس، بۇركۇت! سەن سا بولساڭ يەيدىغىنىڭ چۈجە، بىكارلا بۇ يوغان مىكىيانغا ئېسىلىپسەن، مەرىسىڭنى، چۈجىنى قولۇڭغا ئال.

بوۋاي قولىنى ساقىلىغا ئاپىرىپ، ئاپپاق ساقىلىنى يۇلۇپ ئېلىپ سەھنىدىكى دارىنغا ئاتتى. بۇ ھالدىن ھەيران بولغان خەلق ئات ئۈستىدىكى ئادەمنى تونۇپ، خوشاللىق بىلەن ئىختىيارسىز "سادىر" دەپ ۋاقىراشتى.

—ھەي دارىن، رەھىمسىز ئەبلەخ،— سادىر دېۋەيلەپ سەھنىنىڭ ئالدىغا ئېتىنى دېۋىتىپ كەلدى. ۋاڭ دارىن ئىسەنكىرەپ غال-غال تىترەپ كەتكەن ئىدى، سادىر غەزەپ بىلەن سوزىنى داۋام قىلىپ، ئاندىن مۇنۇ قوشاقنى ئېيتتى:

موللىغا بەردىم ئوقى، دەپ،
بورچىغا بەردىم توقى، دەپ.
كىم سېنى خوراز قىلدى،
مىكىيانىنى چوقى، دەپ.

سادىر قوشاقنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، "شارت" قىلىپ قويىندىن قىسقا، مۇشتۇمدەك بېشى باز تۆۋلىغا چوماقنى چىقاردى. شەرۋانىخانىنى يالاپ ئىككى چېتىدە تۇرغان چېرىكنىڭ باشلىرىغا كۈچ بىلەن ئۇردى. بۇنى كورگەن دارىن "ئەيبا" دەپ قوللىرىنى كوتىرىپ ئارقىسىغا شوخشىدى. خەلق توپى دەريادەك داۋالغۇپ ئۇپۇر-توپۇر بولۇپ كەتتى. سادىر پالۋان قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ "كەل شەرۋان" دەپ، باغلاقلىق شەرۋانىخانىنى يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ، ئىگەنىڭ ئالدىغا يېنىچە ئولتارغۇزۇپ، توپنى يېرىپ چىقىپ كەتتى. ياش شىرىيازدان بىلەن ئازنىباقى ئۇنىڭ ئىككى بالىسىنى ئىگەنىڭ ئالدىغا ئېلىپ، ئاتلىرىغا قامچا سالدى...

1863-يىلىنىڭ ياز پەسلى. كوز باغلىنىپ قاش قارايغان چاغ. ئىگىز تاغ غارلىرىدا، تاشتىن ياسالغان ئوچاقلارغا ئېسىلغان مىس قازانلاردا

كىيىك گوشى ئىشتىھانى غىدىقلىغۇدەك پۇراق چىقىرىپ قايناپ تۇراتتى، مايلىق ئارچا خوش پۇراق چىقىرىپ لاۋۇلداپ ياناتتى. گۈلخان ئەتراپىدا توپ-توپ بولۇپ، بەستلىك كىشلەر ئولتۇرۇشماقتا. ئۇلار بىر كۆڭۈلۈك جەڭ ئۈستىدىن ھەۋەس بىلەن گەپ ئېچىپ، دۇنيادىن بىغەم ھالدا گوڭۇر-مۇڭۇر سوزلەشمەكتە. يىراقتىن ناخشا ئاۋازى كەلدى. ئاي كوتىرىلىپ تاغ ئىچى يورۇپ قالغان، ئىگىز خادا تاشلار، قويۇق ئورمانلار يېشىل چوپلەر ئۈستىگە ئالا-بۇلماش سايە چۈشۇرۇپ تۇراتتى...

....

....

كىم سېنى خوراز قىلدى،

مىكىياننى چوقى، دەپ.

ھەممە بىر پەس شوك بولۇپ، قۇلاقنى قازانچى غولى تەرەپكە تىكتى. جىمجىت كېچىدە شاقىراپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيىنىڭ ئۈستىدىن بېسىپ سادىرنىڭ ئاۋازى كېلەتتى. ئىسيانكارلار جانلىنىپ، خوشاللىق تەنتەنىلىرى قىلىشتى. ناخشا سادىرنىڭ غەلبىسىدىن دېرەك بېرەتتى. ئۇلار ئىختىيارسىز ئالدىغا قاراپ مېڭىشتى. بارغانسېرى تىكلىشىپ ئىگىزلەپ كېتىۋاتقان قاپتالدىكى چىغىر يولدا سادىر، شەرۋانىخان ۋە ئۇلارنىڭ ھەمرالىرى كورۇندى. يەرگە گۈگۈم چۈشۈش بىلەن جىمىپ قالغان تاغ قاينام-تاشقىنلىققا چومدى...

(«ئىلى دەرياسى» ژورنىلىنىڭ 1981-يىل 3-سانىدىن)

گۈلزارلىق ھويلىدىكى كىشلەر

قىيۇم تۇردى

1. سەيلىگاھ

شەھەر مەركىزىگە يېقىن توپ-تۈز كەتكەن يان كوچىدا شەھەرلىك ئوي-جاي ئىدارىسىگە تەۋە چاققانغىنا بىر قورا بولۇپ، بۇ يەردە جەمى ئون ئىككى ئائىلىلىك ئوقۇتقۇچى، دوختۇر، ماگازىن خادىمى ۋە ئىشچى-كاسىپلار كوپ يىللاردىن بۇيان خولۇم-خوشنا بولۇپ بىللە ئولتۇرۇپ كەلمەكتە.

كىشلەر بۇ قورانى "گۈلزارلىق ھويلا" دەپ ئاتىشاتتى. ئېيتقاندەك، قورانىڭ دەرۋازىسىدىن ھويلا ئىچىگە قارىغاندا، چىنىدەك تاپ-تازا ھويلا سەيناسىنىڭ ئىككى قاسنىغىدا ئاقارتىلغان ئاپپاق ئويلەر، ئويلەرنىڭ ئىشىك-دەرىزىلىرى ئالدىدا ھوپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن رەڭگا-رەڭ گۈللەر پۈتۈن قورانى قاپلىغان ھالدا 5-ئايدىن تاكى 10-ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ جۇلالىنىپ كوزگە چۈشەتتى ۋە ئۇ يەردىن خوش بۇي گۈل پۇراقلىرى ئەتراپقا تارىلىپ تۇراتتى.

يولدىن ئوتكەن-كەچكەن كىشلەر گۈلزارلىق ھويلىغا ھەۋەس قىلىپ قارىشىپ:

— قانداق ياخشى تەبەتلىك كىشلەر-ھە! نىمە دىگەن چىرايلىق، تەكشى ئېچىلغان گۈللەر... بۇ يەردە تازىمۇ كېلىشىملىك

خوشىنلار ئولتۇرسا كېرەك، — دەپ سەمىمى ماختىشاتتى...

مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلىنىپ، ئاز ۋاقىتتىن كېيىن گۈلزارلىق ھويلىدىكىلەرنىڭ گۈلگە بولغان ئىشتىياقىغا دەز كەتتىمۇ ياكى گۈل سەيلىسى قىلىشقا ھەپسىلىسى بولماي قالدىمۇ، ئىشقىلىپ، ئىشىك-دەرىزىلىرى ئالدىدىكى گۈللۈكلەرنى بىردىن، ئىككىدىن بۇزۇپ-تۈزلەپ، ئورنىغا تام چورۇپ، چايخانا، ئىگىز-پەس كىچىك يان ئۆيلەرنى سېلىشىۋالدى. ئىككى يىلغا قالماي گۈلزارلىق ھويلىنىڭ ئەسلىدىكى ئىسكەتى ئۆزگىرىپ-قاغجىراپ، گۈلزارلىقتىن ئەسەرمۇ قالمىدى...

”گۈلزارلىق ھويلا“نىڭ ئاخىرقى بۇرجىكى — شەرقىي تام تەرەپتە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى مۇتەللىپ ئولتۇرىدۇ. پەقەت مۇشۇ ئادەملا نىمە ئۈچۈندۇ ئۆز گۈللۈكىنى بۇزمىدى، تام قوپۇرۇپ چاي-خانا، يان ئۆيمۇ سالمىدى. ئەمما، ئۇمۇ ئۆز گۈللۈكىنى خېلى يىللارغىچە پەرۋىش قىلىشقا مۇۋەپپەق بولالمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، كىشىلەر ئۇنىڭ ئىشىك-دەرىزىسى ئالدىدا ياز كېلىشى بىلەنلا بىرنەچچە تال گۈلنىڭ چىرايلىق ئېچىلىپ تۇرغانلىقىنى كورەتتى...

گەپنى مۇتەللىپتىن باشلايمىز:

مۇتەللىپ ئۆزگىچە مىجەز-خۇلۇققا، ئىخلاس-ئەقىدىگە ئىگە ئادەم. مۇتەللىپ توغرىسىدا گەپ-سۆز بولۇپ قالسا، گۈلزارلىق ھويلىدىكى بەزى ياشانغان كىشىلەر:

— ئوھو... مۇتەللىپ ئەپەندىمنى دەمسىلەر؟ ئاجايىپ ئېسىل ئادەم ئۇ، بۇ ئىقلىمدا ھېچكىم ئۆز كەسپىگە مۇتەللىپتەك پىششىق بولمىسا كېرەك. ئۇ ئوقۇتقان بالا ئىككى-ئۈچ ئايدىلا ساۋاتلىق بولىدۇ. ئاتا-ئانىسىنى جېنىدىن جاق تويغۇزغان بىۋاش-كەپسىز

بالىمۇ ئۇنىڭ قولىدا يىكتەك تۈزىلىپ، ئەقىللىق، ئەدەپلىك بولۇپ ئۆزگىرىدۇ. بىز ئاڭلىدۇق، ئۇنىڭ سىنىپىدا توقسان بەشتىن تۆۋەن نومۇر ئېلىپ ئوقۇيدىغان بىرمۇ بالا يوقكەن، — دەپ تەرىپىنى قىلىشاتتى. يەنە بەزىلەر بولسا:

— ئەقىدە — ئويۇن گەپ ئەمەس. مۇتەللىپ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا مۇئەللىم بولۇشقا ئەھدە قىلغان ئىكەن. كېيىن ئۇ دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇپتۇ. دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇۋاتقانىدىن تارتىپ، ئۇنىڭ قاق سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ يۈگۈرىدىغان، تورنىك ئويناپ، توپ تېپىپ بەدەن چېنىقتۇرىدىغان ئادىتى بار ئىكەن. قورايىمىزغا كوچۈپ كەلگىلى يىگىرمە يىلچە بولدى، يېشى قىرىققا بارغاندۇ. شۇنىدىن بېرى قانچە-قانچە ئۆزگىرىشلەر، كوڭۇللۇك-كوڭۇلسىز ۋەقەلەر بولۇپ ئۆتتى. ئۆيلەندى. لېكىن، ئۇنىڭ سەھەر تۇرۇپ چېنىقىش ئادىتى بىر كۈنمۇ ئۆزگىرىپ باقمىدى. ساۋاپ، بۇ بىر خىل ئەقىدە، ئادەت-دە! — دەيتتى.

بۇ، راست ئىدى.

مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ قالايمىقانچىلىقى راسا ئەۋجىگە چىققانىدىمۇ، ئۇ ئۆز ئادىتىنى تاشلىمىدى. ئەكسىچە، مەيدانغا بېرىپ چېنىقىش مۇمكىن بولمىغاندا، ئىشىكى ئالدىدىكى گۈللۈك ئورنىنىڭ بىر قىسمىنى ئەتىگەنلىك چېنىقىش مەيدانى قىلىپ راسلىۋالدى-دە، ئەتىگەنلىك چېنىقىشنى بىر ئىسكەتتە داۋام قىلدۇردى.

شۇنداق بولغاچقا، ”گۈلزارلىق ھويلا“دا مۇتەللىپتىنمۇ سەھەر تۇرۇپ كېتىدىغان ھېچكىم يوق ئىدى.

بىراق، كېيىنكى ئۈچ-تۆت يىل مابەينىدە، ئۆيلىرىنىڭ ئىشىك-دەرىزىسى بىر بىرىگە قارىشىپ تۇرىدىغان ئۇدۇل خوشنىسى ئەمەت

ئۇستا، گويا مۇتەللىپ بىلەن مۇسابىقىگە چۈشكەندەك، كۈتۈلمىگەندە، ئورنىدىن بارغانچە سەھەر تۇرۇپ كېتىدىغان بولدى. دەسلەپكى يىلى بىر مەزگىل بۇ ئادەم سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپلا قولىغا سۇپۇرگە ئېلىپ، ھويلا-ئارامنى چىنىدەك تازىلاپ، سۇ سېپىپ كوك مۇزدەك قاتۇرۇپ يۇردى. كېيىنرەك ئىشىك-دەرىزىسى ئالدىغا گۇللۇكنى بۇزۇپ چورۇۋالغان مايماق تام بىلەن قىيسىق ئويىنى بىر ئەتىگەندىلا تۇيۇقسىز بۇزۇپ تاشلىدى-دە، بىرمۇنچە ۋاقىت ئەجرى قىلىپ، كىچىكرەك ئىككى ئېغىز ئوي ئورنى كېلىدىغان بوش يەردە رەڭمۇ-رەڭ گۇللەر ئېچىلىپ تۇرىدىغان گۇللۇك بىنا قىلدى.

ئەمەت ئۇستا كېيىنكى ئىككى يىلدا گۇلگە شۇنچىلىك ئىشقىۋازلىق بىلەن بېرىلدىكى، ئۆيىگە كىرىپ-چىقىدىغان يېرىم مېتىرچە كەڭلىكتىكى يولدىن باشقا، ئىشىك-دەرىزە ئالدىنىڭ ھەممە يېرى گۇلزارلىق سەيلىگاھ بولۇپ چىراي ئاچتى. تاملارغا يېپىشىپ، يىپلارغا يامىشىپ ئۇسىدىغان قۇلماق، ھەشقىپىچەك گۇللىرى سوسۇنە، قىزغۇچ ۋە كوپ-كوك رەڭلىنىپ ئەتراپنى قاپلىدى. ئۇ، يەنە ئەللىكئاتمىشچە تەشتەك، سوغا ۋە كونا چىلەكلەرنى تېپىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا قىش-ياز ئېچىلىپ تۇرىدىغان گۇللەرنى كوچۇرۇپ، گۇلزارلىقنىڭ ئالدىغا قاتار قىلىپ تىزىۋەتتى...

خولۇم-خوشنىلار ئەمەت ئۇستىغا ھەيران ئىدى. دەسلەپتە، بەزىلەر، ئۇنىڭ ئەسلىگە كەلگەن گۇلزارلىقىغا قىزىقىسىنغان ھالدا يىراقتىن نەزەر سېلىشىپ:

—ئەمەت ئۇستا قالتىسقۇ. خۇددى كىرپە تىكىنىدىن گۇل ئۇنگەندەك، تۇيۇقسىز ئۇنى يەنە گۇل خۇمارى تۇتتىغۇ...—دېيىشسە، بەزىلەر:

—نىمە دىگۇلۇك، ئادەم ئوزگىرىمەن دىسە، ئوزگىرىدىكەنغۇ... ئەسلىدە قولىدىن خېلى ئىش كېلىدىغان تۇزۇكلا ئادەم ئىكەن... تو ۋا...—دەپ يۇرۇشتى.

كېيىن بېرىپ، ئەمەت ئۇستىنىڭ گۇلزارلىقى كىشىلەرنى مەپتۇن قىلىپ، ئوزىگە ئوبدانلا تارتىۋالدى. خوشنا ئىشچى-خىزمەتچىلەر كەچتە ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن، كىچىك ئورۇندۇقلىرىنى كوتىرىشىپ، بىردىن-ئىككىدىن گۇلزارلىق ئالدىغا كېلىشەتتى-دە، ئۇنى "بىزنىڭ سەيلىگاھ، خۇش پۇراقلىق باغچىمىز" دەپ ئاتىشىپ، چوغدەك تەكشى ئېچىلىپ، خۇش پۇراق تارقىتىپ تۇرغان گۇللەرنىڭ پەيزىنى سۇرگەچ قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كېتەتتى. بەزىلەر بولسا، چاي جوزىلىرىنى چورىدەپ ئولتۇرۇشۇپ، ھەۋەس بىلەن شاخمات، دامكا ئوينايتتى...

ئەمەت ئۇستا بۇنىڭدىن ناھايىتى خوشال ئىدى ھەمدە خولۇم-خوشنىلىرىنىڭ ئوزىگە يېقىنلىشىۋاتقانلىقىدىن مەمنۇن بولۇپ، سەيلىگاھ ئالدىغا كەلگەن ھەر بىر خوشنىنى ئىززەت-ئىكرام بىلەن قارشى ئالاتتى، ئورۇندۇق قويۇپ بېرەتتى ۋە ئۇلارنى ئاچچىق دەملەنگەن قارا چاي، بەزىدە ھەتتا كوفى، پىۋىلار بىلەن مېھمان قىلاتتى...

سەيلىگاھ ئالدىغا پۈتۈن قورا بويىچە پەقەت بىرلا كىشى—دەرۋازىنىڭ سول تەرىپىدىكى بىرىنچى ئويدە ئولتۇرىدىغان ساتتارلا كەلمەيتتى، خوشنىلىرىغىمۇ ئارىلاشمايتتى. ساتتار مۇتەللىپنىڭ دارىلمۇئەللىمىندىكى ساۋاقدىشى ئىدى. ئۇ، مەدىنىيەت ئىنقىلاۋىغىچە مەھەللە ئىش باشقارمىسىنىڭ كاتىۋى بولۇپ ئىشلىگەن، مەدىنىيەت ئىنقىلاۋىدا قايسىبىر "تەرەپ"كە باشلىق بولغان. ھازىر بولسا، گۇلزارلىق ھويلىغا يېقىنلا بىر ئىدارىدە ئادەتتىكى خىزمەتچى ئىدى.

ساتتارنىڭ سەيلىگاھ ئالدىغا كەلگەن-كەلمىگەنلىكى ھېچكىمنىڭ خىيالىغا كىرىپ-چىقمىسىمۇ، ئەمما بۇنىڭغا مۇتەللىپ دىققەت قىلاتتى. بىراق، بىز ھازىر بۇ گەپنى قويۇپ تۇرۇپ يەنە ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى:

شۇنداق قىلىپ خوشنىلار بارا-بارا ئەمەت ئۇستىنىڭ ئىشىك-دەرىزىسى ئالدىدىكى مۇھىت ئۆزگىرىشىدىنمۇ كورە، ئۇنىڭ مىجەز-خۇلقى، غايە-ئىستەكلىرىدىكى ئۆزگىرىشكە ھەۋەس قىلىپ قالدى. بۇ ئۆزگىرىشنىڭ سەۋەبلىرىنى ھەر خىل تەھلىل قىلىشاتتى، لېكىن بۇ ھەقتە ئۇنىڭ ئالدىدا يۈز تۇرانە سوز ئېچىشتىن ھەركىم ئېھتىيات بىلەن ئۆزىنى تارتاتتى.

چۈنكى، بۇنىڭدىن توت-بەش يىل ئىلگىرىلا ئەمەت ئۇستا بۇ قورادا "چىقىشىپ ئۆتمەك قىيىن بولغان ئالاھىدە ئائىلە"، "مىجەزى بۇزۇلغان سەپرا"، "جېدەل-ماجىرانى پۇلغا سېتىۋالىدىغان كوكەمە" ھېساپلىنىپ، كىشىلەر ھەزەر ئەيلىگەن ھالدا ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا مەجبۇر ئىدى.

بىراق، مۇنداق "ئۆزىنى قاچۇرۇش" كېيىنچە، خوشنىلارنىڭ ئەمەت ئۇستىغا بولغان ئىشەنچ-ھورمىتىنىڭ كۈنسېرى ئېشىپ بېرىشىغا توسقۇن بولمىدى. چۈنكى، بۇ كەملەردە ئۇنىڭ گەپ-سوزلىرىدىكى ئەدەپ-قائىدە، مۇئامىلىسىدىكى ئىززەت-ھورمەت ۋە ئۇنىڭدىكى بۇرۇن بايقالمىغان بىرمۇنچە ئېسىل خىسلەت-پەزىلەتلەر بارغانچە گەۋدىلىنىپ، خۇددى سەيلىگاھتىكى خۇش پۇراق گۈلزارلىقتەك، خوشنىلارنىڭ زوق-ئىشتىۋارىنى قوزغىماقتا ئىدى...

مۇتەللىپ بولسا بۇ ئۇدۇل خوشنىسىدىكى ئۆزگىرىشلەرگە قايىللىق بىلەن نەزەر سېلىپ، ئۇنىڭغا چوڭقۇر رازىمەنلىك بىلەن قاراپ

كېلەتتى.

بىر كۈنى مۇتەللىپ ئەتىگەنلىك چېنىقىشتىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، دەرۋازا ئالدىدا، ئالدىراپ ئىشقا ماڭغان ئەمەت ئۇستا بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى.

ئەمەت ئۇستا ئۇستىگە نىل رەڭ سارجىدىن كاستيۇم-بۇرۇلكا، بېشىغا قىزىل مانچىستىر دوپپا، پۇتىغا پاقىراپ تۇرغان بەتىنكە كىيگەن بولۇپ، ساقال-بۇرۇتلىرىنى پاكىز ئالدۇرغان ئىدى. قولىدىكى تور سومكىدا دەزماللانغان ئاپپاق خالات بىلەن ئاق خەسە بوك كوزگە چۈشۈپ تۇراتتى.

— سالام، ئۇستام، ئوبدان قوپۇپسىلەمۇ؟ — دېدى مۇتەللىپ ئۇنىڭ بىلەن سالاملىشىپ، — ئۇستام، بۈگۈن باشقىچىغۇ... يېڭى كىيىملەرگە مۇبارەك بولسۇن...

— رەھمەت، ئەپەندىم، ئۆزلىرىدىن بولسۇن، — دېدى ئەمەت ئۇستا مۇتەللىپكە ھورمەت بىلەن قاراپ، — ئاخشام سىلىگە كىرىپ مۇڭدىشىپ چىقاي دېۋىدىم، ئاۋارە قىلىشنى خالىمىدىم. يېڭى گەپ، مېنىڭ خىزمەت ئورنۇمدا ئاز-تولا ئۆزگىرىش بولدى، چەتئەل مېھمانخانىسىغا يوتكىدى. ئۇ يەردە ماڭا كەڭ، ئېسىل ئۆيلەرنى تەييارلاپ قويۇپتۇ... لېكىن، مەن بۇ "گۈلزارلىق ھويلا"دىن زادىلا يوتكەلمەسلىكنى قارار قىلدىم، ئۆيدىكىلەرنىڭ خىيالىمۇ شۇ...

— شۇنداقمۇ؟! تولا ياخشى، ئۇستام، — دېدى مۇتەللىپ خوشاللىق بىلەن ئەمەت ئۇستىغا قاراپ، — يېڭى خىزمەت ئورۇنلىرىنى تەبرىكلەيمەن. بۇ بىر-ئىككى يىلدىن بۇيان ئاپتونوم رايونىمىزغا خەلقارا دوستلار كوپلەپ كېلىۋاتىدۇ. بىز ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن مېھماندوست خەق. مېھمانلارنى مەزىلىك مىللىي تائاملار بىلەن

كۇتۈۋېلىش بىزنىڭ ئۇبدان ئەنئەنىمىز. سىلى بۇ ئىشقا تازىمۇ باپ-تە!...

—رەھمەت، ئەپەندىم،—دېدى ئەممەت ئۇستا مۇلايىملىق بىلەن بېشىنى ئېگىپ ۋە كېيىن تۇيۇقسىز بىر ئىش يادىغا يەتكەندەك قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ، كۇلۇمسىرىدى،—ئەپەندىم، ئەمدىغۇ "ئەجنەبىلەرگە ياخشىچاق بولغان" دېگەن گەپنىڭ گورىگە ئوت كەتكەندۇ...؟

بۇ گەپكە مۇتەللىپنىڭ چاۋاۋى قاقاقلاپ كۇلۇشلا بولىدى. ئۇ كۇلگەندە بۇغداي ئوڭلۇك يۈزى نۇرلىنىپ، قويۇق قوشۇما قاشلىرى سەكرەپ، ئۇزۇن كىرپىكلىك چوڭ كوزلىرى چاقناپ كەتتى.

ئەممەت ئۇستا بولسا:

—ئەپەندىم، ئويلىسام خىجىل بولىمەن، ئوزەمنى قورقۇنچلۇق، يامان چۈش كورۇپ ئويغانغاندەك سېزىمەن... ھەي... مەن باسقان ئاشۇ قىڭغىر يوللار-ھە؟...—دېدى-دە، مۇتەللىپ بىلەن قولىنى كوكسىگە ئېلىپ خوشلىشىپ، ئالدىراپ ئوز يولىغا كەتتى.

مۇتەللىپ ئەممەت ئۇستىغا كەينىدىن زوقلىنىپ قارىدى ۋە ئىختىيارسىز ئۇنىڭ "قىڭغىر يوللار" دېگەن سوزى ئۇستىدە ئويلىنىپ قالدى...

2. قىڭغىر يوللار

ئەممەت ئۇستا شەھەرلىك يېمەك-ئىچمەك شىركىتى مەركىزىي ئاشخانىسىنىڭ ئاشپىزى بولۇپ، مۇتەللىپنىڭ ئۇنىڭ بىلەن بىر ھويلىدا ئولتۇرۇپ كېلىۋاتقىنىغا يىگرمە يىلچە بولدى. ئاتمىشىنچى

يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىلا ئەممەت ئۇستا مەركىزىي ئاشخانىدا مەزىلىك-لەززەتلىك غىزا-تائاملىرى بىلەن خېرىدارلارنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغان داڭلىق ئۇستىلاردىن ئىدى. ئۇ يەنە ناھايىتى خۇش پېئىل، چاقچاق خۇمار، دىلكەش ئادەم ئىدى. ھاراق، تاماكا ۋە يامان سوزنى ئېغىزىغا ئالمايتتى. ياز پەسلى يېتىپ كەلگەندە، كوپىنچە ئۇنى بوغدا كولى، نەنسەن يايلىقىنى زىيارەت قىلىشقا قىزىققان چەتئەللىك مېھمانلارغا ھەر خىل كاۋاپ، پەرمۇدە ۋە ئېسىل مىللىي غىزا-تائاملارنى ئېتىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىپ، ئېلىپ كېتىشەتتى...

ئەممەت ئۇستا "گۇلزارلىق ھويلا"دىكى خۇلۇم-خوشنىلىرى بىلەنمۇ ئەپ-ئىناق ئوتەتتى. ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن بىر دەم گۇللۇكنى پەرۋىش قىلىش بىلەن بەنت بولاتتى. ئاندىن گۇللۇك ئالدىدا كىچىك ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋېلىپ، ھەۋەس بىلەن دۇتار چالاتتى. ئۇنى ئۇستا دۇتارچى دېگىلى بولمايتتى، لېكىن سازغا قەۋەت ئىشقى بار ئىدى. دۇتار چېلىشتىن زېرىكسە، كىچىككىنە ئوغلى ئادىلنى تىزىغا ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ، قىيناپ-كۇلدۇرۇپ ئۇزاق ئەركىلىتەتتى.

بەزىدە كىچىككىنە ئادىلنى ئەركىلەتكەچ، مۇتەللىپ بىلەن پاراڭلىشاتتى:

—ئەپەندىم،—دەيتتى ئۇ سەممىي ساددىلىق بىلەن مۇتەللىپكە قاراپ،—كوڭلۇمدە بىر گەپ بار، سىلىگە ئېيتاي. ئادىل يېشىغا توشسا، ئوزلىرىدە ئوقۇتاي دەيمەن، بولارمۇ؟

—ئەلۋەتتە بولىدۇ،—دەيتتى مۇتەللىپ. مۇتەللىپ مۇنداق چاغلاردا كوپىنچە ئىشىك ئالدىدا كۇرسىدا ئولتۇرۇپ، يا كىتاپ

كورۇۋاتقان، يا بولمىسا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى تەكشۇرۇۋاتقان بولاتتى، — ئادىلنى ھازىردىن باشلاپ ئوقۇشقا، مەكتەپكە ھەۋەسلەندۇرۇش كېرەك...

— دادام رەھمەتلىك، — دەيتتى ئەمەت ئۇستا قانداقتۇ ئۇمىتسىزلىك بىلەن بېشىنى سىلىپ، — مېنى ئوقۇتماقچى بوپتىكەن، بىراق، مەندىن ھېچنىمە چىقمىدى. ئوقۇيالمىدىم-دە...

— ئۇ دېگەن، ئۇستام، كونا جەمىيەت-دە، — دەيتتى مۇتەللىپ قەغەزلەرگە قانداقتۇ نومۇرلارنى سىزىپ-چىزىپ تۇرۇپ، — كورۇپ تۇرۇپلا، ھازىرقى دۇنيا ئىلىم-پەن بىلەن ئورە تۇرۇۋاتىدۇ. زامان يەنە تەرەققى قىلىشى كېرەك. ياش-ئوسمۇرلەر بىزنىڭ كېلىچىگىمىز، باللىرىمىز ئەلۋەتتە ئوقۇپ، بىلىم ئېلىشى كېرەك.

— ماقۇل، ئەپەندىم، — دەيتتى ئەمەت ئۇستا ئاتىلىق مېھرى بىلەن ئادىلغا قاراپ، مەڭزىدىن سويۇپ، — بوپتۇ، ئوقۇسۇن. ئەپەندىم، مېنىڭ يەنە بىر ئويلىغىنىم بار. ئادىل ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، مۇئەللىم، ياكى دوختۇر بولسا، سىلىچە قانداق بولار، بولالارمۇ؟...

— بولىدۇ، ھەر ئىككىسى ھاجەتلىك كەسىپ، — دەيتتى مۇتەللىپ قەغەزدىن بېشىنى كوتەرمەي، — ئارزۇ ياخشى. ئاۋال ئوقۇسۇن. كېيىن ئوزىنىڭ نىمىگە، قايسى كەسىپكە ئىختىدارلىق ئىكەنلىكىنى ئوزى سېزىدۇ، ئوزى دەگسەپ تاللىۋالىدۇ...

شۇ پاراڭ بولۇپ بىرەر يىل ئوتكەندىن كېيىن، ئەمەت ئۇستا ئادىلغا ئىككى ئالقانچىلىك بىر تاختا ياساپ بەردى. ئادىل بۇ تاختىسىنى كوتىرىپ، كەچلەردە مۇتەللىپنىڭ ئويىگە كىرەتتى. مۇتەللىپ ئۇنىڭغا ئاددى ھەرپ ۋە سېفىرلارنى ئۇگىتىپ قوياتتى. مۇتەللىپتە ئوسمۇرلەرنىڭ باللىق تىلى ۋە ھەۋەسلىرىنى بىلىندىغان، ئاسان

چىقىشىپ-كېلىشەلەيدىغان ماھارەت بولغاچقا، ئاز كۇندىلا ئادىل بىلەن خېلى ئىناق دوستلاردىن بولۇپ قالدى. ئادىل زىرەك، ئەقىللىق ئىدى. ئارىدىن بىر-ئىككى يىل ئوتۇپ، ئۇ بىردىن يۇزگىچە سېفىرلارنى يازىدىغان، ئوتتۇز ئۇچ ھەرپنى تونۇيدىغان، ھەرپلەرنى بىر بىرىگە قوشۇپ ئاددى جۇملىلەرنى تۇزىيەلەيدىغان، باللار كىتاپلىرىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭدىن بەھىرىمەن بولىدىغان بولۇپ قالدى.

ئەمەت ئۇستا بۇنىڭدىن تولىمۇ خوشال ۋە رازى ئىدى.

ئادىلنىڭ مەكتەپكە كىرىش يېشى تولغان يىلى مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى باشلىنىپ كەتتى. ئەمەت ئۇستا بۇ ھەركەتكە دەسلەپ خېلىلا قىزىقسىندى:

— ئەپەندىم، قالتىس ئىشلار بولىۋاتىدۇ، جۇمۇ، — دەيتتى ئۇ مۇتەللىپ بىلەن كەچتە ئىشىك ئالدىدا ئۇچرىشىپ قالغانلىرىدا، — خەقلەر بىزنى زېرىكىپ قالمىسۇن دېگەن چېغى. مەن مەركىزىي ئاشخانىغا بېرىپ-قايتقىچە يولدا كۇندە مىڭ خىل يېڭىلىقنى كورىدىغان بولدۇم...ئادەملەر نىمە دېگەن جانلىنىپ كەتكەن-ھە؟...

ئارىدىن بىر مەزگىل ئوتۇپ، بىر كۇنى ئەتىگەندە ساتتار بىر تۇركۇم ئىسيانچى كوچا ياشلىرىنى ”گۇلزارلىق ھويلا“غا باشلاپ كىردى-دە، ”پرولېتارىياتنىڭ پولات سۇپۇرگىسى“ بىلەن گۇلزارلىقلارنى دەسسەپ-چەيلەپ، سىرىپ-سۇپۇرۇۋەتتى. غەزەپلەنگەن مۇتەللىپ ساتتارغا:

— ساتتار، توختا. بۇ نىمە قىلغىنىڭ! — دەپ ئۇنىڭ ئالدىنى توسقان ئىدى، ساتتار:

— مۇتەللىپ، سەن كوزۇڭنى ئېچىپ يۇر. شيۇجېڭجۇيىنىڭ

سېسىق گۈللەرنى پۇراپ ئولتۇرۇشقا ئەمدى بەس! يا سەن بۇ قورانى بۇرژۇئازىيىنىڭ ھوزۇر-ھالاۋەتخانىسىغا ئايلاندۇرماقچىمۇ؟ — دەپ گولەيدى.

ئەمەت ئۇستا ساتتارغا شۇ يەردىلا نېمىندۇر دېمەكچى بولۇۋىدى، لېكىن ئەلپازى بۇزۇلغان ساتتار:

— ئۇستا، سىز دېگەن ئىشچى ئادەم. سېسىق زىيالىلارنىڭ دېپىغا ئازراق ئۇسۇل ئويناڭ-ھە؟ — دەپ دوق قىلغىنىچە كەينىگە ياندى.

ئارىدىن خېلى بىر مەزگىل ئۆتۈپ، بىر كۈنى ئەمەت ئۇستا ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيىگە تولىمۇ خاپا قايتتى. ئۇ ئۆيىگە كىرە-كىرمەي ئىشىكنى جالاق-جۇلۇق ئېچىپ-يېپىپ، ئائىلىگە ئورۇنسىز بىرمۇنچە قوپال گەپلەرنى قىلىۋەتتى-دە، ئۆزىچە تېرىكىپ-چېچىلىپ يەنە بېسىقىپ قالدى. شۇ كۈنى قاش قارايغان مەزگىل بىلەن مۇتەللىپ ئىشىكنى ئالدىدا ئەمەت ئۇستىنىڭ خىيالغا چۆككەن ھالدا بىر تال تاماكىغا ئوت تۇتاشتۇرۇۋاتقانلىقىنى بايقىدى. ئەتىسى كەچتە ئەمەت ئۇستا قوراغا كۆزى قىزارغان، چىرايى تاتارغان ھالدا مەس كىرىپ كەلدى.

ئۇلار چەيلەنگەن گۈلزارلىق ئالدىدىلا ئۇچرىشىپ قالدى.

— ئۇستام، — دېدى مۇتەللىپ ھەيران بولغان ھالدا ئەمەت ئۇستىغا قاراپ، — سىلىگە نېمە بولدى؟ ھاراق، تاماكا دېگەننى ئېغىزلىرىغا ئالمايدىغانغۇ...

— نېمە بولدى؟! مەن ئۆزەم شۇنداق قىپتىمەنمۇ؟! — ئەمەت ئۇستا بويۇن تومۇرلىرىنى كۆپتۈرۈپ، زەردە بىلەن ئېغىر تىندى ۋە مۇتەللىپكە قاراپ، قايناپ سۆزلەپ كەتتى، — شۇمۇ گەپمىكەن! چوك-

نىڭ ئۇچىدىمۇ سىنىپىي كۈرەش بار دېگىنى نېمىسى؟ چوكىنىڭ ئۇچىدا سىنىپىي كۈرەش بولسا، چومۇچتە بالا-قازالىق ئېلىشىش، ئالا-توپىلاڭ بولىدىكەن-دە! مەن سىلىگە ئېيتسام، بىز چومۇچ تۇتىدىغان ئاشپەزلەر قانداق قىلساق خېرىدارلارنى ئوبدان رازى قىلىمىزكىن، رەھمەتكە ئېرىشىمىزكىن، دەپ ئويلايدىغان خەق. مانا بىرنەچچە كۈن بولدى، ئاشخانىدا ئىش توختىتىپ ماڭا يېپىشىۋېلىشتى. ھە دېسىلا: "سەن چومۇچ تۇتقاندا، قايسى سىنىپنىڭ مەيدانىدا تۇردۇڭ، چومۇچنى قايسى سىنىپ ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇردۇڭ؟..." دەپلاۋاتىدۇ. سىلى ئېيتسىلا، مەن قايسى سىنىپنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپتىمەن؟ كىم ئاشخانىغا كىرگەن خېرىدارنىڭ پىشانىسىگە قەغەز چاپلاپ، بۇ پالانى سىنىپنىڭ ئادىمى دەپ يېزىپ قويۇپتۇ. يەنە پۇلمۇ بار. پۇلچۇ؟... پۇل دېگەن ھەممە ئۈچۈن ئوخشاش ئەمەسمىكەن؟!

ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ، بىركۈنى ئېغىر ياتقۇ مەزگىلدە ئەمەت ئۇستا ھېچبىر تەكەللۇپسىزلا مۇتەللىپنىڭ مېھمانخانا ئۆيىگە ئۇسۇپلا كىردى. ئۇ، يەنىلا ئېغىر مەس ئىدى.

— ئەپەندىم، — دېدى ئۇ مېھمانخانا ئۆيىنىڭ يان ياغاچلىرىنى ئىككى قولىنى كېرىپ تۇتقان ۋە بىر پۈتىنى بوسۇغىغا قويغان ھالدا، — قېنى، سىلى بىر ئېيتىپ باقسىلا. بىز خەقتە، ئۆيىمىزگە مېھمان كەلسە، ئوچۇق چىراي بىلەن ئالدىغا چىقىپ، ئىززەت-ھۆرمەت بىلەن كۈتۈۋالىدىغان ئادەت بارمۇ، يوق؟ نەق بىر ئېغىزلا گەپ، زادى بارمۇ، يوق؟...

— ئەلۋەتتە، — دېدى مۇتەللىپ تەمكىنلىك بىلەن، — خوش ئۇستام، يەنە نېمە گەپ. قېنى، ئۆيگە كىرسىلە، ئۇستەلگە... ئولتۇرۇپ پاراڭلاشمايمىزمۇ...

— ياق! — دېدى ئەمەت ئۇستا ئادەت بولمىغان بىر خىل قوپاللىق بىلەن رەت قىلىپ، — مەن سىلىگە ئېيتسام، — دېدى ئۇ غەزەپلىنىپ يەنە، — ئاڭلاپ قويسىلا، گەپنىڭ يوغىنى ئەمدى چىقتى. مەن چەتئەللىكلەرنىڭ ئالدىدا كۈچۈكلىنىپتىمەنمىش، ئەجنەبىلەرگە ياخشىچاق بولۇشقا ھەۋەس قىلىپ قاپتۇمەنمىش، ئۇلارنىڭ سوغىتىنى ئاپتۇمەنمىش!...كۈچۈكلىنىش دېگەن نىمە ئىكەن ئۇ؟ ياخشىچاقمىش!... قۇرۇپ كەتسۇن. ھەممىسى قۇرۇق گەپ. قايسى ئەخمەق ئۆيىگە مېھمان قوبۇل قىلىدىكەنۇ — تېگىشلىك ئىززەت-ھۆرمىتىنى قىلمايدىكەن؟!

ئەمەت ئۇستا گويا شۇ بىرنەچچە ئېغىز گەپنىلا ئېيتىپ قوسىغىنى بوشىتىۋالغىلى كىرگەندەك، گېپى تۈگەش بىلەن كەينىگە "شارت" قىلىپ بۇرۇلدى-دە، دەلدەڭشىگەن پېتى ئۆيدىن چىقىپ كەتتى...

كەچكۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، مۇتەللىپمۇ بىرنەچچە ئوقۇتقۇچىلار بىلەن بىللە سازايى قىلىندى. قايتىشتا، يول بويى ئۇزىنى ئۇزى سازايى قىلىپ مېڭىش بۇيرۇلدى. مۇتەللىپ "گۈلزارلىق ھويلا"نىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئون-يىگىرمىچە ئۇششاق باللار ئولاشتى. ئۇلار ھەيرانلىق بىلەن كوزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، مۇتەللىپنىڭ يۈز-كوزلىرىدىكى قارا-قۇرۇغا، بېشىدىكى ئۇزۇن كولاغا قارىشاتتى. بەزىبىر ئۇششاقلار بولسا، ئۇنى بىرەر قىزىقچىلىق كورستىدۇ، دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك، خوشال بولۇپ چاۋاك چېلىشىپ كەتتى...

مۇتەللىپ باللارغا غەمكىنلىك بىلەن قاراپ قويۇپ، ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. ئۇ دالان ئۆيدە يۈز-كوزىنى يۇيۇۋاتقاندا، كىمدۇر بىرسىنىڭ بىركىمنىڭ يۈزىگە "چاڭ" قىلىپ بىر تەستەك سالغانلىقى،

ئارقىدىنلا كىچىككىنە ئادىلنىڭ "چىر" قىلىپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. مۇتەللىپ يۈز-كوزىنى چالا-بۇلا سۇرتۇپ، ئالدىراپ ئىشىك ئالدىغا چىققاندا، ئەمەت ئۇستا كىچىككىنە ئادىلنىڭ قۇلغىدىن تارتىپ تۇرۇپ:

— ھوۋ... يۈزسىز! — دەپ تىللاۋاتاتتى.

مۇتەللىپ تىترىگەن ھالدا ئەمەت ئۇستىغا قاراپ:

— ئۇستام، بۇ قانداق گەپ؟ — دېدى ئۇزىنى بېسىۋېلىپ، — بۇ نىمە قىلغانلىرى؟... سىلىزە...

ئەمەت ئۇستا قولىنى سىلكىدى-دە، كىچىككىنە ئادىلنىڭ قۇلغىدىن تارتقىنىچە ئۆيىگە ئەكىرىپ كەتتى. ئۇستىنىڭ ئايىلى مۇتەللىپكە قاراپ خىجىللىق بىلەن:

— ئەپەندىم، سىلى خاپا بولمىسىلا. بۇ نادان ئەخمەق سىلىنى خارلاپتۇ، — دېدى.

— نىمە؟ كىمنى خارلاپتۇ، مېنى؟...

— ئۇ سىلىنى خارلاپ چاۋاك چاپتۇ...

— ھەي...شۇمۇ گەپمۇ؟ — مۇتەللىپنىڭ بولۇق قوشۇما قاشلىرى ئىگىز كوتىرىلىپ، ئۇزۇن كىرپىكلىك كوزلىرى ئەلەم بىلەن يالتىراپ كەتتى، — مەن ئادىلنى كورمىدىم. كورگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ نىمىنى بىلىدۇ. ئۇ تېخى كىچىككىنە بالا ئەمەسمۇ...

— بالا ئەمەسمۇ؟! — ئەمەت ئۇستا ئىشىكتىن بېشىنى چىقىرىپ بوغۇلۇپ سوزلىدى، — قانداق كىچىك بالا ئىكەن. يەتتىگە كىردى، يەتتىگە...! ئېغىزىغا ئىلىم سالغان مولليسىنى خارلىغان بالىدىن ئاتا-ئانىسىغا نىمە ياخشىلىق كەلسۇن؟!...قىپ-قىزىل ئەخمەق-دە، ئەخمەق!...مەن ئۇز پۇشتۇمدىن تامغان بالىنىڭ خۇي-پەيلىنى

بۈگۈن بىلىۋالدىم، يۈزسىز!...دادىسىنىڭ ساقىلىنى، ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى كېسىدىغان يۈزسىز!...

ئەمەت ئۇستا، بۇ گەپنىڭ تاشنى تاياقتا تاڭغاندەك ھېچبىر ئەپلەشمىگەنلىكىنى، تولىمۇ چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىۋاتقانلىقىنى سەزمەيتتى...

شۇ ئىشتىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ، مۇتەللىپ ئەمەت ئۇستىنىڭ "چومۇچ تۇتۇش ھوقۇقى"نىڭ ئېلىپ تاشلانغانلىقىنى، ئوچاققا ئوت قالاش، يۇندا توكۇشقا قويۇلغانلىقىنى ئاڭلىدى. ئەمەت ئۇستا بارغانچە جاھىل، تېرىككەك، غەرەز ئۇقمايدىغان بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمەيدىغان نەرسىلەر ناھايىتى كۆپ ئىدى. ھەر كۈنى بىر يېڭى خاپىلىق، "نېمە ئۈچۈن؟" دىگەن سوئال بىلەن ئۆيگە قايتاتتى ۋە ئاچچىغىنى ھاراقتىن، موخۇركىدىن، بەزىدە خوتۇنىغا ئازار بېرىشتىن چىقىرىدىغان بولۇۋالدى. جەمىيەتتە "تەرەپ" شامىلى كۆتىرىلگەندە، بۇ شامال بىردىنلا "گۈلزارلىق ھويلا"غا بېسىپ كىردى-دە، خوشنىلارنىڭ مۇناسىۋىتى ئاستىن-ئۈستۈن بولۇشقا باشلىدى. ئۆزئارا ئىشەنمەسلىك ئۇرۇغى ھەممە يەرگە سىركىدەك تېرىلىپ كەتتى. ئەمەت ئۇستا گۇمانخور بولۇپ قالدى ۋە دائىم مەس يۈرەتتى. كىچىككىنە ئەرزىمىگەن بىر ئىش ئۈچۈن ھەرقانداق ئادەمنى ھاقارەت قىلىپ تىللايدىغان، ھە دىسىلا چاپىنىنى سېلىپ تاشلىۋېتىپ، كوكەملىك بىلەن ئوتتۇرىغا ئېتىلىپ چىقىدىغان بولۇۋالدى... ئۇنى بىرەر ئىشتا ماختاشمۇ، ئەيىپلەشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ھەممىدىن گۇمانلىناتتى. ئارىلاشتىڭمۇ— بولدى، جەزمەن ئۆزەڭگە بىرمۇنچە كۆڭۈلسىزلىكلەرنى تېپىۋالاتتىڭ...

خوشنىلار ئەمەت ئۇستىنىڭ "داۋاسى يوق كېسەل"گە گىرىپتار

بولغانلىقىنى سېزىپ، چوچۇگەن ھالدا ئۇنىڭدىن قاچىدىغان بولدى. بۇ كەمدە ئەمەت ئۇستا پەقەت ساتتار بىلەنلا ئانچە-مۇنچە ئالاقە قىلاتتى ۋە ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرىپ-چىقاتتى. ساتتارنىڭ ئۆيىنى كىشىلەر ئىش باشقارمىسى تەۋەسىدىكى بىر "تەرەپ"نىڭ "ئالاقە مەركىزى" دەپ ئاتىشاتتى ۋە ئۇ ئۆيدىن كىرىپ-چىقىپ يۈرگەن ناتونۇش كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ئەمەت ئۇستا ساتتارنىڭ ئۆيىگە كىرىپ-چىقىدىغان بولغاندىن كېيىن، مۇتەللىپكە ئۇشتۇمتۇت باشقىچە كۆزدە قارايدىغان، ئۇنىڭغا بىر خىل نەپرەت بىلەن تىكىلىدىغان بولۇپ قالدى. باشقا بەزى خوشنىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنىمۇ بىراقلا ئۈزدى...

ئەمما، مۇتەللىپ بىلەن كىچىككىنە ئادىلنىڭ مۇناسىۋىتى يەنىلا ساقلىنىپ قالدى.

ھىلىقى ۋەقەدىن كېيىن ئادىل بىر مەزگىل نىمىدىندۇر خىجىل بولغاندەك، مۇتەللىپنى كۆرسىلا تىرىنىغىنى تاتىلاپ ئوڭايسىزلىنىپ يۈردى. كېيىنرەك، پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ مۇتەللىپنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۆزىنىڭ ھېچقانداق "چاۋاك چېلىش"قا قاتناشمىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ ئاۋارە بولدى. مۇتەللىپكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ، ھېچبىر سۈرۈشتۈرگۈچىلىكى يوق ئىش، ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇتەللىپ تېخى ئۇنىڭ سىنىپتىكى رەسمىي ئوقۇتقۇچىسىمۇ ئەمەس. شۇنداق بولغاچقا، مۇتەللىپ ئادىلنىڭ يۇمران كۆڭلىنى خىرە قىلغان تۇماننى ئاسانلا كۆتىرىۋەتتى-دە، يەنە ئوبدان دوستلاردىن بولۇپ قالدى. ئادىل يەنە كەچلىرى مۇتەللىپنىڭ ئۆيىدە ساۋاق ئېلىپ ئۆگىنىشكە كىرىشتى...

ئادىلنىڭ مەكتەپكە كىرىش يېشى تولغان يىلى ئەلۋەتتە مەكتەپ-

بۇگۈن بىلىۋالدىم، يۈزسىز!...دادىسىنىڭ ساقلىنى، ئانىسىنىڭ ئەمچىگىنى كېسىدىغان يۈزسىز!...

ئەمەت ئۇستا، بۇ گەپنىڭ تاشنى تاياقتا تاڭغاندەك ھېچبىر ئەپلەشمىگەنلىكىنى، تولىمۇ چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىۋاتقانلىقىنى سەزمەيتتى...

شۇ ئىشتىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ، مۇتەللىپ ئەمەت ئۇستىنىڭ "چومۇچ تۇتۇش ھوقۇقى"نىڭ ئېلىپ تاشلانغانلىقىنى، ئوچاققا ئوت قالاش، يۇندا توكۇشقا قويۇلغانلىقىنى ئاڭلىدى. ئەمەت ئۇستا بارغانچە جاھىل، تېرىككەك، غەرەز ئۇقمايدىغان بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمەيدىغان نەرسىلەر ناھايىتى كۆپ ئىدى. ھەر كۈنى بىر يېڭى خاپىلىق، "نېمە ئۈچۈن؟" دېگەن سوئال بىلەن ئۆيىگە قايتاتتى ۋە ئاچچىقىنى ھاراقتىن، موخۇركىدىن، بەزىدە خوتۇنىغا ئازار بېرىشتىن چىقىرىدىغان بولۇۋالدى. جەمئىيەتتە "تەرەپ" شامىلى كۆتۈرۈلگەندە، بۇ شامال بىردىنلا "گۈلزارلىق ھويلا"غا بېسىپ كىردى-دە، خوشنىلارنىڭ مۇناسىۋىتى ئاستىن-ئۈستۈن بولۇشقا باشلىدى. ئۆزئارا ئىشەنمەسلىك ئۇرۇغى ھەممە يەرگە سىركىدەك تېرىلىپ كەتتى. ئەمەت ئۇستا گۇمانخور بولۇپ قالدى ۋە دائىم مەس يۈرەتتى. كىچىككىنە ئەرزىمىگەن بىر ئىش ئۈچۈن ھەرقانداق ئادەمنى ھاقارەت قىلىپ تىللايدىغان، ھە دېسىلا چاپىنىنى سېلىپ تاشلىۋېتىپ، كوكەملىك بىلەن ئوتتۇرىغا ئېتىلىپ چىقىدىغان بولۇۋالدى... ئۇنى بىرەر ئىشتا ماختاشمۇ، ئەيىپلەشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ھەممىدىن گۇمانلىناتتى. ئارىلاشتىڭمۇ — بولدى، جەزمەن ئۆزەڭگە بىرمۇنچە كوڭۇلسىزلىكلەرنى تېپىۋالاتتىڭ...

خوشنىلار ئەمەت ئۇستىنىڭ "داۋاسى يوق كېسەل"گە گىرىپتار

بولغانلىقىنى سېزىپ، چوچۇگەن ھالدا ئۇنىڭدىن قاچىدىغان بولدى. بۇ كەمدە ئەمەت ئۇستا پەقەت ساتتار بىلەنلا ئانچە-مۇنچە ئالاقە قىلاتتى ۋە ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرىپ-چىقاتتى. ساتتارنىڭ ئۆيىنى كىشىلەر ئىش باشقارمىسى تەۋەسىدىكى بىر "تەرەپ"نىڭ "ئالاقە مەركىزى" دەپ ئاتىشاتتى ۋە ئۇ ئۆيدىن كىرىپ-چىقىپ يۈرگەن ناتونۇش كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ئەمەت ئۇستا ساتتارنىڭ ئۆيىگە كىرىپ-چىقىدىغان بولغاندىن كېيىن، مۇتەللىپكە ئۇشتۇمتۇت باشقىچە كۆزدە قارايدىغان، ئۇنىڭغا بىر خىل نەپرەت بىلەن تىكىلىدىغان بولۇپ قالدى. باشقا بەزى خوشنىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنىمۇ بىراقلا ئۈزدى...

ئەمما، مۇتەللىپ بىلەن كىچىككىنە ئادىلنىڭ مۇناسىۋىتى يەنىلا ساقلىنىپ قالدى.

ھېلىقى ۋەقەدىن كېيىن ئادىل بىر مەزگىل نېمىدىندۇر خىجىل بولغاندەك، مۇتەللىپنى كورسىلا تىرىنىغىنى تاتىلاپ ئوڭايسىزلىنىپ يۈردى. كېيىنرەك، پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ مۇتەللىپنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۆزىنىڭ ھېچقانداق "چاۋاك چېلىش"قا قاتناشمىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ ئاۋارە بولدى. مۇتەللىپكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ، ھېچبىر سۈرۈشتۈرگۈچىلىكى يوق ئىش، ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇتەللىپ تېخى ئۇنىڭ سىنىپتىكى رەسمىي ئوقۇتقۇچىسىمۇ ئەمەس. شۇنداق بولغاچقا، مۇتەللىپ ئادىلنىڭ يۇمران كوڭلىنى خىرە قىلغان تۇماننى ئاسانلا كوتىرىۋەتتى-دە، يەنە ئوبدان دوستلاردىن بولۇپ قالدى. ئادىل يەنە كەچلىرىدە مۇتەللىپنىڭ ئۆيىدە ساۋاق ئېلىپ ئۆگىنىشكە كىرىشتى...

ئادىلنىڭ مەكتەپكە كىرىش يېشى تولغان يىلى ئەلۋەتتە مەكتەپ-

نىڭ ئۆزىدە ئوقۇش بولمىدى. كېيىنكى يىلى ئوسمۇرلەرنى مەكتەپكە ئانچە-مۇنچە تىزىملىغان چاغدا، ئەمەت ئۇستا ئۈمىتسىزلىك بىلەن غەزەپلىنىپ:

— ئوقۇش! قانداق ئوقۇش ئىكەن ئۇ؟ ئوقۇغاننىڭ سازايىنى ئاز كۆرمىدىم. داموللا ئۆلىماسمۇ، دوختۇر-ئەپەندىسىمۇ — ھەممىسى خار بولدى، بىر تېيىن! پېشانەمنىڭ ئاستىدىكى تامنىڭ تۆشۈكى ئەمەس، كۆز! ھەممىنى كۆرۈۋاتىمەن. يەنە تېخى ئوقۇشمىش!... جاھاننىڭ نىمە بولارىنى كىم بىلسۇن. ئوقۇپ-بىلىپ خارلانغاندىن، ئوقۇماي-بىلمەي ئۆتكەن تۈزۈك. ھەممىدىن نوچىسى ئىككى بىلەك. ئادىل ئاشپەز بولسۇن. ئۇستا بولالمىسا، ئىمكارغۇ بولار! — دىدى دە، ئادىلنىڭ مەكتەپكە كىرىش يولىنى توستى.

ئەلۋەتتە، ئۇ كەمدە ئەمەت ئۇستىغا نەسىھەت قىلىپ كوندۇرۇشتىن ھېچقانداق ئۈمىت يوق ئىدى. ئادىل ئامالسىز مەكتەپنىڭ سىرتىدا قالدى ۋە مۇتەللىپنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۆگىنىشىنىمۇ چەكلەندى.

ئەمەت ئۇستا، ئۆزى ئېيتقاندەك، ئادىلنى كەينىگە سېلىپ ئانچە-مۇنچە كوزى پىشسۇن، دەپ ئاشخانىغا ئېلىپ بېرىپ يۈرگەن يىلى مۇتەللىپ ئۇشتۇمتۇت چەت بىر ناھىيىگە — "7-ماي كادىرلار مەكتىۋى"گە ئىدىيە ئۆزگەرتىشكە ئەۋەتىلدى. ئىككى يىلدىن كېيىن مۇتەللىپ قايتىپ كەلگەندە، ئادىل باشقىچە بىر بالا بولۇپ، پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كەتكەن ئىدى.

مۇتەللىپ شۇ كۈنى دەرۋازىدىن كىرىپلا ئادىلنى كىيىم-كېچەكلىرى يىرتىلغان، چاچلىرى ئۆسۈپ پاخپىيىپ كەتكەن، يۈز-كوزلىرى تاتىلانغان ۋە قورادىكى بەزى تەڭ-تۇشلىرى ئالدىدا چۈجە خورازدەك ھۈرپىيىپ، مۇشتۇملىرىنى تۈگۈپ تۇرۇپ:

— ھە، قېنى، قايسىڭ دو چىقىسەن، مانا، دەتتىكام دەيمەن. تەلەيدە بوك-بوك. يا بۇرنۇڭنىڭ بېزىنى ئېلىپ قويايمۇ؟ — دەپ، جىدەل تېرىشقا تەييار تۇرغان ھالدا كوردى.

بىراق، ئادىل ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان مۇتەللىپنى كورۈپلا، دەررۇ ئۆزىنى چەتكە ئالدى.

ئەتىسى مۇتەللىپ چوڭ يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئادىلنىڭ يول بويىدىكى يەتتە-سەككىز مېتىر ئېگىزلىكتىكى بىر دەرەخنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ، سۇنۇپ كېتەيلا دەپ قالغان بىر تال ئاجىز شاخنى قەستەن لىڭشىتىپ دەسسىگەن ھالدا، يەردە ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇرغان ئانىسىنى ئالاقزادە قىلىپ:

— ئانا، نەقلا بىر كوي چىقار. بىر كوي چىقارساڭ سەكرىمەيمەن. بولمىسا، سەكرەيمەن دىدىممۇ سەكرەيمەن! — دەپ قورقىتىۋاتقانلىقىغا كوزى چۈشتى.

مۇتەللىپ توختىدى. ئادىل مۇتەللىپنى كورۈپ ئاجىز شاختىن چېكىندى ۋە مۇتەللىپتىن كوزىنى قاچۇرۇپ، كەينىنى قىلىۋالدى. مۇتەللىپمۇ ئۇنى كورمەسكە سېلىپ، ئادىلنىڭ ئانىسىنى ئۆزى بىلەن بىللە قايتىپ كېتىشكە دەۋەت قىلدى.

— ئادىل بالا ئەمەس، بېشىمغا بالا بولدى، — دىدى ئانا مۇتەللىپ بىلەن قايتىپ كېتىۋېتىپ ھەسرەتلەنگەن ھالدا، — ئالدىنقى يىللىرى ئۇ دادىسىغا ئەگىشىپ ئاشخانىغا بېرىپ يۈرگەن. كېيىن ئۇ يەرگىمۇ بارماس بولدى، زېرىكتى. دادىسىنىڭمۇ كارى بولمىدى. دادىسى ئىشتىن كېلىپلا ساتتارنى تاپىدۇ، كەچكىچە ئۇنىڭ ئۆيىدە ھاراق ئىچكىنى ئىچكەن. ساتتار بىر مەزگىل ئادىلنىمۇ كەينىگە سېلىپ يۈردى. ئۇنىڭ تېخى "كىچىك ئالاقچى" دىگەن نامىمۇ بار.

كېيىنچە، ئادىل ئۇنىڭدىنمۇ زېرىكتى. مانا بىر-ئىككى يىل بولدى، قولىغا زادى گەپ كىرمەس بولدى. كۈندە نەچچە ئادەمنىڭ دەۋا، تاپا-تەنىلىرىنى ئاڭلايمەن. دادىسى سەپرا دەسلەپ نەدىكى بىر خەقلەرنىڭ گېپىگە كىرىپ، ئادىلنى ئوقۇشقا بەرمىدى، چىڭ تۇتمىدى. مانا ئەمدى كىچىككىنە بىر ئىش بولسىلا، قالايمىقان ئۇرۇپ، دەشنەم بېرىپ بالىنى يۈرىگالدى قىلىۋەتتى. ئاتا بولماي كەتكىر ئىلايىم. بالا ئۆيدىن تېزىدى، قاچىدۇ. كىنوخانىنىڭ بوتكىسىدا، كوچىدا قونۇپ قالغان چاغلىرىمۇ بار. يامان يولغا كىرىپ قالامدىكىن، دەپ يۈرىكىم سۇ. كەچكىچە كەينىدە يۈرگىنىم يۈرگەن. دادىسىنىڭ بولسا مىجەزى بۇزۇلغان، خاپىلىقى بەكمۇ كۆپ، ھەممە ئىشىدىن خاپا. ئۇنىڭ ئىچىدىكىنى زادى بىلەلمىدىم. كىچىككىنە ئادىلىدىنمۇ ئالەمچە خاپا، زادى كارى يوق... ئەپەندىم، ئويلاپ باقسىلا، ئوبدانلا بىر بالا ئىككى-ئۈچ يىل ئىچىدىلا شۇنچىۋالا ئايىنىپ بىۋاشلىشىپ كەتكەن بارمۇ؟...

ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندە، مۇتەللىپ مەكتەپتىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، ئادىلنىڭ ئازراق سەيناسى بار بىر بۇلۇڭ كوچىدا بىرنەچچە تەڭ-تۇش دوستلىرى بىلەن قىزغىن توپ تېپىپ ئويناۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشتى. شۇ تاپتا ئادىل توپ تېپىشكە شۇنچىلىك بېرىلگەن ئىدىكى، كۆزىگە ھېچنىمە كۆرۈنمەيتتى.

مۇتەللىپ توختىدى. ئادىل توپنى ئىككى پۇتى ئارىسىدا ئويناتىپ باشقىلارغا ئالدۇرماي، قى-چۇلار ئىچىدە تويۇقسىز مۇتەللىپنىڭ قېشىغا يېقىنلاپ كەلدى ۋە تامغا قارىتىپ قاتتىق تەپتى. توپ ئۇچۇپ بېرىپ، مۇتەللىپنىڭ بېلىكىدىكى سائەتكە "پاق" قىلىپ تەگدى-دە، سائەتنىڭ ئەينىكىنى چۇل-چۇل قىلىپ سۇندۇرۇۋەتتى.

ئادىل توپنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن يۈگۈرۈپ بارغاندا، توپ مۇتەللىپنىڭ پۇتلىرى ئارىسىدا "قولغا چۈشكەن" ئىدى.

ئادىل مۇتەللىپنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ كەتتى.

— ئادىل، — دېدى مۇتەللىپ ئۇنىڭ بىلىكىدىن ئاستا تۇتۇپ، — سەن توپ تېپىشنى ياخشى كۆرەمسەن؟...

ئادىل بېشىنى تۆۋەن سېلىپ گەپ قىلمىدى. لېكىن، ئادىلنىڭ تىڭىرقاپ قالغان تەڭ-تۇشلىرى:

— ئادىل، قاچ! قارىغىنا، سائەتنى سۇندۇردۇڭ، تۆلىتىدۇ، داداڭغا ئاپىرىدۇ، تۆلەيسەن، چاتاق! — دەپ چۇقۇراشتى.

ئادىل شۇ چاغدىلا چۇل-چۇل بولغان سائەتنى كۆردى ۋە نېمە قىلىشنى بىلمەي تەمتىرەپ قالدى.

— ھېچ گەپ يوق، قورقما، — دېدى مۇتەللىپ ۋە ئادىلنىڭ پاخپىيىپ كەتكەن چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ ئېيتتى، — سائەت ئەينىكىنى تۈزەش ئاسانغۇ، كەچتە ئۆزىمىزلا تۈزەۋالىمىز. ناھايىتى ئەينىكىنى ئالماشتۇرساق بولدى ئەمەسمۇ...

ئادىل كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئىشەنمەسلىك بىلەن سائەتكە قاراپ قويدى ۋە ئوڭايسىزلىنىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى. مۇتەللىپ بولسا قىزغىن بىر كەيپىياتتا:

— ئادىل، مەن سېنى توپ تېپىشتە مۇنچىلىك ماھارىتى بار دەپ زادى ئويلىمىغان ئىكەنمەن. ياخشى، ناھايىتى ياخشى. مېنىڭ بىر تەكلىۋىم بار، سەن بىزنىڭ مەكتەپنىڭ پۇتبول كوماندىسىغا كىرەمسەن؟...

ئادىل ئىتتىك بېشىنى كۆتەردى ۋە تىرنىغىنى تاتىلىدى:

— مەن مەكتەپتە بولمىسام...

— سەن رازى بولساڭ، بىز ئالىمىز...

— دادام ئۇنىمايدۇ، ئوقۇما دىگەن...

— ئۇنايدۇ، ئۇنىتىمىز، ھازىر ئۇنىمىسا، ئاستا-ئاستا ئۇنىتتۋالدىمىز، — دىدى مۇتەللىپ ئۇنىڭ كىيىملىرىدىكى توپا-چاڭنى قېقىپ تۇرۇپ، — قانداق، سەن رازىمۇ؟ سەن مەكتەپ كوماندىسىغا كىرسەڭ، ئاز كۈندىلا ئالغا بېسىپ كېتىسەن. ئويلاپ باق، مۇنداق كىچىككىنە قىڭغىر يولدا سەن قانداقمۇ ئوز ماھارىتىڭنى ئوستۇرەلەيسەن...

”قۇتقۇزۇۋېلىش“ شۇنىڭدىن باشلاندى. ئادىل ئاستا-ئاستا، لېكىن خېلى قىيىنلىق بىلەن يەنە مۇتەللىپكە ئۈگىنىشكە باشلىدى.

ئەمما، ئەمەت ئۇستا ئاشۇ تەرسالىغىدىن تېخى يانمىغان ئىدى، مۇتەللىپ بىلەن سوزلىشىشنى زادى خالىمايتتى. بىراق، ياخشى يېرى، بۇ قېتىم مۇتەللىپنىڭ ئادىل بىلەن مەشغۇل بولۇشىغا باشقىچە ئىپادىدە بولمىدى.

ئادىل زېھنى ئوتكۇر، جىگەرلىك بالا ئىدى. دەسلەپكى يىلى ئۇ مۇتەللىپنىڭ سىنىپىدا ”ئىشتاتتىن سىرت“ ئوقۇغۇچى بولۇپ ئوقۇدى، ئۇنىڭدىن ئايرىلمايتتى، ئەتىگەندە مۇتەللىپ بىلەن بىللە توپ تېپەتتى، مەكتەپ كوماندىسىدا ئوينايتتى، كەچتە مۇتەللىپنىڭ ئويىدە ئۈگىنەتتى. ئۇ گەرچە مەكتەپكە ئۈچ يىل كېچىكىپ كىرگەن بولسىمۇ، ئاستا-ئاستا، لېكىن ئىجتىھات بىلەن بېرىلىپ، قەيسەرلىك بىلەن تىرىشىپ، ئاخىر تەڭ-تۇشلىرىغا يېتىشىۋالدى.

ئادىل باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرىدىغان يىلى ئەمەت ئۇستا كوپ يىللاردىن تۇنجى قېتىم مۇتەللىپ بىلەن يۈزتۇرانە سوزلىشىشكە جۈرئەت قىلدى:

— ئەپەندىم، — دىدى ئۇ بىر كۈنى ئىشىك ئالدىدا ئاندا-ساندا ئېچىلىۋاتقان گۈللەرنى پەرۋىش قىلىۋاتقان مۇتەللىپكە يېنىچە قاراپ، — سىلىزە ئاز بولسىمۇ، گۈل ئوستۇرۇشنى تاشلىمىدىلا-دە...

— ئەلۋەتتە، — دىدى مۇتەللىپ، — گۈل، بۇ ياخشى نەرسە...

ئەمەت ئۇستا تۇيۇقسىز گەپنى باشقا تەرەپكە يوتكىدى:

— ئەپەندىم، — دىدى ئۇ، — ئادىل مۇشۇ كۈنلەردە توم-توم كىتاپلارنى ئوقۇپ يۈرىدۇ، ئۇنىڭدىن نىمىسىنىدۇ كوچۇرۇپ يېزىۋالىدۇ. ئۇنىڭ ئوقۇۋاتقىنى، كوچۇرۇۋاتقىنى نىمە؟ بۇ كىتاپلارنى سىلى بەردىلىمۇ؟...

— ئەلۋەتتە، — دىدى مۇتەللىپ يۇمشاق ۋە سەمىمى ئاھاڭ بىلەن، — ئۇنىڭ ئوقۇۋاتقىنى بەلەن كىتاپلار. ئۇمتۇۋارلىققا، ئوزىگە ئىشىنىشكە، ياخشى ئەخلاق-پەزىلەتكە ئۈندەيدىغان كىتاپلار. كوچۇرۇۋاتقىنى بولسا — شىرنە. ھەسەل ھەرىسى گۈللەردىن شىرنە يىغىدىغۇ... ھە، شۇ. ئوقۇغان كىتاپتىن خاتىرە يېزىش — ھەر خىل گۈللەردىن شىرنە يىققاندەك ئىش...

بۇ گەپ ئەمەت ئۇستىغا ياقمىدىمۇ، ياكى ياقتىمۇ، بىرەر نەرسىدىن ئوڭايسىزلاندىمۇ، نىمە ئۈچۈندۇ ھېچنىمە دىمەي تۇيۇقسىزلا كېتىپ قالدى...

شۇ يىلى ئادىل ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقتى. ئاز ئوتمەي ”4 كىشىلىك گۇرۇھ“نىڭ چاۋىسى چىققا يېيىلدى... ئەمەت ئۇستا يامان چۆش كورۇپ ئويغانغان ئادەمدەك، تىڭىرقاپ ئەجەپسىنىپ، ئەتراپقا خىيالچان قارايدىغان بولۇپ قالدى... كېيىنرەك، نىمە ئۈچۈندۇ بىردىنلا پۈتۈن ئىشقىنى گۈلگە ۋە گۈل ئوستۇرۇشكە ئاتىۋەتكەندەك بولدى...

3. چىراق ئۆزىنى يورۇتمايدۇ...

مۇتەللىپ بۈگۈنمۇ كۈندىكى ئادىتى بويىچە ئورنىدىن سەھەر تۇرۇپ، لوڭگىنى مۈرىسىگە تاشلاپ، مايكىچانلا ئىشىك ئالدىغا چىقتى. گۈللۈك ئىچىدە گۈل تېرىش، كۆچۈرۈش، تەشتەكلەرگە گۈل يۆتكەش بىلەن مەشغۇل بولۇپ يۈرگەن ئەمەت ئۇستا مۇتەللىپنىڭ چوڭ دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، مۆھىم بىر ئىشنى ئەسكە ئالغاندەك، ئىتتىك ئۇي تەرەپكە قاراپ:

—ئادىل، ئوغلۇم، تۇردىڭمۇ؟ قارىغىنا، بۈگۈنمۇ يەنە ئەپەندىمدىن كېيىن قالدىڭغۇ،—دەپ توۋلىدى.

ئارىدىن بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، ئادىل لوڭگىنى بويىنىغا سېلىپ، مۇتەللىپنىڭ كەينىدىن يېتىشىپ چىقتى. كېيىنكى بەش يىل ئىچىدە ئادىل بوي تارتىپ، يوغىناپ، يۈزلىرى يۇپ-يۇمۇلاق، خېلى كېلىشكەن چوڭلا يىگىت بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ، مۇتەللىپ بىلەن بىللە، مەيدانغا بېرىپ بىر دەم يۈگۈرگەن، تورنىڭ ئۈستىدىن ۋە گاڭغا توپ تاشلاپ "چىنىقىش ھەركىتى" قىلغاندىن كېيىن، مۇزدەك سۇدا يۈز-كۆزلىرىنى يۇيۇپ، بەدەنلىرىنى سۈرتۈپ، تېتىكلىشىپ گۈلزارلىق ھويلىغا قايتتى.

مۇتەللىپ ھويلىغا كىرىپلا بۇلۇڭ مەھەللىنىڭ بىر دەمدىلا ئۆزگىرىپ، ھۆسنىگە تولغان رەڭدار باغچىدەك گۈزەللىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆردى. ئەمەت ئۇستا ئۆزىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى يان خوشنىلىرى ۋە مۇتەللىپنىڭ ئىشىك-دەرىزىلىرى ئەتراپىغا قىشچە ئۆيدە ئۆستۈرگەن ھەر خىل گۈللەردىن ئوتتۇز-قىرىق تەشتەك گۈلنى يۆتكەپ،

قاتار تىزىۋەتكەن ئىدى.

مۇتەللىپ بۇ ئىشتىن بىرئاز يېقىملىق تەئەججۈپلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئادەت بويىچە ئاۋال:

—سالام، ئۇستام، كەيپلىرى خۇش...—دەپ ھال سورىدى.

—سالام، ئەپەندىم، رەھمەت،—گۈللەرگە چاچما چوگۈندىن سۇ قۇيۇۋاتقان ئەمەت ئۇستا بېشىنى كۆتەردى،—قانداق، بەلەن چۈش كۆرۈپسىزمۇ؟ خۇشۋاق قوپۇپسىزمۇ؟...

—رەھمەت، ئۇستام. ناھايىتى ياخشى،—دېدى مۇتەللىپ ۋە ئەتراپقا تىزىلىپ كەتكەن تەشتەك گۈللىرىگە قاراپ،—بۇ ئىش... بىزنى خىجىل قىلىپ...

—ياق، ياق، ئەپەندىم،—دېدى ئەمەت ئۇستا خوشاللىق بىلەن،—ھېچگەپ ئەمەس. سىلىمۇ، دوختۇرمۇ. باشقا خوشنىلارمۇ ساپلا مېڭىسى بىلەن ئىشلەيدىغان كىشىلەر ئەمەسمۇ. گۈل خاپىغاننى ئالىدۇ، زىننەت. مەن يەنە ئەللىك-ئاتمىش تەشتەك تېپىپ قويدۇم. قورايىمىزنىڭ ھەممە يېرىنى گۈلزارلىق قىلىۋېتەي دەيمەن... ھەممە شەم ئېچىلىپ تۇرسۇن...

مۇتەللىپ ئەمەت ئۇستىنىڭ قىزغىنلىقىغا رەھمەت ئېيتتى ۋە خوشاللىق بىلەن مۇنداق دېدى:

—ھازىر جاھان تۈزەلدى، گۈلزارلىق ھويلا ئۆز ئىسمىغا لايىق بولۇشى كېرەك. بۇ بىر-ئىككى يىلدىن بۇيان خېلى بىر قىسىم خوشنىلار گۈللىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن، قورايىمىزدا قالايمىقانچىلىق بىلەن ئۆتكەن يىللارنىڭ داغلىرى خېلى بار. تۈنۈگۈن ئاخشام سىلى كىنوغا كېتىپلا، قورايىمىزدىكى خولۇم-خوشنىلار يىغىلىپ مەسلىھەتلەشتۇق. ھازىر تازا گۈل تېرىيدىغان

پەيت، ئەتىدىن باشلاپ ئىشىك-دەرىزىلەر ئالدىدىكى مايماق تام-توساقلارنى چېقىپ تاشلاپ، پۈتۈن قورايىمىزنى تۈتاش گۈلزارلىققا ئايلاندۇرۇشنى قارار قىلدۇق...

— ناھايىتى ياخشى، ناھايىتى ياخشى، ئەپەندىم، — دىدى ئەمەت ئۇستا، — تۈزىگەن ئىكەنىمىز، ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ تۈزىشىمىز كېرەك. بەلەن ئىش... ھەي، ئاخشام خوشنىلار جەم بولغاندا، مەن بولماي قاپتىمەن-دە. ساتتار نىمە دىدى، قاتناشتىمۇ؟...

مۇتەللىپ ساتتارنىڭ تۈنۈگۈن ئاخشام، چاقىرتىسىمۇ ئۆيىدە تۇرۇپ كەلمىگەنلىگىنى ئەسلەپ بېشىنى چايقىدى:

— مەيلى، ھىچقىسى يوق، ساتتار قاتناشمىغان تەقدىردىمۇ، بىز ئۇنىڭ ئىشىك-دەرىزىلىرى ئالدىغا جەزمەن گۈل ئۆستۈرۈشىمىز كېرەك. بولمىسا، سەت كورۇنمەمدۇ؟ بۇ ئىشنى بىز قىلايلى.

— شۇنداق، ساتتار يۈز كېلەلمەيۋاتقان چېغى، — ئەمەت ئۇستا نىمىنىدۇ ئەسكە ئېلىپ، تۈيۈقسىز غەزەپلىنىپ قالدى، — خوپ بوپتۇ. ئاغزىغا كەلگەننى جويلىگەن، سانىماي سەككىز دىگەنىدىكىن خوپ بوپتۇ. ھارام نىيەتنىڭ قازىنى توشۇك دىگەن شۇ!... ھە، راست، ساتتار تېخى بۇ قورادىن كوچۈپ كېتىمەن، دەپ يۈرگىدەك.

— شۇنداقمۇ؟ — مۇتەللىپ جىددى بىر قىياپەتتە ئېيىتتى، — بۇ گەپنى سىلىگە كىم ئېيتتى؟

— مەن ئاڭلىدىم، ئۆي ئىزلەپ يۈرگىنىنىمۇ ئاڭلىدىم.

مۇتەللىپ نىمىنىدۇ ئويلاپ، ئەمەت ئۇستىغا قارىدى:

— ئۇستام، — دىدى ئۇ، — بۇ بولماپتۇ. ساتتار نىمىشقا كوچىدىكەن؟ ھاجەتسىز. مەدىنىيەت ئىنقىلاۋىدا قايمۇققان، كاللىسى قىزىپ كەتكەن ئادەملەر ئازمۇ؟ يەنە كېلىپ كىم بۇ سەۋەنلىكىنى ئاشۇلارغا

ئارتىپ قويۇپتۇ... كەچتە ئىككىمىز ساتتار بىلەن سوزلىشەيلى، گۈلزارلىق ھويلىدىن ھەرگىز كوچمىسۇن.

ئەمەت ئۇستا ئىپادە بىلدۈرمىدى.

ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن، مۇتەللىپ پوپكىسىنى قولتۇغىغا قىسىپ، مەكتەپكە قاراپ يول ئالدى. چوڭ دەرۋازا ئالدىغا چىققاندا، كەينىدىن ئەمەت ئۇستا يېتىشىپ چىقتى:

— ئەپەندىم، — دىدى ئۇ مۇتەللىپكە ياندىشىپ كەڭ سىمونت يولدا كېتىۋېتىپ، — مەن بۇ ئىككى-ئۈچ كۈندىن بۇيان قەۋەت خوشال. ئادىل بۇ يىل ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بەرمەكچى بولۇۋاتىدۇ.

— مەن بۇنى بىلمەن، ئۇستام، — دىدى مۇتەللىپ تەمكىن، سالماقلىق بىلەن، — ئادىل ئوز سىنىپىدا ئەلاچى ئوقۇغۇچى. ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى. ئۇنىڭ نۇقتىلىق ئالى مەكتەپلەردە ئوقۇيالايدىغانلىغىدا گەپ يوق.

— رەھمەت، ئەپەندىم، — دىدى ئەمەت ئۇستا ۋە سەل تارتىنغان ھالدا ئېيىتتى، — مەن بۇ دورەم يەنە سىلىنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم.

— ئۇنداق دىمىسىلە، ئۇستام، — دىدى مۇتەللىپ كۈلۈمسىرەپ، — سىلى خاتىرجەم بولسىلا، ئالى مەكتەپكە رەسمي ئىمتىھان بېرىشكە يەنە ئىككى-ئۈچ ئاي ۋاقىت بار. مەن ئادىل بىلەن كېلىشتىم، بىللە مۇزاكىرە قىلىمىز، جەزمەن ياردەم بېرىمەن...

ئەمەت ئۇستا ھاياجانلىنىپ، لەۋلىرى تىترىدى:

— شۇنداق، ئەپەندىم، رەھمەت، — دىدى ئۇ، — بالا مېنىڭ بولغان بىلەن، ئادەم قىلىش سىلىدىن بولدى. تىكەندىن گۈل

ئۇنگەندەك، ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان ئويۇن قىپىدىن خېلىلا ئۇمىتلىك ئوقۇغۇچى يېتىلىپ كېلىۋاتىدۇ، بۇنىڭ ھەممىسى سىلىنىڭ ئەجىرلىرى...

—ياق، ياق، ئۇستام، ئۇنداق دېمىسىلە،—دېدى مۇتەللىپ ئورنىدا توختاپ ئەستايىدىللىق بىلەن،—بۇنىڭدا كوپ تەرەپلىمە سەۋەپ بار، مۇھىمى، جاھان تۈزەلدى. ئۇندىن باشقا، ياش-ئۇسمۇرلەرنى يارامىلىق ئادەم قىلىپ تەربىيىلەش—خەلق ئوقۇتقۇچىسىنىڭ بۇرچى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بىز يىگىرمە يىلىلىق خوشنا-دە. مېنىڭ ئادىلغا ياردەم بېرىشىم تېخى كوپ يېتەرسىز.

ئەمەت ئۇستىنىڭ قەلبىدە شادىيانە بىر ھاياجان دولقۇنلىنىپ، خېلىغىچە نىمە دېيىشىنى بىلمەي جىمجىت تۇرۇپ قالدى ۋە سەل ھودۇقۇپ:

—ئەپەندىم، كەچۇرىلا، مېنىڭ سىلىنى يەنە ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم، دىگىنىم باشقا بىر ئىش ئىدى،—دېدى.

—شۇنداقمۇ؟—دېدى مۇتەللىپ قىزىقسىنىپ،—ناھايىتى ياخشى. ئېيتسىلا، ئىمىشقا تارتىنىلا، نىمە ئىش ئىدى؟...

ئەمەت ئۇستا كوزلىرى نۇرلانغان ھالدا خوشاللىق بىلەن مۇنداق دېدى:

—چىراق ئوزىنى يورۇتمايدۇ، ئەتراپىنى يورىتىدۇ، دىگىنى راست ئىكەن. ئاتا-بوۋىلار: "بىلىم—ئەقىلنىڭ چىرىغى. بىلىملىكنىڭ كوزىدە ئالەم بار، بىلىمسىزنىڭ كوزىدە مالەم" دېيىشەتتى. ھەممىسى راست چىققتى. بىز بىلىمىز، سىلى ئادىلنىڭ كوڭلىنى يورۇتتىلا، ئادىل بولسا مېنىڭ كوڭلۇمنى نۇرلاندۇردى... ئېيتىپ كەلسەم گەپ تولا. مانا ئىككى ھەپتە بولدى، «ئىنگلىزچە-خەنزۇچە

لۇغەت» ئىستەپ كەزمىگەن يېرىم قالمىدى...

مۇتەللىپ قولىغا ئىشەنمىگەندەك، ئىنتىك ئەمەت ئۇستىغا قارىدى:

—نىمە دىدىلە ئۇستام، «ئىنگلىزچە-خەنزۇچە لۇغەت» دەملا؟

—شۇنداق، ئەپەندىم...

—ئۇنى كىم؟... ... لۇغەتنى...

—بىزنىڭ ئادىل ئوگىنىۋاتىدۇ...

—ئادىل! بىزنىڭ ئادىلمۇ؟—مۇتەللىپ بۇ خەۋەردىن ھەقىقەتەن ھەيران قالدى.

—شۇنداق، ئەپەندىم،—دېدى ئەمەت ئۇستا ئەستايىدىللىق بىلەن جاۋاپ بېرىپ،—سىلىگە مەلۇم، ئادىل خەنزۇچىدا يامان ئەمەس، ئىنگلىزچىنى بولسا، بىرەر يىلدىن بۇيان ئوگىنىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇندىن كېيىن بۇ ھەقتىكى ئوگىنىشىنى تېخىمۇ كۇچەيتمەكچى. شۇڭا، ئۇنىڭ غېمى يەنىلا ئاشۇ لۇغەتتە قالدى.

—قالتىس گەپ بوپتۇ بۇ!—دېدى مۇتەللىپ چوڭقۇر رازىمەنلىك بىلەن،—بۇرۇن چىققان قولاقتىن كېيىن چىققان مۇڭگۇز ئېشىپ كېتىدۇ، دىگىنى مۇشۇ-دە! ھازىرقى ياشلارنىڭ بىزنىڭ ياش چاغلىرىمىزغا قارىغاندا ئويلايدىغان، ئارزۇ قىلىدىغانلىرى كوپ، ئىنتىلىشى كۇچلۇك. ئىلىم-پەن ئىشتىياقىدا ئوت بولۇپ يانىدىغان چاغلىرى... ياخشى، مەن ئىزلەپ كورەي، مەن جەزمەن بۇ لۇغەتنى تېپىپ بېرىمەن.

مۇتەللىپ شۇ كۇنى ئىزلەپ-سۇرۇشتۇرۇپ، كەچتە «ئىنگلىزچە-خەنزۇچە لۇغەت»نى ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ

ئىشلەيدىغان بىر دوستىنىڭ ئۆيىدىن تېپىپ كەلدى. ئۇ كىشى يەنە، بەزى قوشۇمچە پايدىلىنىش ماتېرىياللىرىنىمۇ تەقدىم قىپتۇ. ئادىل لۇغەتنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ، قەۋەت خوشال بولۇپ كەتتى. مۇتەللىپ ئادىلغا قاراپ:

—ئادىل، مېنى—باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىڭنى ئايىدىڭمۇ، سەن ئىنگلىزچە ئۆگىنىۋاتقىنىڭنى ماڭا نىمىشقا ئېيتمىدىڭ؟—دەپ سوراپ قالدى.

—ئېيتقان، مۇئەللىم،—دېدى ئادىل،—سىز ئۇ چاغدا، قوشۇمچە ئۆگىنىۋاتقان نەرسىلىرىڭ كوپ، خەنزۇچە ئاساسىڭنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەش ئۈچۈن كوپ كۈچ سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، دېگەن ئىدىڭىز. ئالدىنقى يېرىم يىلدا سىناپ كوردۇم. ئانچە تەسىر يەتمەيدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرنەچچە ساۋاقداش بىرلىكتە ۋاقىت جەدۋىلى بويىچە ئۆگىنىۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن، ئۇنۇمى بەك ياخشى بولۇۋاتىدۇ...

4. تەك ئېچىلغان گۈللەر

سەككىزىنچى ئاينىڭ بىرى، گۈلزارلىق ھويلا ھوسنىگە تولغان چاغ، يەكشەنبە.

بۈگۈن ئەمەت ئۇستا سەھەردىلا ئورنىدىن ئالدىراپ تۇردى-دە، باشقىلار قول تەۋرىتىپ ياردەمگە كەلگىچە، ئوزىلا پۈتۈن قورانى چىننىدەك تازىلاپ سۈپۈردى، كوك مۇزدەك قاتۇرۇپ سۇ سەپتى، ئۇ ھۇپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن رەڭگا-رەڭ گۈللەرگە چاچما چوگۈندە سۇ سېپىپ كېلىۋېتىپ، ساتتارنىڭ ئىشىگى ئالدىغا كەلدى. ساتتار

بۇ چاغدا، ئىگىز بەندىگىنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ، چوڭ دەرۋازىنى سۇ بىلەن يۇيۇۋاتاتتى.

ئەمەت ئۇستا ساتتارغا نىمىدۇ بىر نەرسىنى تاپىلاپ ئېيتتى-دە، بۇرۇلۇپ دوختۇرنىڭ ئۆيى تەرەپكە كەتتى. ئۇ، دوختۇر بىلەنمۇ قىزغىن، لېكىن قىسقىلا سوزلەشتى-دە، بۇرۇلۇپ شەرقىي تامدىكى ئىشچى خوشنىسىنىڭ ئىشىگىگە كەلدى. ئۇنىڭ بىلەنمۇ قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ، نىمىنىدۇ دېيىشتى-دە، قايتىپ مۇتەللىپنىڭ ئىشىگى ئالدىغا كەلدى.

—سالام، ئەپەندىم، خۇشۋاق قوپۇپسىلەرمۇ؟—دېدى ئۇ ساقال، بۇرۇتلىرىنى قىرىۋاتقان مۇتەللىپكە.

—رەھمەت، ئۇستام، سالام،—مۇتەللىپ شۇ گەپنى ئېيتىپ تۇرۇپ نىمىنىدۇ ئەسكە ئالدى-دە، ئالدىراپ لوڭگە بىلەن يۈز-كوزىنى سۈرتتى،—ئۇستام،—دېدى ئۇ قىزغىن بىر كەيپىياتتا خوشاللىق بىلەن،—مۇبارەك بولسۇن. تۈنۈگۈن ئاڭلىدىم، ئوزلىرىگە "ئالاھىدە دەرىجىلىك ئاشپەز" دېگەن ئىلمىي ئاتاق بېرىلىپتۇ... تەبرىكلەيمەن!

—ھەي... رەھمەت، ئەپەندىم،—دېدى ئەمەت ئۇستا يۈز-كوزىدىن مىننەتدارلىق ھېسسىياتى ئۇرغۇپ تۇرغان ھالدا،—ئويلىمىغان ئىش. تولۇق بىر ھەپتە ئىمتىھان ئېلىشتى، بىلگىنىمىز شۇنچىلىك. مەن بۇ ھۈنەرنىڭ شۇنچىۋالا قەدرى-قىممىتى بارلىقىنى مۇشۇ بىر-ئىككى يىلنىڭ ئىزىدىلا تولۇق چۈشەندىم، ئۇنىدىن قالسا، يېنىمىزدا ئوزلىرىدەك "مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى"، "ئالاھىدە دەرىجىلىك مۇئەللىم" دېگەن شەرەپلىك نام-ئاتىقى بار خوشنىمىز تۇرۇپتۇ. چىراق ئوزىنى يورۇتمايدۇ-دە!...

ئەمەت ئۇستا بىلەن مۇتەللىپ قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ، بىر بىرىنى تەبرىكلەشتى. ئاندىن ئەمەت ئۇستا بايىقى خوشاللىق ھىسسىياتى بىلەن:

— ئەپەندىم، بايا خوشنىلارغىمۇ خەۋەر قىلىپ قويدۇم. بۈگۈن پېقىرنىڭ خانىسىغا مېھمان كەلمەكچى، چەتئەللىك دوستلار، — دىدى.

— ياخشىغۇ، بەلەن گەپ، — دىدى مۇتەللىپ قىزىقىپ.

— تۈنۈگۈن، — دىدى ئەمەت ئۇستا، — شىمالىي ياۋروپادىن كەلگەن بىرنەچچە مۇتەخەسسىس كەچلىك غىزادىن كېيىن مېنىڭ قېشىمغا كېلىپ: ”ئۇستام، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئىسىل ئۇيغۇر غىزا-تائاملىرىنى ئېتىپ بەرگىنىڭىز ئۈچۈن رەھمەت. ئەتە يەكشەنبە، بىزمۇ دەم ئالماقچى. ۋاقتىڭىز يەتسە، سىزنىڭ ئۆيىڭىزگە بېرىپ ئويناپ كېلىشنى خالايمىز، دەپ چاقچاق قىلىشتى. ياخشى گەپ ئەمەسمۇ، مەن خوشاللىق بىلەن ئۇلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ قويدۇم. بۈگۈن ئۆزلىرىنىڭ باشقا ئىش-كۈشى بولمىسا، بىللە ئوينىساق قانداق؟...

مۇتەللىپ بۇ تەكلىپكە خوشاللىق بىلەن رازى بولدى. ئۇ نىمىنىدۇ دىمەكچى بولۇپ تۇرۇۋىدى، دەل شۇ چاغدا، ئۇلارنىڭ قېشىغا تەمتىرەش بىلەن جۈرئەت ئارىلىشىپ كەتكەن بىر قىياپەتتە ساتتار يېتىپ كەلدى.

— ھە، ساتتار، كەل دوستۇم، — دىدى مۇتەللىپ ئوچۇق چىراي بىلەن ئۇنى قارشى ئېلىپ، — بۈگۈن ئۇستامنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولىمىز. تەمبۇرنى بەكلا ياخشى چالاتتىڭ. قانداق، رايىڭ بارمۇ؟...

— بايا، ئۇستام تەكلىپ قىلدى، — دىدى ساتتار ۋە بىردىنلا

ئاپپاق بولۇپ تاتىرىپ كەتتى، — مۇتەللىپ، مەن بەكمۇ خىجىل. سېنىڭ ئۇستۇڭدىن بىرمۇنچە ئېغىر گەپلەرنى دەپ سالدىم، ”تەرەپ“ كېسەلى ئاشۇنداق قىلغۇزدى. مېنىڭ كاساپىتىمدىن دەرتىمۇ تارتىۋالدىڭ. ئۇستام بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىڭنىمۇ بۇزدۇم. كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتسەڭ...

مۇتەللىپ ئوڭ قولىنى ساتتارنىڭ مۈرىسىگە قويۇپ، سەممىلىك بىلەن:

— ساتتار، ”مېنىڭ كاساپىتىمدىن“ دىگىنىڭ نىمىسى، توغرا ئەمەس، — دىدى ۋە كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ئېيتتى، — سېنىڭ ئەمەس، تولىمۇ سول لۇشيەننىڭ كاساپىتىدىن ھەممىمىز ئاز-تولا دەرت تارتتۇق. بۇ ھىساپ تۈگىدى. قايتا تىلغا ئېلىپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق...

ساتتار قۇلىقىغا ئىشەنمىگەندەك، ئىنتىك بېشىنى كۆتىرىپ مۇتەللىپكە قارىدى، مۇتەللىپ ئۇنىڭ قولىنى قىزغىنلىق بىلەن قىستى...

چۈشكە يېقىن يالتىراپ تۇرغان ”شاڭخەي“ گۈلزارلىق ھويلىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا توختاپ، ئۈچ نەپەر چەتئەللىك دوست چۈشۈپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بىرسى قىزىل ساقاللىق بوۋاي، ئىككىسى ساقال بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىردۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر ئىدى.

ئەمەت ئۇستا چەتئەللىك مېھمانلارنى دەرۋازا ئالدىغا چىقىپ، ئىككى قوللاپ كۆرۈشۈپ، قىزغىن قارشى ئالدى. خولۇم-خوشنىلارمۇ دەرۋازا ئالدىغا چىقىشتى. ئەمەت ئۇستا چەتئەل مېھمانخانىسىدا چالا-پۇلا ئۆگىنىۋالغان ئىنگلىز تىلى بىلەن مېھمانلارنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن، بىردىنلا مېھمانىنى تەكلىپ قىلىپ، تەرجىمان تەكلىپ قىلىشنى ئەستىن چىقىرىپ قويغانلىقىغا چىن كۆڭلىدىن ئەپسۇسلىنىپ كەتتى. ”مۇنداق يېرىم-

ياتا سوز بىلەن قانداقمۇ ئازادە سوزلىشىپ ئولتۇرغىلى بولسۇن" دەپ ئويلىدى ئۇ تىت-تىت بولۇپ.

دەل شۇ پەيتتە، ئوغلى ئادىل دادىسىنىڭ ھىسسىياتىنى، قىيىنىلىپ بىارام بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشەندى:

—دادا، بىارام بولماڭ،—دېدى ئۇ چوڭ كوزلىرىنى خوشاللىق بىلەن چاقنىتىپ،—مەن ياردەملەشسەم بولامدۇ؟

ئەمەت ئۇستا كۈتۈلمىگەن بىر ئامەت ئاسماندىن كېلىپ قولىغا چۈشكەندەك چەكسىز خوشال بولۇپ كەتتى:

—ئەھەي... توگە مىنىپ تۇرۇپ، توگىسىنى ئىزلەپتۇ، دىگەننىڭ ئوزى شۇدە!—دېدى ئۇ مېھمانلارغا خوشاللىق بىلەن قاراپ،—تونۇشۇڭلار، بۇ مېنىڭ ئوغلۇم ئادىل. ئىنگلىز تىلىنى ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتتا ئۈگىنىۋالغان، يېقىندا بېيجىڭغا ماڭىدۇ، چىڭخۇا داشۆبىدە ئوقۇماقچى...

ئادىل چەتئەللىك دوستلارغا بېشىنى مۇلايىم ئېگىپ سالام قىلدى. ئاندىن ئىنگلىز تىلىدا ئالاھىدە دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى مۇتەللىپنى، يېقىندا باش ۋىراچ ئۇنۋانىنى ئالغان خوشنىسى كوزەينەكلىك دوختۇرنى، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ سايلانغان ئىشچىنى، ساتتارنى ۋە باشقىلارنى بىر-بىرلەپ تونۇشتۇردى.

چەتئەللىك دوستلار ئادىلنىڭ ئىنگلىز تىلىنى خېلىلا راۋان سوزلەيدىغانلىقىغا قايىل بولۇپ، ئۇنىڭ قولىنى قىستى، ئادىل دادىسىنىڭ مېھمانلارنى ئويگە تەكلىپ قىلىپ: "قېنى، مەرھەمەت، ئويگە، بىزدە مېھمان خوشاللىق، ئىناقلىقنىڭ ئالامىتى" دىگەن سوزىنى ئىنگلىزچىغا تەرجىمە قىلىپ بەردى.

(«تارىم» ژورنىلىنىڭ 1981-يىل 11-سانىدىن)

ھازازۇل

جاپپار قاسىم

1

بامدات ۋاقتى، قىلۋىدىن ئۇرۇلۇۋاتقان ئاچچىق سوغ شامال قار ئۇچقۇنلىرىنى ئۇچۇرتۇپ كېلىپ، ئوچرەتتىكىلەرنىڭ يۈز-كوزلىرىگە نەشتەردەك ئۇراتتى. تومۇر دەرۋازا ئالدىدىكى چىراقلارنىڭ گاھ غۇۋالىشىپ، گاھ نۇرلىنىشىدىن يالتىرىغان قار ئۇچقۇنلىرى كوزلەرنى قاماشتۇراتتى. سوت ئالغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى پۇتلىرىنى بىر بىرىگە ئۇرۇپ ئۇ ياق-بۇ ياققا يۇگرۇشەتتى، ئالقانلىرى بىلەن قولاقلىرىنى ئۇۋىلىشاتتى؛ بەزىلىرى تاياقتەك قېتىپ قالغان قوللىرىنى ئۇۋىلاپ، يەڭلىرىگە، قويۇنلىرىغا تىقىشاتتى....

سوت ئالغۇچىلار لاۋتاڭنى ئەنە شۇنداق كۇتمەكتە. خىزمەت ۋاقتىغا 40—50 مىنۇتلا قالغان ئىدى، كىشىلەر تەرەپ-تەرەپتىن غودۇڭشىشقا باشلىدى:

—نىمە دىگەن ئوزىنى سورىمايدىغان ئايال بۇ!

—"غوجامنىڭ قوسىغى توق، قۇلى بىلەن ئىشى يوق" دىگەن شۇ-دە.

—بۇنداق قوپال گەپلەرنى ئىنقىلاۋىي رەھبىرىي كادىرلارغا ئىشلەتسەك بولمايدۇ، ئەلۋەتتە!—مەدىنىيەت ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى ئاراتۇپ قۇلاقچىسىنى رۇسلاپ قويۇپ، گەپكە قوشۇق

سالدى.

—ئۇ بۇرۇن كەلسىمۇ، كېيىن كەلسىمۇ، بەربىر ئوخشاش، يولداشلار. مىڭ ئالدىرىساقمۇ ئوچرەتنىڭ ئالدى، سۈتنىڭ يۈزى شۇنىڭ...

—باشلىق بولغاندىن كېيىن، شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك، ئەلۋەتتە!...

—سۈت دېگەن ئاددى گەپقۇ، ۋىلايىتىمىزدىكى ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئالدى شۇنىڭ، ھەم نورمىسىز دېمەمسىز!

—مېنىڭچە مۇنداق قىلساق،—باياتىن بېرى يولداشلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىپ تۇرغان نادىر گەپ ئاچتى،—لاۋتاڭنى غاجاۋرگەندىن پايدا چىقمايدۇ، ئۇنىڭدىن كورە، ئۇنىڭ سۈتىنى باشقا قاچىغا ئېلىپ قويۇپ، باشقىلارنىڭ سۈتىنى بېرىۋەرسەك.

—سەن تولا ئاتىكاچىلىق قىلماي تۇرۇپ تۇر، بەش مىنۇتقا ئولمەيسەن، ئەلۋەتتە!—ئاراتۇپ دەرھاللا نادىرغا تەگدى.

—مەن ئولمىگەن بىلەن، چوڭلارغا، كىيىمى يېلىڭلارغا ئۇۋال بولۇۋاتىدۇ، خىزمەت ۋاقتى بولۇپ قېلىۋاتىدۇ،... سىزمۇ گېپىم بار دەپ قىلىۋېرىدىكەنسىز!—نادىر ئاراتۇپنىڭ گېپىنى قېقىۋېتىپ، سۈتچىگە بۇرۇلدى.—سىزچە قانداق قىلساق بولار، سۈتچى؟!

لېكىن، قايسى بىر چاغدا شۇنداق قىلىپ قويۇپ، لاۋتاڭدىن تويغىچە دەشنەم يەپ، يۈرىگالدى بولۇپ كەتكەن سۈتچى بۇ گەپكە كونەر ئەمەس ئىدى. سۈت ئالغۇچىلار نادىرنىڭ گېپىنى بىردەك قوللىغان بولسىمۇ، ھېچقايسىسى پېتىنالمىدى. نىمىشقا دېسىڭىز، ئۇلار، يۈرت چوڭلىرى كەلمىگىچە داستىخان سېلىنمىغاندەك، لاۋتاڭ كەلمىگىچە ھەرقانداق ئادەمگە سۈت بېرىلمەيدىغانلىغىنى، ئەگەر بېرى-

لمىدىغان بولسا، دەككىسىنى يەيدىغانلىغىنى ياخشى بىلەتتى.

—ئۇنداق بولسا،—دېدى نادىر، سۈتچىنىڭ رايىچە بولۇپ،— بىز كۈتسەك كۈتەيلى. لېكىن مۇنۇ ئىككى ھەدىمىزنى يولغا سېلىۋەتسەك قانداق؟—ئۇ بۇرۇلۇپ ياشانغان ئايالنىڭ قولىدىكى سۈت قاچىسىنى ئېلىپ، سۈتچىگە ئۇزاتتى.

تالاش-تارتىش، غەيۋەت-شىكايەت ئۈستىگە لاۋتاڭ چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ، غادىيىپ كېلىپ قالدى. ئۇ پەرۋاسىزلىق بىلەن كىشىلەر ئالدىغا ئوتتى-دە، نادىرنىڭ قولىدىكى سۈت ئېلىش ئۈچۈن ئەمدىلا سۇنۇلغان قاچىنى قېقىۋەتتى ۋە غودۇڭشىدى:

—كېلىۋاتقىنىمنى كورۇپ تۇرۇپ، تەپ تارتماي قاچىسىنى سۇنۇۋاتقىنىنى قارا!—لاۋتاڭ چېلىگىنى سۈتچىگە سۇنۇپ، تۇڭلاردىكى سۈتنىڭ يۈزىنى ئېلىشقا بۇيرۇدى. ئۇنىڭ بۇ قىلىغى خېلىدىن بېرى ئۇنى تولا كۈتۈپ جىلى بولغان كىشىلەرنىڭ غەزەپ پىلتىسىگە ئوت ياقتى:

—شۇمۇ ئىش بولدىمۇ؟

—ماۋۇ يولسىزلىقنى قاراڭلار!

—ھەممە ئادەم سىزگە ئوخشاش ئەمەسمۇ؟!

—ئو...ش، ھەجەپ هايا دېگەننى بىلمەيدىغان ئايالكەنا، بۇ. شۇجى بولسا ئېرى شۇجى، بۇنىڭغا نىمە يوق؟!—يېشى قىرىقتىن هالقىغان بىر ئايال قاچىسىنى كوتىرىپ كېلىپ، لاۋتاڭنىڭ ئالدىغا ئوتتى-دە، سوزىنى داۋام قىلدى،—قاغا پوق يىمەستە كېلىپ، خانىشنى كۈتكەندەك كۈتۈپ تۇرغان گۇنايىمىزغا زورلۇق قىلامدىكىنە؟!

—ھوي، ھوي، بولدى، ئاغزىڭىزنى يۇمۇڭ، ئەدەپسىزلىك

بولىدۇ، چوڭ كىشىلەر ئەمەسمۇ، ئەلۋەتتە! — ئاراتۇپ ئالمان-تالمان قىستۇرۇلدى.

— ئۇ..ش، ماۋۇ ھەم پۇشپۇش، ھەم كۇشكۇش نىمە جىنىمنى چىقىرىدۇ؟ يالاقچىلىق قىلماي نېرى بېرىڭە! بىزمۇ ئۆزىمىزگە چۇشلۇق ئادەم.

لاۋتاڭ ئايالىنىڭ سۆزىنى ئۇقمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئەرۋايى قىرىق گەز ئۇچتى:

— ھوي، سېنىڭ بېشىڭ نەدە يوغىناپ كەتكەن، شۇنچە؟! — لاۋتاڭ كۆرۈك توخۇدەك ھۈرپىيىپ، بېگىز قولىنى ئايالغا جوڭدى، — يۇزۇڭنى داپتەك، يۈرىگىڭنى قاپتەك قىلىپ، ئالدىمغا ئۆتىۋاتىسەنا، تېخى! ئەدەپ-ھۆرمەت دىگەننى بىلمەمسەن؟!

— شۇنى دىمەمدىغان! بۇ ئايال تاڭ كېچاڭنى تونۇمامدۇ نىمە؟! يا ئاللا!...ھوي، ئايالۇي، بۇ ۋاڭ شۇجىنىڭ رەپىقىسى بولىدۇ، — ئاراتۇپ لاۋتاڭنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ قويۇپ، ھىلىقى ئايالغا ئالايدى.

— ئۇ..ش، كىمنىڭ ئايالى بولسا بولمامدۇ!

— لاۋتاڭ سىز توغرا قىلمىدىڭىز!

— راست دەيدۇ، بۇ قىلغىنىڭىز قىپ-قىزىل يولسىزلىق!

— قالغانلىرىڭ بىلجىرلاشما! — لاۋتاڭ ئارىلاشقۇچىلارنى قاتتىق سىلكىۋەتتى. قانچىلىغان كۆزلەر ئۇنىڭغا بېگىزدەك قادىلىپ، نەپرەت ياغدۇرماقتا ئىدى.

— توختاڭە، ئاۋال سىز گەپنى چۇشىنىڭ! — نادىر ئارىغا چۇشۇپ، لاۋتاڭغا چۇشەندۇرۇشكە باشلىدى، — دىمىسىمۇ سىزنى كوپ ساقلاپ كەتتۇق. ياخشىسى، ئەتىگەنرەك چىقىپ، چېلىگىڭىزنى تاشلاپ

قويۇپلا كەتسىڭىز، مۇشۇ كوڭۇل ئاغرىشمۇ بولمايتتى، دەڭە. ئۇنىڭ ئۇستىگە، خەقنىڭ قاچىسىنى چۇشۇرۇۋەتكەننى ئاز دەپ، ئىتتىرىۋېتىپ ئالدىغا ئۆتۈۋالغىنىڭىز ياخشى بولمىدى.

— نادىر، سەن ھوشۇڭنى يىغ! ياخشى بولغان-بولمىغانلىغى بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، ئەلۋەتتە! — ئاراتۇپ قوشۇمىسى تۇرۇلگەن ھالدا نادىرغا گولەيدى.

— ياخشى بولمىدى؟ تېخى مەن ياخشى قىلمىدىمما؟! — لاۋتاڭ چىرايى قارىدىغان ھالدا ۋاقىراشقا باشلىدى، — ھوي، سەن تېخى جېنىڭغا چۇشلۇق ئىش قىلماي، مېنى ئەيىپلىگۇدەك بولدۇڭما؟

— شۇنى دەيمىنا، سىز كىچىك ئادەم بولمىسىڭىز... ئەستەغپۇرۇللا... — ئاراتۇپ قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ قايناپ سۆزلەپ كەتتى، — باشقا كىشى بولسىمۇ بىر نورى، بۇ — تاڭ كېچاڭ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ۋاڭ شۇجىنىڭ ئايالى-دە!

— كىمنىڭ ئايالى بولسا بولسۇن! — دىدى نادىر كەسكىن ھالدا، — مەن باشلىقنىڭ ئايالى دەپ خالىغانچە يولسىزلىق قىلىشقا، باشلىقنىڭ نامىنى كالتەك قىلىۋېلىپ، ئورۇنسىز ئادەم دۇمبالاشقا يول قويۇلمايدۇ. رەھبىري كادىرنىڭ ئايالىدا رەھبىري كادىرلارنىڭ ئاياللىرىغا خاس پەزىلەت، ئەخلاق بولۇشى كېرەك، — ئەتراپتىكىلەر رازىمەنلىك بىلەن باش لىڭشىتىپ، نادىرنىڭ سۆزىنى ماقۇللىدى. نادىرنىڭ ئۆتكۈر سۆزلىرى لاۋتاڭنىڭ زەردىسىگە تازا تەككەن بولسا كېرەك، ئەتىمالىم، ئۇ كوكۇيۇن چېقىۋالغان ئاتتەك چىچاڭشىپ كەتتى.

— ھە، ئۆزەڭ مۇشتەك تۇرۇپ، نوغۇچتەك گەپ قىلسەنغۇ! — لاۋتاڭ كوكەملىك قىلىپ نادىرنىڭ كۆزىگە كىرىۋالدى، — ئېيتە،

ھە، مېنىڭ ئەخلاقىم نىمە بوپتۇ؟ ئېيت!

—مانا، مانا، نادىر كەچۈرگۈسىز چوڭ خاتالىق ئۆتكۈزدى، —ئاراتۇپ پۈرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، ئوت ئۈستىگە ماي سەپمەكچى بولدى-دە، كوپچىلىككە قاراپ ئۈنلۈك ۋاقىرىدى، —ئىنقىلاۋىي رەھبىرىي كادىرلارنى ئەخلاقسىز، دىدى، بۇ كىچىك ئىش ئەمەس، يولداشلار، ئەلۋەتتە!

—توختاپ تۇر، سېنى! —لاۋتاڭ تېخىمۇ قىزىشىپ، بېگىز قولى بىلەن نادىرنىڭ پىشانىسىگە نوقۇپ قويۇپ داۋام قىلدى، —ئەخلاقسىزلىغىمنى تاپقۇزۇپ، ئاناڭدىن ئەمگەن سۈتۈڭنى بۇرنۇڭدىن بۇلاق قىلمايدىغان بولسام، ۋاڭ چېڭنىڭ ئايالى بولماي كېتەي!

—قولىڭىزنى تارتىڭ! بىزدە "يولدىن چىقما، خاندىن قورقما" دىگەن گەپ بار. مەن خاتا قىلغان بولسام، ھەممە شارائىتىڭىز بولغاندىن كېيىن، قولىڭىزدىن كەلگىنىنى قىلمامسىز!

ئەھۋالنىڭ بارغانسېرى مۇرەككەپلىشىپ كېتىۋاتقانلىغىنى كورگەن سۈت ئالغۇچىلار لاۋتاڭنىڭ چوقماقچىلىغىنى بىلگەچكىمۇ، نادىرنى جېمىلەپ يولغا سېلىپ جىدەلنى تۈگەتمەكچى بولۇشتى.

—بولدى، ئۇكام! سەن كەت! "پوقىقا چالما ئاتساڭ ئوزەڭگە چاچرايدۇ."

—راست دەيدۇ، سىز كىچىك بولغاندىن كېيىن، گېپىمىزنى ئېلىپ، كېتىڭ ئۇكام.

—ھە، نادىر، ساۋاقلار يېتەرلىك،... "ئوينىشماڭ ئەرباپ بىلەن، ئۇرىدۇ ھەر باپ بىلەن."

نادىر ئەتراپتىكىلەرنىڭ گېپىنى ئىلىك ئېلىپ، سۈتنى ئالدي-دە، ئويىگە ماڭدى.

—نەگە باراتتىڭ، توختا! مەن قولۇمدىن نىمە كېلىدىغانلىغىنى بىر كورستىپ قوياي، —نادىر ئىش بىناسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، لاۋتاڭ ئارقىدىن كېلىپ توختاتتى، —مايائقا ماڭ، لۈكچەك! —ئۇ كەلگەن پېتى نادىرنىڭ چاپىنىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ بىر تارتىۋىدى، چاپاننىڭ ياقىسى سوكۈلۈپ، گەجگىسىگە بېرىپ توختىدى.

—لاۋتاڭ، سوز بولسا چىرايلىق قىلىڭ، كىيىمگە ئېسىلماڭ!

لېكىن، ئەسەبىلەشكەن لاۋتاڭ ئىگەر-توقۇمنى قارنىغا ئالدى-دە، نادىرنىڭ گېپى تۈگە-تۈگمەي، ئۇنىڭ قولىدىكى سۈت قاچىسىنى بىر قويۇپ چۇشۇرۇۋەتتى.

—نىمىشقا ئۇنداق قىلىدىغاندۇ ماۋۇ هازازۇل، نېرىراق تۇرە جېنىمنى ئالىدىغان ئىش بولسىمۇ.

نادىر لاۋتاڭنى ئىتتىرىش بىلەن تەڭ، لاۋتاڭ "ۋايجان، ئادەم ئۇردى!"دەپ قاتتىق بىر چىقىرىدى-دە، ئوزىنى يەرگە تاشلاپ، جاۋغىيىدىن كوۋۇك چىقىرىپ، خاقىراپ يېتىۋالدى.

—يائاللا، مۇنداقمۇ ئۇششۇق ئادەملەر بولىدىكەن-ھە!

—تووۋا قىلدىم، نىمىدىگەن هازازۇل ئايال بۇ!

—"توهمىتىڭگە توهمەت قىلاي، توهمىتىڭ ھەيران قالسۇن" دىگەن مۇشۇدە.

ئەتراپتىكىلەر تەئەججۇپلىنىپ، ياقىلىرىنى تۇتۇشۇپ تۇرۇپ قېلىشتى.

—ھەي، يامان بولدى، تاڭ كېچاڭ يامان بولدى، نادىر ئۇردى. دوختۇر كېرەك! —ئاراتۇپ يۇگۇرگەن پېتى چىقىپ كەتتى. ئۇزۇن ئوتمەي، لاۋتاڭ ئاراتۇپنىڭ ھەمرالىغىدا "فىڭتيەن" ماركىلىق كىچىك ماشىنا بىلەن دوختۇرخانىغا ئېلىپ كېتىلدى.

2

لاۋتاڭ ئوك تەرىپىگە بىر جۈپ سافا قويۇلغان تاختايلىق ئازادە ئىشخانىدا گىلىزىنى ئۈزۈلدۈرمەي چېكىپ، ئۇ ياق-بۇ ياققا تىنماي ماڭاتتى. بەزىدە ئۆزىنى سافاغا تاشلاپ، چېكىسىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ قالاتتى؛ تۇرۇپ-تۇرۇپ ئېلىشىپ قالغان كىشىلەردەك ئۆز ئۆزىگە سوزلەپ كېتەتتى. ئۇنىڭ يۈزلىرى چىڭقىلىپ، گۆرەنلىرى كوپۈپ، تومۇرلىرى تېشىغا تەپكەن، سېمىزلىكتىن قىسىلغان كوزلىرىنىڭ چورىسى كوكۇرۇپ كەتكەن ئىدى.

ۋاڭ شۇجىنىڭ يىغىنغا كېتىشى، دوختۇرخانە ۋە ج خ ئىدارىسىدىكىلەرنىڭ لاۋتاڭنىڭ گېپىنى ئاڭلىماسلىقى ئۇنى تولىمۇ بىئارام قىلدى. بىرقانچە كۈنلەردىن بېرى ئۇنىڭ گېلىدىن تاماق ئۆتمىدى، قېنىپقىنا ئۇخلىيالمىدى.

ئۇ ئۆزىنى سافاغا تاشلاپ كوزىنى يۇمسىلا ئىچكى كېسەللىكلەر بولۇمىنىڭ مۇدىرى كاڭ دەيفۇ كوز ئالدىدا پەيدا بولاتتى ياكى ج خ ئىدارىسىنىڭ جۈيجاڭى ئىشىكنى ئېچىپ كىرىپ كەلگەندەك تۇيۇلاتتى-دە، لاۋتاڭ سەسكىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتەتتى. ئۇ ئويلىماسلىققا تىرىشىسىمۇ بۇ مەنزىرىلەر ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى.

ئۇ ياڭ دەيفۇدىن نادىرىنىڭ ئۆزىنى ئۇرۇپ هۇشسىزلاندۇرۇۋەتكەنلىكى توغرىسىدا ئىسپىراپكا ئېلىۋىدى، كاڭ دەيفۇ ئۇنى يىرتىپ تاشلاپ، "قان بېسىمى ئورلەپ كەتكەنلىكتىن هۇشىدىن كەتكەن" دىگەن ئىسپىراپكىنى تۇتقۇزۇپ قويدى. كاڭ دەيفۇ بىلەن ئۇرۇشۇ-

ۋىدى، ئۇ، دوختۇرخانە مەسئۇللىرىغا ئەيىنى ئەھۋالنى ئىنكاس قىلىپ، لاۋتاڭنىڭ چاۋىسىنى چىتقا يايدى. ئۇ، يەنە شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ج خ ئىدارىسىنىڭ جۈيجاڭىنى چاقىرتىۋىدى، جۈيجاڭ ئۇ كۈنى كەلمەي، ماجرا ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئەتىسى بىراقلا كەلدى. يەنە كېلىپ، ماجرانى ئۆز كوزى بىلەن كورگۈچىنى—مەدىنىيەت ئىدارىسىدىكى جاڭ جۈيجاڭنىڭ ئوغلى، ئامانلىق ساقلاش بولۇمىنىڭ باشلىقىنى بىللە ئېلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ: "مەن ۋاڭ شۇجىنىڭ ئايالى"دەپ هەممىگە تەڭ چېپىلىپ، قانۇن ئىشلىرىغا خالىغانچە ئارىلىشىپ، باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىشقا مۇتلەق يول قويۇلمايدىغانلىقىنى، "4 كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ ئۆزى بىلگەنچە ئادەم تۇتىدىغان ۋاقتىنىڭ كەلمەسكە كەتكەنلىكىنى، لاۋتاڭنىڭ قىلىقلىرى—قىپ-قىزىل مۇتتەهەملىك، يولسىزلىق ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، لاۋتاڭنىڭ پىكرىنى رەت قىلدى.

لاۋتاڭ بۇ ئىككى ئورۇندا مىققا ئۇسكەندىن كېيىن، گاڭگىراپ قالغان ئىدى. ئۇ، بىرقانچە كۈندىن بېرى، قاتتىق باش قاتۇرۇپمۇ نادىرىنىڭ ئەدىۋىنى بېرىشنىڭ تۈزۈك چارىسىنى قىلالمىدى. "قانداق قىلىش كېرەك؟ بولدى قىلىش كېرەكمۇ؟ ياق! بولدى قىلغان بىلەن مۇندىن كېيىن دەخلىسى بولىدۇ." لاۋتاڭ گىلىزىدىن يەنە بىرنى ئۇلاشتۇرۇپ قاتتىق شورىغاندىن كېيىن، ئۆز ئۆزىگە پىچىرلىدى:

—"كىچىككىنە بىر نىمىلەر پۈتۈن سۇرۇك بىر ۋىلايەتنى پىقىرتىۋاتقان ۋاڭ شۇجىنىڭ ئايالىغا پۈت ئېتىپتۇ" دىسە، نىمە دىگەن سەتچىلىك هە؟!...هىم، مېنى هازازۇل دىدىسىمۇ، هازازۇللۇغۇمنى بىر كورسىتىپ قوياي....مۇتلەق ئابروي تىكلىمەي بولمايدۇ. شۇجىنىڭ ئايالى ئىكەنمەن، كىشىلەر ماڭا شۇجىغا ئوخشاش مۇئامىلە

قىلىشى، مەندىن مەسلىھەت-يوليورۇق سورىشى كېرەك-تە! چۈنكى، ئۆزەم ئايال بولغىنىم بىلەن، كوپ نەرسىلەردە لاۋۋاڭغا مەسلىھەت بېرەلەيمەن، بىرىنچى قول-ئەمىلىيەتتە مەن-دە!...ياق، ياق! بىراق، ھازىر لاۋۋاڭدىمۇ ئۆزگىرىش بار.... خېلىلا ئۆزگىرىش بار. يېقىنقى يىللاردىن بېرى، گېپىمگە ئانچە قوناق بەرمەيدىغان بوپقېلىۋاتىدۇ...مەن بىلەن ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرغان لاۋلى دىگەن جۇۋايىنىمەكنى باپلاشتا لاۋۋاڭ تازا قوللىغان-يۇ، ئەمما، 1979-يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىمۇ يەنە لاۋۋاڭ كۈچ چىقاردى.... شۇنىسى، ئۇ بايقۇشمۇ تەڭلىكتە قالدى. ئۇ ياققا تارتسا ئات ئولىدۇ، بۇ ياققا تارتسا ھارۋا سۇنىدۇ،... ئاخىرى مەركەز خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەر يۈزلۈكرەك كەلدى. نىملا بولمىسۇن، بۇ ئىشتا شۇلارنى قوللىمايمۇ لاۋۋاڭ لاۋۋاڭ بولۇپ تۇرالمايدۇ-دە.

لاۋتاڭ ئىستاكاندىكى دەملەنگەن پۇراقلىق چاينى ئىككى-ئۈچ يۇتۇپ، پىچىرلاشنى داۋام قىلدى:

—ماقۇل، ئۇ چاغدىغۇ مەركەز خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەر بار، ئىلاجىسىز شۇنداق قىلدى، دەيلى. ئەمدىچۇ؟!—لاۋتاڭ ئۆزىنى سافاغا تاشلاپ، تورۇسقا تىكىلگىنىچە بىر دەم ياتتى-دە، يەنە سوزلەپ تۇرۇپ كەتتى.—ھەي لاۋۋاڭ، ھەي لاۋۋاڭ، مەن سىزنىڭ 30 يىللىق ھەمرىيىڭىز، بىز 30 يىل بىر ئورۇن، بىر قويۇندا بولدۇق...ئەمدى بۇ ئىشتىمۇ ئاشۇ نادىر لۈكچەكنىڭ گېپىنى راست قىلسىڭىز،...ھىم، بۇ—نادىر، ئۇ—لاۋلى، ئىككىسى ئىككى گەپ. —لاۋتاڭ دەرىزىدىن بۇلۇت پارچىلىرى ئۈزۈپ يۈرگەن كوپ-كوك ئاسمانغا تىكىلدى. كوز ئالدىدىكى بوشلۇقتا بىر سا بىر دەم ئورلەپ، بىر دەم پەسلەپ چەمبەر ھاسىل قىلىپ ئايلانماقتا ئىدى. لاۋتاڭ سانى

تاماشا قىلىپ ئاچچىق كۈلدى-دە، سوزىنى داۋاملاشتۇردى.—لاۋۋاڭنىڭ ئۆزگىرىشىدىن قارىغاندا، ئۇ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، كىمنىڭ گېپىنى راست قىلىدىغانلىقى ھەققىدە بىر نىمە دىيىش ھازىرچە قىيىن،... مەيلى قانداق بولمىسۇن، لاۋۋاڭ كەلگىچە، ئۇ لۈكچەكنىڭ ئەدىۋىنى قاتتىق بېرىپ، چوڭ-كىچىك يىتىم ئاقساقاللارنى چوچۇتۇپ قويماي بولمايدۇ. ھىچ بولمىغاندا: "ۋاڭ شۇجى ئۇنداق دىدى، ۋاڭ شۇجى مۇنداق دىدى" دەپ يۈرۈپ بولسىمۇ بىر ئىش قىلغىلى بولىدۇ...—لاۋتاڭ بىر دەقىقە جىمىپ قالدى-يۇ، نىمىندۇر ئېسىغا ئېلىپ كۈلۈپ كەتتى.—ھى-ھى-ھى، توغرا، يەنە ھىلىقى ئاراتۇپقا ئوخشاشلاردىن پايدىلانغىلىمۇ بولىدۇ ئەمەسمۇ؟! ھەي، مەن ئېسىم قۇرغۇر... ھى-ھى-ھى،—لاۋتاڭنىڭ قارا بۇلۇتنى ئەسلىتىدىغان چىرايى ئېچىلىپ، دادىسىدىن ھېيتلىق ئالغان باللاردەك تېلىقىپ كۈلدى. ئۇ، كىمدۇر بىرسىنىڭ ئىشكىنى قاتتىق چېكىشىدىن كېيىن كۈلكىدىن توختاپ، ئىشكنى ئاچتى.

—ۋاڭ شۇجىنىڭ خېتى،—بىرسى قىيا ئېچىلغان ئىشىكتىن خەتنى بېرىپ كېتىپ قالدى.

—ھى-ھى-ھى، بۇ خەت ئارقىلىقمۇ جىق ئىشلارنى پۈتتۈرۈش مۇمكىن، ھى-ھى-ھى،...—لاۋتاڭ ئېچىلمىغان سېرىق كونۋېرتقا قاراپ، مەنىلىك كۈلدى.

3

ئاراتۇپ لاۋتاڭغا يېقىپ قالغانلىقىدىن مەستخۇش بولۇپ، شىرىن ئارزۇلار بىلەن لاۋتاڭنىڭ ئويىگە قاراپ ماڭدى. قانداقتۇ بىر ئاچكوز-

لۇك تاماسى ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئويناتماقتا ئىدى.

—قىلغان ئەجرىم بىكار كەتمىسە كېرەك،—دېدى ئۇ ئۆز ئۆزىگە پىچىرلاپ،—تاڭ كېچاڭنىڭ: ۋاڭ شۇجى "نادىرنى ئا جۈيجاڭ بىلەن بىرلىكتە قاتتىق بىر تەرەپ قىلىڭلار" دەپ خەت يېزىپتۇ، دىگىنىگە قارىغاندا، شۇجىنىڭ "ئىلتىپاتى" تېگىپ قالامدۇ، قانداق؟ نادىرنى تەكشۈرتۈش، سوراق قىلىش جەريانىدا كورسەتكەن خىزمىتىمۇ تاڭ كېچاڭغا ياراپ قالدى، ئەلۋەتتە. باشلىقنىڭ مەخسۇس مەن ئۈچۈن زىياپەت بېرىشىمۇ مۇشۇ ۋەجىدىن بولسا كېرەك، ئەلۋەتتە. نادىر ئۈستىدە تۈرغۈزۈلغان ماتىرىياللارنى كورسە، مېنى بېشىدا كوتىرىدۇ، تېخى. بېلىقچى قۇش بىلەن قولۇلە تۇتۇشۇپ قالسا، پايدا بېلىقچىغا بولىدۇ-دە، ئەلۋەتتە!

ئاراتۈپ ئۆزىمۇ نادىرنى سىرغىسىغا بىر تايغۇزۇشنى ئۆزۈندىن بېرى كوڭلىگە پۈكۈپ يۈرەتتى، ئاراتۈپنىڭ سۇئىقەست نەشتىرىنى ۋاقتىلىق مىكىر غىلاۋىغا سېلىپ قويغانلىقىنى نادىر بىلمەيتتى. نادىرنىڭ كۈتۈلمىگەندە "باشلىق"نىڭ ئوڭ يانپىشىغا چىققانلىقى ئاراتۈپ ئۈچۈن ھەم نادىرغا تېتىش ھەم "باشلىق"قا ئۆزىنى كورسىتىشنىڭ ياخشى—بىردىن-بىر پەيتى، يۇقۇرىغا يامىشىشنىڭ تازا ئوبدان بالدىغى بولغان ئىدى. بۇنىڭدا مۇنداق سەۋەپ بار ئىدى:

1978-يىلى، تەشكىلات بولۇمى ئوتتۇرا قاتلامدىكى رەھبىرىي كادىرلارنىڭ خىزمەت قابىلىيىتى، ئىدىيىدە ئازات بولۇشى، 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشقا ماسلىشىپ كېتەلەيدىغان-كېتەلمەيدىغانلىقى قاتارلىق جەھەتلەردە پىكىر ئالغاندا، نادىر قاتارلىقلار ئاراتۈپنىڭ باشلىقلارنىڭ قولتۇقىغا سۇ پۈركۈش، سۇخەنچىلىق قىلىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان، پارتىيىلىك كوزقارىشى ئاجىز، ئۆزۈن يىللار مابەيـ

نىدە "خوپ" بىلەن جان ساقلاپ كېلىۋاتقان، ئەتىدىن-كەچكىچە غەيۋەتخور خوتۇنلاردەك كوتۇلداپ يۈرىدىغان، مەنسەپپەرەس، ئىقتىدارسىز باشلىق ئىكەنلىكىنى، بۇنداق باشلىق بىلەن 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا بولمايدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. بۇ گەپنى بەزىلەر شۇ كۈنلا ئىغىتماي-تېمىتماي ئاراتۈپقا يەتكۈزگەن ئىدى.

ئاراتۈپ ئىشىك تۈۋىگە كەلگەندە، ھاياجاندىن يۈرىكى سوقۇپ كەتتى. ئۇ لامپۇچكا يورۇغىدا بىر دەم تۇرۇپ، كىيىم-كېچەكىنى تۈزەشتۇرۇپ، قولاقچىسىنى رۇسلىدى-دە، ئەدەپ بىلەن ئىشىكنى چەكتى.

—ھى-ھى-ھى، ئا جۈيجاڭغۇ دەيمەن؟!—لاۋتاڭ چىقىپ ئاراتۈپنى قىزغىن كۈتۈۋالدى،—كېلىڭ ئا جۈيجاڭ، كېلىڭ. مۇبارەك قەدىمىڭىزگە قۇتلۇق بولسۇن، سوغاقتا ئاۋارە قىپ قويدۇمغۇ، دەيمەن؟! ھى-ھى-ھى...

لاۋتاڭنىڭ يۈزى لامپۇچكا يورۇغىدا، مايلاپ قويغاندەك پاقىراپ تۇراتتى.

—ياق، ياق، ھەرگىز ئۇنداق دىمەڭ تاڭ كېچاڭ، مەن سىزنى ئاۋارە قىپ قويدۇم، ئەلۋەتتە.

—قېنى مەرھەمەت قىلىڭ!—لاۋتاڭ ئاراتۈپنى سول تەرەپتىكى، تولدۇرۇپ خوتەن گىلىمى سېلىنغان، ئادەم ئەيمەنگۈدەك ياسىداق ئويگە باشلاپ كىرىپ، سافادىن ئورۇن ئېلىشقا تەكلىپ قىلدى،—ئولتۇرۇڭ! نەچچە كۈندىن بېرى ھىلىقى لۈكچەكنىڭ ئىشى بىلەن بولۇپ كېتىپ بەك چارچاپ كەتتىڭىز.

لاۋتاڭنىڭ بۈگۈنكى قىزغىن مۇئامىلىسى، ئادەتتىن تاشقىرى خۇش

پېشلىغى، "لاۋئا" دىمەي، "ۋاي، ئا جۇيجاڭ" دەپ تۇرۇشى بۇ ئۆيگە خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى بىر-ئىككى ۋاق "سالام" بېرىپ، ساداقىتىنى بىلدۈرۈپ، ھازىرغىچىلىك بۇنداق قىزغىن كۈتۈۋېلىشقا مۇيەسسەر بولالماي، "سالام" بېرىشنىڭ يېڭى ھەم تۈرلۈك ئۈلگىلىرىنى كەشپ قىلىشۋاتقان ئاراتۇپنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا يوشۇرۇنۇپ تۇرغان تاماگەرلىك ئۇچقۇنلىرىنى بىردىنلا يالقۇنجىتىۋەتتى. ئۇنى دىمىسىمۇ، ئاراتۇپ "باشلىق"نىڭ ئۆيىگە "سالام" بېرىپ تۇرغاندىن تاشقىرى، ھېيتلاردا ئۇلارنى بىللە ھېيتلاشقا تەكلىپ قىلىپ كېلەتتى. بەزىدە ۋاقتىنى ئەتەي باشقىلارنىڭ توپلىشىپ ھېيتلىشىغا توغرا كەلتۈرۈپ، ۋىلايەت رەھبەرلىرى قاتارىدا بىللە ھېيتلايتتى. ھەممىدىن كۈلكىلىكى، ئۇ بىرنەچچە قېتىملىق ھېيت، چاغانلاردا ۋاڭ شۇجىنى ئۇچرىتالمىدى. ئۇ، مۇشۇنداق چاغلاردا ئۆزىنىڭ ئالايىتەن كېلىپ كەتكەنلىكىنى ئاقساقالغا ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن، كوپ باش قاتۇرۇپ، ئاخىرى مۇنداق چارىنى يەنى "مۇھتەرەم ۋاڭ شۇجى، پېقىر ھوزۇرىڭىزغا كېلىپ كەتتى. ئېھتىرام ئىلە: ئاراتۇپ" دىگەن خەنزۇچە خەتلەرنى ئۆگىنىۋېلىشنى ئويلاپ تاپتى-دە، بىرنەچچە ئاي تىرىشىپ مەشق قىلىپ، ئاران دىگەندە يېزىشنى ئۆگىنىۋالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ۋاڭ شۇجى بولمىسىمۇ، يۇقۇرقى خەتلەرنى ئارۋاڭ-سارۋاڭ يېزىپ، ئۈستەل ئۈستىگە باسۇرۇپ قويۇپ، خاتىرجەم چىقىپ كېتىدىغان بولدى. يەنە بىر قىزىق يېرى: بىچارە، ھاماقەت ئاراتۇپ شۇنچىلىك قىلغانغا چۈشلۇق لاۋتاڭ تېخىچە ئۇنىڭ تولۇق ئىسمىنى بىلمەيتتى.

تاماق جوزىسىغا بىرقانچە خىل سەي، ئالى سورتلۇق ھاراق، تاماكا كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، لاۋتاڭ كۈلۈپ تۇرۇپ گەپ ئاچتى:

—بۈگۈن كوڭلۈم سىزلى تارتىپ قالدى. بىر دەم-يېرىم دەم مۇڭدىشىپ، گۇڭۇر-مۇڭۇر ئولتۇرايلى، دەپ چاقىرتىۋىدىم، ھى-ھى-ھى...

—رەھمەت، رەھمەت! بىكارلا جوۋاپسىز، تاڭ كېجاڭ، چاقىرمىسىڭىزمۇ تولا كىرىپ، قالايمىقان قىلغىنىممۇ يېتىپ ئاشاتتى، ئەلۋەتتە،—ئاراتۇپنىڭ ئىنچىكە تىللىرى چىقىپ، قارغۇجىدەك سايراپ كەتتى،—مەندەك ئاددى بىر كىشىنى سىزگە ئوخشاش مەرتىۋىلىك كىشىنىڭ كوڭۇل ساناپ چاقىرغانلىقىغا پېقىر كوپ رەھمەت ئېيتىدۇ، چەكسىز مىننەتدارلىق بىلدۈرىدۇ، ئەلۋەتتە!—ئاراتۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ، خوشامەتكويلۇق بىلەن ھىجايدى.

—ئولتۇرۇڭ، ئولتۇرۇڭ، ۋاڭ شۇجى بولغاندىغۇ ئوز قولى بىلەن ھاراق قۇيۇپ بېرەتتى... قېنى، ئىچىۋېتىڭ!... ۋاڭ شۇجى كەلسە، بۇنداق پۇرسەتلەر كوپ... راست، بۈگۈن ئەتىگەن يىغىنغا ماڭغانلاردىن ۋاڭ شۇجىغا خەت ئەۋەتتىم. سىزنىڭ كورسىتىۋاتقان خىزمىتىڭىزدىن خەۋەر تېپىپ قالسۇن، بىزدە مۇشۇنداق ئىقتىدارلىق كادىرلار بار، دەپ ئولكە رەھبەرلىرىنىڭ سەمىگە سېلىپ قويسۇن، دىدىم...—لاۋتاڭ ئاراتۇپقا يەر تېگىدىن سىناش نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى.

—رەھمەت، رەھمەت، تاڭ كېجاڭ، مەن تېخى ھېچ ئىش قىلىپ بېرەلمىدىم، ئەلۋەتتە. ئۈمىدىم بار،... مۇندىن كېيىن،... بېشىم ئامان بولسا،... ئەلۋەتتە....

لاۋتاڭنىڭ ياغلىما گەپلىرىدىن قىن-قىنىغا پاتماي قالغان ئاراتۇپنىڭ جىن چىراقتەك پىلدىرلاپ تۇرغان كوزلىرى تېخىمۇ كىچىكلەپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ تاتلىق ئويلىرى بىردىنلا قاناتلىنىپ، ئۇ

ئۇزىنى ئاق بۇلۇتلار ئۇستىدە كوردى-دە، شىرىن ئارزۇلىرى كوز يۇمۇپ ئاچقىچە رىياللىققا ئايلانغاندەك بولدى:

”ئاراتوپ نادىرىنى بىر ئامال قىلىپ كوزدىن نېرى قىلىپ، خىزمەت كورسەتكەنلىكى ئۈچۈن، لاۋتاڭنىڭ تونۇشتۇرۇشى، ۋاڭ شۇجىنىڭ قوللىشى بىلەن ئىقتىدارلىق كادىر سۈپىتىدە ۋىلايەتلىك ئىنقىلاۋىي كومىتېتنىڭ رەھبەرلىكىگە ئوستۇرۇلدى. كىچىك ماشىنىدىن چۈشمەيدىغان، بېشى ئاپتاپ كورمەيدىغان بولدى. گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى ئىچىدە سەھنىلەردە ’دوكلات‘ بەردى. نەگىلا بارسا، ’ئا جۇرېن‘نىڭ شەرىپىگە كاتتا زىياپەتلەر بېرىلىپ، پۈتۈن-پۈتۈن قويلار، تۇڭلاپ-تۇڭلاپ ھەسەل-مايلار، يېڭى-يېڭى، تۈرلۈك-تۈرلۈك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار تارتۇق قىلىندى. ’ۋاي، ئا جۇرېن‘، ’ھوششەرە، ئا جۇرېن‘ دېگەنلەرنى يولىدى، سىڭايان قارىغانلارنى كولدى. ئايالى رەشىدىخان ’ۋاي، رەشىدە ئاپپاي‘ بولۇپ، كىچىك ماشىنىنى بوش قويمايدىغان، توي-توكۈن، ئولتۇرۇش-چايلاردىن قالمايدىغان، ئۇ كەلمىگىچە داستىخان سېلىنمايدىغان، ’ئا جۇرېننىڭ رەپىقىسى مەن‘ دەپ، تورنى بەرمەيدىغان بولدى...“

—خوش، ئا جۇيجاڭ، ئۇ، لۇكچەك ئاز-تولا يۇمشاي دەمدۇ؟—لاۋتاڭنىڭ سوئالى بايىندىن شىرىن خىياللارنىڭ قۇرۇق سوسكىسىنى ئېمىپ، تازا پەيزە قىلىۋاتقان ئاراتوپنىڭ خىيالىنى بولۇۋەتتى.

—نىمە؟!... ھە، نادىرنى دەمسىز؟... نىمە دېگەن جاھىل لۇكچەك ئۇ، يېقىن كېلەيمۇ دىمەيدۇ. بولمىسا، بۇگۈن سامسىنىمۇ خېلى يىدى دىمەمسىز... ئەلۋەتتە...

—ھىم، ئىقرار بولمىغىنىنى مەن بىر كورەي!—لاۋتاڭ قولىدىكى

رومكىنى كوتىرىۋەتكەندىن كېيىن، چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، قېلىن كالپۇكلىرىنى يىمىرىپ قويۇپ، سوزگە كىرىشتى،—ج خ ئىدارىسىگە تاپشۇرۇپ بەرسەم، ئۇنى بىر دەمدىلا ئەيۋەشكە كەلتۈرىدۇ. بىراق، مەن سىزنىڭ يۈزىڭىزنى قىلىپ، ئاۋال سىزنىڭ مەسلىھەتىڭىزنى ئالاي، دەۋاتىمەن-دە، بولمىسا... قانداقلا بولمىسۇن، سىز شۇ ئىدارىنىڭ مەسئۇلى-دە. يولداش لاۋئا... ئۇنىڭ ئۈستىگە، سىز بۇ ئىشقا ناھايىتى ئېھتىۋار بىلەن قاراۋاتىسىز. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، مەن سىزنى كوزگە ئىلمىغاندەك قىلىپ، ج خ ئىدارىسىگە بۇيرۇق چۈشۈرسەم، سىزنىڭ كوڭلىڭىزگە كېلىدۇ: ”مانا قاراڭلار، مەن تۇرسام، تاڭ كېجاڭ ماڭا ئىشەنمىگەندەك قىلىپ، مۇنداق قىپتۇ-ھە؟!“ دەپ قالىسىز. ئۇنىڭدىن باشقا، ۋاڭ شۇجىنىڭ ”نادىرنى، ئا جۇيجاڭ بىلەن بىرلىكتە، قاتتىق بىر تەرەپ قىلىڭلار“ دېگەن يولىيورۇغى بار-دە!

—شۇنداق، شۇنداق، شۇنداق بولمامدىغان، ئەلۋەتتە!

—يىغىپ ئېيتقاندا، بۇ، ۋاڭ شۇجى ئىككىمىزنىڭ سىزگە بولغان ئىشەنچىسى،—لاۋتاڭ قوشۇپ قويدى.

—رەھمەت، تاڭ كېجاڭ، رەھمەت! مەن سىزدىن تولىمۇ مىننەتدارمەن. ماڭا شۇنچىلىك ئىشەنچ باغلىغىنىڭىزغا مىڭ رەھمەت!—ئاراتوپ دەرھاللا ھول خىشقا دەسسىدى،—بۇ تولىمۇ ئاقىلانە مەسلىھەت، ئەلۋەتتە. سىز بىزدىن مەسلىھەت ئالمايمۇ بىر تەرەپ قىلالايسىز، قولىڭىزنى نەگە سۇنسىڭىز، شۇ يەرگە يېتىدۇ، ئەلۋەتتە. مانا ئەمدى پېقىرغا ئىشەنچ باغلىغان ئىكەنسىز، پېقىرنىڭ بۇ ئىش ئۈچۈن بېشى بىلەن مېڭىشىدا گەپ يوق، ئەلۋەتتە. پېقىر سىز ئۈچۈن ئوتقا كىرىشكە تەييار! ھا-ھا-ھا...

—خوش، ئا جۇيجاڭ، گەپنىڭ توچكىسىغا كېلەيلى. سىزچە: بۇ

لۇكچەكنى قانداق بىر تەرەپ قىلساق بولار؟ قىممەتلىك پىكىر-
مەسلىھەتىڭىزگە مۇھتاجمەن.

— ھە،... بولىدۇ، بولىدۇ، شۇنداق بولمامدىغان، ئەلۋەتتە.— ئاراتوپ پالشوپكىسىنىڭ قويۇن يانچۇغىدىن قاتلانغان سېرىق قەغەز خالتىدىن ئىككىنى ئېلىپ، ئىككى قوللاپ تاڭ كېچاكىغا سۇندى— مەنچە، مۇشۇنداق قىلساق بولامدىكىن، كورۇپ باقسىڭىز.— ئۇ، لاۋتاڭنىڭ كوزىنىڭ ئىچىگە قاراپ ھېجىيىپ تۇرۇپ قوشۇپ قويدى،— ئەمما بەزى ئىشلاردا، پارتكوم، ج خ ئىدارىسى، دەپ قاراپتۇرماي، توغرىلاۋېرىمىز... نادىردەك بىغەرەزلەرگە سىياسى جەھەتتىكى ئون چارىدىن، جىسمانى جەھەتتىكى بىر ئارا ياخشى،— ئاراتوپ ئالقىنىنى ئېچىپ لاۋتاڭغا كورسەتتى.

— ياخشى، ياخشى. ماۋۇ سوزلەر جايىدا بوپتۇ،— لاۋتاڭ ماتىرىيالنى ئوقۇپ، ئېغىز-ئېغىزىغا تەگمەي ماختاپ كەتتى،— بەك ئوبدان يېزىلىپتۇ،...ھە، بۇ ئوز قولىڭىز بىلەن يازغان ئىسپات ماتىرىيال ئوخشىمامدۇ؟! "چوڭ خاتالىق"؟! "خاتالىق" ئەمەس، جىنايەت دەڭ!— لاۋتاڭ ئىسپات ماتىرىيالنىڭ تەرجىمىسىنى ئوزگەرتتى،— "پېشقەدەم كادىرلارنى ئورۇپ ئولتۇرۇش قەستىدە بولغان" بۇ ئەمەلىيەت. ھە، ھىم،... ياخشى. تەجرىبىلىك، قابىلىيەتلىك، بىلىملىك كادىر دىگەن باشقا گەپ-دە. ھە،...بۇ سىلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىش پىكىرىڭلار بولدى-دە؟!... ياخشى، دىمەك، بىر نۇسخىسى پارتكومغا، بىرى ج خ ئىدارىسىگە يوللىنىدۇ... ھى-ھى-ھى، ئاقىلانە ئادەم دىگەن ئالايتەن-دە. ئا جۇيجاڭ، سىز-زە، پەيغەمبەردەك ئادەم جۇمۇڭ! ھى-ھى-ھى،— لاۋتاڭ ئاراتوپنىڭ دولىسىغا قېقىپ قويۇپ، سوزىنى داۋاملاشتۇردى،— ياخشى، مەن تامامەن قوشۇلىمەن، مۇشۇ

بويىچە يوللايلى، ئەمما، سىلەرنىڭ جاڭ جۇيجاڭ كەلگىچە بىر تەرەپ قىلىۋەتمىسەك بولمايدۇ.

— شۇنداق بولمامدىغان، تاڭ كېچاك. ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ. سىز مۇشۇنداق قوللاپ، تىرەك بولۇپ تۇرىدىغانلا بولسىڭىز، پېقىر ھەرقانداق ئىشنى تاپپاستۇرماي بىجا قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنداق ئەمەسمۇ، تاڭ كېچاك؟!... ھا-ھا-ھا!... "توقمىغى كۇچلۇك بولسا، كىگىز قوزۇقمۇ يەرگە كىرىۋېرىدۇ"-دە، ھا-ھا-ھا!

— ھى-ھى-ھى، شۇنداق بولمامدىغان، سىزگە ئوخشاش قابىل كادىرلارنىڭ قولىدىن ھېچنەرسە قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ...سىزدەك تالانت ئىگىلىرىنى يۇرەكلىك ھالدا دەرىجە ئاتلاپ ئوستۇرۇش كېرەك. ھېچ بولمىغاندا، بىرىنچى قول قىلىش كېرەك-تە!— لاۋتاڭ كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا قاراپ قويۇپ، ئاراتوپنىڭ قۇلىغىغا پىچىرلىدى،— ھېچكىمگە ئېيتماڭ، مەن سىزنى يېقىن كورۇپ دەۋاتىمەن! جاڭ جۇيجاڭنى يوتكىۋېتىشنى خېلى بۇرۇنلا ۋاڭ شۇجىنىڭ سەمىگە سېلىپ قويغان دەڭا. بۇ قېتىم ۋاڭ شۇجى يىغىندىن كەلسە،...بۇ مەسىلىنى... ھە، ھى-ھى-ھى، ئۇ چاغدا،— لاۋتاڭ گېپىنى توختىتىپ، قولىدىكى رومكىنى ئاراتوپنىڭ رومكىسىغا "جاڭ" قىلىپ بىرنى قويدى-دە، مۇغەمبەرلىك بىلەن ئاۋازىنى كوتىرىپ، سوزىنى داۋام قىلدى،— ئۇ چاغدا سىزنى تەبرىكلەيمەن-دە، ھى-ھى-ھى...

— ھا-ھا-ھا!...

4

3-قەۋەتتىكى كىچىك يىغىن زالى يىغىن قاتناشقۇچىلىرى بىلەن

تولغان. ئالدىنقى ئىشكتىن كىرگەنلا يەرگە ئىككى ئۈستەل ئۇزۇنىغا جۈپلەپ قويۇلغان، ئۈستىدە ئىككى دانە چايدان، بىرقانچە قىرلىق ئىستاكان تۇراتتى. قىرو تۇتۇپ كەتكەن دەرىزە ئەينەكلىرىدىن چۈشكەن كۈن نۇرىنىڭ كۈچسىز شولىسى ئىستاكاندىكى قايناقسۇنىڭ داۋالغۇشىغا ئەگىشىپ، تام-تورۇسلاردا ئەلەڭلەيتتى. زال ئىچىنى قاپلىغان تاماكىنىڭ ئاچچىق ئىسى دىماقلارنى ئېچىشتۇراتتى، يىغىن قاتناشقۇچىلىرىنىڭ ئولتۇرۇشىمۇ رەتسىز، ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدىن بىر خىل جىددىيلىك چىقىپ تۇراتتى. توپ-توپ بولۇۋېلىپ، ئاللىنېمىلەرنىدۇ دېيىشىۋاتقانلار ئالىيىپ-ئالىيىپ ئۈستەل تەرەپكە قاراپ قويۇشاتتى. ئۈستەل تەرەپتە ئاراتوپ بىلەن لاۋتاك ئارىلاپ نېمىلەرنىدۇ كۇسۇرلىشاتتى. لاۋتاك ئۆزىنى سالاپەتلىك، خاتىرجەم كۆرسىتىشكە تىرىشسىمۇ، ئۇنىڭ ھازازۇللۇق تېمىپ تۇرغان تەلەتىدىن خاتىرجەمسىزلىك چىقىپ تۇراتتى. ئۇ، پات-پات "بۈگۈن لاۋۋاك كېلىدۇ، كىمنى قوللاش ھەققىدە بىر نېمە دېيىش تەس. ئۆتكەنكى خېتىدىن قارىغاندا، نادىرنىڭكىنى راست قىلىدىغانلىقى ئېنىق. ئەمما ئۇ، ئۆزىگە ئۆي-ماكان، خوتۇن-بالا كېرەكلىكىنى ئويلىسا، ئىش باشقىچە بولىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئازراق ئۈمىت بار..." دىگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزەتتى.

—يولداشلار دىققەت قىلايلى!...ھازىر مەن مەدەنىيەت ئىدارىسى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ نادىرغا چارە كۆرۈش توغرىسىدىكى قارارىنى يەتكۈزىمەن، —ئاراتوپ قۇلاقچىسىنى رۇسلاپ، يېنىدا گېلىزە چېكىپ، خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان لاۋتاڭغا قاراپ گېلىنى قىرىپ قويدى-دە، كىبىرلىك بىلەن سوزىنى داۋاملاشتۇردى، —ھە،...نادىر داۋاملىق ھاراق ئىچىپ، ئىنچىل لۈكچەكلىك قىلىپ كەلگەن، قايتا-قايتا

تەربىيە بېرىلسىمۇ ئۆزگەرمىگەن، ئەلۋەتتە. ھېچ،...10-يانۋار كۈنى ھاراق ئىچىپ مەلۇم ئايال رەھبەرنى ئېغىزغا ئالغۇسىز تىللار بىلەن ھاقارەتلەپ، ئۇرۇپ ھوشسىزلاندۇرۇۋەتكەن، ھەتتا ئولتۇرۇۋەتمەكچى بولغان...دىققەت قىلايلى، يولداشلار! ئۇ بىر ئىنقىلاۋىي رەھبىري كادىرنى ئەخلاقسىز ئاياللارغا ئوخشاتقان...يىغىن تەرتىۋىنى ساقلايلى، ئاۋۇ تەرەپتىكىلەر كىچىك يىغىن ئاچمايلى. بۈگۈن رەھبىري ئورگاندىن—تەشكىلات بولۇمىدىن كەلگەن مەسئۇل يولداشلارمۇ بار، تەرتىپ ساقلىمىساق، ھورمەتسىزلىك بولىدۇ، ئەلۋەتتە، —ئاراتوپ ئۈستەلنى چېكىپ تۇرۇپ، ئاۋازىنى كوتىرىپ داۋام قىلدى، —ئۇنىڭدىن باشقا، نادىرنىڭ ئىستىل مەسىلىسى، دادىسىنىڭ مەسىلىسى قاتارلىقلار بار،...

—قۇرۇق گەپ!

—توھمەت!

—يالغان!

—زىيانكەشلىك!

—بۇ، پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ قارارى ئەمەس!—تەرەپ-تەرەپتىن غۇلغۇلا كوتىرىلىپ، ئاراتوپ سوزىنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئىلاجسىز قالدى.

—توختاڭلار، يەنە نېمە پاراڭ؟! دىققەت! نېمىدىگەن تەرتىپسىز نېمىلەر بۇ،—لاۋتاك گورەنلىرى كوپكەن ھالدا ئورنىدىن تۇردى،—مانا، بۇنى ۋاڭ شۇجى ئۆزى ئورۇنلاشتۇرغان، ۋاڭ شۇجى نادىرنى قاتتىق بىر تەرەپ قىلىشنى ئا جۇيجاڭغا تاپشۇرغان،—لاۋتاك سول قولى بىلەن سېرىق كونۋېرتنى ئېگىز كوتىرىپ، ئاستىنقى تەرەپتىكى ۋاڭ چېڭ دىگەن ئىككى خەتنى ئوڭ قولىنىڭ كورسەتكۈچ بارمىغى

بىلەن كۆرسەتتى، — ئا جۇيجاڭ يەنە پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن رەھبىرى تۇرۇپ ھەممىنى يالغۇز قىلىۋالامسىز؟! دېگەنىدى.

زۇجاڭى، شۇنداق تۇرۇقلۇق گۇرۇپپىغا ۋەكىللىك قىلالمامدىكەن؟!

— ئەلۋەتتە، ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. يولداشلار توغرا ئېيتتى! — كۆتۈلمىگەندە جاڭ جۇيجاڭنىڭ يىغىن زالىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن لوڭگىدە تۇرۇشى يىغىن ئەھلىنى ھاڭ-تاڭ قالدۇردى. جاڭ جۇيجاڭنىڭ نادىر بىلەن ئارقا ئىشىكتىن كىرىپ، ھەممىسىنىڭ ئارقىسىدا ئولتۇرۇۋالغانلىقىنى ھېچكىم بايقىمىغان ئىدى.

ئاراتۇپنىڭ كۆزلىرى مۇشۇكنىڭ چاڭگىلىغا چۈشكەن چاشقاننىڭ كۆزىدەك ئالاق-جالاق بولۇپ، چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتتى. لاۋتاڭ بولسا، كونۋېرتنى تۇتقان پېتىچە، گويا گېلىنى بىرسى بوغۇۋالغاندەك، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ، تۇنجۇقۇش ئىچىدە كۆكىرۈپ كەتتى. جاڭ جۇيجاڭ سۆزىنى كەسكىن داۋام قىلىپ، لاۋتاڭغا قاراپ كەلمەكتە ئىدى:

— بۇ پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ قارارى ئەمەس، مەلۇم شەخسنىڭ ئۆچ ئېلىشى، ياخشى يولداشقا زىيانكەشلىك قىلىشى. ۋاڭ شۇجىنىڭ ئۇنداق خەت يېزىشى مۇمكىن ئەمەس ھەم يازمايدۇ. ۋاڭ شۇجىنىڭ بۇ ئىشلاردىن — كىملەرنىڭ ئۆز نامىنى سېتىپ، كىشىلەرگە زىيانكەشلىك قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىدىن تولۇق خەۋىرى بار، — جاڭ جۇيجاڭ بىرسىنىڭ كېلىشىنى كۈتكەندەك سائەتكە قاراپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — مەسىلە ۋاڭ شۇجىنىڭ خېتىنى ئوقۇپ باقساقلا ئايدىڭ بولىدۇ. مېنىڭچە، يولداشلار بىلەن بىرلىكتە ئوقۇپ كۆرەيلى! — جاڭ جۇيجاڭ ئەپچىللىك بىلەن لاۋتاڭنىڭ قولىدىكى خەتنى ئالدى، لاۋتاڭ ئەسەبىلىك بىلەن جاڭ جۇيجاڭنىڭ قولىغا ئېسىلدى. بايىدىن بېرى ئىشىك تۈۋىدە جاڭ جۇيجاڭنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ،

ھالقىلىق پەيتتە ئالدىنقى ئىشىكتىن ئۇشتۇمتۇت كىرىپ كەلگەن ۋاڭ شۇجىنىڭ ياڭراق ئاۋازى ۋاڭ-چۇڭنى بېسىپ چۈشۈپ، ھەممىنىڭ دىققىتىنى تارتتى:

— جاڭ جۇيجاڭنىڭ پىكرى توغرا، خەتنى بىرلىكتە ئوقۇپ كۆرەيلى! — ۋاڭ شۇجى جاڭ جۇيجاڭدىن خەتنى ئېلىپ ئۈنلۈك ئوقۇدى.

”لاۋتاڭ، ئاڭلىسام، مەن كېتىش بىلەنلا دوختۇرخانىغا كىرىپسىز، يىغىنغا كەلگەنلەردىن ئەھۋالنى ئۇقتۇم، سىزنىڭ قىلىۋاتقىنىڭىز مۇتتەھەملىك، يولسىزلىق! بىز كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ كادىرى، ئىلگىرىكى ئىشلاردىن ساۋاق ئېلىشىمىز، دىققەت قىلىشىمىز كېرەك. بولۇپمۇ سىز كۆپرەك دىققەت قىلىڭ! بىز قاتنىشىۋاتقان يىغىنمۇ ئىدىيىنى ئازات قىلىپ، خاتا ئەنزە، يالغان ئەنزە، ناھەق ئەنزىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈستىدە بولۇۋاتىدۇ. بىزمۇ بەزى خاتا ئىشلارنى قىلغان، ئەمدى تۈزىتىشتە دادىل بولمىساق بولمايدۇ. شۇنى چۈشىنىش كېرەككى، نادىرغا ئوخشاش ياشلارنى تەربىيىلەش بىزنىڭ يېڭى ۋەزىپىمىز، ئومۇرلۈك مەسئۇلىيىتىمىز.

— ۋاڭ چېڭ“

ۋاڭ شۇجى خەتنى ئوقۇپ بولۇش بىلەنلا، يىغىن زالىدا گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى كۆتۈرۈلدى. ئاراتۇپنىڭ شېرىن ئارزۇلىرى مامكاپ گۈلىدەك تۇزۇپ، رەزىل، پەسكەش نىيىتى تاشقا چۈشكەن ئەينەكتەك كۇكۇم-تالقان بولدى-دە، جاققىدە ئولتۇرۇپ قالدى. لاۋتاڭنىڭ بېشىدا قاراسلاپ چاقماق چېقىلغاندەك بولدى، ئۇنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، چىرايى كۆك لاتىدەك سەتلىشىپ كەتتى...

— مۇشۇنداق ھەققانى كوممۇنىستلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن

ئادىل پارتىيىگە رەھمەت!

يىغىن زالىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن نادىرنىڭ ھاياجاندىن تىترىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ، بايىدىن بولۇپ ئۆتكەن ئىشلاردىن قاتتىق تەسىرلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن ئىدى. ئۇ، ئۇدۇل كېلىپ ۋاڭ شۇجىنىڭ قولىنى قاتتىق قىستى.

(«ئىلى دەرياسى» ژورنىلىنىڭ 1981 - يىل 3 - سانىدىن)

ئۇ، يولۋاستىن چۈشتى

ئەخەت تۇردى

ئۇلار بەش يىللىق ئايرىلىشتىن كېيىن يەنە شۇ ئىشخانىدا تۇيۇقسىز ئۇچراشتى.

— ئۆزگىرىپتۇ، ھەممىسى ئۆزگىرىپتۇ...

ھەربىي كىيىمدىكى ئوتتۇرا بويلۇق، چاچلىرى ئاقارغان كىشى ھاياجانلانغىنىدىن بىر دەم قوللىرىنى ئىشقىلاپ گىلەم ئۈستىدە ئۇ ياقتىن - بۇ ياققا ماڭاتتى، بىر دەم ئوچۇق دەرىزىدىن زاۋۇتنىڭ قاينام - تاشقىنلىق مەنزىرىسىگە كۆز تىكەتتى.

— سىلەر ئاچقان ماشىنىسازلىق كۆرگەزمىسىنىمۇ كۆردۈم، — دىدى ئۇ سۆھبەتدىشىنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە توختاپ، — زامانىۋىلىشىش قەدىمىڭلار چوڭ ئىكەن، ۋاڭ چاڭجاڭ، بۇ مېڭىشىڭلاردا بەش يىللىق مۇساپىنى ئىككى - ئۈچ يىلدىلا بېسىپ قويغۇدەكسىلەر.

— رەھمەت، يولداش لاۋفاڭ، ئىشقىلىپ زامانىۋىلىشىش يولىدا پۇتىمىز چارچىسا، بېشىمىز بىلەن بولسىمۇ مېڭىپ كېتىۋاتىمىز...

ئۇلار ئەمدى بۇلغار تاشلىق سافاغا چۆكۈپ ئولتۇرۇپ، ئىلتىپات بىلەن تاماكا چېكىشتى. باش تەرىپىدە ۋىژىلداپ تۇرغان شامالدۇرغۇچ لاۋفاڭنىڭ شالاڭ چاچلىرىنى يەلپۈسە، لاۋۋاڭنىڭ تاقىر بېشىنى يالاپ ئۆتەتتى. لاۋفاڭ تاماكىسىنى ئاخىرقى قېتىم شوراپ كۈلدانغا مىجىۋەتتى - دە، سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ۋاڭ چاڭجاڭ، سىلەرگە ھاجىتىمىز چۈشۈپ قالدى، مانا بۇ

سانائەت ئىدارىسىنىڭ ئالاقىسى، — ئۇ خۇرۇم تاشلىق سومكىسىدىن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ، لاۋۋاڭغا سۇندى.

لاۋۋاڭ خەتنى ئېلىۋېتىپ:

— قولىمىز كۆكسىمىزدە، — دېدى ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ، — بۇ زاۋۇتمۇ ئۆز ئىدارىڭىزغا ئوخشاشلا سىز ئۈچۈن قەدىناس جاي، ھېچ نەرسىنى ئايىمايدۇ.

لاۋۋاڭ خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى. لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرى خەت قۇرلىرىدا تۆۋەنلەشكەنسېرى ماڭلاي قورۇقلىرى تۈرۈلۈپ، كۆپىيىپ باردى. ئۇنىڭ بايىقى سىپاگەرچىلىك بىلەن يۇمشاپ كەتكەن ئىللىق چىرايى بىردىنلا سۇغا چۈشكەن قار پارچىسىدەك ئىزسىز يوقاپ كەتتى.

— ئۆكتەبىردە ئالاقىلىشىش ساھەسى بويىچە يېڭى بىر مانېۋىر ئۆتكۈزمەكچىمىز، — دېدى لاۋفاڭ خەتتىكى مەزمۇنلارنى شەرھلەپ، — بىز بۇنىڭدا ماشىنا بىلەن كېتىۋېتىپ، ئاپتوماتىك ھالدا ئالاقىلىشالايدىغان يېڭى بىر ئۈسكۈنىگە ھاجەتمەن بولۇپ قالدۇق، بۇ جەھەتتە ئەلۋەتتە سىزنىڭ ياردىمىڭىزگە تايىنىمىز.

لاۋۋاڭ خېلىغىچە ئۈنچىقمىدى. ئۇ كۈمۈش گەردىشلىك كۆزەينەكنى ئېلىپ، ئۇ ياق-بۇ ياققا ئايلاندۇردى. ئۇنىڭ پىستىدەك كۆزلىرى تېخىمۇ قىسىلىپ بىر نۇقتىغا تىكىلگەن ئىدى، شۇ تاپتا ئۇنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى، لېكىن پەۋاز قاپاقلىرىنىڭ ساڭگىلاپ، بۇرۇن كۈمۈچەكلىرىنىڭ بىر كېرىلىپ، بىر قىسىلىشىدىن بۇ ئىشقا زادىلا رايى يوقلۇقىنى پەرەز قىلىش تەس ئەمەس ئىدى. ئۇ بىر ھازادىن كېيىن:

— شۇنچە ئويلىساممۇ، بىزدە مۇنداق تېخنىكا تەلۋى يۇقۇرى،

مەشغۇلاتى قىيىن ئىشنى ھۆددە قىلالىغۇدەك يارامىلىق تېخنىك يوقتەك قىلىدۇ، — دېدى زەئىپ ئاۋازدا.

لاۋفاڭ سوغاققىنا كۈلدى.

— تۆگە مىنىپ، تۆگە ئىزلىگەندەكلا گەپ قىلىدىڭىزغۇ ۋاڭ چاڭجاڭ، — دېدى ئۇ چاقچاققا يولەپ، — بۇ گېپىڭىزنى تېخنىك، ئىنژېنېرلىرىڭىز ئاڭلاپ قالسا سىزگە قارىلىق تۇتۇپ يۈرمىسۇن يەنە!

لاۋۋاڭ ئالدىراپ ئىزاھات بەردى:

— مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، يارامىلىقلىرىنىڭ قولى بېسىق، قولى بوشلىرىغا بۇ ۋەزىپىنى ئىشىنىپ تاپشۇرغىلى بولمايدۇ.

لاۋفاڭ بىر نەرسىنى ئېسىگە ئالماقچىدەك قاشلىرىنى يىمىرىپ سورىدى:

— سىلەردە ياش بىر مىللى تېخنىك بولىدىغان، ئىسمى نېمىتى؟

— سادىرنى دەمسىز؟

— ھە، ھە، دەل شۇ يىگىت. مېنىڭچە، بۇ ۋەزىپىنى شۇنىڭغا تاپشۇرساق قانداق؟

لاۋۋاڭ مەسخىرە ئارىلاش قاتتىق كۈلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كۈلكىسىدىكى غەلىتىلىك لاۋفاڭنىمۇ ھەيران قالدۇردى.

— ئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ دەيسىز لاۋفاڭ؟ — دېدى ئۇ گەپلىرىنى چىشىنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ، — ئالىي مەكتەپتە ئوقۇدى دېگەن بىلەن زادى قانچىلىك ئوقۇدى؟! مېنىڭچە ئۇ بەش يىلىنى مەشرەپ ئويناپ، ھاراق ئىچىپ ئۆتكۈزگەن بولامدۇ!...

لاۋفاڭنىڭ چىرايى جىددى تۈس ئالدى. ئۇ بېشىنى سەل چەتكە بۇراپ، قوللىرىدىن قاس چىقاردى. ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرقىدىن لاۋۋاڭنىڭ سادىر ھەققىدىكى تونۇشتۇرۇشى دىتىغا ياقمىغانلىقى

چىقىپ تۇراتتى.

— مېنىڭ پىكرىم باشقىچە، — دىدى ئۇ بىردىنلا ئۇنىڭغا پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن بۇرۇلۇپ، — مەن ئۇنى تونۇيمەن، لېكىن ئانچە بىلمەيمەن. مېنىڭ چۈشىنىشىمچە، ئۇنىڭدا ئاجايىپ بىر ئىنتىلىش بار ئىدى.

دەرۋەقە، مەلۇم دىۋىزىيە ئالاقىلىشىش بولۇمىنىڭ مەسئۇلى لاۋفاڭ مۇشۇ زاۋۇتقا ھەربى ۋەكىل بولۇپ كەلگەن مەزگىلدە ئۇلار غىل-پاللا تونۇشۇپ قالغان ئىدى.

لاۋفاڭ بىر كۈنى زاۋۇتقا يېڭىدىن ئىشلەنگەن ”شەرقىي دېڭىز“ ماركىلىق موتوتسىكىلىتنى مىنىپ كېلىپ، كەچتە ئىشتىن چۈشىدىغان چاغدا ھەيران قالدى. كىمدۇ بىرسى موتوتسىكىلىتنىڭ زاپچاسلىرىنى چۇۋۇپ، يەنە ھە دەپ بېشىنى كوتەرمەي خاتىرىسىگە بىر نەرسىلەرنى سىزىپ، يېزىپ ئولتۇراتتى. لاۋفاڭنىڭ غۇزۇزىدە ئاچچىغى كەلدى، قوساق ئېچىپ ھېرىققاندا ئۇنىڭغا يولدىن قېلىش ئېغىر تەككەن ئىدى.

— بۇ نىمە ئىش؟ سەن كىم؟! — لاۋفاڭ ئىككى قولىنى بېلىگە تىرەپ ئۇنىڭ بېشىدىنلا ۋاقىرىدى.

— مەن، مەن، — قاتتىق ۋاقىراشتىن چوچۇگەن بۇ ناتونۇش ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، لاۋفاڭنىڭ غەزەپلىك كوزلىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يەرگە قارىۋالدى، — مەن تېخنىك بولۇمدە. ئىسمىم سادىر...

لاۋفاڭ ئۇنىڭ ھودۇققان كوزلىرىدىكى خىجىللىق ئالامەتلىرىنى كورۇپ، سەل يۇمشاپ سورىدى:

— يىگىت، سىلەرنىڭ تېخنىك بولۇمدە مۇشۇنداق ساق نەرسىنى بۇزىدىغان ئىش بارمۇ؟

لاۋفاڭنىڭ چىرايىدا پەيدا بولغان مۇلايىملىق سادىرنىمۇ تىتىكلەشتۇردى:

— فاڭ دۇيجاڭ، مەن بۇنىڭ موتۇر قۇرۇلۇشىنى ئۇگىنىپ باقاي دىۋىدىم.

— سىزنى قىزىقتۇرغىدەك قانچىلىك يېڭىلىق بار ئىكەن؟!

— بۇرۇنقى موتوتسىكىلىتلاردا رۇكايىتكىنى پۇت بىلەن تېپىپ ئوت ئالدۇراتتى، لېكىن بۇ ئاپتوماتىك ھالدا ئوت ئالىدىكەن...

— سىزنىڭ ئۇگىنىشىڭىز مېنى يولدىن قويدى-دە، يىگىت، — لاۋفاڭ بىرئاز خۇرسىنىپ قويدى. سادىر قولىدىكى دەپتەر-قەلەمنى دەرھال يانچۇغىغا سېلىپ، لاۋفاڭغا قارىدى:

— كەچۈرۈڭ، فاڭ دۇيجاڭ. مەن ھازىرلا تۈزەيمەن.

لاۋفاڭ ئىشخانىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ شۇ كۈنكى گېزىتلەرنىمۇ ئوقۇپ تۇگەتتى. ۋاقىت ئوتكەنسېرى ئۇنىڭ ئىچى تىتىلداشقا باشلىدى. بىر چاغدا ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا سادىر يۇگۇرۇپ كىرىپ كەلدى.

— فاڭ دۇيجاڭ، موتوتسىكىلىت پۇتتى، ئەمدى قايتامسىز؟

لاۋفاڭ سائىتىگە قاراپ، سادىرنىڭ مايلىشىپ كەتكەن ئاق كوينىكى بىلەن بالىلارچە مولدۇرلەپ تۇرغان كوزلىرىگە تىكىلگىنىچە، بېشىنى بىلىنەر-بىلىنمەس سىلكىپ قويدى-دە، موتوتسىكىلىتنى مىنىپ ئالدىراپ يۇرۇپ كەتتى

ئۇ مانا شۇ كۈنكى سوغاق باشلىنىپ، ئىسسىق ئاخىرلاشقان ئۇچرىشىشنى ھىلىغىچە ئۇنتۇمىغان ئىدى...

لاۋۋاڭ سوھبەتدىشىنىڭ چوڭقۇر خىيالغا چومگەنلىكىگە ۋە سادىرنى خېلى ھورمەت بىلەن تىلغا ئالغانلىقىغا قاراپ ئىشنى باشقىچە ھەل

قىلىش قارارىغا كەلدى:

—يولداش لاۋفاڭ، مېنىڭچە بۇنداق بولسۇن، تېخنىك بۆلۈمىنىڭ ۋاقىتلىق بىر مەسئۇلى بار. شۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ باقايلى،— دېدى-دە، تېلېفوننىڭ يېنىغا كەلدى.

ئارىدىن ئون مىنۇت ئۆتمەي ئىشخانىغا 60 ياشلار چامىسىدىكى ھاسا تاياقلىق بىر ئادەم كىرىپ كەلدى. بۇ، زاۋۇت تېخنىك بۆلۈمىنىڭ ۋاقىتلىق مەسئۇلى جارۇپ ئىنژېنېر ئىدى. ئۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن لاۋفاڭغا قاراپ:

—زامانىۋى دۆلەت مۇداپىئەسى قۇرۇش ھەممىمىزنىڭ ئورتاق نىشانىمىز،—دېدى سەممىلىك بىلەن،—قولىمىزدىن كەلگەن ياردەمگە بىز تەييار. لېكىن بۇ بىزگە نىسبەتەن يېڭى ئىش ئىكەن، بىزدە سادىر ئىسىملىك بىر تېخنىك بار. ئۇ كىچىك تىپتىكى ماشىنا بىلەن كىچىك موتور ئىشلىرىغا خېلى پىششىق، شۇنىڭ پىكرىنى ئېلىپ باقساق قانداق؟—ئۇ سوئال نەزىرىدە زاۋۇت باشلىقىغا قارىدى.

لاۋۋاڭنىڭ يۈزى خۇددى جىگدە كۆتىگەندەك قارىداپ كەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە جارۇپ ئىنژېنېرمۇ چوقۇم ئىشنىڭ كۆپلۈگىگە باندداپ، بۇ ۋەزىپىدىن باش تارتىشى كېرەك ئىدى. لېكىن قىرىشقاندەك ئۇنىڭ ئاغزىدىمۇ سادىر...

جارۇپ ئىنژېنېر لاۋۋاڭدىكى بۇ غەلىتە ئۆزگىرىشنى ئاڭقىرالماي، بىر ئۇنىڭغا، بىر بۇنىڭغا قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى. ئارىدىكى ئوڭايسىزلىقنى لاۋۋاڭنىڭ سوئالى كۆتۈرىۋەتتى:

—سادىر بارمۇ؟—سورىدى ئۇ گەۋدىسىنى يېرىم كۆتىرىپ،— ناھايىتى ياخشى، ئۇنىڭ بىلەن بىر كۆرۈشەي.

جارۇپ ئىنژېنېر تېلېفوننىڭ يېنىغا كەلدى. ھايال ئۆتمەي سادىرمۇ ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى.

بەستى-بويى كېلىشكەن، زىلۋا بويلۇق، جۇدەڭگۈ بۇ يىگىت لاۋفاڭ بىلەن قىزغىن ۋە ئەدەپلىك كۆرۈشتى. ئۇ پاكىز ھەم رەتلىك ئۇستىۋاشلىرى بىلەن بۇ ئازادە ئىشخانىغا خېلى ياراشسىمۇ، لېكىن دادىسى دىمەتلىك بۇ رەھبەرلەر ئالدىدا يەنىلا قورۇنۇپ تۇراتتى. لاۋفاڭ ئۇنىڭ قولىدىن تۇتقىنىچە يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ ئەھۋاللاشتى ۋە ئاخىرىدا ئۆز تەلىۋىنى تەپسىلى چۈشەندۈردى.

—نىمىگە ئۆزگەرتمەكچىسىلەر؟—سورىدى سادىر خىيالچان كۆزلىرىنى لاۋفاڭغا تىكىپ.

—جىپ ماشىنىغا.

—سادىر، بۇ ئادەتتىكى ئېكىس، ئىگرېك بىلەنلا ھەل بولىدىغان ئىش ئەمەس،—زاۋۇت باشلىقىنىڭ قوپال ئاۋازى سادىرنىڭ خىيالىنى بۆلىۋەتتى،—بۇ ئىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇش-بولماسلىقى زاۋۇدىمىزنىڭ شان-شەرىپى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. يەنە كېلىپ بۇ ئارمىيە بىلەن يەرلىكنىڭ مۇناسىۋىتىگىمۇ تاقىلىدىغان ئىش!

لاۋۋاڭنىڭ ئىشنىڭ بېشىدىلا سادىرغا قوقاق سېلىشى لاۋفاڭنى بىرئاز ئەجەبلەندۈردى. ئۇنىڭ لاۋۋاڭغا سىرلىق تىكىلگەن كۆزلىرى بىر مىنۇتچە ھەركەتسىز قادالدى، لاۋۋاڭ شۇ چاقىچە ئۇنىڭ كۆزىگە بۇنچىلىك يات ۋە سۈرۈن كۆرۈنمىگەن ئىدى. ئۇ تاقەتسىزلىك بىلەن لاۋۋاڭنىڭ سۆزىنى بۆلىۋەتتى:

—سادىر، قېنى پىكرىڭىزنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىڭ، بۇ قانداقتۇر شان-شۆھرەت مەسىلىسى ئەمەس، پەن-تېخنىكا مەسىلىسى.

سادىر ئورنىدىن تۇردى. ئۇ بىر قارارغا كېلىپ بولغان ئىدى:

—يولداش فاك دۇيجاك، مېنىڭچە، بۇنى قىلىشقا بولىدۇ!— دېدى ئۇ كېسىپلا.

—نېمە؟!—لاۋۋاك ئۇندەرىگەندەك سافادىن ئىرغىپ تۇرۇپ كەتتى،—سەن شۇنى ھودده قىلالامسەن؟! بۇ "پار ماشىنىسىنىڭ تەجرىبە مودېلى" ياكى "ھەركەتلىك خۇەندىڭ ئاپاراتى" ئەمەس جۇمۇ!—ئۇنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ، كوزلىرى قىسىلىپ كەتكەن ئىدى.

سادىر تەمكىنلىكىنى قىلچە ئۆزگەرتمىدى. ئۇ شۇنچە قىسقا ۋاقىت ئىچىدە خېلى نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلىۋالغان ئىدى.

—ۋاڭ چاڭجاك، سىز ئېيتقان ئۇ نەرسىلەر 17 ياش ۋاقتىمدىكى پەنگە بولغان قىزىقىشىمنىڭ مەھسۇلى ئىدى. ئارىدىن شۇنچە يىللار ئۆتۈپتۇ. دەۋر خۇددى "پار ماشىنىسىنىڭ تەجرىبە مودېلى" بىلەن "ھەركەتلىك خۇەندىڭ ئاپاراتى"نىڭ ئىزىدا توختاپ قالمىغىنىدەك، بىزنىڭ ئەقىل-پاراسىتىمىزمۇ ئاللىقاچان ئۇنىڭدىن ھالقىپ كەتكەن. بۇ ئىشمۇ ئانچە سىرلىق ئەمەس، ئاۋال مەن كونكرېتنى بىر لايىھىسىنى تۈزۈپ باقاي.

سادىر چىقىپ كەتتى. لاۋفاڭمۇ كوڭۈل كوتىرىدىغان بىرنەچچە ئېغىز سوز ئېيتىپ خوشلاشتى. ئىشخانىدا زاۋۇت باشلىقى بىلەن جارۇپ ئىنژېنېر يالغۇز قالدى. لاۋۋاك قوللىرىنى ئارقىغا تۇتۇپ ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا ماڭاتتى.

—سىز نېمە دەپ بۇ ئىشقا سادىرنى سايە قىلىپ يۈرىسىز؟!— دېدى ئۇ ئاخىر جارۇپ ئىنژېنېرغا دوق قىلىپ،—ئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى، مانا ئەمدى ئۇ يولۋاسقا مىندى، ئۆزى چۈشۈش توگۈل بىزنىمۇ چۈشۈرمەيدۇ!

—بۇنداق ئىشلارغا ئۇنىڭ خېلى ئېپى بار، ۋاڭ چاڭجاڭ،—

دېدى جارۇپ ئىنژېنېر ۋەزمىن ئاھاڭدا.—ئىشەنمەيمەن! مېنىڭچە، ئۇنىڭ چاچلىرىنى لازا-چەيزىدەك تۇگۇۋالغان قىزلارنى قولتۇقلاپ، شەھەر كوچىلىرىدا لاغايلاشقىلا ئېپى بارمىكىن، دەيمەن...

جارۇپ ئىنژېنېر ھەيران بولدى. ئۇ سادىر بىلەن تونۇشقان شۇنچە يىللاردىن بېرى ئۇنى بۇ ھالەتتە كورۇپ باقمىغان ئىدى. زاۋۇت باشلىقىنىڭ بۇنداق باش-ئايىغى يوق ئەيىپلەشلىرى جارۇپ ئىنژېنېر ئۈچۈن بىر سىر بولۇپ قالدى.

* * *

سادىر كىچىكىدىنلا ئىجتىھاتلىق ئىدى. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا "پار ماشىنىسىنىڭ تەجرىبە مودېلى"، "ھەركەتلىك خۇەندىڭ ئاپاراتى" دېگەن مودېللارنى ياساپ، ساۋاقداشلىرىنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىغان. كېيىن بۇنى فىزىكا مۇئەللىملىرى سىنىپتا تەجرىبە قورالى قىلىپ ئىشلەتكەن ئىدى. ئۇ كېيىن سانائەت ئىنستىتۇتىنىڭ ماشىنىسازلىق پاكۇلتېتىنىمۇ يەنە شۇنداق قىزىقىش ۋە ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپ تۈگەتتى. ئۇنىڭ جەمىيەتكە چىققان ۋاقتى "تارىختا مىسلى كورۇلمىگەن" چوڭ مالىمانىنىڭ تازا ئەۋجىگە چىققان مەزگىلىگە توغرا كەلدى. سادىر بۇ مالىماندىن ئوزىنى چەتكە ئالدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككى چوڭ پايدىغا ئېرىشتى. بىرسى، پىشقەدەم ئىنژېنېر جارۇپ ئاكىنى ئۇستاز تۇتۇپ، رۇس تىلىنى ئۆگىنىۋالدى؛ يەنە بىرسى، ئوز كەسپىگە ئائىت نۇرغۇن كىتاپلارنى ئوقۇۋالدى. شۇڭا ئۇ بۇ قېتىمقى قىيىن ۋەزىپىنى قىلچە ئىككىلەنمەي ئۈستىگە ئېلىشقا جۈرئەت قىلغان ئىدى.

سادىر لايىھىنى ئىشلەشكە كىرىشكەن 2-كۈنى جارۇپ ئىنژېنېر

ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ھەم كويۇنگەن، ھەم خاۋاتىرلەنگەن بىر كەيپىياتتا ئۇنىڭدىن سورىدى:

— قانداق، بۇ ئىشقا زادى كوزۇڭ يېتىدىغاندەكمۇ؟

— راستىنى ئېيتقاندا، بۇ خېلىلا باش قاتۇرىدىغان ئىش ئىكەن، — دېدى سادىر كوڭلىدىكىنى ئېيتىپ، — لېكىن، مېنىڭ ئۇنى ئۇستۇمگە ئېلىشىم، قۇرۇق خىيالمۇ ئەمەس، ئاز-تولا ئىلمىي ئاساسىم بار.

جارۇپ ئىنژېنېر يەنىلا ئۇنى رىغبەتلەندۇردى:

— شۇنداق، بۇ بىرئاز ئاۋارە ئىش ئىدى. ئىشلەپ كورۇپ باق، غەيرىتىڭ بولسا ئاسماندىكى يۇلتۇزنى سانايسەن، دىگەن گەپ بارغۇ؟

شۇنداق قىلىپ سادىر 4-كۇنى دەسلەپكى لايىھىنى ئىشلەپ چىقىپ، تېخنىك بولۇمىنىڭ ئومۇمى مۇھاكىمىسىگە قويدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان زاۋۇت باشلىقى سادىرنى ئىشخانىسىغا چاقىرىپ، لايىھىنى كورمەكچى بولدى. ئۇ تاماكىنىڭ قويۇق ئىسلىرى ئارىسىدىن سادىر ئالدىغا يېيىپ قويغان ماتېرىياللارغا بىر قۇر كوز يۇگۇرتۇپ چىققاندىن كېيىن، سوغاققىنا سورىدى:

— بۇلارنىڭ ھەممىسى قەغەزدىكى نەرسە. قېنى ئاغزىڭ بىلەن ئېيتىپ باقە، بۇ چېرتيوژدا كورسىتىلگەن 701 ماركىلىق بېنزىن موتورنى ماشىنا موتورىغا قانداق ياندايسەن؟ بۇ خۇددى بىر قوساققا ئىككى بالىنى سىغدۇرغاندەكلا ئىشقۇ؟ ئىنچىكە ھىساۋات بولدىمۇ؟

— ھىساۋات خېلى ئىنچىكە ئىشلەندى ۋاڭ چاڭجاڭ، — دېدى سادىر تەمتىرىمەي، — كىچىك ئاپتوموبىل موتورىنىڭ سول تەرىپىدە 140 مىللىمېتىر بوش ئورۇن بار. يېڭىدىن ئورنىتىلىدىغان موتورنىڭ

كەڭلىكى 186 مىللىمېتىر...

— ھە مانا، ئاشقان 46 مىللىمېتىرنى نەگە ئورۇنلاشتۇرىسەن؟

— ئاشقان قىسمىنى سول تەرەپتىكى قاناتتىن بىر كاما ئويۇپ، سىرتقا چىقىرىۋېتىمىز. پۇتۇن موتور 10 مىللىمېتىرلىق پولات تاختىدىن ياسالغان جازا ئۇستىگە ئېلىنىدۇ، بۇنىڭ بىلەن شوپۇرنىڭ مەشغۇلاتىغا، ماشىنىنىڭ بىخەتەرلىكىگە قىلچە تەسىر يەتمەيدۇ.

لاۋۋاڭ ئۇنچىقمىدى. سادىرنىڭ جاۋاۋى ئۇنى قايىل قىلدىمۇ ياكى يەنە ئاسماقچىلاپ سوراشقا سوئالى قالمىدىمۇ بىلگىلى بولمايتتى، پەقەت ئۇ ئاخىردا:

— بۇلارنى جىياگوڭ قىلىشقا قانچىلىك ئادەم كېتىدۇ؟ — دېدى ئورنىدىن ئاستا قوزغىلىپ.

— بەش-ئالتە ئادەم كېتىدۇ.

— ھە؟! — ئۇ لەپپىدە ئارقىغا بۇرۇلۇپ سادىرغا تىكىلدى، — ھازىر قانداق ۋاقىت بىلەمسەن؟ يىللىق ۋەزىپىنى ئورۇنلاشنىڭ ھالقىلىق پەيتى، مەھسۇلات چىقىرىش پەسلى...

— شۇنىڭ ئۇچۇن مەن سىزدىن تېخى ئازراق تەلەپ قىلدىم، — دېدى سادىر، — ئەگەر سىز قوللىسىڭىز بەزى ئىكەكسازلىق ئىشلىرىغا ئوزەممۇ قول تىقىپ ئىشلەيمەن.

— ئەلۋەتتە ئىشلەيسەن، — دېدى لاۋۋاڭ تەنە قىلغاندەك، — ھازىرچە ساڭا ئىككى ئىسلىسار ياردەملەشسۇن، ئىشلەپ باق، ھەر ھالدا قورققانلىغىڭنى يوشۇرۇش ئۇچۇن پو ئېتىش بولۇپ قالمىسىلا بولىدۇ...

ئۇنىڭ ئاخىرقى سوزى سادىرغا خېلى ئەلەم قىلدى، ئۇنىڭ كەڭ پېشانىسى تۇرۇلۇپ، لەۋلىرى تىترىدى. ئۇ بىر نەرسە دېيىش

ئۇچۇن تەمشەلدىيۇ، لېكىن يەنە ئاچچىغىنى تۇكرۇگىنى بىلەن يۇتۇۋېتىپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى...

* * *

سادىر ئىش ئۈستىلىدە مىدىرلىماي ئولتۇراتتى. بۈگۈن ئۇنىڭ ئىشتىيىمۇ تۇتۇلدى، ئۇيقۇسىمۇ قاچتى. ئۇ يەنە شۇ ماشىنا موتورى بىلەن يېڭى ئورنىتىلىدىغان موتورنى بىر بىرىگە ئاپتوماتىك ھالدا چاتىدىغان ئەگرى چىشلىق چاقنىڭ لايىھىسى ئۈستىدە باش قاتۇرۇۋاتاتتى. نىمە ئۈچۈندۇر ئۇتكەنكى ئىسخىما بويىچە بىرنەچچە قېتىم قىرىپ چىقىرىلغان چىشلىق چاق مۇۋەپپەقىيەتلىك بولمىدى. سادىر قانچە ئويلىسىمۇ، سەۋەپىنى تېپىشقا قۇربى يەتمىدى. ئۇ بۇرۇن بۇنداق ئەگرى چىشلىق چاقلارنى لايىھىلەپ باقمىغان، مەكتەپتىمۇ بۇ توغرىدا لېكسىيىمۇ ئاڭلىمىغان ئىدى. شۇڭا ئۇ ئۇتكەنكى لايىھەلەشتە نەچچە كېچىنى كىرپىك قاقماي تاڭ ئاتقۇزۇۋەتكەن، ھەتتا يول ماڭغاندا قولىنى ھەركەتلەندۇرۇپ، تاماق يېگەندە قوشۇقنى ئايلاندۇرۇپ ئويلاۋاتقاندا بەزىلەر، "سادىر تېخنىكنىڭ ۋېنتىسى بوشاپ قاپتۇ" دەپ مەسخىرىمۇ قىلىشقان ئىدى. مانا ئەمدى شۇنچە ئەجرى قىلىپ لايىھىلىگەن بۇ نەرسە پىششىقلاپ ئىشلەشتە ئۆلچەمگە لايىق چىقمىدى. چاتاق زادى نەدە؟ سادىر خىيال بىلەن يۇمۇلغان كوزلىرىنى ئېچىپ، ئاستا ئورنىدىن تۇردى. بىردىنلا كوڭلى ئاينىپ، بېشى قايغاندەك بولدى. جوزا ئۈستىدىكى ئالقاندەك ئېلېكترونلۇق ھىساپلاش ماشىنىسى گويا ئۇنىڭغا تاغدەك كورۇنۇپ كەتتى، چېچىلىپ ياتقان چېرتيوژلارنىڭ ھەر بىر سىزىغىمۇ خۇددى بىر دەريادەك بىلىندى. ئۇ بىر ئىستاكان چاي ئىچىپ، تاماكا چەكتى. شۇ چاغ ئۇنىڭ ئېسىگە ئويىدە دەم ئېلىۋاتقان جارۇپ ئىنژېنېر چۈشۈپ، غۇۋالاشقان

كوڭلى بىرئاز ئېچىلغاندەك بولدى... سادىر كەچكە يېقىن ماتېرىياللىرىنى كوتىرىپ، جارۇپ ئىنژېنېرنىڭ ئويىگە كەلگەندە، ئۇ ئادەم ھويلىدىكى تال بارىڭى ئاستىدا كىتاپ كورۇپ ياتاتتى. ئۇ سادىرنى كورۇپلا ئېچىلىپ كەتتى:

— كەل ئوغلۇم، كەل. ئىشلىرىڭ قانداقراق؟ ئاڭلىسام، بەزىلەر سېنى تەۋەككۇل قىلدى، دېيىشىۋېتىپتۇ، نىمە دىسە دىسۇن، بىز تەۋەككۇلدىن قورقمايمىز. سېنىڭ بۇ تەۋەككۇلۇڭ ئىجاتكارنىڭ تەۋەككۇل قىلىشى. ئىلىم-پەندە بەزى ئىشلار ئەنە شۇنداق تەۋەككۇل قىلىش ئارقىلىق ئىشقا ئاشىدۇ...

جارۇپ ئىنژېنېرنىڭ كوڭۇل كوتىرىدىغان سوزلىرى سادىرنىڭ ھاردۇغىنى چىقارغاندەك بولدى. ئۇ پىشقەدەم ئۇستازىنىڭ مېھرى-مۇھەببەت يوشۇرۇنغان سۇرلۇك چىرايىغا ھورمەت بىلەن قارىدى: خام قايماقتەك يۇقۇشلۇق كەلگەن بۇ ئادەمنىڭ مۇشۇ بىرنەچچە يىل ئىچىدە چاچ-ساقاللىرى تۇگۇل، قويۇق قاشلىرىمۇ پۇتۇنلەي ئاقىرىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ مۇشۇ زاۋۇتتىكى تېخنىك بولۇمىنىڭ توغۇندىسى ئىدى. ئوز ۋاقتىدىكى پاقا-سازاڭلار ماكان تۇتقان بۇ سازلىقتا بۈگۈندىكىدەك مۇشۇنداق كاتتا زاۋۇتنىڭ قەد كوتىرىشى ئۈچۈن بۇ ئادەمنىڭ سەرپ قىلغان قان-تەرى ھىساپسىز ئىدى. ئۇ يېلىنجاپ تۇرغان ياشلىق باھارىنى، ۋايىغا يەتكەن ئەقىل-پاراستىنى مۇشۇ زاۋۇتنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالى ئۈچۈن بەخشەندە قىلىۋەتكەن، ئۇ بۇنىڭ ئۈچۈن قىلچە ئوكۇنمەيدۇ. پەقەت ئوكۇنىدىغىنى، ئومرىنىڭ ئاخىرىدا مانا مۇشۇنداق ھەرەج تارتىپ، باشقىلارغا يۈك بولۇپ قېلىشلا ئىدى. ئۇ بۇندىن 8 يىل بۇرۇن "ئەلەم كۈرسى"گە ئۇچراپ، بىر پۇتىدىن ئايرىلدى، بۇندىن 6 يىل بۇرۇن "قەلەم كۇرسى"گە

يولۇقۇپ يۇرىگىدىن زەخمە يېدى. ئۇنىڭ چوڭ جىنايىتى چەتئەلدە ئوقۇغانلىغى ۋە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مۇتەخەسسىسلىشىش يولىدا ماڭغانلىغى بولدى...

— بىكارچىلىققا گوردىكى ئۆلۈك چىدىمىسا، تىرىك ئادەم چىدىمايدىكەن، — دېدى جارۇپ ئىنژېنېر ئېغىر بىر ئۇھ تارتىپ، — ئازتولا كىتاپ ئوقۇپ ياتتىم. تېخى بۇنىڭغىمۇ دوختۇرلار يول قويماپۋاتىدۇ...

جارۇپ ئىنژېنېرنىڭ خۇرسىنىپ ئېيتقان سوزلىرى سادىرنى خىيالدىن سەگىتتى. ئۇ شۇندىلا ئۆزىنىڭ جىددى ئىش بىلەن كەلگەنلىگىنى ئېسىگە ئېلىپ، سومكىسىدىن ماتىرىياللارنى چىقاردى:

بۇلارنى بىر كورۇپ بېقىڭ، — دېدى ئۇ ئىلتىجا بىلەن، — شۇنچە ئىشلىسەممۇ يەنە بىر يېرى سىرلىقتەك قىلىدۇ.

جارۇپ ئىنژېنېر ئەگرى چىشلىق چاققا ئائىت ئىسخىما، چېرتيوژلارنى تەپسىلى كورۇپ، سانلىق ھىساۋاتلارنى قايتا بىر ئولچىدى-دە، سادىرغا يۈزلەندى:

— پەندە سىر يوق ئوغلۇم، پەقەت مۇرەككەپ ۋە قىيىنلىقلا بولىدۇ، مانا سەن بۇ لايىھەڭدە بىر خاتاغا يول قويۇپسەن. قېنى، ئابيومنى يەنە بىر قېتىم ئىنچىكە ھىساپلاپ كورگىنە؟ — دېدى ئۇ قۇۋلۇق بىلەن كۇلۇمسىرەپ.

سادىر قايتا ھىساپلاشقا كىرىشتى.

— تاپتىم، تاپتىم! — دېدى ئۇ بىر دەمدىن كېيىن بالىلاردەك خوشال بولۇپ، — مانا قاراڭ، تۇراقلىق ساننى قوشۇشنى ئۇنتۇپتىمەن ئەمەسمۇ؟ — ئاندىن ئۇ بىرمۇنچە تەكەللۇپلارغىمۇ قارىماي قايتىشقا ئالدىرىدى.

جارۇپ ئىنژېنېر ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدى:

— نىمانچە ئالدىرايسەن؟ بالىلىرىڭ يىغلاپ، ئەمچىگىڭ ئىيىپ قالامتى؟

سادىرنىڭ يۈزى ۋىللىدا قىزاردى. جارۇپ ئىنژېنېر بۇ چاقچىغى بىلەن ئۇنىڭغا "سايەڭنى قاچان ئىككى قىلىسەن؟" دىگەن مەنانى دارىتىپ ئوتكەن ئىدى.

— سېختىكىلەر شۇنىڭغىلا قاراپ تۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ ئۇزرە ئېيتىپ، — بۇگۇن كېچىچە بۇنى تۈزىتىپ ئەتە تاپشۇرۇپ بەرمىسەم بولمايدۇ.

— ئىشلە ئوغلۇم، ئەل ئۇچۇن ئىشلەپ ئوتقا كىرسەڭمۇ كويمەيسەن! — دېدى جارۇپ ئىنژېنېر ۋە باش تەرىپىدە تىزىقلىق تۇرغان كىتاپلار ئارىسىدىن بىرسىنى سۇغۇرۇپ سوزىنى داۋام قىلدى، — ئوگەنمەيدىغان ئادەم زىرائەت ئونمەيدىغان يەرگە ئوخشايدۇ، مانا بۇنى ئالغاچ كېتىپ كورۇپ قوي...

سادىر خوشلىشىپ، ئۇدۇل ئىشخانىغا كىردى. ئۇ شۇ ئولتۇرغىنىچە تۇن ھەسسىدىن ئاشقاندا لايىھىنى قايتىدىن ئوزگەرتىپ چىقتى. ئەتىسى 2-سېختىكى بىر پىشقەدەم ئۇستا شۇ لايىھە بويىچە ئىشلەپ، ئىككى دانە ئەگرى چىشلىق چاقنى مۇۋەپپەقىيەتلىك قىرىپ چىقاردى.

بۇگۇن سادىرنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ ھاياجانلىق، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەڭ داغدۇغىلىق كۇن بولدى. ئۇ ئوز ئىختىراسىنى رەسمى سىناق قىلماقچى. ئۇنىڭ لايىھىسى بويىچە ئوزگەرتىپ قۇراشتۇرۇلغان ھەربى جىپ ماشىنا مەيدانىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى، خىزمەت بىناسىنىڭ ئالدىدىكى چاققانغىنا سەينا ئىشچى-خىزمەتچىلەر

بىلەن تولدى. لاۋۋاڭ بىلەن لاۋفاڭ پەلەمپەي پەشتىقىدىكى ئورۇن-
دۇقتا بىر بىرىگە ئوخشىمايدىغان ھېسسىياتلار بىلەن سادىرغا تىكىلىپ
ئولتۇراتتى.

ئاددى ئىشچى كىيىمى كىيىۋالغان سادىر ماشىنا ئۇسكۇنىلىرىنى
بىر قۇر تەكشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، قولىدىكى كىچىك بايراقچىنى
كوتىرىپ شوپۇرغا بەلگە بەردى. ماشىنا گۈلدۈرلەپ ئوت ئالدى.
سادىر موتورنىڭ ئاۋازىنى بىر پەس تىڭشاپ، ئارقىدىنلا يەنە سۈر-
ئەتنى تېزلىتىش بۇيرۇغىنى بەردى. ماشىنا تېخىمۇ قاتتىق ئاۋازدا
گۈلدۈرلەپ، ئىشىك-دەرىزىلىرى سىلكىنىشكە باشلىدى. سادىر ئۈچ
مىنۇتچە شۇ ھالدا تۇرغاندىن كېيىن، شوپۇرغا يېڭى ئورنىتىلغان
ئىككىنچى موتورنى چېتىش ئىشارىسىنى بەردى. شوپۇر ئوت ئالدۇر-
غۇچنى ئېچىۋىدى، "تاراس" قىلغان قاتتىق ئاۋاز چىقىپ، ئىككى
موتور ئاپتوماتىك ھالدا بىر بىرىگە چېتىلدى. لېكىن سادىرنىڭ
بايراقچىسى ئەمدىلا كوتىرىلىپ، ئالاقىلىشىش ئاپاراتىنى ئىشقا
سېلىش بۇيرۇغىنى بېرىدىغان چاغدا، قانداقتۇر بىر تاراڭشىغان
ئاۋاز بىلەن تەڭ ماشىنا موتورى چىپپىدە ئوچۇپ، يېڭى موتورمۇ
ھەركەتتىن توختىدى...

سادىرنىڭ قولىدىكى بايراق ھاۋادا لەيلەپ قالدى. گويا ئۇنىڭ
بېشىدا چاقماق چاققاندەك بەدىنى شۈركىنىپ كەتتى. كىشىلەر توپى
تەۋرىگىنىچە چۇقان سېلىشىپ ماشىنىنى ئورىۋېلىشتى. بۇ چاغدا
لاۋۋاڭنىڭ قىياپىتى ھادىس ئوزگەرگەن ئىدى. ئۇنىڭ چىرايى
دەسلەپ قارىداپ، كېيىن تاتاردى. بۇرۇن كومۇچەكلىرى كېرىلىپ،
ئېچىدىن ئاچچىق بۇس چىققاندەك بولدى. ئۇ قولىدىكى تاماكىنى
غەزەپ بىلەن يەرگە ئاتقىنىچە لاۋفاڭنى باشلاپ ئىشخانىسىغا كىرىپ

كەتتى.

— مەن دىمىدىممۇ، مانا ئەمدى قارغۇنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ
گوداڭغا چۈشتۇق! — دىدى ئۇ چالۋاقاپ ۋە بىر خىل سىرلىق
كۆلكىسى بىلەن بىخىرامان ئولتۇرغان لاۋفاڭغا قاراپ تېخىمۇ ئەز-
ۋەيلەپ كەتتى، — مەن سىزگە دىگەنغۇ، قاۋاقخانىنىڭ بوسۇغىسى
بىلەن دۇتار-غىجەكنىڭ پەدىسىنىلا بىلىدىغان بۇنداق ئادەملەردىن
كەشپىيات چىقامتى؟! مانا ئەمدى دولەتنىڭ نەچچە مىڭ يۈەن
پۇلىنى يۇندىدەك ئېقىتىپ، زاۋۇدىمىزنىڭ ئابروينى غازاڭدەك
سېرىۋەتتى!...

بۇ گەپلەر ئەمدى لاۋفاڭغا ئېغىر كەلدى. ئۇ ئاستا بېشىنى
كوتىرىپ لاۋۋاڭغا تىككىدە قارىدى:

— توت پۇتلۇق پىلمۇ بەزىدە يىقىلىپ چۈشىدۇ، يولداش چاڭ-
جاڭ! — دىدى ئۇ ۋەزىنلىك تەلەپپۇزدا، — ئىلىم-پەن كەشپىياتىدىكى
بۇنچىلىك مەغلۇبىيەت نورمال ئىش. نەدىمۇ بىرلا سىناق بىلەن
كىشلەرنى داڭ قالدۇرغۇدەك موجىزە يارىتىدىغان ئوڭايلىق بار؟!
سادىر ئىگىز تامغا يامىشىشقا جۈرئەت قىلغان ياش، ئۇنى يولىسەكلا
تامغا چىقىپ كېتەلەيدۇ...

لاۋۋاڭ ئەلەم بىلەن دىمىغىنى قاقتى:

— ئۇ تېخى تامغا ياماشقانمۇ؟! مېنىڭچە، ئۇ تام تۈۋىدە يوگەي
قۇرۇتتەك تۈگۈلۈپ ياتقان، ئەمدى ئۇنى ئۇبدانراق بىر نوقۇپ
قويۇش كېرەك! — دىدى ئۇ ۋە ئۈدۈل تېلېفون يېنىغا كېلىپ كىمنىدۇ
چاقىردى.

— ھە، مەن... سىز ئىشخانا مۇدىرىمۇ؟ ناھايىتى ياخشى. ھەر-
قايسى سېخ مۇدىرلىرىغا ئۇقتۇرۇش قىلىڭ، دەرھال مېنىڭ ئىشخا-

نامغا كەلىسۇن. سادىرنىڭ مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلىمىز. ئۇنىڭ دۆلەتنىڭ پۇلىنى بۇزۇپ-چېچىشىغا ئەمدى چەك قويۇش كېرەك.

لاۋفاڭ ئەندىككەندەك ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ، لاۋۋاڭنىڭ كوزىگە جىددى تىكىلدى، ھەر ئىككىسى بىر مىنۇتچە جىم تۇرۇشتى.

—يولداش لاۋۋاڭ، كاللىڭىز بەك قىزىپ كەتتىغۇ دەيمەن؟!— دېدى ئاخىر لاۋفاڭ ئۇزىنى بىرئاز بېسىپ،—ئىلىم-پەن مەسىلىسىدىكى ئىشلارنى مەمۇرى چارە بىلەن بىر تەرەپ قىلغىلى بولماس.

زاۋۇت باشلىقى مەيدىسىنى كېرىپ، مىيىقىدا كۇلدى:

—بۇ زاۋۇدىمىزنىڭ ئىچكى ئىشى! مەن شۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ قوياي، سىز سادىرغا ھەرقانچە شوتا قويۇپ بەرسىڭىزمۇ ئۇ ئەمدى يولۋاستىن چۇشەلمەيدۇ، زادىلا چۇشەلمەيدۇ!

لاۋۋاڭ ئەمدى ھاردۇق يەتتى، دېگەندەك، قاتتىق بىر كېرىلىپ ئۇزىنى سافاغا تاشلىدى، لېكىن ئۇدۇلدا ئۇزىگە تىكىلىپ تۇرغان لاۋفاڭنىڭ جىددى قىياپىتى ئۇنىڭغا يەنىلا ئارام بەرمىدى.

—مەنمۇ شۇنى ئېيتىپ قوياي، ۋەتىنىمىزنى سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش نىيىتىدە تاشلانغان ھەرقانداق بىر قەدەم بىز ئۇچۇن قىممەتلىك، ئۇنى ئاسمان-پەلەك شوتا قويۇپ كوتىرىش كېرەك،—دېدى ئۇ ئالدىغا ئىككى قەدەم سىلجىپ،—ئەكسىچە، شوتا تارتىپ كىشىنى دومىلىتىدىغان ھەرقانداق ئۇرۇنۇش رەزىللىك!

لاۋۋاڭ خۇددى كەكرى چىشلىۋالغاندەك چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى...

جىددى ئۇقتۇرۇش بىلەن تۇيۇقسىزلا چاقىرىلغان يىغىن ناھايىتى كوڭۇلسىز ئوتتى. لاۋۋاڭ سادىرنىڭ "جىنايەت"لىرىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، ئىشخانىدا ئەجەپلەنگەن تاۋۇشلار، كۇت-كۇتلار باشلاندى.

ئۇستەل-ئورۇندۇقلارنىڭ ھە دەپ غىچىرلاشلىرى، يوتكىلىشلىرى يىغىن كەيپىياتىنى تېخىمۇ سۇسلاشتۇرۇۋەتتى، پەقەت 1-سېخنىڭ مۇدىرى ئەيسانىڭ گۇكىرىگەن ئاۋازىلا گۇڭگۇر-موڭگۇرنى بىرئاز باسقاندەك بولدى.

—يولداشلار، بىز سادىرنىڭ دولەت مۇلكىگە زىيان سېلىپ ئۇزدىنىڭ شان-شوھرىتىنى چىقىرىش غەرىزىدە زاۋۇدىمىزنىڭ ئابرويىنى يەرگە ئۇرغان جىنايەتلىرىنى قاتتىق ئەيىپلىشىمىز كېرەك، مەن ئۇنىڭغا ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىشنى تەلەپ قىلىمەن...

ئۇنىڭ ئاخىرقى سوزلىرىنى ئۇ يەر-بۇ يەردىن كوتىرىلگەن يوتەل، ئەسنەك ئاۋازلىرى بېسىپ كەتتى. لاۋۋاڭ ئەتراپقا بويۇنداپ، ئەيسانىڭ پىكرىگە ھىمات ئىزلىدى. لېكىن كۇتۇلمىگەندە ئېلېكتىر سېخى مۇدىرىنىڭ سوزى ئۇنى ھەيران قالدۇردى:

—مەن تازا چۇشىنەلمەيۋاتىمەن، سادىرنىڭ جىنايىتى زادى نىمە؟ ئەگەر بىز سىناقتا مەغلۇپ بولدى دەپ بۇگۇن بىرىگە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بەرسەك، شان-شوھرەت تالاشتى دەپ ئەتە بىرسىگە گۇنا يازساق، ئۇ چاغدا كىممۇ يېڭىلىق يارىتىشقا، ئىجات قىلىشقا جۇرئەت قىلالايدۇ؟! بىرەر يېڭى ئىشقا تۇتۇش قىلغان ئىكەنمىز، چوقۇم ئۇنىڭغا ئاز-تولا ئىقتىسات كېتىدۇ. ئەدنا-سى، قۇشقاچ تۇتۇش ئۇچۇنمۇ بىر سىقىم تېرىق بولمىسا بولمايدۇ-دە! مېنىڭچە، بۇ مەسىلە ئۇنچىۋالا غەۋغا كوتىرىپ كەتكۇدەك ئىش ئەمەس.

ئۇنىڭ سوزى يىغىننى جانلاندۇرۇۋەتتى. لاۋۋاڭ چوققا دەسسەۋالغاندەك ئولتۇرالماي قالدى. ئۇ ئىشخانا مۇدىرىغا بىر دەم پىچىرلايتتى، بىر دەم باش سىلكىيتتى، بىر دەم ئىڭەك قاقاتتى. ئاخىر

ئىشخانا مۇدىرى يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، يىغىن ۋەزىيىتىنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇندى.

—يولداشلار، بىز پارتىيىگە، زاۋۇتقا، كوللىكتىپقا مەسئۇل بولۇشىمىز لازىم. مانا شۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، سادىرنىڭ بۇ قېتىمقى ۋەزىپىنى هودده ئېلىشتىكى نىيىتى ساپ ئەمەس، زاۋۇت رەهبەرلىگىنىڭ شۇنچە سەممى تەۋسىيىسىگە قارىماي، ئۇنىڭ تەلۋىلەرچە تەۋەككۇل قىلىشىدا غەرەز بار...

—بىز يولداشلارغىمۇ مەسئۇل بولۇشىمىز لازىم!—ئىشخانا مۇدىرىنىڭ سوزىنى قاپ بەلدىن بولۇپ، تاقەتسىزلىك بىلەن ئېيتىلغان بۇ سوز هەممەيلەننىڭ دىققىتىنى تارتتى. بۇ خىلىدىن بىرى سۈكۈتتە ئولتۇرغان يەنە بىر سىيىخ مۇدىرى ۋاڭ جۈگىنىڭ تۇنجى پىكرى ئىدى. ئۇ دوغلاقنىنا گەۋدىسىنى قىمىرلىتىپ قويۇپ سوزىنى داۋام قىلدى،—مېنىڭچە سادىردا غەرەز بار، دىگەندىن كورە، ئىزلىنىش، ئىنتىلىش بار، دىگەن دۇرۇس. بۇنداق ياشلاردىن ئۈمىت كۈتۈشكە بولىدۇ. ئۇ ئاز سانلىق مىللەت ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان يارامىلىق بىر تېخنىك...

—نىمە ئاز سانلىق، كوپ سانلىق!— بۇ قېتىم زاۋۇت باشلىغى ئۆزىنى بېسىپ ئولتۇرالمىدى، ئۇنىڭ چىرايى غەلىتى تۇس ئالغان ئىدى،—بىز ئۇنى ئاز-تولا كوتىرىپ قويساق، سىز ئەمدى بېشىڭىزغا ئېلىپ، ئۇنىڭ ئوسۇرۇغىنىمۇ مېزىلىك دەۋاتىسىز!...

ۋاڭ جۈڭ ئۈنچىقمىدى. بۇ گەپلەر ئۇنىڭ ئىززەت-نەپسىگە خېلى قاتتىق تەككەن ئىدى. توۋا، ۋاڭ چاڭجاڭ سادىرنى نىمانچە يامان كورۇپ قالدى؟! هە... شۇ ئىش ئۈچۈنمىدۇ؟! شۇ ئىشلار تېخىچە ۋاڭ چاڭجاڭنىڭ كوڭلىدە ئاداۋەت بولۇپ ساقلانغان بولسا-هە؟!

ئۇ چاغ 1975-يىلىنىڭ ئاخىرلىرى ئىدى. ۋاڭ جۈرېن قەيەردىندۇر شەهەرگە كەلگەن بىر سەنئەت ئومىگىنى زاۋۇتقا چىقىپ ئويۇن قويۇشقا تەكلىپ قىلدى. بىر شەنبە كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇلارمۇ داغدۇغا بىلەن چىقىپ كەلدى. ۋاڭ جۈرېن ئومەك شەرىپىگە كاتتا زىياپەت ئوتكۈزۈپ، ئۇلار ئوينايدىغان «ۋېيخۇشەننى پەم بىلەن ئېلىش» دىگەن ئۈلگىلىك تىياتىر توغرىسىدا كەڭ تەشۋىق ئويۇشتۇردى. كەچتە ئويۇن باشلىنىشتىن بۇرۇن ئۆزى يەنە ئۆزۈندىن-ئۆزۈن قارشى ئېلىش نۇتقىمۇ سوزلىدى. ئويۇننىڭ ئىككى پەردىسى تۈگىگەن چاغدا كۈتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بەردى: زالدا بىر ئىشچى پەيدا بولۇپ، ناهايىتى ئالدىراش-تېنەش سادىرنى چاقىرىپ چىقىپ كەتتى. سادىر چىقىپ كېتىپ يېرىم سائەتتىن كېيىن، زالنىڭ پۈتۈن چىرىغى خۇددى بىرسى پۈلگەندەكلا لەپپىدە ئوچۈپ، زال ئورە-توپە بولۇپ كەتتى. بەزىلەر، ئىسقىرتىپ مەسخىرە قىلاتتى؛ بەزىلەر، بوغۇلۇپ ۋاقىراپ ئالىلكىملەرنى كايىتتى. ۋاڭ جۈرېن سەراسىمىگە چۈشتى. يېنىدا ئولتۇرغان ئومەك باشلىغىنىڭ ئەلەملىك تىنىشى ئۇنى تېخىمۇ ئالاقزادە قىلىۋەتتى...

"بۇ ئۈلگىلىك تىياتىرلارنىڭ ئوينىلىشىغا قارشى تۇرغانلىق ئەمەسمۇ؟ بۇنىڭ تېگى ئۈچى كىمگە بېرىپ تاقىلىدۇ؟!..." خۇددى بىرسى ئۇنىڭغا ئەنە شۇنداق سوئال قويۇپ، سوراق سەهنىسىگە تارتىپ چىقىرىۋاتقاندەك، ئۇنى قاتتىق ۋەهىمە باسقان ئىدى. بۇنى ئاز دىگەندەك، بىر توپ كەپسىز باللار ئالا-تاغىل ناخشا توۋلاپ ئۇنىڭ يارىسىنى تېخىمۇ ئېچىشتۇرۇۋەتتى:

ۋېيخۇشەننى توت سەكرەپ،
گەپ بىلەن ئالدىم.

ئۇششاق باللىدىن : بەش پۇڭنى،
پەم بىلەن ئالدىم...

شۇ چاغ بىرسى ۋاڭ جۇرېننىڭ يېنىغا كېلىپ بىر نەرسىلەرنى شىۋىرلىدى، ئۇ چاپچىپ ئورنىدىن تۇرۇپ زالدىن چىقتى-دە، ئۇدۇل سېخقا قاراپ ماڭدى. سېخنىڭ دەرىزىلىرى يوپ-يورۇق بولۇپ، موتورنىڭ گۈرۈلدىگەن ئاۋازى يىراقتىنلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ۋاڭ جۇرېن سېخنىڭ ئىشىگىنى جالاقلىتىپ ئېچىپ كىرگەندە، سادىر سۇۋاركا موتورىنىڭ يېنىدا قانداقتۇ بىر نەرسىنى جىددى كەپشەرلەۋاتاتتى.

—سەن... سەن بۇزۇق ئۇنسۇر!—ۋاڭ جۇرېن يەر تېپىپ ۋاقىرىدى،—سېنىڭ نەزىرىڭدە يۇقۇرىدىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ ھورمىتى، رەھبەرلىكنىڭ ئابرويى دىگەن نەرسە بارمۇ، يوق؟!

سادىر قىلىۋاتقان ئىشىنى توختاتماي ۋاڭ جۇرېنغا ھەيرانلىقتا قارىدى. گويا بۇ گەپلەر ئۇنىڭغا تەئەللۇق ئەمەستەك چىرايى خاتىرجەم ئىدى.

—يولداش جۇرېن، ئۇيۇن كورمىگەن ئادەم بۇزۇق ئۇنسۇر بولامدىكەن؟ ھازىر مېنىڭ نەزىرىمدە ئۇن نەچچە كان ئىشچىسىنىڭ ئولۇم خەۋپى تۇرىدۇ...

دەرۋەقە، سادىرنىڭ ھازىر قىلىۋاتقان ئىشى تۇيۇقسىز گاز بىلەن زەھەرلىنىپ، ھايات-مامات بوسۇغىسىدا تۇرغان ئون نەچچە كان ئىشچىسىنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئىدى. جىددى يولغا چىقىش كېرەك بولغان قۇتقۇزۇش ماشىنىسى تېخى ئەتىگەن ھادىسىگە يولۇقۇپ، رامدىن ئايرىلغان ئىدى. سادىر مانا شۇ رامنى كەپشەرلەش

ئۈچۈن يۇقۇرى بېسىملىق سۇۋاركا موتورىنى ئىشقا سېلىۋىدى، كىم بىلسۇن، توك لىنىيىسى بىر بىرىگە تۇتاش بولغان سۇۋاركا موتورى ھەركەتلىنىش بىلەنلا كۇلۇپنىڭ توكىنىمۇ بىراقلا تارتىپ كەتكەن ئىدى...

ۋاڭ جۇرېن سادىرنىڭ چىرايىدىكى خاتىرجەملىك بىلەن تەپ تارتماستىن تېخىچە ئىشنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقانلىغىغا قاراپ، تېخىمۇ چىچاڭشىپ كەتتى:

—سەن كان ئىشچىلىرىنى ئولۇمدىن قۇتقۇزىدىغان خۇدامتىڭ، دوختۇرمىتىڭ؟! ماڭا ھازىر كېرىكى چىراق، توك!...

سادىر قاشلىرىنى يىمىرىپ ۋاڭ جۇرېنغا بىر قادالدى-دە، ئىشتىن توختىدى، ئۇ كەپشەرلەشنى ئاخىرلاشتۇرغان ئىدى. ۋاڭ جۇرېنمۇ ئۇنىڭغا قاتتىق بىر گولىيىپ سېختىن چىقىپ كەتتى. لېكىن ئىش بۇنىڭ بىلەنلا تۈگىمىدى. ئەتىسى ۋاڭ جۇرېن پۈتۈن ئىشچى-خىزمەتچىلەرنى كۇلۇپقا يىغىۋېلىپ بۇ "ئەكسىلئىنقىلاۋي" ۋەقەنى بىر تەرەپ قىلىش چوڭ يىغىنىنى ئاچتى. سادىرنى ئىككى مىنبەڭ شىللىسىدىن قاماپ سەھنىگە سورەپ چىقتى. كۇرەش بىلەن ئۇنىڭ "ھەيۋىتى" سۇندۇرۇلدى. ئاخىرىدا، ۋاڭ جۇرېن ئۇنىڭ تېخنىكلىق سالاھىيىتىنىڭ ئېلىپ تاشلىنىپ، سېخقا چۇشۇرۇلگەنلىگىنى جاكالىدى. سادىر مانا شۇ بوراندا بىرلا ئۇچۇپ سېخقا چۇشكەنىچە تاكى "مۇز ئېرىپ" سىياسەت ئەمىلىيلەشكىچە بولغان ئۈچ يىلغا يېقىن ۋاقىت سېختا نازارەت ئاستىدا ئىشلىدى...

ۋاڭ جوڭ ئۆز ۋاقتىدىكى مانا شۇ ئىشلارنىڭ شاھىدى ئىدى. ئۇ ۋاڭ چاڭجاڭنىڭ سادىرغا تۇتقان بۈگۈنكى پوزىتسىيىسىدىن ئازراق بولسىمۇ ئۈچ ئېلىش پۇرىغى بارلىغىنى سەزگەندەك قىلدىيۇ، لېكىن جەزمى

قىلىشقا كۆڭلى قىيمىدى. چۈنكى، ۋاڭ چاڭجاڭدەك بىر پىشقەدەم كادىرنىڭ قەلبىدە بۇنداق غەلدى-غەشتىلەر نېمە قىلسۇن؟!...

ئۇ ئۆز ئۆزىگە ئەنە شۇنداق تەسەللى بېرىپ، قانداق تۈيۇقسىز ئېچىلغان بولسا، يەنە شۇنداق تۈيۇقسىز يېپىلغان يىغىندىن چىقىپ كەتتى...

سادىر قاتتىق ھېرىقىنىدىن ماڭلىيىنى ئىشخانىنىڭ دەرىزىسىگە يېقىپ كۆزىنى يۇمدى. ئۇنىڭ پۈتۈن خىيالى بۇ قېتىمقى مەغلۇبىيەتنىڭ سىرىدا ئىدى. ئۇ ئىككى كۈندىن بېرى پۈتۈن ماتېرىياللارنى قايتىدىن تەكشۈرۈپ، چېرتيوژلارنىمۇ تەپسىلى ھېساپلاپ كۆردى. ھەممىسى توغرا، ئۆلچەمگە لايىق ئىدى. چاتاق زادى نەدىن چىقتى؟! بۇ سوئال ئۇخلىسىمۇ چۈشىدە ئۇنى بىئارام قىلاتتى. ئۇنىڭ بارلىق پىكىر-خىيالى قانداق قىلىپ بولمىسۇن، بۇ قېتىمقى ئىختىرانى ئاخىرىغا ئېلىپ چىقىش ئىستىكى بىلەن تولغان ئىدى...

سادىر ئېغىرلاشقان قاپاقلىرىنى ئاستا كۆتىرىپ، سۈپ-سۈزۈك ئەينەكتىن يىراققا قارىدى. ئۇنىڭ ھارغىن كۆزلىرى ئىگىز تۇرخۇنلار بىلەن سېخ بىنالىرىدىن ھالقىپ، قانداقتۇ بىر نۇقتىغا كەلگەندە ھەركەتسىز توختاپ قالدى. ئۇ سىناق ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن ھىلىقى جىپ ماشىنىسىنىڭ يېنىدا ئىككى كۆلەڭگىنىڭ قىمىرلاۋاتقانلىقىنى خىرە-شىرە ئىلغا قىلغان ئىدى. سادىر ئالمان-تالمان ئىشخانىدىن چىقىپ شۇ تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى. يېقىنلاشقانسېرى ئۇنىڭ چىرايى ئېچىلىپ، بويى يەڭگىللەپ قالدى. چۈنكى ئۇ يەردە ھاسىسىنى تامغا يۆلەپ قويغان جارۇپ ئىنژېنېر بىلەن يەڭلىرىنى شىمايلىۋالغان لاۋفاڭ موتور بىلەن ھەپىلىشىپ تۇراتتى.

—تاپتۇق، تېخنىك يىگىت. چاتاقنى تاپتۇق...—جارۇپ ئىنژې-

نېر يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان سادىرنى كۆرۈپلا ۋاقىرىۋەتتى. سادىرمۇ كەلگەن پېتى ئۆزىنى ماشىنىغا ئاتتى. جارۇپ ئىنژېنېر ماڭىنىتلىق ئوت ئالدۇرغۇچى دىنامىنى كۆرسىتىپ دېدى:

—مانا، كۆردۈڭمۇ؟ چاتاق مۇشۇ يەردە ئىكەن، سەن ئۇنىڭغا قاراپ باققىنا.

سادىر ھاياجانلىق كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ سەپسالدى. دۇرۇس، ماڭنىتلىق دىنام سائەت ئىستىرىلكىسىغا تەتۈر ئايلىنىۋاتاتتى. سادىر پىشانىسىغا بىرنى قويدى، بۇ ئۇنىڭ ھەم خۇشاللىقى ھەم ئۆكۈنۈشى ئىدى.

جارۇپ ئىنژېنېر لاۋفاڭنىڭ قولىدىكى بىر پارچە قەغەزنى ئېلىپ چۈشەندۈردى:

—يېڭى چىققان بۇ دىنام ئەسلىدە تەتۈر ئايلىنىدىغان ئۇسكۈنىلەر ئۈچۈن ئىشلەنگەن ئىكەن، ئۆتكەندە بۇنى لاۋفاڭ شاڭخەيدىن ئالدۇرغان چاغدا مەنمۇ كۆرۈپ باقمىغان ئىكەنمەن، سەن بۇنى ئورنىتىشتا ئوڭ دىنام نۇسخىسىدا ئورنىتىپسەن. بايا مەن لاۋفاڭغا تېلېفون بېرىپ بۇنىڭ چۈشەندۈرۈش خېتىنى سورىسام، ئۆزى ئېلىپ كەپتۇ...

سادىر شۇ تۇرقىدا بۇ ئىككىيلەننى قۇچاقلاپ كۆتىرىپ، بىرنەچچىنى پىقىرىتىشقا تەييار ئىدى. لېكىن ئۇ خۇشاللىقىنى زورغا سىڭدۈرۈپ، چوڭقۇر بىر تۈيغۇلۇق قاراش بىلەن كۆڭلىدىكى ھۆرمەت تەشەككۈرىنى ئىزھار قىلدى.

—ئەمدى نەدىن يىقىلغان بولسام شۇ يەردىن قوپاي!—دېدى ئۇ ھاياجانلىق تىن ئېلىپ،—بۇنى قايتا ئىشلەيمەن.

جارۇپ ئىنژېنېر ئويلىنىپ قالدى:

— قانداق ئىشلەيسەن؟

— ئىشنى دىنامىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى سىم ئوراملىرىنىڭ يونۇلۇشنى ئۆزگەرتىشتىن باشلايمەن.

— توغرا، — جارۇپ ئىنژېنېرمۇ شاگىرتىدىن كەم ھاياجانلانمىغان ئىدى، — ئېلېكتىر سېخىدىكىلەر بىلەن سۆزلىشىپ باققىن.

سادىر شۇ كۈنىلا دىنامىنى كۆتىرىپ ئېلېكتىر سېخىغا كەلدى. ئېلېكتىر سېخىدىكى ئۇستىلار ئۇنىڭغا قايىل بولدى. سېخ مۇدىرىمۇ بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاشقا ۋەدە بەردى. لېكىن كۈتمىگەن يەردىن ئۇنىڭ ئىشىغا يەنە چېچەك چىقتى. ئۇ رەسمىيەت ئۆتەش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىش بولۇمىگە كەلگەندە، زەھەر-زۇقۇمدىن ناشتىلىق يېدى:

— ۋاڭ چاڭجاڭنىڭ بۇيرۇغىنى ئاڭلىمىدىڭىزمۇ؟ — دېدى ئىشلەپچىقىرىش بولۇمىنىڭ باشلىقى ئۇنىڭغا دوق قىلىپ، — بۇندىن كېيىن سىز ئۈچۈن بىر پۇڭ ئاقچا-تىيىن، بىر مىسقال تومۇر-تەسەك، بىرەر-يېرىم ئادەم كۈچى بېرىلمەيدۇ!

بۇ گەپلەردىن سادىرنىڭ يۈرىكى شاكاراپ ئىچكەندەك ئېچىشىپ كەتتى. ئۇ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ جارۇپ ئىنژېنېرنىڭ ئۆيىگە كېلىپ قالغانلىقىنىمۇ سەزمەي قالدى. جارۇپ ئىنژېنېر ئۇنىڭ سالپىيىپ قالغان تەققى-تۇرقىغا قاراپلا چاقچاق قىلدى:

— نېمە بولدى، تۇمشۇقلىرىڭ ئېشەك باغلىغۇدەكلا ئۇششىنىپ كېتىپتىغۇ؟

سادىر بولغان ئەھۋالنى قىسقىچە سۆزلەپ بولۇپ، ئاخىرىدا ئەلەم بىلەن قوشۇپ قويدى:

— بۇ ئادەم ماڭا كەلگەن سۇ بىلەن ھاۋانىمۇ توسۇۋالماقچى بولغان ئوخشايدۇ...

جارۇپ ئىنژېنېر ئۆزىنى بىپەرۋالىققا سېلىپ كۈلدى:

— ئۇستەڭنىڭ سۈيىنى توسىۋالسا قۇدۇقتىن ئىچىسەن، زاۋۇتتىكى ھاۋانى توسىۋالسا شەھەردىن سۈمۈرىسەن،... — ئۇ ئاغزىدا شۇنداق دېسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە سادىرنىڭ ھالىغا ئېچىندى. ئىلىم-پەن كەشپىياتى ئۈچۈن كەڭ يول ئېچىلغان بىر پەيتتە مۇشۇنداق غەلىتە ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشى ئۇنى ئويلاندۇراتتى.

— روھىڭنى چۈشەرمە ئوغلۇم! — دېدى ئۇ ئاخىر ئاچچىق بىر ئىچكى تۈيغۇ بىلەن، — بىر تاغار ياڭاقنى ياڭاقچىلىك تاش چاقالايدۇ. سەنمۇ ئەنە شۇ تاشتەك بەردەم بول. ۋاڭ چاڭجاڭ سېخىلارغا توساق سېلىۋەتكەن بولسا، كىشىلەرنىڭ زامانىۋىلىشىشقا تەلپۈنگەن كۆڭلىنى توسيالمايدۇ. مەن ئىشلەپچىقىرىش بولۇمىدىكىلەر بىلەن سۆزلىشەي، سىم ئوراملىرىنىڭ يونۇلۇشنى ئۆزگەرتسەكلا، كەشپىياتىڭ ئاياققا تۇرىدۇ،...

سادىرغا "ئۇھ" دېگۈدەك ئارامچىلىق ئاخىر نېسىپ بولدى. ئۇنىڭ ھېچبىر داغدۇغا، ھەشەمىسىز ئۆتكۈزگەن ئاخىرقى سىنىقى مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. شۇ كۈنى بۇ خەۋەر پۈتۈن زاۋۇتقا تارقاپ، ئىشچى-خىزمەتچىلەر سادىرنى قىزغىن تەبرىكلەۋاتقان چاغدا، ۋاڭ چاڭجاڭ ئىشخانىسىدىن زادىلا سىرتقا چىقمىدى، ئۇ، ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا ماڭاتتى. ئادەتتە ئىككى كۈن چېكىدىغان بىر قاپ مېزىلىك تاماكىسى شۇ بىرنەچچە سائەت ئىچىدىلا يېرىمىلىشىپ قالدى. بۇ ئۇنىڭ خۇشاللىقىمۇ-خاپىلىقىمۇ ياكى ھەسرىتىمۇ-پۇشايمىنىمۇ بىلىپ بولمايتتى...

ئارىدىن ئىككى ھەپتە ئۆتۈپ يەنە بىر ۋەقە يۈز بەردى، بۇ ۋاڭ چاڭجاڭ ئۈچۈن تېخىمۇ كۈتۈلمىگەن ئىش بولدى. لاۋفاڭ

باشچىلىغىدا ئۇن نەچچە ھەربىي كادىر زاۋۇتقا كېلىپ، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ چوڭ يىغىنىدا مەلۇم دىۋىزىيىنىڭ زاۋۇت پارتكومىغا تەقدىم قىلغان قىزىل دۇخاۋىلىق لەۋھەسى بىلەن تەشەككۈر خېتىنى تاپشۇردى. خەتتە: سادىر لايىھەلەپ سىناق قىلغان ئىختىرانىڭ ئالاقىلىشىش ساھەسى بويىچە يېقىندا ئۆتكۈزۈلگەن مانېۋىردا ياخشى ئۈنۈم قازىنىپ، بارغانسېرى كېڭەيتىلىۋاتقانلىغى ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان ئىدى. لاۋفاڭ تەشەككۈر خېتىنى ئۈنلۈك ئوقۇغان چاغدا پۈتۈن زال سادىرنىڭ شەنىگە ئۇرۇلغان ئالقىش ساداسى بىلەن ياڭراپ كەتتى. لاۋفاڭ خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، ئاخىرىدا قىسقىچە قوشۇمچە قىلدى:

— يولداشلار، مەن ئالاقىلىشىش ساھەسىدىكى بارلىق رادىستلار، جەڭچىلەر نامىدىن يولداش سادىرغا يەنە بىر قېتىم تەشەككۈر بىلدۈرىمەن! ئۇ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ، چوڭ يولۋاسقا مىنىشكە جۈرئەت قىلدى. شۇ چاغدا بەزىلەر، ئۇنىڭ يولۋاستىن چۈشەلىشىگە ئىشەنمىگەن ئىدى، لېكىن بۇ ياش تېخنىك ئۆزىنىڭ ھالال قان-تەرىگە تايىنىپ، بۇ يوغان يولۋاستىن ئاخىر شەرەپ بىلەن چۈشتى!..

ۋاڭ چاڭجاڭ خۇددى ساغرىسىغا بىر نەرسە پاتقاندەك ئورنىدىن بىرنەچچە قېتىم قىمىرلاپ قويدى. ئۇ كۈمۈش گەردىشلىك كۆزەينىكىنى بىر دەم ئېلىپ، بىر دەم سالاتتى. لاۋفاڭنىڭ ئاشۇ بىرنەچچە جۈملە سۆزى تۈگىگىچە ئۇ بۇ ھەرىكىتىنى ئۈچ قېتىم تەكرارلىدى. ئۈچىنچى قېتىمدا ئۇنىڭ قىرلىق بۇرنى ئۈستىگە تەر تامچىلىرىمۇ تەپچىپ چىقتى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ چىرايى بىرئاز ئېچىلىپ، كۆز چاناقلىرى ئەتراپىغا بىلىنەر-بىلىنمەس كۈلكە ياماشقان ئىدى. ئۇ زادى لاۋفاڭنىڭ سۆزلىرىدىن تەسىرلىنىپ قايىل بولغاچقا كۈلدىمۇ

ياكى سەھنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا جۇلالىنىپ تۇرغان زەر چۈچىلىق دۇخاۋا لەۋھەنىڭ ئۆز ئىشخانىسىغا ئېسىلىدىغانلىغىدىن پەخىرلىنىپ كۈلدىمۇ بۇنى تېخى ھېچكىم بىلمەيتتى...

(«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1981 - يىل 3 - سانىدىن)

"ساۋاپ"

مۇھەممەت باغراش

1977 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ بىر كۈنى، يول ئۈستىگە جايلاشقان كىچىك بىر بېكەتنىڭ تاماقخانىسىدا قوساقنى تويغۇزغاندىن كېيىن، ئاقسۇغا يېتىپ بېرىشنى كوزلەپ، يولنى داۋاملاشتۇرماقچى بولدۇم ـ دە، ماشىنامىنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئاپتولنى تەكشۈرۈپ بېقىش ئۈچۈن كاپوتنى ئاچتىم.

ــ ئۇستام... نەگە بارىلا؟ ــ ئارقا تەرىپىمدىن بىر ئەر كىشىنىڭ تىترەك ئارىلاش، ئىشەنچسىز ئاۋازى ئاڭلاندى.

مەن توختىغانلا بېكەتتە بەزى يولۇچىلارنىڭ بۇنداق سوئاللىرىدىن بەكمۇ زېرىككەن ئىدىم. ئۇلار گويا پەقەت سىېنىڭ يېتىپ كېلىشىڭنىلا كۈتۈپ تۇرۇشقاندەك، ماشىنا توختاپ بولغىچە سىېنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالىدۇ. ھەممىسىنىڭ سوئالى بىر خىللا: "ئۇستام، نەگە بارىلا؟" كەپىنىكە قۇرۇق بولسا، بىر ـ ئىككى ئادەمنى ئېلىۋېلىشىڭغۇ كارى چاغلىق، لېكىن بۇنداق كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى كېيىن شۇ پۇرغا بىرمۇنچە ئاۋارىچىلىق ھەتتا كوڭۇلسىزلىكلەرنى تېپىپ بېرىدۇ. چۈنكى ئۇلاردىن بەزىلىرى، چەكلەنگەن ماللار ــ ئالتۇن ياكى زەھەرلىك چېكىملىك قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن سودا قىلىدىغان ئەتكەسچىلەر بولۇپ چىقىدۇ ـ دە، ناۋادا قولغا چۈشۈپ قالسا، شۇ پۇرغىمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىر ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، سوراقچىنىڭ قوپال مۇئامىلىسىگە ئۇچراشقا ۋە تىنىمسىز سوئاللىرىغا بىر ـ بىرلەپ جاۋاپ

بېرىشكە توغرا كېلىدۇ... يەنە بەزىلىرى، ئۇچىغا چىققان جەلىنگۈرلەر بولۇپ، "ۋاپاغا جاپا" دىگەندەك ماشىنىدىن چۈشىدىغان چاغدا دىققەتسىزلىكىڭدىن پايدىلىنىپ، يۈك ـ تاق، سومكا ياكى جۇۋاڭنى ئېلىپ قاچىدۇ.

بۇرنۇمغا تولا سۇ كىرىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ھىلىقى ئادەمگە بۇرۇلۇپمۇ قويماستىن توڭلۇق بىلەن:

ــ ئاقسۇغا! ــ دەپ جاۋاپ بەردىم. نامەلۇم يولۇچى مېنىڭ بۇ قوپاللىغىمدىن ئەيمەندى بولغاي، جىمپىلا كەتتى. "بىرسىدىن قۇتۇلدۇم..." دىدىم ئىچىمدە. ئاندىن ئاپتول مېتكىسىنى جايىغا سالدىم ـ دە، ماتورنىڭ ئۈستىدىكى توپا ـ چاڭلارنى سۈرتۈۋېتىپ، قايتىپ ئارقامغا ئورۇلۇشۇمغا، مەندىن ئىككى قەدەمچە نېرىدا 5 ـ 6 ياشلاردىكى بىر ئوغۇل بالىنى ئوڭ قولىدىن تۇتۇپ ماڭا تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرغان بىر كىشىگە كوزۇم چۈشتى. بۇ ئادەم 45 ياش چامىسىدا ئىدى. ئۇنىڭ ئاپتاپتا كويۈپ قارايغان جۇدەك يۈزىنى، خۇددى ئىكەك بىلەن ئىكەكلەپ ياساپ قويغاندەك، بىرىنىڭ ئۈستىگە بىرى مىنگىشىپ، قاتلىشىپ تۇرغان قورۇقلار، خېلىدىن بېرى ياسالمىغان، ئاق سانچىغان يىرىك ساقاللار قاپلىغان ئىدى.

ــ ھە... نىمە گەپ...؟ ــ دىدىم مەن ماتا بىلەن قولۇمنى سۈرتكەچ سوغاق تەلەپپۇزدا.

ــ بىزنى... بىزنى ساي ئېرىقىچە ئېلىۋالسىلا بوپتىكەن ئۇستام...، ــ دىدى بۇ ئادەم تولىمۇ تەسلىكتە دۇدۇقلاپ.

شۇ تاپتىكى ئۇنىڭ ھالىتى مېنى سەل ھەيران قالدۇردى. ئۇ قېرىلىققا قەدەم قويغان چوڭ كىشى بولسىمۇ، لېكىن مېنىڭ ئالدىمدا خۇددى ئۇسمۇر بالىدەك قىزىرىپ ـ تاتىرىپ، نىمىدىندۇ تەپ تارتقان

دەك، ئەيمىنگەندەك تارتىنىپ تۇراتتى. گەپنى تۈگەتكىچە ئاقىرىپ يېرىلغان يىرىك قۇرغاق لەۋلىرى تىترەپ كەتتى.

مەن كۆڭلۈمدە "بۇ ئادەمنى بۇنچە ئەيمەندۈرگەن نېمىكىنە؟" دەپ ئويلاپ ئىختىيارسىز ھالدا ئۆزەمنىڭ ئۈستى-بېشىمغا ئەجەپ-لىنىپ قاراپمۇ چىقتىم.

—نېمىشقا ئاپتوۋۇزغا ئولتۇرمىدۇق؟ ئاپتوۋۇز كۈندە مېڭىپ تۇرىدىغۇ؟—دېدىم مەن بۇ كىشىنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ.

—ئاپتوۋۇزغا ئولتۇرساق بولاتتى... بۇرۇن دائىم ئاپتوۋۇزدا ماڭاتتۇق، بۇ دورەم...،—ئۇ غەمكىن كۆزلىرىنى يەرگە تىكتى.

مەن بۇ كىشىنىڭ بىز ئادەتتە پات-پات ئۇچرىتىدىغان يولۇچىلارغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئۇ يانچۇقىنى كولاپ پۇلمۇ چىقارمىدى، يول بويى ياخشى تاماق بىلەن مېنى مېھمان قىلىدىغانلىقىنىمۇ ۋەدە قىلمىدى ياكى كۆزلىرىنى ئالا-چەكمەن قىلىپ تاپا-تەنىلەرنىمۇ ياغدۇرمىدى ۋە ياكى يالغاندىن يىغلامسىراپ، يېلىنىپ، خۇشامەت قىلىپ رودىپايىدەك چاپلىشىپمۇ ئالمىدى. ئۇ پەقەت ئېغىرلىقىنى بىر پۇتىغا سېلىپ، سەل سىڭايان ھالەتتە غەمكىن كۆزلىرىنى يەرگە تىككىنىچە تۇراتتى ۋە پات-پات يېنىدىكى بويىنىنى قىسىپ تۇرغان گودەككە قاراپ-قاراپ قوياتتى.

—مېنى دوختۇيخانىدىن ئەپچىقمەن دەپ، دادام پۇلىنىڭ ھەممىسىنى دوختۇيغا بەردى... دوختۇي مېنىڭ قوسىقىمنى ياغانتى... دادامدا پۇل يوق، ئاپتوۋۇزنىڭ سوپۇيى پۇل بومىسا ئاپتوۋۇزغا چىقامايدىكەن...—دەپ دادىسىنىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇپ تۇرغان بالا دىققىتىمنى بولدى. ئۇنىڭ مولدۇرلەپ تۇرغان يوغان-يوغان كۆزلىرىدىن كىشىنىڭ ئىچى سېرىلغۇدەك دەرىجىدە مەيۈسلىك چىقىپ

تۇراتتى، مەسۇم، ئوماق، لېكىن تۈكلىرى تەتۈر يېتىپ، سەل تاتار-غان سولغۇن يۈزىدە ياش دېغى بىلىنىپ تۇراتتى. بالا مېنىڭ قارى-شىمدىن قورۇنغاندەك، يىرتىق چۇخىيىدىن ماراپ تۇرغان باشمالتاق پۇتىغا تىكىلدى. مەن يەنە ئۇنىڭ دادىسىغا سەپسالدىم. ئۇچىسى-دىكى كونىراپ ئوڭۇپ كەتكەن قارا چىپەرقۇت چاپىنىنىڭ يىرتىلغان يەڭلىرى خۇددى كۈچۈكنىڭ تىلىدەك ساڭگىلاپ تۇرۇپتۇ. كۆك خادانى ئىشتىنىنىڭ تىزلىرى سۈزۈلگەن، پۇتىدا چۇخەي، ماي ئاي-لىرى بولۇشىغا قارىماي بېشىدا مايلىشىپ كەتكەن دولان تۇمىغى، يوغان ئالقانلىرى بولسا، سانسىز يېرىقلار بىلەن تولغان. مەن بۇ كىشىنىڭ دىخان ئىكەنلىكىنى، ئۇنى ئىلاجسىزلىق مېنىڭ ئالدىمغا ئېلىپ كەلگەنلىكىنى پەملىدىم ۋە مۇنداق تىكىلىپ قارىشىم ئۇنى ئوڭايسىزلاندۇرۇپ قويۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئۇنىڭدىن كۆزۈمنى يوتكىدىم.

—بۇ نەچچىنچى بالىڭىز؟—دەپ سورىدىم مەن بالىغا قىزىقىپ قاراپ.

—توتىنچىسى. بۇنىڭدىن كىچىك يەنە ئىككىسى بار. ئۈچىيى ئالمىشىپ قاپتىكەن، ئوپېراتسىيە قىلدى. بالا بىزنى بەك قورقاتتى، مۇشۇ بالىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە ئالدىراپ قېلىپ، كوپرەك پۇل ئېلىۋالمىغان ئىكەنمەن، دوختۇرغا تولەپ...—دادىسى مېنىڭ ھىلىقى سوغاق تەلەتىمنىڭ ئوزگەرگەنلىكىنى كورۇپ، سەل ئۈمىتلەنگەندەك بولۇپ جاۋاپ بەردى.

بۇنداق كىشىلەر يۈك ماشىنىسىنىڭ شوپۇرلىرىنىڭ ئالدىغا ناھايىتى ئاز كېلىدۇ. كەسىپداشلىرىمنىڭ ئارىسىدىكى بەزى نائىنساپلار بۇن-داقلارنىڭ ئاخىرقى بىر پارچە نېنىنى بولسىمۇ تارتىۋالمىغىچە،

ماشىنىغا سالمايدۇ. يەنە تېخى بىرمۇنچە يولسىز مۇئامىلىلەرگە ئۇچرايدۇ. شۇڭا بۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاخىرقى تىيىنلىرىنى يىغىپ بولسىمۇ، ئاپتوۋۇزدا ئولتۇرۇشقا، ھەتتا نەچچە ئون كىلومېتىر يولنى پىيادە بېسىشقا رازىكى، پۇلى بار تۇرۇپ ھېلىقىدەك كىشىلەرنىڭ ئالدىدا يالغان ئېيتىپ تەلمۈرۈشكە رازى ئەمەس.

—مەن چوڭ بولۇپ بۇنداق ماشىنىغا چىقىپ باقمىغان، بىزنى ئاپىرىپ قويامسىز ئاكا؟ —بالا مېنى خىيالدىن ئويغاتتى. ئۇنىڭ مىسكىن لېكىن ئوماق قىياپىتى، چۈچۈك سۆزلىرى مېنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە تارتتى. مەن بالىنىڭ ئالدىغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇردۇم ۋە ئۇنىڭ ئورۇق قوللىرىدىن تارتىپ باغرىمغا باستىم. ئۇنىڭ بىلەن تەڭ دىمەتلىك ئوغلۇم خۇشتار كۆز ئالدىمغا كەلدى. بالا مەندىن زادىلا ھېيىقماستىن، مەڭزىنى مېنىڭ غۇدۇر-بۇدۇر يۈزۈمگە ياقتى.

—دوختۇرخانىدىن قاچان چىقتىڭ؟ —دەپ سورىدىم مەن ئىچىم كۆيۈپ.

—تۈنۈگۈن چىقتۇق، ئاۋۇ ئىشىكى يوق ئۆيدە ئۇخلىدۇق، جىق ئادەملەي بىلەن ئۇخلىدۇق، —ئۇ قولى بىلەن چەتتىكى تاشلاندۇق ئۆينى كۆرسەتتى.

—قوسىغىڭدا بىر نەرسە مىياڭلايدىغۇ؟ مۈشۈك بارمۇ، نېمە؟ —دېدىم ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ، راستىن ئۇنىڭ قوسىغى غولدۇرلاۋاتاتتى.

—مۈشۈك يوق، چاشقان با... يىگەن نەيسىنى شۇ چاشقان يەپ كەتتى... ھازىي قوساقتا ئۇنىڭغا يەيدىغان نەيسە يوق. شۇڭا كولدۈيلاپ تاتىلاۋاتىدۇ، —دېدى بالا ۋە كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى ئاغزىغا تىقىپ ئاستىنقى كالپۇكى بىلەن قوشۇپ بوشقىنا چىشلىدى-دە،

كۈلدى. بالىنىڭ جاۋابىدىن قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتىم، دادىسىمۇ كۈلدى. بۇ ئۇلارنىڭ ھېچ بولمىغاندا تۈنۈگۈندىن بېرىكى تۇنجى كۈلكىسى بولسا كېرەك.

كىچىك بالىنىڭ قايغۇسى خۇددى ياز ئاسمىنىنىڭ چاقمىقىغا ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ شولىسى چىرايىغا چىقىپ بولغىچە ئۆچۈپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ كىشىلەر، "قايغۇسىز بالىلىق..." دېيىشسە كېرەك.

—چاشقان يەپكەتسە يەنە يىسەڭ بولمامدۇ؟

—نان با خويجۇننى ئوغىيى ئېلىۋالدى، —دېدى بالا ۋە سەل تۇرۇۋېلىپ قوشۇپ قويدى، —دادامنىڭ بەلۋىغىدا يەنە بى نان باتى، دادام ماڭا ئازىياق بېيىپ، بېشىمدىن ئويۇپ موللامىغا بېيىۋەتتى، پات ساقىيىسەن دەيدۇ،... ئۆزىمۇ يىمىدى...

مەن راست شۇنداقمۇ، دېگەندەك بالىنىڭ دادىسىغا قارىدىم.

—ئاخشام ئاۋۇ چوڭ ئۆيدە تۈنىگەنتۇق، غەپلەت بېسىپ قاپتۇ. بىر چاغدا قارىسام، خورجۇن يوق، بىرسى تىقىۋاپتۇ، —دېدى دادىسى بالىنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ.

مەن يەنە بالىغا تىكىلىپ قارىدىم. بىر خىل سېزىم مېنى چۇلغىۋالدى. ئۇنىڭ تۇم قارا كۆزلىرى گويا مېنى سىناۋاتقاندەك مولدۇرلەپ تۇراتتى. بىزنىڭ كۆزلىرىمىز ئۇچراشقاندا، ئۇ مېنىڭ كۆزۈمگە ئەمەس، بەلكى توغرىدىن-توغرا ئادەملىك ھېسسىمغا، ۋىجدانىي تۇيغۇمغا تىكىلىپ تۇرغاندەك بىلىندى...

مەن بالىنى لىككىدە كۆتىرىۋالدىم-دە، كەپىنىكىگە ئولتۇرغۇزدۇم. بالىنىڭ چىرايى خوشاللىقتىن گۈلدەك ئېچىلدى، ئاندىن دادىسىغا قاراپ:

—ماشىنىغا سۇ قۇيىۋالاي، ھازىر ماڭىمىز. ماشىنىغا چىقىپ ئول-

تۇرۇك ئاكا! — دىدىم.

دىخاننىڭ سولغۇن چىرايىغا شاتلىق جىلۋىسى ياماشتى، بەدىنىگە بىردىنلا جان كىرگەندەك بولدى. ئۇنىڭ تەلمۇرۇپ تۇرغان مۇلايىم كوزىدە كۇلكىنىڭ شولىسى ئەكس ئەتتى. مەن چىلەكنى ئالدىم.

— رەھمەت ئۇستام... ۋاي سۇنى مەن ئېپكىلەي... — ئۇ ئالدىراپ ئالدىمنى توسۇپ، چىلەككە قولىنى ئۇزاتتى.

— بولدى، ئۇزەم ئېپكىلىمەن، — دىدىم مەن تالىشىپ.

— ياق، سىلى جۇۋىمىسىلا، مەن ئېپكىلەي ئۇستام. سۇ بار يەرنىمۇ بىلىمەن، — ئۇ چىلەكنى ئالدى-دە، يۇگۇرۇپ كەتتى. ئۇ ماڭا شۇ ئەمگىگى بىلەن مىننەتدارلىقىنى بىلدۇرمەكچى بولغان ئىدى. مەن كەپىنىكگە كىرىپ سومكامدىن يۇمشاق نان ۋە پۇشۇرۇلغان قوي گوشى ئالدىم-دە:

— ھە، يىگىت، ئەمدى قوساقتىكى چاشقانلارنى باقامدۇق؟ — دەپ بىر نان بىلەن بىر پارچە گوشنى بالىغا ئۇزاتتىم. بالا قولۇمدىن ناننى ئېلىپ، ئازراق ئويلىۋالغاندىن كېيىن، ناننى تەسلىكتە ئۇشتۇپ، يېرىمىنى ماڭا قايتۇرۇپ بەردى-دە، كۇلۇپ تۇرۇپ:

— ئانام كىچىك بالىنىڭ قوسىقىدىكى چاشقان كىچىك بولىدۇ، دىگەنتى، يېرىم نان بىلەن تويىدۇ، — دىدى. مەنمۇ كۇلۇۋەتتىم.

— مەيلى ئەمىسە ئاغىنە، بۇنىڭدا داداڭنىڭ قوسىقىدىكى چاشقاننى باقايلى، بولامدۇ؟

بالا قوۋۇزىنى تولدۇرۇشقا ئولگۇرگەن ئىدى. ئۇ گەپىنىڭ ئورنىغا بېشىنى لىڭشىتىپ ماقۇللۇق ئىشارىسىنى بىلدۇردى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئوغلۇم!

مەن بۇرۇلۇپ قارىدىم. كەپىنىكە ئىشىگى ئالدىدا بىر بوۋاي تۇراتتى. ئۇ دوخاۋا تاشلىق كەمچەت تۇماقىنىڭ ئۇستىگە ئاپپاق سەللە ئورىغان، ئۇستىگە ئازادە تىكىلگەن مەللە چاپان، پۇتىغا يىپ-يىڭى مەسە كالاچ كىيگەن، قولىدا ھاسا تۇتقان، قاڭشالىق كەلگەن، ساقاللىرى ئۇچىدەك ئاقارغان بولسىمۇ، ساغلام ۋە تىمەنلىكى چىقىپ تۇرغان 60—65 ياشلاردىكى سالاپەتلىك كىشى ئىدى. مەن كەپىنىكدىن سەكرەپ چۇشتۇم ۋە قائىدە بويىچە ئەدەپ بىلەن:

— ۋەئەلەيكوم ئەسسالام، كەلىسىلە، — دەپ جاۋاپ قايتۇردۇم. ئۇنىڭ سالاپىتى ئەمەس، پەقەت بىر مويسىپىت قېرى كىشى بولغانلىقىلا مېنى كەپىنىكدىن چۇشۇشكە مەجبۇر قىلغان ئىدى.

— كوكىكاڭ نەگە بارىدۇ. بالىموي؟ — دىدى بوۋاي گېلىنى قىرىپ. بوۋاينىڭ گوشلۇك يۇزلىرى قىزارغان، لەۋلىرى مايلاشقان ئىدى.

— ئاقسۇغا ماڭدىم، — دىدىم مەن ھورمەت بىلەن قولۇمنى قوشتۇرۇپ.

— مەن تۇرپان ئەسسابىلىرىمغا، — دىدى بوۋاي جىددى ۋە ئۇلۇغۋار تۇستە، — مازائى-ماشايىقلارنى بىر زىيارەت قىلاي دىگەن نىيەتتە ماڭدىم. ساڭا نەزىرىمنى تاشلاپ، سىنىڭ ماشىناڭدا ئولتۇرۇپ كەتكىم كېلىپ قالدى. شۇڭا...، — ئۇ ھەر بىر سوزىنى ئالدىراماي دانە-دانە قىلىپ سوزلەيتتى. بىردىنلا بوۋاينىڭ يېنىدا يەردە ياتقان گۇلدار خورجۇنغا كوزۇم چۇشتى. بولۇشچە چىڭدىلىپ، ئىزىملىرى ئېتىلمەي قالغان بۇ يوغان خورجۇننىڭ ئاغزىدىن يىپ-يىڭى ئايالچە ئوتۇك، ئالما ئورۇكى دوخاۋا، باۋاتىرەڭ گىرىپتىشىن ۋە يەنە ئاللىقانداق رەختلەرنىڭ بۇرجىكى كورۇنۇپ تۇراتتى.

"تۇرپاندىكى كونا قەۋرىستاندا، يوقلايدىغان كىلىنى بارمىكىنە؟ شۇنچە بايلىقىنىڭ روھ-ئەرۋاھلار بىلەن نىمە مۇناسىۋىتى باردۇ؟ مازارغا بېرىپ بازار ئاچامدىكەن؟ بىر ئۆزى قانداق كوتىرەركىن شۇنچە نەرسىنى...؟" دىگەن پىكىرلەر خىيالىمدىن ئۆتتى.

—ئالدىڭدا بىر ئادەم گەپ قىلىۋاتسا، نىمىگە بېزىرىپ تۇرىسەن بالىموي؟—دىدى بوۋاي ۋە مېنىڭ ئۆزىنىڭ قىممەت باھالىق خورجۇنىغا قاراپ قالغىنىمنى سېزىپ، دەرھال خورجۇنىنى ئۆز دالدىسىغا ئالدى،—كىشىنىڭ ھەققىگە ئۇنداق يامان كوزۇڭ بىلەن قارىغۇچى بولما! گۇنا بولىدۇ! ھە ئېيتماقچى، كوڭكاڭغا سېلىۋالامسەن، قانداق؟

مەن تەڭلىكتە قالغان ئىدىم، شۇڭا گەدىنىمنى تاتلاپ تۇرۇپ:

—كەينىكىدە ئادەم بار، يۇك ئىگىسىز بولغاچقا، ئۈستىگە ئادەم ئولتۇرغۇزۇشقا بولمايدۇ،—دەپ راستىمنى ئېيتتىم.

—ئادەم بار دىگىنىڭ نىمىسى؟—دىدى بوۋاي بىردىنلا نارازى بولۇپ،—كوڭكا دىگەنگە ئۇچرىغانلا ئادەمنى سېلىۋەرگىلى بولمايدۇ. مانا بىزدەك ئەھلى ئولىما ئادەملەرنى سېلىۋالساڭ، خۇدايىمنىڭ بەرگىنى شۇ ساڭا! ئامىتىڭ كېلىدۇ! تاش ئالساڭ، ئالتۇن بولىدۇ، ھېچقانداق خەتەرگە يولۇقمايسەن،—ئاندىن ئۇ سالاپەت بىلەن كېلىنى قىرىپ قويۇپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى،—چامامدا سەن مېنىڭ كىملىگىمنى بىلمەستىن بۇ گەپنى قىلىپ تاشلىدىڭ، ھېچ ۋەقەسى يوق. ئۆزەم بولسام بىر كەمتەرىن ئادەممەن، بىلىپ قويغىنكى، ئاللا سېنى ماڭا ئۇچراشتۇرۇپ قويدى، خۇدايىم بۇيرۇسا، بۈگۈن سېنىڭ سەپىرىڭ ئوڭ بولىدىغان ئوخشايدۇ، ساڭا مەلۇم بولسۇنكى، ئىسمى شەرىپى ئاتاغلىق ھېزىم موللام دىگەن مەن بولـ-

مەن! كىتاپ كورسەمەن، پال ئاچمەن، ۋەز-قەسدە ئوقۇيمەن. يىراق-يېقىننىڭ ھەممىسى ماڭا باش قويىدۇ.

موللام "سوزلىرىم بۇ گالۋاڭغا تەسىر قىلدىمۇ، يوق؟" دىگەندەك يۇڭلۇق قاشلىرىنىڭ تېگىدىن ماڭا ھومىيىپ قارىدى.

—مانا ئۇستام، سۇنى ئېپكەلدىم،—شۇ پەيتتە بالىنىڭ دادىسى تەرلەپ-پىشىپ، ھاسىراپ-ھومۇدىگىنىچە بىر چېلەك سۇنى كوتىرىپ يېتىپ كەلدى. مەن ئۇنىڭ قولىدىن چېلەكنى ئېلىپ، كاپوتىنى ئاچتىم-دە، رادىئاتورغا سۇنى قۇيۇشقا باشلىدىم ۋە بالىنىڭ دادىسىغا قاراپ:

—بولدى ئاكا، رەھمەت، ماشىنىغا چىقىڭ ئەمدى،—دىدىم.

ئۇ كەينىگە چىقىپ، ئوغلىنىڭ يېنىغا جايلىشىپ ئولتۇردى.

—سېنىڭ سېلىۋالغان ئادىمىڭ مۇشۇمىتى؟—دىدى موللا ئىڭىگى بىلەن كەينىدىكى دىخان ۋە ئۇنىڭ بالىسىنى كورسىتىپ.

—ھەئە شۇ. يېزىدىن كەلگەن ئىكەن. پۇلى تۇگەپ كېتىپ قىينىلىپ قاپتۇ، بالىسمۇ كېسەلدىن يېڭىلا تۇرۇپتۇ.

—يېزىدىن كەلسە نىمە بوپتۇ؟—دىدى موللا يەنە بايىقىدەك تەكەببۇرلۇق بىلەن،—جاھان دىگەندە دىخان ئازمۇ؟ ۋاقتى كەلسە بىر تال سېپىق تۇخۇمنىڭ ئۈستىدە تىترەيدۇ ئۇلار! پۇلى تۇگەپ كېتىپتۇمىش، بۇ ئۇنىڭ قىزىل كوزلىگى دىسەڭچۇ، كوك ماڭقىدەك كوكۇرۇپ تۇرۇۋالسىلا، بىچارىمۇ؟ ھەتتا بىز بارساقمۇ چامغۇر توغراپ يومدان ئېتىپ يولغا سالىدۇ-يۇ، ساڭا پۇلۇم بار دەمتى؟ بالىسى كېسەلمىش... كېسەل دىگەننى ئاللا بەرگەن، تەقدىرگە تەن بەرمەي ئامال يوق. بۇنداقلارغا ياخشىلىق قىلىپ جان توشامدۇ؟ يا ئۇ دۇنيالىقى، يا بۇ دۇنيالىقى بولمىسا...

موللامنىڭ ئىنسانلىق قىممىتىنىڭ باھاسىنى كۆڭلۈمدە بوداپ قويدۇم، بارغانسېرى گەدىنىم قورۇشقا باشلىدى. بىر ەر ئېغىز قاتتىق گەپ قىلىپ تاشلاپ، بۇ قېرى كىشىنى رەنجىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن، لېۋىمنى چىشلەپ زوۋان سۈرمەستىن، سۈنى قويۇۋەردىم. موللام مېنىڭ گەپ-سۆز قىلمىغىنىمنى: "ئارىسالدى بولۇپ قالدى... ئويلىنىۋاتىدۇ" دەپ چۈشەندى بولغاي، مېنى ئوينىتىش ئۈچۈن تەييارلىغان پىرىسىنىڭ دېيىنى، يەنىمۇ كۈچەيتىپ تاراتقىلى باشلىدى:

—چىرايىڭغا قارىسام، خېلى ئىمانى بار مۇسۇلماننىڭ بالىسىدەك قىلىسەن، سېنىڭ ئەسلى زاتىڭ ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئەمەس، بىر ئاق ئۇستىخان زاتىنىڭ ئەۋلادى بولساڭ كېرەك، ئاق كۆڭۈل بالىكەنسەن...

"ئەۋلىيا بولاي، بولاي دەپ بولالماي قالغان كىشى ئىكەنسىز موللام،—دىدىم ئىچىمدە ئۇنى زاڭلىق قىلىپ،—مېنىڭ دادام سىز ئېيتقانغا ئوخشاش ئاللىقانداق 'ئاق ئۇستىخان زات' لاردىن ئەمەس، 'ھىلىقى سىز ھاقارەتلىگەن دېھقانلاردىن بىرى ئىكەنلىگىنى بىلسىڭىز، كاشكى!' موللام كەينىدە ئىشىكنىڭ يېنىدىن ماشىنىنىڭ ئالدىغا—ماڭا يېقىنراق يەرگە سۈرۈلۈپ كەلدى:

—قېنى كوزۇڭ بولسا تاللىۋال! ئۆزەڭگە قويدۇم،—دىدى ئۇ ۋە گەۋدىسىنى كېرىپ كىدەيدى.

—نىمىنى تاللىۋالىمەن؟

—ماشىنىغا سېلىۋالىدىغان ئادىمىڭنىچۇ؟

—قانداق تاللايمەن؟ كىيىم-كېچەككە، سالاپىتىگە قاراپمۇ؟—دىدىم مەن ئۆزەمنى زورغا بېسىپ.

—ئەلۋەتتە شۇنداقتە،—دىدى موللام ماڭا تىخىمۇ يېقىنلىشىپ،—مانا سېنىڭ ئالدىڭدا پەرىشتەدەك بىر ئۇلىما موللا، چوڭ بولسىمۇ ئۆزىنى كىچىك قىلىپ، ساڭا قاراپ تۇرۇپتۇ. "سۇ بىلەن يەر كوكىرەر، دۇئا بىلەن ئەر" دىگەننى ئاڭلىغان بولغىيدىڭ، پېقىرنى ماشىناڭغا سېلىۋالساڭ، "ساۋاپ" تاپىسەن، ياشلىق قىلىپ ئۆتكۈزگەن گۇناللىرىڭ مەغپىرەت بولىدۇ، ئۆزەڭ كۈندىن كۈنگە كوكلەيسەن! ئالدىڭدا يەنە ئالانى زادى يادىغا ئالمايدىغان، نەدىندۇ قاڭقىپ كېلىپ قالغان بىر دۇرراكمۇ تۇرۇپتۇ. بۇنداق ئادەملەر، كىشلەرنىڭ ھەققىدىن قورقمايدۇ، كەيپى-ساپا، زىنائى-كەبىر قىلىدۇ، تۇرغان-پۈتكىنى گۇنا! بۇنداق ئادەملەرگە يېقىن يولساڭ، ئۇنىڭ كاساپىتى يۇقىدۇ، ئىشىڭ ئىلگىرى كەلمەيدۇ، بالا-قازادىن نېرى بولمايسەن...

موللام مېنى "ئېرىدى، قىلتاققا چۈشتى" دەپ تىخىمۇ ئەزۋەيلەپ سوزلەشكە باشلىدى. مەن كاپوتىنى يېپىپ، چىلەكىنى كەينىگە سالدىم.

بۇ چاغدا بېكەتتە ماشىنا كۈتۈپ يېتىشقانلار ۋە شۇ يەرنىڭ بىكارچىلىرىدىن بولۇپ 5—6 كىشى بىزنىڭ ئەتراپىمىزغا ئولاشتى.

—خوپ تەقسىر،—دىدىم مەن ئۇنىڭ ۋەز-نەسىھەتلىرىنى بولۇپ،—ساۋاپلىق ئىش بولىدىغان بولسا، سىلىنى ئېلىۋالاي. لېكىن كەينىمنىڭ ئىچىدە ئورۇن يوق. ئۆزلىرىنى ئاشۇ يۈكنىڭ ئۈستىگە ئولتارغۇزسام قانداق دەيلا؟

سەللىسىنىڭ سايىسى بىلەن مومىن ئادەملەرنى ئۈركىتىپ ئۆگىنىپ قالغان بۇ ئالدامچى، مېنىڭ گېپىمنى راست دەپ چۈشەنگەن ئىدى. ئۇ ئاسمان پەلەك بېسىلغان يۈككە قوقۇمسىراپ قارىدى ۋە كوزلىرىنى

چەكچەيتىپ:

— نىمە دەۋاتىسەنۋي، ئوغلۇم؟ ئەيمىنمەستىن، مېنى ئاشۇ هاۋايى مۇئەللەققە چىقىرىپ قويامسەن؟ ئۇ يەردىن ئۇچۇپ كەتسەم نىمە بولىدۇ ئۆزى؟ — دىدى ئاچچىقى بىلەن ھۈرپىيىپ.

— ئەمىسە، نەدە ئولتۇرىلا؟

— ئاۋۇنىڭ بالىسى كەينىكەگىدە مەن بىلەن ئولتۇرسۇن، ئۆزى بولسا ئاشۇ يەرگە چىقىپ ئولتۇرسۇن.

مەن ئۇنىڭ نومۇستىن ئەسەر يوق نەپرەتلىك قىزىل يۈزىگە يىرگىنىچ بىلەن تىكىلدىم.

— ئۇ كىشى ئۇچۇپ كەتسە مەيلىما، تەقسىر؟

— ئۇ مەندىن ياشتە...

— بالا — قازا ياش — قېرىنى ئايرىمايدىغۇ، موللام؟

— خۇدايىم ساقلايدۇ... — دىدى ئۇ قىزارماستىن. شۇ مىنۇتتىلا ماڭا ئۇ، ئاددىلا ئورۇن تالىشىۋاتقان ئەمەس، بەلكى ئۆزىگە دەخلى قىلىۋاتقان ئاشۇ دېخان ۋە ئۇنىڭ نارىسىدە بالىسىنى ھېچ ئويلاپمۇ تۇرماستىن، ھەرقانداق خەۋپ — خەتەرنىڭ قوينىغا ئىتتىرىشكە تەييار تۇرغاندەك بولۇپ كورۈندى.

مېنىڭ ئۆزەمنى بېسىۋېلىش ئۈچۈن ئىشلىتىۋاتقان ئاخىرقى كۈچۈمنىڭ بېلى سۇندى... غەزەپنىڭ تىغى ئېغىرلىق تېشىغا ئۇرۇ-لۇپ ئۇچقۇنلار چاچرايتتى. ھۆرمەت پەردىسى ئۇنىڭ سالغان نومۇ-سىزلىق خەنجىرى بىلەن يىرتىپ تاشلاندى...

— مەن "قىزىل كوز موللا" دىگەننى كوپ ئاڭلىغان بولسامۇ، "ياۋۇز موللا، بەدنىيەت موللا" دىگەننى ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن، — دىدىم خاتىرجەم قاراپ تۇرغان ئادەم شەكلىگە نەپرەت بىلەن

تىكىلىپ، — بۈگۈن مانا ئەنە شۇنداق موللىنى ئۆز كوزۇم بىلەن كوروپ تۇرۇۋېتىمەن! سىزنىڭ ئاغزىڭىزدىن ئىمان ئەمەس، كاززاپ-لىق بۇسلىرى پۇرقۇۋاتىدۇ. ئاشۇ بىچارە دېخاننى كېسەلچان بالىسى بىلەن تاشلىۋەتسەمۇ، ئورنىغا سىزدەك بەتبەشىرە، ۋىجدانسىز ئالدامچىنى ماشىنىغا چىقىرىۋالسام، مەن پەقەت شۇ چاغدىلا "ساۋاپ" تاپقان بولىمەنمۇ؟ مۇسۇلمانچىلىقنىڭ قانداق يېرىدە شۇنداق كەلىمە بار ئىكەن؟ سىز — ئادەم، ئاۋۇ دېخان ۋە ئۇنىڭ بالىسى باشقا نەر-سىمۇ؟ قېنى سىزدىكى ئىنساپ! قېنى سىزدىكى ئار — نومۇس؟!...

غەزەپتىن ۋۇجۇدۇم تىترەيتتى، سوزلىگەنسېرى ئىچىم خېلى بوشىدى. "موللام"نىڭ كوكۇش كوزلىرى چەكچىيىپ يېشىل ئۇچقۇنلار ياندى، گوشلۇك يۈزى ئەلەمدىن تېخىمۇ ئېسىلىپ كەتتى، مايلاشقان قېلىن كالپۇكى مىتىلدايتتى، سۇپۇرگە ساقاللىرى تىترەيتتى. ئۇ ئەسە-بىلەشكەن ئىدى. بىردىنلا، ئورنىدا چوگىلەپ، ياقىسىنى تۇتۇپ، ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ ئەلەم بىلەن توۋلىدى:

— مۇسۇلمانلار، توۋا دەڭلار! بۇ ئىمانسىزنى كوردۇڭلارمۇ؟ شوپۇر دىگەننىڭ ماڭغان يولى پىلسىراتنىڭ كوۋرۇگىگە ئوخشاشتۇر! ئوڭ تەرىپىدە بالانىڭ، سول تەرىپىدە قازانىڭ ئۇستىدە ماڭىدۇ، ئۇنىڭغا نەزىر — نىمىنى تاشلاپ، يېنىدا پەرىشتىدەك ئولتۇرۇپ، ئۇنى كوزى يوق بالا — قازادىن ساقلاپ قالاي دەپ نىيەت قىلغان ئىدىم. لېكىن بۇ ئىمانسىز تۇكۇۋاش كوڭلۇمگە ئازار بېرىپ شۇنچە ئىزا — ئاھانەت قىلدى، شۇ قىلغانلىرىنىڭ ئۈچۈن، ئىلاھىم كوككاڭنىڭ ئاس-تىدا قېلىپ ئولەرسەن!...

ئۇ قانچە كوپ قاغىمىسۇن، لېكىن ئاۋازى ئايانىچلىق ئىدى. بايىقى "ئۇلۇغۋار"لىقىمۇ يوقالغان بولۇپ، گىدەيگەن گەۋدىسىمۇ

بىر دەمدىلا مۇكچىيىپ قالغاندەك كورۇندى.

—موللام، —دىدى ئەتراپتا قاراپ تۇرۇشقانلار ئىچىدىن كەكە
ساقال پاكارراق بىر كىشى، —سىزنى ماشىنىغا ئولتۇرغۇزمىغانلىقى
ئۇچۇن، ئۇ يىگىتنى شۇنچىۋالا قاغايدىغانغا نىمە ھەددىڭىز بار، بىز
ئاڭلاپ تۇردۇق، سىز ھە دىسە ئىمان، ساۋاپتىن سوز ئاچىسىڭىزمۇ،
بىزدەك قارا تۇرۇكلەر چىغىمىزدا، سىز تالىشىۋاتقان ساۋاپلىق بىلەن
گۇناننىڭ كىمگە تەۋە ئىكەنلىكىنى خوپ چۇشەنىدۇق. بىزنىڭچە سىز
خەققە ”ساۋاپ“نىڭ يولىنى ئۇگىتىمەن، دەپ ئاۋارە بولماي، ساۋاپ-
لىقنىڭ نىمىلىكىنى ئالدى بىلەن ئوزىڭىز ئۇگىنىپ باقسىڭىز قانداق؟ —
ئۇ كىشىنىڭ كوزلىرى سەل قىسىلدى-دە، بىر خىل شوخ ئۇچقۇن
چاقناپ كەتتى، ئاندىن يەردە ياتقان موللامنىڭ خورجىنىنى كوزسە-
تىپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، —مەسىلەن ئالايلى، ئاۋۇ ئايالچە ئوتۇكنى
”تۇغ باغلىدىم“ دەپ گۇلسارخاندىن، ئاۋۇ دۇخاۋىنى بولسا
”رەدنامە ئوقۇدۇم“ دەپ گۇلايىمخاندىن ئالداپ ئېلىۋالغانسىز، باشقا
نەرسىلەر ئەنە شۇنداق يوللار بىلەن كەلگەن. ئەمدى بولسا، بۇ
نەرسىلەرنى ھايىنىغا سېتىپ، پايدىسىنى تويىماس گېلىڭىزغا ئۇرۇسىز.
بۇ ھارام ئەمەسمۇ موللام؟ ساۋاپنى يىراقتىن ئىزلەشنىڭ ھاجىتى
يوق. ھەمىيىنىڭىزدىكى پۇلدىن بىر بېلەتلىكنى ئاۋۇ دىخانغا بېرىپ،
ئۇنى ئاپتوۋۇزغا ئولتارغۇزۇپ قويۇپ ئاندىن ئورنىغا سىز ئولتۇ-
رۇڭ-دە، شوپۇرنى بالا-قازادىن قوغداپ ھەم ئۇنىڭغا، ھەم شوپۇرغا
ياخشىلىق قىلىپ، قوش ساۋاپنى ئالامسىز؟ ھەي، بۇنى قىلالما-
سىزمىكىن دەيمەن، چۇنكى سەللە يوغان بولغىنى بىلەن تەرەت بوش-
تەك قىلىدۇ سىزدە!

ئەتراپتىكىلەر پاراقىدە كولۇشۇپ كېتىشتى، كورسى چۇشكەن

موللام ھاسىسنى ئۇچلاپ ھىلقى كىشىنىڭ ئالدىغا دىۋەيلەپ كەل-
دى-دە، ئاچچىق بىلەن توۋلىدى:

—سەن ماڭا پۇل تېپىشىپ بەرگەنمۇ؟ ئېشىپ-تېشىپ تۇرغان
بولسا ئوزەڭ بەرمەمسەن؟ ھەرقايسىڭنىڭ ئىمانىڭنىڭ سۇسلىشىپ
كەتكىنى ئۇچۇنلا، چىقاي دىسەڭ ماشىنا، ياتاي دىسەڭ ماكانىڭ
يوق، سەرسان بولۇپ يۇرۇشىسەن!

—ئۇنى بىر دىمەڭ، موللام! —دىدى 37 – 38 ياشلار چامىسىدىكى
شاپاق دوپپىسىنى قىڭغىر كىيىۋالغان، قىڭراقنىڭ بىسىدەك قاڭشالىق،
ئىنچىكە بۇرۇت قويىۋالغان، ئىگىزرەك بىر كىشى، —سىزنىڭ ئىمانى-
ڭىز تېخىمۇ سۇس ئىكەن، سىزگىمۇ تەييار ئەمەسكەنغۇ شۇ ماشىنا؟!
لىللا گەپنى قىلسام، موللام، مەن ئىمانىمنىڭ سۇسلىغىدىن ئەمەس،
خۇددى سىزگە ئوخشاش كەشىنىڭ سوڭىدا ناس كاپ ئېتىدىغان
يالغان موللامنىڭ كاساپىتىدىن مۇشۇ كۇنگە قالغانمەن. بىزنىڭ مەل-
دىكى سېتەم چاپانچىنىڭ ئوغلى ھوشۇرەك بىلەن تەڭتۇش ئىدۇق،
بىللە پادا باقاتتۇق، دادىسى ئۇنى پەننى مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇتتى،
ئۇرۇمچىگە كەتتى، كېيىن ئىچكىرىگە ئوقۇشقا كېتىپتۇ دەپ ئاڭلىدۇق.
ئەمدى بولسا، چوڭ ئالىم بوپتىمىش، پىكاپتا ئولتۇرۇپ يول يۇرگە-
دەك دىيىشىدۇ. مېنى رەمەتلىك دادام ”موللا بولىسەن“ دەپ،
سىزگە ئوخشاش بىر قىزىل كوز باخشىغا تۇتۇپ بەردى. ئۇنىڭغا
دايكەش بولۇپ يۇردۇم، بىرنەچچە زامان خەقنى ئالداپ مېلىنى،
قىيناپ يۇرۇپ جېنىنى ئېلىپ يۇردۇق. ھالا بۇگۇنگە كېلىپ، بۇ رەڭ-
ۋازلىق ئاقمۇدى، موللام ئامالسىزلىقتىن قۇشناچىمىغا يىلىم يىغىپ
بېرىپ يۇرىدۇ. مەن گەدىنىمنى قاشلاپ، پادىچىلىق تايىغىمنى ئېلىپ
پادا بېقىۋاتىمەن... بولمىسا، ھوشۇرەكتىن نەرىم كەم؟ مەنمۇ ئوقۇ-

غان بولسام، ئۈنىڭچىلىك بولالمىسامۇ، بىرەر تېخنىكا ئۆگىنەلمەمىدىم؟! ئىمان دەيدا تېخى؟! سىزدە ئىمان بولسا، ئاشۇ بىچارە دېخاننىڭ رىسقىغا ئولتۇرمەن دېمەستىڭىز؛ ماڭا قويۇپ بەرسە سىزگە ئوخشاش ئالدامچىنى ئورۇق ئوكۇزنىڭ ئورنىدا جۇگازغا قوشاتتىم، تولۇقتا قوشۇپ خامان تېپەتتىم، ئۈنىڭغا يارىمسا، ئۆزەم بېقىۋاتقان قىسىر ئىنەكنىڭ پادىسىغا قوشۇپ قوياتتىم-دە!...

قاتتىق ئوسال بولغان "موللام" قاقاقلىغان كۆلكە ساداسى ئىچىدە قالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ ھەقىقانى نەپرىتىنىڭ قۇربانى بولغانلىغىنى چۈشەنگەن بولسىمۇ، لېكىن تەن بەرگۈسى كەلمەي، يەنىلا تىركىشىۋاتاتتى. مەن ئۈنىڭ ۋالاقلاشلىرىغا ئانچە پەرۋا قىلماي، كەپىنىكىنىڭ ئىشىگىنى ئېچىپ ئولتۇردۇم-دە، ماشىنىنى زىۋىت قىلدىم ۋە دەرىزىدىن بېشىمنى چىقىرىپ "موللام" نى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالغان ناتونۇش، خۇش خۇي توپا باسقان پىكىرداش چىرايلارغا قاراپ باش ئىشارىتىم بىلەن خوشلاشتىم، ماشىنام قوزغالدى. پاش قىلىنغان ۋە خورلانغان "موللام" ئىككى قولىنى ئىگىز كوتىرىپ بىر نىمىلەرنى دېدى-دە، ھاسىسىنى ئۈچلاپ ماڭا قاراپ جونىدى. ماشىنامىنىڭ چاقىدىن كوتىرىلگەن توپا-چاڭلار ئۈنىڭ ساراسىمىگە چۈشكەن گەۋدىسىنى كومۇۋەتتى.

مەن ئۆز تەشۋىشلىرىدىن خالى بولۇپ، كوڭلى ئىمىن تېپىپ، روھى كوتىرىلىپ قالغان دېخان ئاكامىغا ۋە ئۈنىڭ مەسۇم، ئوماق ئوغلىنىڭ نۇرلانغان چىرايىغا بىر خىل ھوزۇر ۋە شاتلىق تۇيغۇسى ئىچىدە كۆلۈمسىرەپ قارىدىم...

(«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1981-يىللىق 3-سانىدىن).

دەل مۇشۇ ئورۇندا

ھېلىم موللايۇپ

1

كوچا دوقمۇشىغا كېلىپ توختىغان يۈك ئاپتوموبىلىدىن ئىككى كىشى چۈشۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ بىرى يېشى ئەللىكلەردىن ئاشقان ئوتتۇرا بوي، توغرا گەۋدىلىك، پېشانىسى كەڭ كەلگەن ئادەم بولۇپ، ئۇ، بىر زاۋۇتنىڭ شۇجىسى ئىدى؛ يەنە بىرى بوي-تۇرقى ئىنچىكە، ئىگىززەك، يىگىرمە بەش ياشلار ئوپ-چورىسىدىكى بىر يىگىت بولۇپ، شۇجى ئىشخانىسىنىڭ كاتىۋى ئىدى. بۇلار شوپۇرغا رەھمەت ئېيتىپ خوشلاشقاندىن كېيىن، چوڭ كوچىنى بويلاپ، كۈن چىقىشقا قاراپ مېڭىشتى.

قار ئۇچقۇنداۋاتاتتى. ئېلېكتىر چىراقلىرىدا كوچا شۇنچىلىك يورۇق ئىدىكى، ھەر ئىككى يولۇچى سائەتلىرىنىڭ بېيجىڭ ۋاقتى كېچە سائەت ئون بىر بولغانلىغىنى ئېنىق كورەلىدى.

ئۇلار بۈگۈن چۈشتە تاماق يېگەنچە ئىدى. ئەسلىدە شەھەرگە چۈش-پېشىنگە قالماي يېتىپ كېلىدىغان ئادەملەر يولدا ماشىنىنىڭ بۇزۇلۇپ قېلىشى سەۋەبى بىلەن شۇنچىلىك كەچ قېلىشتى.

ئاچ قوساق، ئۈنىڭ ئۈستىگە قولىدىكى يۈك-تاقلىرى ۋە پۇتىدىكى پىيمىلىرى بىلەن، بۇلار ئارانلا كېتىپ باراتتى.

—قايسى مېھمانخانىغا چۈشىمىز، ئاۋۇتكا؟—سورىدى يىگىت.

— "قىزىلبايراق" مېھمانخانىسىغا، — دېدى ئاۋۇتكام. — ھە، ئەركىن، ھېرىپ قالدىڭغۇ دەيمەن؟ ئەكەل سومكاڭنى بولمىسا،...

— ئۆزىڭىزنىڭ يۈكلىرىڭىزچۇ؟... — دېدى ئەركىن، ئورنىدا توختاپ قېلىپ، ئاۋۇتكامنىڭ سوزغان قولىنى جۇگا كوتەرگەن قولىنىڭ جەينىكى بىلەن ئىتتىرىپ. بىراقتا "قىزىلبايراق" مېھمانخانىسى بۇ يەردىن، كەم دېگەندە، يەنە بىرنەچچە كىلومېتىر كېلىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئۇنىڭغا باشقىچىلا ھاردۇق يەتتى.

بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، چوڭ كوچىنىڭ ئىككى قاسنىقىدا ئادەملەر توپى كورۇندى. بۇ يەردە ئالما-نەشپۈت، قوغۇن-تاۋۇز، سامسا-كاۋاپقا ئوخشاش يېمەكلىكلەر بازىرى قىزىماقتا ئىدى. ئەر-ئايال، قېرى-ياش ساتارمەنلەر، ئەتراپىغا ئالارمەنلەرنى ئولاشتۇرۇپ، "... ئالە ھوي، ئالماڭ بوبى!..." "خالەن جىرۇ!..." دەپ ۋاقىرىشىۋاتاتتى.

— يۈرۈڭ، — دېدى ئەركىن ئاۋۇتكامنى سورەپ، — قوساق توقلىۋالايلى.

— ئالدىرىما، ئۇكا، — دېگىنىچە، ئاۋۇتكام ئوز يولىغا كېتىۋەردى.

ئەركىن تۇرۇپلا قالدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا قوسىقى باشقىدىن ئاچقاندەك، ئوزى تېخىمۇ ھېرىپ كەتكەندەك، پۇتىدىكى پىيمىسى تېخىمۇ ئېغىرلىشىۋاتقاندەك تۇيۇلدى.

— يۈر، — دېدى ئاۋۇتكام، توختاپ قالغان ئەركىنگە قاراپ، — پەيزىسى تېخى نېرىسىدا.

ئاۋۇتكامغا قاراپ، ئەركىن سەل ھەيران بولدى-يۇ، لېكىن يالۋۇرسا ئۇنۇم بەرمەيدىغانلىقىغا كوزى يېتىپ، نائىلاج ئەگىشىپ

ماڭدى.

بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، توت كوچىنىڭ دوقمۇشىدا بايىقىدىنمۇ ئاۋاتراق يەنە بىر بازار كورۈندى. بۇ يەرگە يېڭىدىن چوڭ-كىچىك ئاشپۇزۇللار سېلىنىپ كەتكەن ئىدى. ئەركىن بۇ يەرلەرنى سەل تونۇغاندەك قىلدى. شۇ تاپتا قوسىقى يەنە پىژژىدە ئاچقاندەك بولدى. بىراق ئاۋۇتكامنىڭ بايىقى ئەلپازىنى ئويلىدى-دە، پۇتىغا باشقىدىن مەدەت بېرىپ، چوڭ-چوڭ دەسسەپ كېتىۋەردى.

— ھەي ئەركىن! — قىچقاردى ئاۋۇتكام. — توختا، ئۇكا!...

ئەركىن: "بۇ ئادەم ئەمدى يەنە نىمىگە چاقىرىدىغاندۇ؟..." دەپ ئويلاپ، كەينىگە قايتىپ، ئاۋۇتكامنىڭ يېنىغا كەلدى.

— مانا، — دېدى ئاۋۇتكام، ئۇدۇلدىكى بىر ئاشپۇزۇلنى كورسىتىپ، — قوساق توقلايدىغان يەرگە ئەمدى كەلدۇق!

ئۇلار كۈن چىقىشقا قاراپ تۇرغان ئىشىگىنىڭ بېشىغا "2-ئاساسىي قاتلام 1-گۇرۇپپا ئاھالىلىرىنىڭ ئاشخانىسى" دەپ ۋىۋىسكا ئېسىلغان بىر ئاشپۇزۇلغا كىرىپ كەلدى. ئاشپۇزۇلنىڭ ئىشىگىدىن كىرگەندىن كېيىنكى ئوڭ قولدىكىسى تاماق ئېتىدىغان، ئوتتۇرىدىكىسى بىلەن سول قولدىكىسى مېھمانلار تاماق يەيدىغان ئويلەر ئىدى. ئوتتۇرىدىكى ئويگە بىرنەچچە ئۈستەل-ئورۇندۇقلار قويۇلغان، ئىشىكتىن كىرگەن يەرگە كىچىككىنە بىر كاسسا بولۇمى ئورنىتىلغان ئىدى.

خۇددى دوختۇرلارغا ئوخشاش ئاق خالات كىيىۋالغان بىر كۈتكۈچى قىز بۇلارنى سول قولدىكى ئويگە باشلاپ كىردى. بۇ ئويگە ئىگىز قىلىپ سۇپا چىقىرىلغان، سۇپىغا گىلەملەر سېلىنغان، گىلەم-

لەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر چوڭ ئۇزۇنچاق جوزا قويۇلغان ئىدى.

—نىمە تاماقلىرىڭلار بار، قىزىم؟—سورىدى ئاۋۇتكام يۈك-تاقلىرىنى سۇپىنىڭ بىر چېتىگە قويغاچ.

—نىمە يىسەڭلار، شۇ بار.

—قېنى، ئۇكا،—دىدى ئاۋۇتكام ئەركىنگە قاراپ،—چىقىپ، خالىغىنىڭنى زاكاز قىل.

ئەركىن كاسىر قىز بار ئوتتۇرىدىكى ئۆيگە چىقتى. بىرنەچچە ئۇستەلدە ئادەملەر تاماق يەۋاتاتتى. بۇ ئۆينىڭ كوچىدىن كىرىدىغان ئىشىگىنىڭ سول تەرىپىگە سالاسۇنلۇق قىلىپ ياسالغان ھىلىقى كىچىككىنە كاسىر بولۇمى كافى رەڭدە قىلىپ ناھايىتى نەپىس سىرلانغان ئىدى.

ئالدىدىكى ئىككى-ئۈچ كىشى پۇل تولەپ بولغاندىن كېيىن، ئەركىن توشۇكتىن پۇل سۇندى. كاسىر قىزنىڭ چەبدەسلىك بىلەن تالون رەتلەۋاتقىنى سالاسۇنلارنىڭ ئارىسىدىن كورۇنۇپ تۇراتتى.

—نىمە يەيسىز؟—سورىدى كاسىر قىز بېشىنى كوتىرىپ مۇلايىملىق بىلەن.

—بىز ئىككى كىشى، ھازىر سەپەردىن كېلىشىمىز. نىمە بولسا، شۇنى يىزىپ بېرىڭ.

—سەپەردىن كەلگەن بولساڭلار،—دېدى قىز ئويلىنىپ، ئالدىرىماي، دانە-دانە سوزلەپ،—خام قىيما قىلىپ، ئىنچىكە كېسىپ، سىركە-لازىسىنى تېتىتىپ، ئاچچىق-چۇچۇك سۇيۇق ئاش قىپ بەرسۇن، قانداق؟

—تېخى ياخشى،—دىدى ئەركىن خوش بولۇپ.

قىز تالون يېزىۋاتقاندا، ئەركىن قىزنىڭ ئۇستى-بېشىغا سەپ

سالدى: قىزنىڭ ئۇچىسىدا قارا كوك سۇكنو چاپان، بېلىگىدە قول سائەت، بارماقلىرىدا ئالتۇن ئۇزۇك، قۇلاقلىرىدا ئالتۇن ھالقىلىرى بار ئىدى. ھالقا-ئۇزۇكلەرنىڭ ياقۇت كوزلىرى يالت-يۇلت قىلىپ تۇراتتى. چاقماقلىق شېرىس ياغلىغى قارامتۇل، ئوماق چىرايى بىلەن قۇندۇزدەك چاچلىرىغا تازىمۇ ياراشقان ئىدى. قىزنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى كىچىك ئاسقۇدا يەنە دراپ پەلتوسى، پەلتونىڭ ئۇستىدە پوكوۋاي ياغلىغى ئېسقلىق تۇراتتى.

—مانا،—دىدى قىز بېشىنى كوتىرىپ تالوننى ئەركىنگە سۇنۇپ.

ئەركىننىڭ يۇرىگى قاتتىدە!... قىپ قالدى-دە، تالوننى تۇتقان پېتى قىزغا قاراپ تۇرۇپلا قالدى. قىز بېشىنى كوتەرگەندە، ئۇنىڭ شېرىس ياغلىغى بوينىغا سېرىلىپ چۇشۇپ، قىزنىڭ سول مەڭزىنىڭ قۇلىغىغا يېقىن جايىدا تۇرغان تارتۇق روشەن كورۇنۇپ قالغان ئىدى.

—يەنە بىر نەرسە يېزىپ بېرەمدىم؟—سورىدى قىز ئەركىننىڭ ئوزىگە قاراپلا تۇرغىنىنى كورۇپ.

—ياق، بولدى،...—دىدى ئەركىن ئېسىنى يىغىپ دۇدۇقلاپ ۋە ئىتتىك ئارقىغا بۇرۇلدى. "ياخشى مېنى تونۇمىدى،..." دەيتتى ئۇ ئىچىدە.

—ئەكىلىڭ،—دىدى كۇتكۇچى قىز ئىتتىكلا ئەركىننىڭ ئالدىغا بېرىپ تالونغا قولىنى سوزۇپ.

—ھە؟... مەن تېخى،...—دىدى ئەركىن سەل مەڭدىگەندەك ۋە ئوزىنىڭ ئاللىقانداق بىر خىياللار بىلەن، بۇ كۇتكۇچى قىزنى كورمەي، يېنىدىن ئوتۇپ كەتكەنلىكىنى ھىس قىلىپ.

—قېنى، كىرىپ ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، تاماقنى ھازىر ئەكىرد-

مەن، — دىدى قىز.

ئەركىن گاڭگىرىغاندەك بولۇپ قالدى. ئۇ، خۇددى كاسسىر قىز ئۇنى تونۇپ قىلىپ ھازىرلا كېلىپ سوراق قىلىدىغاندەك، سوسەر قۇلاقچىسىنى قېشىنىڭ ئۈستىگىچە چوكۇرۇپ قويدى ۋە تىنجىقتا قالغاندەك، بۇژژىدە تەرلىدى-دە، مەس ئادەمدەك دەلدەڭشىپ كىرىپ، گىلەمگە چىققان پېتى، تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇشقا ئارانلا ئۈلگۈردى. تاكى قۇلىغىغا بىر مومايىنىڭ ئاۋازى كىرگەندىلا، ئاندىن ئاۋۇتكامنىڭ، ئۇسسۇلۇقتا چاي ئىچكەچ، بىر ئايال بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغىنىنى كورۇپ، باشقىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ، موماي بىلەن سالاملاشتى.

— بۇ بالام،... — دىدى موماي ئاۋۇتكامغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ.

— ھە، بۇ، — دىدى ئاۋۇتكام، — ئەركىن؛ بۇ يەرگە مەن بىللە كوماندىروپكىغا كەلگەن ھەمسەپەر.

— بۇ يەرلەرگە بۇرۇنمۇ كەلگەن بولغىيدىڭىز، بالام؟ — سورىدى موماي.

— بۇرۇنمۇ بىر-ئىككى كەلگەن،... — دەپ قويدى ئەركىن. ئۇ، مومايغا سىنچىلاپ قارىغان ئىدى، چىرايى كاسسىر قىزغا ئوخشاپلا كەتتى. — ياللا!... — دەيتتى ئەركىن ئىچىدە، — بۇ موماي ئاپىسى بولۇپ قالمىغىيتى؟...

— ھە، بۇ ھەدىمىز، — دىدى ئاۋۇتكام مومايىنى كورسىتىپ، — ئاۋۇ كاسسىر قىز — ئىلمىنۇرنىڭ ئاپىسى بولىدۇ...

ئەركىن ئۆزىنى شۇنداق تۇتۇۋېلىپ ئولتۇرغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، خۇددى بېشىدىن بىر قاپاق سوغاق سۇ قۇيغاندەك،

ئىندىكىپ كەتتى ۋە يۈرىگى ئاغزىغا قاپلىشىپ قالغاندەك بىئارام بولدى. ئەركىننىڭ بۇ چاغدىكى روھىي ئازاپلىرىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى، بۇ يەردە، پەقەت ئاۋۇتكامدىن باشقا، ھېچكىم چوڭقۇر ھىس قىلالمايتتى.

— ھە، تاماق بۇيرۇتتۇڭمۇ؟ — سورىدى ئاۋۇتكام گەپنى باشقا ياققا بۇراپ.

— ھە... ئە، — دىدى ئەركىن ئارانلا گەپ قىلىپ ۋە ھە دەپ قولياغلىقى بىلەن پىشانىسىنى سۈرتەتتى.

— چاي ئىچ، ئۇكا،... — دىدى ئاۋۇتكام ئاللىقاچان چاي قۇيۇپ قويۇلغان سىركايىنى ئەركىننىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ.

ئاۋۇتكام بىلەن موماي يەنە ئۆزلىرىنىڭ پارىڭىغا چۈشۈپ كەتتى. ئەركىن بولسا خىيال دەرياسىغا غەرق بولدى. ئۇ، ئاۋۇتكامنىڭ بايا باشقا يەردە تاماق يېيىشكە ئۇنىماي، مەشەگە باشلاپ كەلگەنلىكىنىڭ سىرىنى ئەمدى سېزىشكە باشلىدى. ئەركىن ئاۋۇتكام بىلەن 1975-يىلى 11-ئايلاردا بۇ يەرگە بىللە كېلىپ، 1976-يىلى كۈزدە كەتكەن پېتى، كېلىشى مانا ئەمدى ئىدى. ئاۋۇتكام بولسا بۇلتۇردىن بېرى خىزمەت بىلەن بىرنەچچە قېتىم كېلىپ كەتكەچكە، بۇ يەرنى، ئەركىنگە قارىغاندا، خېلى بىلەتتى. بۇرۇن، ئەركىن بۇ يەردە تۇرغان چاغدا، بۇ ئورۇندا ئاشپۇزۇللارمۇ يوق ئىدى. ئاۋۇتكام ھېلىقى كاسسىر قىزنىڭ مۇشۇ ئورۇندا ئىكەنلىكىنى بىلگەن-دە!...

— ئەكىلىڭا، ئاۋۇتكا، — دىدى ئىچ پۇشۇغىغا پايلىمىغان ئەركىن تاشلىۋەتكىلى بىر يىل بولغان تاماكىسىنى قايتا چەككۈسى كېلىپ.

ئاۋۇتكاملار قىزغىن پاراڭدا ئىدى. ئۇلارنىڭ گەپلىرى ئەركىننىڭ قۇلىغىغا زادىلا كىرمەيتتى. ئۇ، تاماكىسىنى ھە دەپ پۇقرىتىپ

شورىغان پېتى، يەنە خىيالغا كەتتى...

2

1975 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ باشلىرى، ئەركىن بىلەن ئاۋۇتكام ئىككىسى، باشقا بىرمۇنچە كادىرلار بىلەن بىللە، بۇ يەرلەرگە لۇشيەن تەربىيىسىگە كېلىپ، "كاپىتالىزىمنىڭ قۇيرۇغى"نى كېسىدىغان ئىشقا قويۇلدى. ئاۋۇتكام بولسا، ئۇرۇمچىدە بىر زاۋۇتنىڭ شۇجىسى ئىدى، لېكىن يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بېرى، ئۇزىنىڭ رەھبەرلىك خىزمىتىدىن چەتلەشتۇرۇپ قويۇلغان ئىدى. بۇ قېتىم يەنە بۇ ئادەمنى لۇشيەن تەربىيىسىگە قاتناشتۇرۇش، ئەلۋەتتە، بۇ پىشقەدەم شۇجىغا يېڭى رەھبەرلىكنىڭ كورسەتكەن چوڭ "ھىممىتى" ھەم "سىناپ كورۇشى" ئىدى. ئەركىن بولسا، شۇ زاۋۇتنىكى ياشلارنىڭ ئاكتىپلىرىدىن بولۇپ، ئاۋۇتكاملارنى، "كالا قوراسى"دىكى چاغدا ئىشلەتكەن ئىدى.

"قۇيرۇق كېسىش" ئىشى باشلاندى. دەسلەپتە، ئالتۇن ـ كۇمۇچ، ئۇنچە ـ مەرۋايىت ۋە ئاشلىق بىلەتلىرىدەك ئوخشاش نەرسىلەرنى ئېلىپ سېتىپ، سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي تەرتىپلەرنى قالايمىقان قىلغانلارنى چەكلەش، تۇتۇش ۋە ئۇلارغا تەربىيە بېرىش بىلەن ئەركىنلەر خېلى ئوبدان ئىشلىدى؛ بارا ـ بارا، دولەت تىجارىتىدىكى دۇكانلاردىن باشقا، باشقا ھەرقانداق يەردە ئېلىم ـ سېتىم ئىشلىرىنى كورسە، ھەممىسىنى بىراقلا "كاپىتالىزىم" دەپ قاراپ، سۇر ـ توقاي قىلىشقا باشلىدى. بەزىلەر ھەتتاكى ئۇششاق ساتارمەنلەرنىڭ تاماكا ـ سەرەڭگە، گازىر ـ پۇرچاقلىرىنى "مۇسادىرە قىلدۇق" دەپ، ئوز

چونتىكىگە سالىدىغان قىلىقلارمۇ كورۇلۇشكە باشلىدى. سەككىز ـ توققۇز يىل "كالا قوراسى"دا يۇرۇپ، تېخى يېڭىدىن جەمئىيەتكە چىققان ئاۋۇتكامغا بۇ ئىشلار ناھايىتى غەلىتە تۇيۇلدى. "بۇنداق قىلىقلارنىڭ، — دەيتتى ئۇ ئوز ئىچىدە غەزەپ بىلەن، — سوتسىيالىزىم بىلەن قىلچىمۇ ئورتاقلىقى يوق!!!..."

بىر كۇنى ئەركىن، ئوز قوللىرىدا تېرىپ قورۇتۇۋالغان بىرەر ـ يېرىم جىڭ پەمىدورلىرىنى تۇتۇپ ئولتۇرغان مومايلارنى، ئوزلىرىنىڭ سېيىرلىرىدىن چىققان بىر ـ ئىككى پىيالە سۇت ـ قايماقنى سېتىپ ئولتۇرغان قىزلارنى، بەش ـ ئالتىدىن تۇخۇمنى ئالدىغا تىزىشىپ سېتىپ ئولتۇرغان بوۋايلارنى ھەيدەپ ئاپارغان ئىدى، ئاۋۇتكام بۇلارنى: "خاپا بولماڭلار،..." دەپ قايتۇرۇۋېتىپ، ئەركىنگە ئوزىگە قالدۇرۇلغان يەر ـ ماللاردىن چىققان مەھسۇلاتلارنى ساتقانلارنى بۇنداق قىلىشقا بولمايدىغانلىقلىرىنى چۇشەندۇردى. بۇنى ئاڭلاپ، باشقىلار ئاۋۇتكام بىلەن خېلى تاكاللاشتى؛ ئەركىن بولسا، دەسلەپتە ئاۋۇتكامنىڭ سوزلىرىدە خېلى داۋلى باردەك ھىس قىلىپ يۇردى؛ لېكىن كېيىنچىرەك بولسا، ئاۋۇتكامغا دەرھال پېتىنىپ قارشى گەپ قىلالمىسىمۇ، كوڭلىدە: بۇ قېرى ئالجىپ قالدىمۇ، نىمە؟...گېزىت ـ ژورنال، رادىيولاردا بولسا بۇنداق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى "كاپىتالىزىمنىڭ قۇيرۇغى"؛ شۇڭا، "ئومۇمى يۇزلۇك دىكتاتۇرا يۇرگۇزۇش كېرەك،..." دەۋاتسا، بۇ قېرى تېخى "سوتسىيالىزىم،..." دەپ يۇرمەمدا!...بۇ ئالجىغان قېرى پىشقەدەم ئىشچى، پىشقەدەم كادىر، نەچچە ئون يىللىق شۇجى بولغىنى بىلەن، يەنىلا دېموكراتىزىمدىن تېخى سوتسىيالىزىمغا يېتىپ كېلەلمىگەن قېرى ـ كەن،...دەپ ئويلاپ، ئاۋۇتكاملارغا قارشى چىققانلارغا ھىمداشلىق قىلىشقا باشلىدى.

بىر كۈنى، ئەركىن يەنە بازارنىڭ ئەدىۋىنى بەرگىلى چىقتى. بازار بولسا، ئەمدى بىرەر ئاينىڭ ئالدىدىكىگە ئوخشىمايتتى: ئالارمەنلەر ئۇنى-بۇنى ئىزدەپ يۈرەتتى؛ ساتارمەنلەر بولسا كورۇنمەيتتى. بەزى ساتارمەنلەر: جىق ئېلىپ يۈرۈشكە پېتىنالمايمەن، بىرەر يۈز گىرام موخوركا، بىرەر جىڭ قۇرۇتۇلغان پەمىدۇر،...دىگەندەك نەرسىلەرنى قولياغلىقلىرىغا تۈگۈشۈپ، قوينىلىرىغا تىقىشىپ يۈرەتتى. سودا ئىدارىسىنىڭ دۇكانلىرىدىكىلەر "چۈشتە دەم ئېلىش"، "چۈشتىن كېيىن ئۆگىنىش" ياكى "كەچكى سىياسى ھەركەتلەر"گە ۋە ياكى "چوڭ پىيەن يىغىنلىرىغا تەييارلىق قىلىش" ئۈچۈن، ئاللىبۇرۇن ئىشتىن چۈشۈپ كېتىدىغان بولغاچقا، ھاجەتلىك نەرسە-كېرەكلىرىنى ئالالمىغان خېرىدارلار بازارلاردا ئۇنى-بۇنى ئىزدىشىپ يۈرەتتى.

ئەركىنىنىڭ كېلىۋاتقىنىنى كورگەن بازارچىلار، ھايت-ھۇيت دىگىچىلا، يان كوچىلارغا غايىپ بولۇشتى. بەزى ساتارمەنلەر بولسا "تۇۋار مال"لىرىنى قوينىلىرىغا تىقىشىپ، "ئالارمەن"لەرنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋېلىشتى. پەقەت پۈتىغا: تۇمشۇغىدىن پۇتلىرىنىڭ بارماقلىرى چىقىپ قالغان، ھەر خىل رەڭدىكى رېزىنكا پارچىلىرى بىلەن ياماپ ئالا-بۇلىماچ قىلىۋېتىلگەن بوتى كىيىۋالغان، ئەسكى پايپىغىنىڭ توشۇكىدىن تىزى، يەڭ يىرتىغىدىن جەينىگى كورۇنۇپ قالغان بىر كىچىك قىز باللا بىر قولىدا تالدىن توقۇلغان، بېغىمۇ يوق، چورىسىمۇ چۇگۇلۇپ كەتكەن ئەسكى سېۋەتنى تۇتۇپ، ئىستولىغا يولىنىپ تۇراتتى. ئەركىن كەلگەن پېتى قىزنىڭ قولىدىكى سېۋەتنى تارتتى، قىز بەرمىدى؛ ئەركىن بىر تېپىۋىدى، سېۋەت قىزنىڭ قولىدىن قاڭقىپ چىقىپ، ئۈچ-تۆت قەدەم نېرى چۈشتى.

ئىچىدە تۆت زاغرا بار ئىدى، ئۈستىگە يېپىلغان كىر لوڭگە بىر چەتكە چۈشتى؛ زاغرا بولسا يەنە بىر چەتكە چۈشۈپ، قار ئارىلاش پاتقاقتا مىلەندى. قىز چىر-چارلا يىغلاپ، ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ، نان بىلەن سېۋەتلىرىنى ئېلىۋالدى. ئەركىن بېرىپ سېۋەتنى تارتتى، قىز ئېسىلىۋالدى؛ ئەركىن مۇشت بىلەن گەجگىسىگە بىرنى سالدى، قىز سېۋەتكە ئىككى قولى بىلەن تېخىمۇ چىڭ ئېسىلىۋالدى. ئەركىن سۇرىدى، قىز سۇرىلىۋالدى؛ ئەركىن قىزنى كۆچەپ بىرلا ئىتتەرگەن ئىدى، قىز سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ، يول چېتىدە تۇرغان ئىستولىنىڭ يېنىغا ئورنىتىلغان تاشقا بېشىچە چۈشتى. قىز قاڭغىر-قاخشاپ يىغلاپ، بېشىنى ئاران كوتەرگەندە، قۇلىغىنىڭ يېنىدىن ئېقىپ چىققان قىپ-قىزىل قان يەرگە تامچىلىماقتا ئىدى.

بۇلارنىڭ ئەتراپىغا دۇررىدە ئادەم ئولاشتى.

— ھوي، ئاداش! — ۋاقىرىدى بىرى. — ما قىزنىڭ بېشىنى ئاڭدۇر!...

— ئاپلا، يامان بوپتۇ!... — دىدى يەنە بىرى قىزنىڭ سول قۇلىغىنىڭ يېنىدىن ئېقىۋاتقان قانىنى، ئىتتىك بېرىپ، قولياغلىقى بىلەن سۈرتۈپ.

— ھوي، بالاموي!... — دىدى بىر بوۋاي، ئاپپاق ساقاللىرىنى تىترىتىپ، ھاسىسىنى يەرگە قاتتىق توكۇلدىتىپ. — بۇ نىمە قىلغىنىڭ؟ ھە؟!... يەمسەن يە بۇنى؟!...ئاتا-ئاناڭ، ھەدە-سىڭىللىرىڭ يوق بىر نىمىمۇ سەن؟ ھە؟!...

— ھەي، نىمە قىلغىنىڭ بۇ؟ ھە؟!... كىچىككىنە قىز بالىنى ئۇرۇپ!!!...

ئادەملەر ئەركىننى تەرەپ-تەرەپتىن كېلىپ ئورىۋېلىشتى.

— ھە!... — دېدى ئەركىن ھېلىقى كوزىگە كىرىۋالغان بوۋايغا قاراپ. — نېمە قىلاتتۇق؟ كوزۇڭ كورمەيۋاتامدۇ؟ بازارنى تەرتىپكە سېلىۋاتىمىز!...

— ھوي!... تەرتىپ-پەرتىپ دېگەنمۇ مۇشۇنداق بولامدۇ؟!... سېنىڭ بۇ قىلغىنىڭنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى گومىنداڭ بۇلاڭچىلىرىدىن نېمە پەرقى قالدى، زادى؟! — دېدى يەنە بىر بوۋاي غەزەپلىنىپ. — زادى مەقسىدىڭ نېمە سېنىڭ؟!...

— بىز كاپىتالىزىمغا مۇشۇنداق زەربە بېرىمىز! مەقسىدىمىز — سوتسىيالىزىم قۇرۇش!... — دېدى ئەركىن مەغرۇر ھالدا ئەتراپتىكىلەرگە بىر كوز يۈگۈرتۈپ. — قانداق؟ يەنە گەپ بارمۇ؟!...

ئەتراپتىكىلەردىن چوڭلار كۈلۈشتى؛ كىچىكلەر ئىسقىرتىشىپ مەسخىرە قىلىشتى.

— ھەي، ئاداش! — دېدى ئارىدىن يەنە بىر ياش بالا. — دەپ باققىنا، سوتسىيالىزىم دېگەن، زادى، قانداق بولىدۇ؟!...

— ھە، ھە!... قېنى، دەپ باقسۇنا، راست!... — ھەممە چۇقۇراشتى.

— قېنى، ھە! ئۇكاموي! بولە قېنى، سوتسىيالىزىم دېگەن زادى قانداق بولۇشى كېرەك؟!...

ئەركىن دەرھال جاۋاپ بېرەلمەي، سەل ھودۇقتى. ئەمىلىيەتتە، ئۇ ئۆزىمۇ ئېنىق بىر چۈشەنچىگە ئىگە ئەمەس ئىدى.

— بولدى، تالاشماڭلار!... — دېدى بىرى. — مۇنۇ ھۆررەكنىڭ قۇرىدىغان سوتسىيالىزىمچۇ — پۈتۈك تۇرۇپمۇ ماڭالمايدىغان، قولۇڭ تۇرۇپمۇ ئىشلىيەلمەيدىغان،... قىسقىسى، كەچكىچە ئىزدىسەڭ، بازاردىن بىرەر بۇردا نان، بىرەر بۇرام موخۇركا تاپقىلى بولماي-

دىغان سۇپرىسى قۇرۇق "سوتسىيالىزىم"!... شۇنداقمۇ، ھوي ئاداش؟!...

ئەتراپتىكىلەر پاراققىدە كۈلۈشتى.

— مەن... غۇ ئۆزەم قىلىۋاتمايمەن،... — دەيتتى ئەمدى ئەركىن، ئۆزىگە نەپرەتلىك تىكىلگەن سانسىز كوزلەرنىڭ ئالدىدا پەسكويغا چۈشۈپ، دۇدۇقلاپ، — بىزگىمۇ بۇيرۇق شۇنداق...

شۇنداق قىلىپ، ئەركىن شۇ كۈنى ئىنتايىن روھىي ھارغىنلىق بىلەن ياتىقىغا قايتىپ باردى. ھېلىقى ئۆزى ئۇرۇپ يىقىتقان قىزچاقنىڭ مەڭزىدىن تامچىلاپ چۈشۈۋاتقان قان ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن زادىلا كەتمەيتتى. بازاردىكى كىشىلەرنىڭ ئۇنى ئارىغا ئېلىۋېلىپ دېگەن سوزلىرى ئۇنىڭ قۇلىقىنىڭ تۈۋىدىلا جاراڭلايتتى. ئەركىن نېمە قىلارىنى بىلمەي، ياتىقىدا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇۋېرىپ، ئىدارە ئاشخانىسىنىڭ تاماق ۋاقتىنىڭ ئوتۇپ كەتكىنىنىمۇ بىلمەي قالدى. بازارغا چىقىپ قوساق تويغۇزاي دەپ، ۋەلسىپىت بىلەن بىرەر سائەت چوگىلەپ، بۇ ئىككى يۈزمىڭ نوپۇسلۇق شەھەرنىڭ ھېچبىر يېرىدىن قوساق تويغۇزغۇدەك بىر نەرسە تاپالماي، ياتىقىغا قايتىپ كېلىپ، ئاچ قوساق يېتىپ قالدى. قوسىقىنىڭ ئاچلىقىدىن، كېچىچە تۈزۈكرەكمۇ ئۇخلىيالمىدى.

ئارىدىن بىر-ئىككى ھەپتە ئوتكەندە، ئەركىن ئاۋۇتكام بىلەن بىللە بازارغا چىقىپ قالدى. يولدا كېتىۋاتقاندا، ئاۋۇتكام ئەركىننى تۇيۇقسىز چاپىنىنىڭ يېڭىدىن تارتىپ توختاتتى.

— ئەركىن، قارىغىنا، ئاۋۇ قىزنى تونۇدۇڭمۇ؟

ئەركىن ئۆزىدىن ئون نەچچە قەدەم نېرىدا ئوتكۈنچىلەردىن سەدىقە تىلەپ، يەردىن ئۈستۈن قارىماي، ئىنتايىن خىجالەتچىلىك

ئىچىدە، سول قولىدا بىر ئەسكى سېۋەت، ئوڭ قولىنى بولسا ئارانلا يېرىنى سوزۇپ تۇرغان بىر كىچىك قىزنى كوردى. ئۇ بۇ قىزنىڭ قولىدىكى ئەسكى سېۋىتىدىن، پۇتىدىكى ئالا-چىپار ياماق سېلىنغان بوتى بىلەن جۇل-جۇل كىيىملىرىدىن، بۇنىڭ ھىلىقى كۈنى ئۆزى نانلىرىنى تارتىۋېلىپ ئىتتىرىۋەتكەن قىز ئىكەنلىگىنى تونۇدى. قىزچاقنىڭ ھىلىقى كۈنىدىكى قىپ-قىزىل قان تامچىلىغان سول مەڭزىدە بولسا، ئەمدى چوڭ بىر تارتۇق ئېنىقلا كورۇنۇپ تۇراتتى. ئەركىن بۇ قىزنى، يا تونۇدۇم، يا تونۇمۇدۇم، دىگەن سوزنى ئاغزىدىن زادىلا چىقىرالمىدى.

—شۇ كۈنى،—دىدى ئاۋۇتكام ئەركىنگە يانىدىشىپ كېتىپ بېرىپ،—بۇ ئىشنىڭ ئۈستىگە، سەن كەتكەندىن كېينلا، مەن كېپقاپتىمەن. توپلاشقان ئادەملەر نۇرغۇن غۇل-غۇلا قىلدى. مەن ئۇ قىزنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىپ، جاراھىتىنى تاڭدۇردۇم، ئاندىن ئۇنى ئويىگە ئېلىپ بېرىپ ئەھۋالنى ئۇقسام: بۇ قىز بىر ئاغرىقچان ئانىسى بىلەن تۇرىدىكەن. شۇ كۈنى ئويدە چاي تۈگىگىلى بىرنەچچە كۈن بولۇپ، موماينىڭ بېشى ئاغرىپ زادى بولالماي، ئالاي دىسە پۇلى يوق، ئۇزلىرىنىڭ نورمىسىدىن بىرنەچچە زاغرا يېقىپ، قىزىنى، سېتىپ پۇلىغا چاي ئەكىلىشكە ئەۋەتكەن ئىكەن،...

—...مانا بىز،—دىدى ئاۋۇتكام بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويۇپ سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ،—بۇلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تىرىكچىلىك يولىنىمۇ ئۈزۈۋەتتۇق. ئەمدى ئۇ تىلەمچىلىك قىلىپ يۇرۇپتۇ... ئەركىن، ئويلاپ باققىنا، زادى، بىزنىڭ مۇشۇ قىلىۋاتقىنىمىز دۇرۇس بولۇۋاتامدۇ؟.....

—دۇرۇس بولۇۋاتامدۇ، دىگەن قانداق گەپ ئۇ؟!—دىدى

ئەركىن ئەمدى ئاۋۇتكامنى "سەن"لەپلا.—گېزىتلارنى ئوقۇمىدىڭمۇ؟ كاپىتالىزىمنىڭ قۇيرۇقلىرىنىڭ، ھىلىغۇ يولىنى ئۈزۈپتىمەن، تېخى "يوقىتىڭلار..." دەۋاتىسىچۇ؟!...

—ھەي، ئوكام، ئەركىن،...—دىدى ئاۋۇتكام سەۋرىلىك بىلەن چۈشەندۇرۇپ،—سەن تېخى كىچىك؛ خەق نىمە دىسە، ئارقىسىدىن پالاقلاۋەرمە، ئوز كاللاڭدا ئويلاپ كور!...

ئەركىننىڭ كاللىسىدا پەقەت "كاپىتالىزىمنىڭ قۇيرۇغىنى كېسىش" تىن باشقا يەنە بىرەر ئۇقۇم بولمىغاچقا، بۇ پاراڭلار ئۇنىڭغا چۈشىنىكسىزلا بىرنىمە بولۇپ تۇيۇلدى.

—بولدى!...—دىدى ئەركىن قولىنى شىلتىپ.—نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تولا پىپەن قىلىنىۋېرىپ، كاللاڭمۇ زادىېرشىكا بوپ كېتىپتۇ. ماڭا ئەقىل ئۈگەتمەي، ئوزەڭنى ئوبدانىراق ئوزگەرتسەڭ بولارمىكىن؟!...

ئەركىن ئاۋۇتكامنى تاشلاپ كېتىپ قالدى. ئاۋۇتكام بولسا، موخۇركا ئورىغاچ، ئەركىننىڭ ئارقىسىدىن خېلى ئۇزاپ كەتكىچە قاراپ قالدى... "ئەمدى بۇنداقلارنى،—دەيتتى ئۇ خىيال قىلىپ،— ئاخىر بىر كۈنى، پەقەت تۇرمۇش ئەمىلىيىتىلا شۇنداق بىر توغرا يولغا سالالايدۇكى، ھازىرچە، ھەرقانداق ۋەز-نەسىھەتلەر بىكار!..."

ئاز كۈن ئوتمەي ئاۋۇتكام "كاپىتالىزىمنىڭ قۇيرۇغىنى كېسىشتىكى پۇتلىكاشاڭ"، "قاراڭغۇ بازارنىڭ ھازىرغىچە سورۇلۇپ يۇرۇشىگە سەۋەپچى بولغانلارنىڭ بىرى"...دىگەن بەتناملار بىلەن، لۇشيەن تەربىيىسى دۈيى ئەزالىغىدىن قوغلاندى قىلىندى....

3

— تاماق تەييار بولدى! — دېگىنىچە، ھىلىقى ئاق خالاتلىق كۈتكۈچى قىز ئاپقۇر-چوكىلارنى ئېلىپ كىرىپ كەلدى.

ئەركىن خىيالىنى يىغىپ قارىسا، ئۇ قىز ئاپقۇر-چوكىلارنى جوزىغا قويۇۋېتىپتۇ. ئاڭغىچە، كاسسىر قىز — ئىلىنۇرمۇ بىر جاۋۇردا سۈيۈق ئاشنى كوتىرىپ كىردى. كەينىدىن مومايمۇ، "سۈيۈق ئاشقا نان سالمىسا، تەمى بولمايدۇ،..." دەپ، ئىككى نان ۋە ئۇنىڭ ئۈستىگە تېخى بىرنەچچە زىق كاۋاپنى قويۇپ كوتىرىپ كىرىپتۇ. ئەركىن بۇ موماينىڭ قايسى ئارىلىقتا گېپىنى تۈگىتىپ چىقىپ كەتكەنلىكىنىمۇ سەزمەي قالغانلىقىنى ئەمدى ھېس قىلدى.

— قېنى، قىزىم، — دېدى موماي كاۋاپ بىلەن ناننى جوزىغا قويۇپ، — تاماقنى ئاكىلىرىڭغا ئۇس!...

يولۇچىلار خوشلىشىپ ئاشپۇزۇلدىن چىققاندا، تالادا قار توختاپ، ھاۋامۇ ئېچىلىپ كەتكەن ئىدى. شەرق ئۇپۇقىدىن يېڭى كوتىرىلگەن تولۇن ئاينىڭ نۇرى، كوچا چىراقلىرىنىڭ يورۇقى بىلەن قوشۇلۇپ، كوچىنى تېخىمۇ يوپ-يورۇق قىلىۋەتكەن ئىدى.

ئەركىن كوچىغا چىقىپ، بۇ دوقمۇشنى ئەمدى تولۇق تونۇدى. بۇنىڭدىن توپ-توغرا توت يىل ئىلگىرى، دەل مۇشۇ ئورۇندا، ئۇ ھىلىقى قىزغا ئاچچىق-زەردىلىك مۇشت بەرگەن ئىدى، بۈگۈن ئەمدى بۇ قىز، يەنە دەل مۇشۇ ئورۇندا، ئەركىنگە جىمىنىغا ھوزۇر بېغىشلايدىغان مېھرىلىككىنە ئىسسىق ئاش بەردى؛ لېكىن ئاۋۇتكام باشلاپ كىرگەن بۇ ئاشخانىدا ئىچىلگەن بۇ سۈيۈق ئاش بۈگۈن

ئەركىننى نۇرغۇن تەرلەتتى، نۇرغۇن خىياللارغا سالدى ۋە ئۇنىڭغا نۇرغۇن تۇرمۇش ھەقىقەتلىرىنى چۈشەندۈردى.

1979 - يىل 12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، غۇلجا.

سىغىنىش

ئېزىز ساۋۇت

1

"ئادەمگە ئەقىل هامان هادىسە ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن كېلىدۇ" ــ دېگەن گەپ توغرىمۇ؟ ئېهتىمال بۇ بىر تەرەپلىمىلىكرەك پىكىردۇ؟ لېكىن مەن بۇنىڭغا بىرئاز ئىشىنىپ قالدىم.

مەن ئۆزەمنىڭ كېيىنكى تەقدىرىمگە قىلچە ئاغرىنمايمەن. چۈنكى "ئۆزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا" دېگەنىدەك بۇ ئىشلارنى ئۆزەمگە ئۆزەم تاپقانمەن.

ئۆز ۋاقتىدا ئۇنىڭ توغرا مەسلىهەت-كورسەتمىلىرىنى ئىجرا قىلغان بولسام، ئۇنىڭ ئادىل-ساپ ئەخلاقىدىن ئۆگەنگەن بولسام، بۇ كۈنلەر بېشىمغا كەلمەس ئىدى.

مەن چاڭجاڭ ۋاقتىمدا ئەتراپىمدا خوشامەت قىلىشىپ، دولامىنى قېقىشىپ، "پايدام"نى كورۇشكەن، هەر خىل هىلە-مىكرىلەر ئارقىلىق بۇرنۇمىدىن يىتىلەپ مېنى ئازدۇرۇشقان، مېنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ دولەت مەبلىغىنى مىتىدەك يىيىشكەن يۇقۇرى-توۋەندىكى يار-يولەك "هەقەمسايىلىرىم" قېنى، مېنى قۇتقۇزۇپ قالالىدىمۇ؟ بەلكى كېيىنكى چاغلاردا مېنىڭدىن ۋابادىن قاچقاندەك قاچىدىغان بولۇشتى. هەتتا سالامىغىمۇ ياراشمىدى، مەن ئەنە شۇنىڭغىلا ئاغرىنىمەن. شۇ كۈنلەرگىچە مەن ئۇنى توغرا چۈشەنمىگەن، چۈشەنگەن بولسامىمۇ

ئىشەنمىگەن ئىكەنمەن. تېخى مەن ئۇنى "رەهبەرلىك سەنئىتى يوق"، "ئەخمەق"، "ئۇزۇن پۇت تىرەپ تۇرالمايدۇ" دېگەنگە ئوخشاش يۈزەكى قاراش بىلەن داۋاملىق كەمسىتتىم. ئۇنىڭ ئۆز خىزمىتىنى راۋان ئىشلىشىگە توسالغۇلۇق قىلدىم. ئاخىرىدا ئامالسىز قويۇپ كارخانىدىن كېتىشكە مەجبۇر قىلدىم.

ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ پۈتۈن ئىشلىرى توغرا بولۇپ چىقتى. ئۇ ئەسلىدە ماڭا نىسبەتەن هەقىقى كويۇمچان، دوست بولغان ئىكەن. ئەپسۇسكى مەن بۇ هەقىقەتلەرنى ئەمدى ئۇ يوق چاغدا، خاتالىق مېنى كاردىن چىقارغان چاغدىلا هىس قىلىۋاتىمەن. مەن مانا مۇشۇنىڭغىلا ئېچىنىمەن.

2

بىز ئۇنىڭ بىلەن ئىش ئۈستىدە ئۇشتۇمتۇتلا، ناهايىتى كوڭۇلسىز هالدا ئۇچراشقان ئىدۇق.

بىزنىڭ كارخانىمىز، ناهىيىلىك قول سانائەت بىرلەشمىسىگە قاراشلىق خېلى چوڭ، 300 دىن ئارتۇق ئىشچى-خىزمەتچىسى بار بىر ياغاچچىلىق كارخانىسى ئىدى. مەن ئۇ چاغدا كارخانىنىڭ باش ئىش بېجىرگۈچى خادىمى ئىدىم.

يازنىڭ بىر كۈنى، چۈش مەزگىلى. ئالتىنچى ئاينىڭ تومۇز ئاپ-تىۋى يەر-جاهاننى تونۇردەك قىزىتىۋەتكەن. شامالمۇ يوق، دەل-دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى سۇسىراپ سالپىيىپ تۇرىشاتتى. شەهەر ئىچىمۇ بۇ تىنجىقتا جىمجىتلىقتا چومگەن. پەقەت ماشىنا-تىراكتور-لارنىڭ غار-غۇر ئاۋازلىرى، ۋاۋۇتلارنىڭ تاراق-تۇرۇقلىرىلا شەهەر

جىملىغىنى بۇزۇپ تۇراتتى.

مەن دەل شۇ پەيتتە، كارخانىمىزنىڭ ماشىنىسىغا لىق ياغاچ بېسىپ، كېلىشىم بويىچە، ۋىلايەتلىك ياغ تارتىش زاۋۇدىدىكى مەلۇم كىشىگە ئاپىرىپ بەرمەكچى بولۇپ تۇراتتىم. ئۇ، بۇ ياغاچلارنى سېلىۋاتقان شەخسى قورۇسىغا ئىشلەتمەكچى، بىزگە بولسا بىر بولۇك ياغ ھەل قىلىپ بەرمەكچى ئىدى. بۇ ياغاچلارمۇ "كارخانىدىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەرنى تەمىنلەش" نامىدا بولۇپ، بۇنىڭ قانچىلىك ۋە قايسى دائىرىدە "تەمىنلىنىدىغانلىغى" چۈشىنىشلىك...

كەپىنىڭگە چىقىپ ماڭاي، دەپ تۇرۇشۇمغا تۇساتتىنلا بىرسىنىڭ:

— توختاپ تۇرىڭا! بۇ ياغاچلارنى نەگە ئېلىپ ماڭدىڭىز؟ — دىگەن تەلەپچان لېكىن يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئاچچىغىم كەلگەن ھالدا يېنىمغا لاپ قىلىپ قارىدىم. چۈنكى ئۇزۇندىن بېرى ھېچكىم بىزگە مۇنداق سوئاللارنى بېرىپ باقمىغان ۋە بەرگۈچىلەرمۇ ئىدارىمىزدە ئۇزۇن تۇرالمىغان ئىدى.

بۇ سوئالنى بەرگۈچى ئىگىز، گەۋدىلىك، قاتاڭغۇر، كوزلىرى ئىچكىرى، قوشۇمىسى تۈرۈلگەن، قىسقىسى، سۇرلۇك كورۇنۇشلۇك، ئۇستىدە ئادەتتىكى سۇر رەڭ خادانى شىم-چاپان، بېشى بولسا كوزگە ئىلغۇچىلىگىمۇ يوق كونىرىغان بىر شەپكە بىلەن زىنىنەتلەنگەن، قىرىق بەش ياشلار چامىسىدىكى كورۇمسىزلا بىر كىشى ئىدى.

— ئا بىر يەرگە! — دىدىم مەن ناھايىتى قوپاللىق بىلەن ۋە ئۇنى مەنسىتمىگەن ھالدا. — ھە، نىمە گەپ؟

— سىزدىن ماشىنىدىكىلەرنى نەگە ئېلىپ ماڭدىڭىز، — دەپ سوراۋاتىمەن، — دىدى ئۇ پېتىنىمۇ بۇزماستىن ۋە ئوزىگە ئىشىنىدىغان بىر خىل خاتىرجەملىك بىلەن. ئوغام ئورلەپ كەتتى:

— مەن ساڭا... — دىدىم بىردىنلا ئۇنى "سەن"لەپ، — سەن كىم؟ نىمە، بىلگۇڭ كېلىۋاتامدۇ؟ بۇنى ياغ زاۋۇدىغا بېرىپ ئورنىغا ياغ ئالىمىز، چۈنكى ئۇلارغا ياغاچ، بىزگە بولسا ياغ كېرەك، ئۇقتۇڭمۇ! بۇ ياغلار بىلەن ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى خاتىرجەم قىلىمىز، ئۇقتۇڭمۇ! ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇشى خاتىرجەم بولسا، ئىشلەپچىقىرىش ئالغا باسىدۇ، ئۇقتۇڭمۇ! بوش تاغار ئورە تۇرمايدۇ، ئۇقتۇڭمۇ!...

يېنىمدىكى شوپۇر ئاغزىمنى كاپلا قىلىپ ئېتىۋېلىپ، مۇنۇ گەپلەرنى ئەسكەرتمىگەن بولسا ئۇنى مۇشلىۋېتەرمىدىمىكىن ئەتىمالىم.

— ۋۇي مەرۇپكا، ئوزىڭىزنى بېسىۋېلىڭ! ئالدىڭىزدىكى كىشى ئىدارىمىزگە يېڭىدىن كەلگەن غىلاجىددىن شۇجى بولىدۇ، ئوزىڭىزنى بېسىۋېلىڭ!...

— ھە؟! — تۇيۇقسىز تىلىم تۇتۇلغاندەك بولۇپ قالدى، ھەر ھالدا ئۇ "شۇجى"دە، ئۇنىڭدا ھوقۇق بار. شۇڭا ھىساپلىشىپ، ھەر بىر قەدەمنى پۇختا باسقاندىلا، ئۇنداقلارغا تاقابىل تۇرغىلى بولىدۇ، مانا بۇ تاكتىكا...

— بۇ ئىشلار كارخانا رەھبەرلىك بەنزىسىنىڭ قارارىدىن ئوتكەنمۇ؟

— نەنىڭ قارارىكەن ئۇ؟ بۇ ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ قارارى... مۇنداق ئۇششاق-چۈششەك ئىشلارنىمۇ قارار قىلىپ ئولتۇرىدىغاندەك...

— ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ قارارىنى بۇزماقچى ئەمەسمەن، پەقەت ئۇ توغرا بولغاندىلا. لېكىن بىزنىڭ ئىگىلىگىمىز ھەرگىز كاپىتالىستىك ئىگىلىك ئەمەس، بەلكى دولەتنىڭ بىر تۇتاش پىلانلاپ، ئورۇنلاشتۇرۇپ، تەڭشەپ بېرىش يولى بىلەن باشقۇرۇلىدىغان سوتسيالىستىك ئىگىلىك. ئۇلار ياغاچقا مۇھتاج بولسا، پىلان كومىتېتىنى تاپسۇن.

كارخانىمىز ئۈچۈن ياغاچ جان بىلەن ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ ھودۇقۇپ ئېلىنغان بۇيرۇتمىلار قايسى ياغاچ بىلەن قىلىنىدۇ؟ ئۇنىڭسىزمۇ نۇرغۇن قۇرۇلۇشلار بىزگە قاراپ كەينىگە سۈرۈلۈپ كېتىۋاتىدۇ، ئىشچىلارنىڭ ياغ مەسىلىسىنىمۇ مۇۋاپىق يوللار بىلەن ھەل قىلىشقا بولىدىغۇ؟ ماشىنىنى قايتۇرۇڭ!

— سىز، سىز!...

ئۆزەممۇ سەزمىگەن ھالدا يەنە تىلىم بىردىنلا "سىز"گە بۇرالدى. نېمە دېيەلەيمەن، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى "سىياسەت" دېيىشكىمۇ، ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىلىك كارخانا ئادىمىنىڭ سۆزى دېيىشكىمۇ بولاتتى. نېمىلا بولمىسۇن شۇ كەمگىچە ئىدارىمىزگە كېلىپ-كېتىپ تۇرغانلار ئىچىدە بۇنىڭچىلىك قەتئىي ئادەمنى ئۇچراتمىغانمەن. شۇڭا ئىلاجىسىز تۇرۇپلا قالدىم. ئاڭغىچە ئۇ، ئەتراپقا ئولاشقان ئىشچىلارغا ئىللىق بىر كۈلۈپ قويۇپ:

— قېنى يولداشلار! ياغاچلارنى جايىغا تەقلىۋېتەيلى! — دېدى.

شوپۇر بىلەن ئىككىمىز ئەتىدىن بېرى ھەپىلىشىپ ئاران باسقان ياغاچلار ئىشچىلارنىڭ قىزغىن ھەركەتلىنىشى بىلەن بىر دەمدىلا سەرەمجانلاشتى. شوپۇرمۇ بىر ئۇلارغا ۋە بىر ماڭا قاراپ قويدى-دە، ماشىنىنى لاپاسقا ئېلىپ ماڭدى.

ناھايىتى تېز ۋە كۈتۈلمىگەن بۇ ئىشتىن جىملە ۋە ھاڭ-تاڭ بولغان ھالدا مەيداندا يالغۇز تۇرۇپلا قاپتىمەن. بىر ھازادا يۇمشاقىنا تونۇش ئالقان مۈرەمگە قويۇلغاندىلا، چوچۇپ ئارقامغا بۇرۇلدۇم. خاتىرجەم ھىجىيىپ، سىناق نەزىرى بىلەن ماڭا قاراپ تۇرغان ئەخمەت چاڭجاڭنى كوردۇم. ئۇنىڭ كۈلۈمسىرەپ قىسىلغان، ھاراقنى تولا ئىچىپ خالتىلاشقان قاپاقلىرىنىڭ ئارىسىدىكى ھەييار كوزلىرىدە،

بۈگۈن ئىمىشقىدۇ يىرتقۇچلارنىڭكىدەك بىر ۋەھىمىلىك ئوت چاقنايتتى. بۇ، ئۇنىڭ ئۆز پىلانىنىڭ قارشىلىققا ئۇچرىغىنىغا نىسبەتەن تەدبىر ئىزدەۋاتقان بىر شۇملۇقنىڭ ئالامىتى ئىدى.

— ھىم! غىلاجىدىن شۇجىنىڭ سوزلىرى بەكمۇ كۈچلۈك، خۇددى ئاتوم بومبىسىغا ئوخشايدۇ-ھە!؟ راستىنلا تەدبىرلىك، كۈچلۈك ئادەم! شۇنداقمۇ؟

ئۇ بىردىنلا مۇغەمبەر كۈلكىسى بىلەن ماڭا تىكىلگەندە، كۈلكە ئارىسىغا يوشۇرۇنغان زەھەرلىك كوزلىرى بىلەن ئۇچراشقان كوزلىرىم گوياكى تاشقا-تاش چېقىلغاندەك چاقناپ كەتتى. بەرداشلىق بېرەلمەستىن كوزۇمنى ئېلىپ قاچتىم. تېنىم بولسا شۈركىنەتتى.

— بىرىنچى قېتىمدىلا مات بولدۇڭمۇ بېلى بوش، مەن، نېمە بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر دىگىنىمنى قىلغان بولاتتىم، ئىككىلىنىۋاتىسەنغۇ دەيمەن تايىنلىق!

— چاڭجاڭ، سىز ئۇنداق... مېنى تېخىچىلا چۈشەنمەمسىز...

— بولدى! — دېدى ئۇ زەردە بىلەن قولىنى سىلكىپ. — ئۇگۇنلۈككە ئۇنىڭغا ئاتاپ زىياپەت تەييارلا! ئورنى سېنىڭ ئۆيۈڭ بولىدۇ! بۇنى پۈتۈن ئىشچىلار ئاڭلىشى كېرەك، ئۇقتۇڭمۇ! زىياپەتكە يەنە كىملەرنىڭ كېلىشىنى بىلىسەنغۇ؟

ئۇ، ئارىدا ھېچ ۋەقە ئوتمىگەندەك پېتىنىمۇ بۇزماستىن يەنە مونۇلارنى قوشۇمچە قىلدى:

— غىلاجىدىن ھەرقانچە چىڭ بولغاندىمۇ، ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ دۈكىنىدا ئېرىيدۇ. تاغنىڭ قېلىن مۇزلىرىمۇ ئېرىيدىغۇ؟

مەن ئەيمەنگەن ۋە غەمگە پاتقان ھالدا، تەكەببۇرلۇق بىلەن كىدىيىپ ئۇزاپ كېتىپ بارغان ئۇنىڭ دوغىلاق-سېمىز گەۋدىسىگە

تىكىلگىنىمچە قاراپ قالدىم.

3

"...ئۇنىڭ ئىسمىمۇ ئۆزىگە يارىشا نەقەدەر قاملاشمىغان-ھە! غىلاجىدىن، غىلاجىدىن..." — دەپ تەكرارلاپ كۈلگەن ئىدىم ئۇ ئىدارىمىزگە پەيدا بولۇپ كېلىپ-كېتىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ دەسلەۋىدە مەسخىرىلەپ كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئىدارىمىزگە غىلاجىدىنىنىڭ سايىسى چۈشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ توغرىلىق ھەر خىل گۇمانىي گەپ-سۆزلەر كۆچەيدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئىدارە رەھبەرلىكى بىلەن ئارىلاشماي، گەپ-سۆزسىزلا ئىشچىلارنىڭ ئارىسىنى ئارىلاپ يۈرۈشى ئارقىسىدا بەزىلەر ئۇنى: "ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن تەكشۈرگۈچىمىش" دېيىشسە، بەزىلەر: "يېقىندا بىزگە باشلىق بولىمىش" دېيىشەتتى، ئىش قىلىپ ھەر خىل پەرەز-گەپلەر كۆپ ئىدى.

مەن بۇ گەپلەرگە پىسەنت قىلمىغان ھالدا، ئۆزەمنى "خاتىرجەم" تۇتۇشقا تىرىشقان بولساممۇ، لېكىن، ئەمەلىيەتتە، خېلى دەككە-دۈككىگە چۈشتۈم. چۈنكى ئۇنى بايقاش، تومۇرىنى تۇتۇپ كۆرۈپ، مۇۋاپىق چارىلەرنى كۆرۈش...مەن سادىقلىق بىلەن ئەگەشكەن ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ ئىش ئۇسۇلى ئىدى، ھەر ھالدا مۇناسىۋەتلىك "يېقىنلىرىم"نى بۇ ئىشتىن ئاگاھلاندۇردۇم-دە، تېگىشلىك تەييارلىق چارىلىرىنى كۆرۈپ قويدۇق.

كارخانىمىز ئەسلىدە ياغاچ ھۈنەرۋەنلىرىنىڭ بىرلەشمە كوپىراتىۋى ئاساسىدا كېڭىيىپ، ھازىرقى كارخانا ھالىغا كەلگەن. كېيىنكى

چاغلاردا كارخانىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، زامانىۋى ماشىنا-ئۈسكۈنىلەشتۈرۈشنى يولغا قويۇش قارار قىلىنغان. شۇڭا كەسپىي سېخلارغا ئايرىپ رەسمىي زاۋۇت شەكلى قوللىنىلغان. كېيىن نىمشىقىدۇ ماشىنىلاشتۇرۇش ئېغىزدىكى قۇرۇق گەپ بولۇپ، كارخانىنىڭ ئىشلىرى يەنە شۇ كونا قېلىپتا قېلىۋەردى. ئىشچىلارنىڭ مەمۇرى مۇھاكىمە يىغىنلىرى، پارتىيە تۇرمۇشى، ۋاھاكازالار ھەققىدە گەپ ئېچىش ھاجەتسىز، يوق دېيەرلىك ئىدى. كۆپىنچە ئىشلار ئىشخانىدىلا، ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ خاھىشى ۋە مېنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشۇم بويىچىلا يۈرگۈزۈلەتتى. شۇڭا كارخانىدىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئۆزىنى خوجايىن دەپ تونۇماستىن، كىمگىدۇر يالىنىپ ئىشلەپ بەرگۈچىدەك ھېس قىلغاچقا، كارخانىنىڭ قىياپىتى خۇنۇك-سولغۇن ئىدى.

دۆلەت پىلانى ۋە باشقا ھەر خىل قۇرۇلۇشلارنىڭ ياغاچ بىلەن بولىدىغان ھەر خىل بۇيرۇتمىلىرى بۇنداق ئەھۋالدا راستىنلا كېچىكەتتى.

ئەخمەت چاڭجاڭغا ۋە ماڭا كېرىكىمۇ دەل ئەنە شۇ "كېچىكىش" ئىدى. چۈنكى، ئىش كېچىكسە، ئۇلار بىزگە تېخىمۇ يالۋۇراتتى، باغلىناتتى. دۆلەت كۆرسىتىپ بەرگەن بىزدىن ھالقىپ باشقا جاي، شەخسلەر بىلەن ئىش دوگوۋورلىشىش مۇمكىن بولمىغاچقا، ئۇلارغا بىزسىز قىيىن، ئۇلار ھامان بىزگە ئېگىلىشكە مەجبۇر ئىدى. بۇ ھال بىزنىڭ ھەممە ئىمتىيازلاردىن تولۇق پايدىلىنىشىمىزغا شارائىت بېرەتتى.

ئۇزۇندىن بېرى جەمئىيەتتە ئىدارىمىزگە نىسبەتەن: "مۆرەككەپ جاي"، "مۇستەقىل پادىشالىق" دىگەنگە ئوخشاش ھەر خىل باھالار ئۇچۇپ يۈرەتتى، مۇناسىۋەتلىك رەھبىرىي ئورگانلارمۇ نەچچە قېتىم

بۇ ئىشقا كوڭۇل بولگەندەك قىلىپ، تەكشۈرۈش خىزمەت گۇرۇپپىسى
ئەۋەتىپ كوردى، رەھبەرلىكنىمۇ ئالماشتۇرۇپ كوردى. ھېچ ئىش
چىقمىدى. بەزىلىرى تەكشۈرۈپ-تەكشۈرۈپ، ئاخىرىدا پايدا-
زىياننى دەڭسەپ كورۈپ، بىزنى توغرا دەپ بېكىتىپ كېتىشتى.
"پىرىنسىپ"تا چىڭ تۇرۇش دەپ بىز بىلەن كوچىلاشقۇچىلار ئاخىرى
ئۆزلىرى خاتالىق يۈكىنى دولىسىغا ئارتىپ قايتىشتى. كارخانىمىزدا
"ئۇسما كېتىپ، قاش قېلىۋەردى".

4

غىلاجىدىن شۇجىنىڭ كوپىنچە قوشۇمىسى تۈرۈلگەن، كۈلكىدىن
ئەسەرمۇ بولمىغان چىرايى نىمە دىگەن سۇرلۇك ۋە ھەيۋەت! لېكىن
بۇ كورۈنۈش مەن بىلەن ئەخمەت چاڭجاڭغىلا شۇنداق كورۈنسە
كېرەك. ئەمىلىيەتتە بولسا ئۇ ئىشچىلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلغاندا،
كىشىنى ھەيران قالدۇرارلىق دەرىجىدە مېھرىۋان، مۇلايىم ۋە خوش
پېئىل ئادەمگە ئايلىناتتى. ھەقىقەتەنمۇ ئۇ كېلىپ بىر-ئىككى ئاي
ئوتمەيلا كارخانىدا ئوزگىرىشلەر بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. ئەڭ
مۇھىمى كارخانىنى ئاساسي كۈچ قىلغان ئىشچىلار ئاممىسى بارا-
بارا ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئۇلاشقىلى تۇردى. ئىشچىلار ئارىسىدىكى بەزى
خەۋەرچىلىرىمىز كۈندىلىك بولۇۋاتقان ئىشلارنى يىپىدىن-يىڭنىسى-
گىچە يەتكۈزۈپ تۇراتتى. ئاڭلىساق ئۇ كارخانىنىڭ ئۇجۇر-بۇجۇر-
غىچە، ھەتتا ئەھمىيەتسىز بولغان ئائىلە-نىكا ئىشلىرىغىچە "تاتى-
لاشتۇرۇپ" يۈرۈپتۇ.

دەسلىۋىدە، ئىشچىلار ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىك نەزەر بىلەن، ئۇنىڭ-

دىن چەتلىشىپ سىر بەرمەي يۈرۈشتى.

—بۇ ئادەم بىزگە نىمانچىلا سۇركىلىپ يۈرۈيدۇ؟

—شۇنىمۇ بىلمەمسەن؟ يېڭىدىن شۇجى بولۇپ كەلگەن كىشىگە
ئادەم كېرەكتە. دەسلىۋىدە تارتىدۇ، ئۇلىنى چىڭدىۋالغاندىن كېيىن
تاشلايدۇ. بۇلارنىڭ نەزىرىدە بىز گويا بىر ھىسسىز كوتەكقۇ؟

—ئەھۋالدىن قارىغاندا بۇ خېلى چىڭ ئادەمدەك قىلىدۇ.

—ھىم، نى،نى چىڭ ئادەملەرنى كورگەنمىز، بۇمۇ...

غىلاجىدىن شۇجى يانلىرىدىن يىراقلاشقاندىن كېيىنلا ئەنە شۇن-
داق پاراڭلارنى قىلىپ كوتۇلدىشاتتى.

بىر كۈنى ئاتمىش بەش ياشلار چامىسىدىكى پىشقەدەم ئۇستا
ئوسمان ئاكا بىلەن قىزىقارلىق بىر سوھبەت بولۇپ ئوتۇپتۇ:

—تاغا،—دەپتۇ ئۇ ئوسمان ئاكىنىڭ قولىدىكى رەندىنى ئېلىپ
ۋە خۇددى كونا ياغاچچىلاردەك بىر ئەپچىل رەندە سېلىپ تۇرۇپ،—
نەچچە ياشقا كىردىڭىز؟

—ئاتمىش بەشكە.

—ئائىلىدە نەچچە جان بار؟

—مېنىڭ بىلەن ئون بىر.

—ھەممىسى ئىشلەمدۇ؟

—يوقسۇ، يالغۇزلا مەن، قالغىنى بىكار يەيدۇ.

—نىمىشقا؟ سىزدىن باشقىلىرى كىچىكمۇ-يا؟

—ياق، ئىشقا ياراملىقلىرىدىن ئالتىسى تەييار. بىراق ئىش
يوقتە.

—ھوي، نىمە ئۈچۈن؟ باللارغا ئوز ھۈنىرىڭىزنى ئۈگەتسىڭىز،
ئۇلار مۇشۇ كارخانىدا ئىشلىسە، ئىش دىگەن شۇ ئەمەسمۇ؟

—ئۇزلىرى بالدۇرراق كەلگەن بولسىلا بوپتىكەن، مۇنچىلىك ئاتلىق گەپ بولسىمۇ ئاڭلاپ تۇرىدىكەنمىز. لېكىن بۇ ناھايىتى تەس ئىش.

—قانداق تەس بولىدۇ؟ يا...

—چۈنكى بىزدە ياغ ئاز.

—نىمە ياغ ئاز؟!—گەپكە چۈشەنمىگەن غىلاجىدىن ھەيران قاپتۇ.

—ھە، ياغ ئاز، مەسلەن ئېيتسام، ياغلايدىغانغا...

—ئەسۋاپ، سايمانلارنىمۇ؟

بىردىنلا سىخ ئىچىدە شاڭخو-كۈلكە كوتىرىلىدۇ. ئىشچىلار ئۇسمان ئاكىنىڭ تازا باپلاپ جاۋاپ بىرىۋاتقانلىغىدىن مەمنۇن بولۇشۇپ، غىلاجىدىننى شاڭخو قىلىشىدۇ. ئۇ بۇنىڭغا قىلچە رەنجىمەيدۇ.

—ياقا،—دەيدۇ بوۋاي تەنە چاقچىقىنى داۋاملاشتۇرۇپ ۋە گېلىغا "ياققىدە" بىرنى ئۇرىدۇ-دە،—مانا مەيەرنى،—دەيدۇ.

ئاشۇنداق زېرىكمەي-تېرىكمەي ئارىلىشىپ يۈرۈپ ئاخىرى كارخانىنىڭ ئومۇمى ئەھۋالىدىن بىرقەدەر خەۋەردار بولىدۇ.

ئۇ، كارخانىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ياخشى تەشكىللەنمىگەنلىگىنى، سىياسى خىزمەت ياخشى يولغا قويۇلمىغانلىغىنى، ئىگىلىكنى باشقۇرۇشتا سىرلىق مەسىلىلەر...نىڭ ھەقىقەتەنمۇ مەۋجۇتلۇغىنى مولچەرلىگەندىن كېيىن، بۇ يەرنىڭ ئىشلىرىنى ياخشىلاشنىڭ ئۆزى ئۈچۈن قانچىلىك ئېغىر توختايدىغانلىغىنى ھىس قىلىدۇ.

5

ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۇيۇشتۇرۇلغان زىياپەت بىكارغا كەتتى.

بۈگۈن كۈندۈزى ئىشچىلار ئارىسىدا غىلاجىدىن شۈجىنى كەچلىك زىياپەتكە چاقىرغانلىغىمىزنى مەنىلىك ھالدا داۋراڭ قىلىنۋەتكەندىن كېيىن ئۇنى ئىزدەپ ياتىقىغا كىرگىنىمدە، يېڭىلا سېخلاردىن قايتىپ كېلىپ تۇرغان ئىكەن. كىرىشىمگىلا، ناھايىتى ئۇچۇق چىراي قارشى ئالدى.

—كېلىڭ، كېلىڭ يولداش مەرۇپ، قېنى مەيەرگە.—ئۇ ماڭا ئالاھىدە بەندىلىك ئەپكىلىپ قويۇپ بەردى ۋە سوزىنى داۋاملاشتۇردى.—خىزمەتلەر توغرىلىق سوزلىشىش ئۈچۈن مەنمۇ سىزنى بىر ئىزدىمەكچى بولۇپ يۈرەتتىم.—ئۇ ماڭا تاماكا سۇندى. تاماكىنى شوراۋېتىپ ئۇنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشىغا ھەر بىر ھەركەتلىرىگىچىلىك چوڭقۇر زەڭ قويدۇم. ماڭا مۇناسىۋەت قىلىۋاتقاندا ئۇنىڭدا "شۈجىلىق"نىڭ بىرەر پۇرىغىمۇ سېزىلمەيتتى. كىرىش مەقسىدىم، بۇ ئادەمگە قارىتا قورۇۋاتقان توزاقلىرىم ئۆزەمگە ئايان بولغاچقا، بىردىنلا تېنىم قورۇنۇپ، ئومسىلا بولۇپ كەتتىم. دەرھال كوز ئالدىمدا ئەخمەت چاڭجاڭ پەيدا بولدى: "ئىككىسىدىن قايسىسى توزۇك؟ بۇ ئادەم ھەر ھالدا ساپ دىلدەك قىلىدۇ، لېكىن بىزنىڭ چاڭجاڭ قورقۇنچلۇق، ھەر جەھەتتىن بىڭسىسى بار ئادەم."

—يولداش مەرۇپ،—دىدى ئۇ يېقىملىق كۈلۈمسىرىگەن ھالدا،—سىزنى ئەسلىدە ياغاچچى ئۇستىلىقتىن ئوسۇپ چىققان دەيدۇ، راستمۇ؟

"بۇ سوئال نىمە ئۈچۈن بېرىلدى، بۇ مېنى سىناش ياكى ئېنىقلاپ بېقىش ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟" بىردىنلا ھوشيارلىنىپ:

—ھەئە، شۇنداق،—دىدىم-دە گەپنى باشقا ياققا بۇرىماقچى بولدۇم.

—غىلاجىدىن شۇجى، سىز كەلگىلى ئىككى ئايدىن ئاشتى، بىرەر قېتىممۇ ئەھۋاللىشالمىدۇق. كەچتە بىزنىڭ ئۆيگە مەرھەمەت، ئەخمەت چاڭجاڭمۇ شۇ يەردە. سىردىشىۋالساق، بۇ كېيىنكى خىزمەتتىكى ئىتتىپاقلىققا پايدىلىق...

—زىياپەتمۇ؟ —دەپ توپ-توغرىلا سورىدى ئۇ كۈلۈپ قويۇپ، —ئۇنى كېيىنچە ئىشچىلار بىلەن بىرلىكتە تۇرۇپ يېسەك قانداق؟ ھازىر كارخانىنىڭ ئىشلىرى تولىمۇ چۇۋالچاق، مېنىڭچە كەچتە بارلىق پارتىيە ئەزالىرى بىلەن بىر قېتىم يىغىن ئېچىۋالساق، ئۇزۇندىن بېرى مۇنداق يىغىنلار ئېچىلمىغاندەك، ئەمدى ئۇيغىنىپ، مەملىكىتىمىز بويىچە قوزغىتىلغان ئېلىمىزنى تۆتتە زامانىۋىلاشتۇرۇش زور ئېقىمىغا قوشۇلمىساق بولماس. چاڭجاڭغا ئېيتىسىڭىز، ھەر ئىككىڭلارمۇ پارتىيىلىك رەھبىري كادىرلارغۇ، بولامدۇ؟

مەن قىستاپ تەلەپ قىلىپ تۇرىۋالدىم. ئاخىردا ئۇ بىرئاز ئويلىدى-دە، كەسكىن قىلىپ:

—يولداش مەرۇپ، مەن سىزنى ئوقۇمۇشلۇق ئادەم دەپ بىلگەن ئىدىم. بىراق... سىز ئۇچۇن ئېغىر كەلسىمۇ ئېيتاي، مەن قاتنىشالمايمەن، يىغىن ئېچىلىدۇ. قاتنىشىش مەسىلىسىنى ئويلاپ كورۈڭ!

مۇشۇ پەيتتە "زىياپەت"نىڭ تەقدىرىگە قىزىققان بىرقانچە كوزقۇلاقلارنىڭ ئىشىك سىرتىدا گەپ تىڭلاپ-ماراپ تۇرغانلىغى ئېنىق ئىدى، مەن ئىشخانىدىن سالپىيىپ چىقىۋاتقىنىمدا، ماڭا ئەزەلدىن ئۆچ بىرقانچىسىنىڭ مېنى مەسخىرە قىلىپ كۈلۈشۈپ قويۇپ كېتىشىۋاتقانلىغىغا كوزۇم چۈشۈپ ئەرۋاھىم ئۇچتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ كۈلۈشىدە "تەخسەڭ چېقىلدىغۇ!" دىگەن مەنە بار ئىدى.

6

"ئۇ ھەرقانچە چىڭ بولغاندىمۇ ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ دۈكىنىدا ئېرىيدۇ، تاغنىڭ قېلىن مۇزلىرىمۇ ئېرىيدىغۇ؟..."

مۇشۇ سوزلەرنى كورەڭلىك بىلەن ئېيتقۇچى، ئوزىگە قاتتىق ئىشەنگەن، ئوز مەقسەتلىرىگە قارشى بولغان ھەرقانداق توسالغۇنى ئالدىدىن نېرى قىلىشتا ۋاستە تاللاپ تۇرماستىنلا، خالىغان قولايلىقلاردىن پايدىلىنىش سەنئىتىنى پۇختا ئىگەللىگەن، نەزىرىمدە "يىقىلماس گىگانت"، "قۇدرەتلىك تۆۋرۈگىم" دەپ ئىشەنگەن ئەخمەت چاڭجاڭ غىلاجىدىن شۇجى كېلىپ بەشىنچى ئايغا قەدەم قويغاندا بارغانسېرى جۇدىگىلى تۇردى. توق-سېمىز، پاقىراپ تۇرىدىغان يۈزلىرى ئەمدى سولاشقان ئالمىدەك خۇنۇك، چېھرىسىدىكى مەنمەنلىك-شاتلىقنىڭ ئورنىنى ئەمدى قانداقتۇ ئازاپ-ھەسرەت ئىگەللىگەن. ئۇ تېخىمۇ كوپ ئېچىدىغان ۋە چېكىدىغان بولۇپ قالغاچقا، قاپاقلىرى تېخىمۇ ئىششىپ خالتىلاشقان ئىدى. گەرچە ئوزىنى ھەرقانچە خاتىرجەم تۇتۇشقا تىرىشىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھەسەتخور، بىسەرەمجانلىغى بىر بىرىدىن چېنىپ تۇراتتى. چىدىماق تەستە، مەدىنىيەت ئىنقىلاۋىدىن تارتىپ ئون بەش يىل باشقۇرغان بۇ كارخانا ئۇنىڭ خۇسۇسى ئىگىلىگىدەكلا بولۇپ قالغان ئەمەسمۇ؟ ئوزى بەگ-ئوزى خان، نىمە قىلىمەن دىسە ئىختىيار... ئەمدى "غىلاجىدىن" ئىسىملىك ئەرزىمەس بىر ئادەم كېلىپ ئۇنىڭ ئاستىغا سۇ قۇيۇشقا جۇرئەت قىلىۋاتىدۇ. ئۇ بۇنىڭغا قانداقمۇ چىداپ سۈكۈت قىلىپ تۇرالىسۇن.

ئەخمەت چاڭجاڭمۇ جىم ياتمىغان ئىدى. مېنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىشچىلار بىلەن بولۇۋاتقان قويۇق مۇناسىۋىتىگە ھەر خىل يوللار ئارقىلىق توساق سېلىشقا ئۇرۇنۇپ كوردى. لېكىن بۇدا ئۇنىڭ ھەممە ئۇرۇنۇشلىرى نەتىجىسىز بولۇۋاتاتتى.

غىلاجىدىن شۇجى ئۇ كۇنى زىياپەتنى بىر تىيىن قىلىپ، يىغىننى ئېچىشقا مۇۋەپپەق بولدى. بۇ ئىشنى مەن ئەخمەت چاڭجاڭغا يەتكۇز-گىنىمدە، ئۇ ئېغىر بىر خۇرسىنىپ قويدى-دە:

—ئۇ يامان يەردىن تۇتۇپتۇ. قاتناشماي بولمايدۇ، بولمىسا بىز پاسسىپ ئورۇنغا چۇشۇپ قالىمىز، — دېدى.

شۇ كۇندىكى يىغىندا، كارخانا پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ئۇزۇلۇپ قالغان پارتىيە تۇرمۇشى ئەسلىگە كەلتۇرۇلدى. ئاندىن مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىغا دائىر تېخىچە قول تەگمىگەن مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، قىيىنچىلىقى بار ئىشچىلار ئائىلىسىگە ياردەم بېرىش، كارخانىدىكى ئىشچىلارنىڭ خوجايىنلىق روھىنى جارى قىلدۇرۇش، كارخانىنىڭ ئۇسكۇنە-سايمانلىرىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش، ئېلېكترلەش-تۇرۇش، تېزدىن ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنى قاراپ چىقىش، ئىش كۇتۇپ تۇرغۇچىلارنى ياشانغانلارنىڭ ئورنىغا سەپلەش، تېخنىكا كۇرسلىرىغا ياشلارنى تەشكىللەش... قاتارلىق ناھايىتى مۇھىم ۋە زورۇر بولغان پىلان-تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇلاردىن مۇھىم بولغان بىرقانچىسىنى شۇ يەردىلا قارارلاشتۇردى. ئۇ ئاخىرىدا بۇ ئىشلارغا توسالغۇلۇق قىلغۇچى كۇچلەرنىڭ يىمىرىپ تاشلىنىدىغانلىقىنى كەسكىن ئەسكەرتتى، بولۇپمۇ ئىقتىسادىي ئىشلارنى ئالاھىدە پۇراتتى...

ئەخمەت چاڭجاڭ بىلەن ئىككىمىز شۇ كۇنى قوقاسقا دەسسەپ

ئولتۇرۇپ يىغىننى ئاران تۇگەتتۇق. ئەكسىچە ئون ئىككىدىن ئارتۇق پارتىيە ئەزاسىنىڭ قەلبى شاتلىنىپ، چېھرىسىدە ئاجايىپ پارلاق بىر بەخت نۇرى چاقناپ كېتىشتى.

7

قاش قارىيىپ، ئاسماندا يۇلتۇزلار كورۇنۇشكە باشلىغان چاغ. باھار شامىلى دەرىزىنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئەمدىلەتىن يېشىلىشكە باشلىغان سوگەت شاخلىرىنى مەيىنغىنا ئىغاڭلاتماقتا، ناھايىتى پۇزۇر ياسالغان ئويۇمنىڭ نەپىس ئېپەكتىن ئىشلەنگەن دەرىزە پەردىلىرىنى ئىككى تەرەپكە پات-پات قايرىپ تۇرماقتا.

مەن دەل دەرىزە تۇۋىدە ھىساۋات خاتىرەمنى ۋاراقلاپ ئولتۇ-راتتىم. بېشىم زىڭىلداپ ئاغرىماقتا ئىدى: "بۇ غىلاجىدىن دىگەن ئەجەپ يامان يەرگە ئېسىلدا، سالجى ئىكەنغۇ بۇ، سالجى، ھىم، ئەخمەت چاڭجاڭمۇ بىر تىيىن بولۇپ قالامدۇ، قانداق؟ مۇھىمى...: ئەنە شۇنداق ۋەھىمىلىك خىياللاردىن باش كوتىرەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم. گەپ ئاشۇ "مۇھىم"غا بېرىپ تاقالغاندا، نېرىسىنى تەسەۋۇر قىلىشقا قورقاتتىم. "يامان ياماندىن قورقار، كەتمەن ساماندىن" دىگەندەك، ھازىر ئەخمەت چاڭجاڭنىڭمۇ دىمى ئىچىگە چۇشۇپ كەتتى، راستىنلا ئۇ ئەگەر ئورۇلۇپ كەتسە، مېنىڭمۇ تۇگەشكىنىم شۇ.

ئايىلىممۇ چىنە-قاچىلارنى تازىلاپ-يۇغۇشتۇرۇۋەتتى-دە، ماڭا ئەندىكىپ قاراپ قويۇپ، باللارنى بېسىقتۇرۇش ئۇچۇن نېرىقى ئويگە چىقىپ كەتتى. ئاتمىش ۋاتلىق لامپۇچكا سەرەمجانلىقى بىلەن

شەھەر بويىچە داڭ چىقارغان چوغدەك زىننەتلىنىۋېتىلگەن بۇ ئۆيىنىڭ بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىغىچىلىك يورۇتۇپ تۇراتتى. شۇ ئەسنادا بىردىنلا ئىشىك ئېچىلدى-دە، خۇددى مېنىڭ خىياللىرىمنى بىلگەندەك، كۆزلىرىدە گويا قامالدا قالغان يىرتقۇچنىڭ قۇترىشىنى ئەسلىتىدىغان ئەلەملىك ئوتلار چاقنىغان، چىرايى جىددىيلىشىپ كەتكەن ئەخمەت چاڭجاڭ كىرىپ كەلدى. مەن ئۆرە-تۆپە بولغان ھالدا ئۇنى سافاغا تەكلىپ قىلدىم. ئۇنىڭغا بىر تال تاماكا سۇندۇم-دە، ئۇنچۇقماستىن تىكىلىپ تۇردۇم.

—مەرۇپ،—دېدى ئۇ بىر ھازادىن كېيىن ماڭا گويا ئۇدۇلدىن سىنىماقچى بولغاندەك قاراپ،—ھازىرقى ئىشلارغا قانداق قارايسەن؟

—...

مەن دەرھال جاۋاپ بېرەلمىدىم، راست گەپنى ئېيتاي دېسەم، چاڭجاڭنىڭ كۆڭلىنى ئايايمەن. يالغان سۆزلەي دېسەم غىلاجىدىنىنىڭ ئۇستۇنلۇكتە تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئۆزىمۇ سېزىپ تۇرۇپتۇ. خىيالىمنى بىلگەندەك يەنە ئۆزى سۆزلىدى.

—ئۇ ئۆز ئىشىنىڭ غەلىبە قىلىشىغا قاتتىق ئىشىنىدۇ. ئارتۇق يېرى شۇ يەردە، شۇنداقمۇ؟

—شۇنداق چاڭجاڭ!...

—يەنىچۇ، يەنە قانداق ئارتۇقچىلىقى بار؟

—...

—دوت!—دېدى ئۇ بىردىنلا تېرىككەن ھالدا ۋە مەسخىرە ئارىلاش ئاچچىققىنا كۈلۈپ.—ھەر ئىككىمىز دوتلۇق قىلىۋاتىمىز، بىلىپ قوي، ئۇنىڭ بىزدىن ئارتۇقلۇق قىلىۋاتقان مۇھىم يېرى— ئۇ، ئۆز نەپسىنى كۆزلىمەيدۇ. ئەڭ غۇربەتچىلىك تۇرمۇشقىمۇ چىدامىلىق-

سەۋرچان، شۇڭا بىزنىڭ ئۇنى ئۆز تەرىپىمىزگە تارتىش ئۈچۈن قىلغان بارلىق چارىلىرىمىز بەربات بولۇپ، ئۇ، كىشىلەر نەزىرىدە ساپ دىل ئادەم بولۇپ مەيدانغا چىقىشقا مۇۋەپپەق بولدى.

—توغرا، توغرا ئېيتتىڭىز،—دېدىم مەن ھېچبىر قولاشمىغان ھالدا.

—سەن ئەقلىڭنى تازا ئىشلەتمەيسەن، مېنىڭ سايەمگە ئوخشاي-سەن، ئەگەر شۇنداق بولمىغىنىڭدا ئىدى، ئۇنى ئاللىقاچان چارىسىز قالدۇراتتۇق.

—مەندە نىمە گۇنا بار دەيسىز؟ ئەزەلدىن سىزگە سادىقمەنغۇ؟!

—شۇنداق، سادىق بولۇپ كېلىۋاتىسەن، لېكىن سايەم بولۇپ كېلىۋاتىسەن. مېنىڭ يېقىلىشىم بىلەن سەنمۇ تۈگەيسەن، شۇڭا مېنىڭ يېقىلماسلىقىمنى ئارزۇ قىلامسەن؟

ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى راست ئىدى. ئۇنىڭ ئىچى تار، مەن-مەنچى، قىتىغىر مىجەزى مېنىڭ مۇستەقىل ئىشلىشىمنى ھامان چەكلەپ تۇراتتى.

—ئارزۇ قىلمامدىغان، سىز مېنىڭ ئاتامسىز چاڭجاڭ.

—ئانداق بولسا، بۇ گەپنى ناھايىتى خۇپىيانە تۇت! قارا، ئۇ ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ يەردىن كېتىدۇ. سەن چاڭجاڭ بولىسەن، مەن بولسام شۇجى. بۇنى پات ئارىدا كۆرىسەن.

ھەيران قالغانلىقىمدىن ئاغزىم ئېچىلىپلا قالدى. ئۇنىڭدىن ھەرقانداق ئىشنى كۈتۈش مۇمكىن، چۈنكى ئۇنىڭ بۇ خىل ماھارىتى تالاي قېتىم ئىسپاتلانغان. لېكىن غىلاجىدىنىدەك تەدبىرلىك، ئىرادىلىك ئادەمنى قانداقمۇ يوتكىيەلىسۇن. چۈنكى ئۇنىڭ ئابرويى كارخانىدىلا ئەمەس، ھەتتا ۋىلايەتكىمۇ داڭ چىقاردى. باشقىلار

ئۇنى قوللاۋاتسا، ماختاۋاتسا، ھەي، بۇ بىر خىل خام خىيالغۇ.

ھىلىگەر، تۈيغۇن باشلىغىم ئويلىغانلىرىمنى تۈيۈپ قالدى بولغاي ئەتىمالىم، ئۇ دېدى:

— سەن ئىشىنەلمەيۋاتىسەن-ھە!؟ قاراپ تۇر، چوقۇم شۇنىداق بولىدۇ. مەن ئۇنىڭغا يۇمشاق-قاتتىق ۋاستىلەر ئارقىلىق يۈزمۇ-يۈز تاقابىل تۇرالمايدىغانلىقىمنى چۈشەنگەندىن كېيىن، باشقا بىر يولنى يەنى ھىلىقى ئىشەنچىمىزگە تايىنىپ، بۇ يەردىن يوتكىتىشتىن ئىبارەت چارىنى تاللىۋالدىم. ئىش پۈتتى. باشلىق بۇ ئىشنى ئاللىقاچان توغرىلاپ بولدى. ئۇ چوقۇم كېتىدۇ، شۇنىڭغىچە...

مەن ھۇشيارلاندىم. "ۋاي ھىلىگەر-قاقۋاش، ئۇزۇندىن بېرى ئۇنىڭ بىلەن ئوچۇق-ئاشكارا قارشىلاشماي، جىمجىت ھالدا بېشىڭنى ئىچىڭگە تىقىپ يۈرۈشىڭدە بىر گەپ بار ئىكەن-دە..." دېگەنلەرنى كوڭلۈمدىن كەچۈردۈم.

— ئەگەر بۇ پىلانىڭىز ئەمەلگە ئاشسا نىمە دېگەن ياخشى بولاتتى-ھە!

— چوقۇم، خوشال بولامسەن؟

— قىزىقكەنسىز، نىمىشقا خوشال بولمايدىكەنمەن؟

— ئانداق بولسا، — ئۇ بىردىنلا ئاۋازىنى پەسلەتتى، — ئۇ كېتىپ بولغىچە ئىرادەڭنى بوشاشتۇرما، مادارا قىلىپ تۇرايلى، ئۆزەڭ بىلىسەن، بىزنىڭ ئەجەللىك يېرىمىز ھىلىقى قولغا ئېلىنغان تۇرەخمەت ۋە ئۇنىڭغا ئارتىلغان سەككىز مىڭ يۈەن قىممەتتىدىكى ئىقتىسادىي ئىشلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بۇنى بىر سەن ۋە بىر مەن بىلىمەن. بۇ ئىشلار ئۆز ۋاقتىدا سېنى ۋە مېنى بەختلىك قىلغان. ئۆزەڭ چۈشىنىسەن، دۇنيادا دوست-يارانسىز ئىش قىلىش قىيىن. بۇنىڭ

ئۇچۇنمۇ پۇل كېرەك. ئاشۇ پۇللارنىڭ بىر قىسمىنى دوست-يار تۇتۇش ئۇچۇن ئىشلەتتۇق. مانا ئەمدى شۇ دوست-يارەنلەر بېشىمىزغا خەۋپ سالغاندا، قول قىلىچ بولۇپ ياردەم كورسىتىپ تۇرۇپتۇ. ھەممىمىز ئىنسانمىز، ھەممىمىزدە گال-نەپس بار. ئادەم بۇنىڭسىز قانداق ھايات كەچۈرەلىسۇن ئۇكام، — ئۇ تاماكىنى قاتتىق بىر شورىۋالدى-دە، سوزىنىڭ ئاخىرىسىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۇكام، ھازىر غىلاجىدىن ئىقتىسادىي ئىشلارنى ئېنىقلاش بانىسى بىلەن كانىيىمىزغىلا ئېسىلدى. بۇ ئارقىلىق بىزنى تېپىپ تاشلاپ، كارخانىدا ئوزى يالغۇز ھوكۇم سۇرمەكچى بولۇۋاتىدۇ. ئىشچىلارمۇ: "تۇرەخمەت ناھەق كېتىپ قالدى، ئۇنىڭ قولغا ئېلىنىشىدا گۇمان بار" دېگەن ئىنكاسلارنى قىلىپ يۈرگۈدەك. بۇ ئىش چىڭ يېرىگە چىقىپ قايتىدىن تەكشۈرۈلمەكچى. لېكىن سەنلا چىڭ تۇرالىساڭ، ھېچقانداق خەۋپ يوق، قانداق، چىڭ تۇرالامسەن؟

گەرچە بۇ گەپلەردىن يۈرىگىمدە ئاللىقانداق دەھشەتلىك ۋەھىمىلەر پەيدا بولۇپ، ۋىجدان ئەگلىگىدە تاسقىلىۋاتقان بولسامۇ، لېكىن ئۆزەمنىڭ ھاياتىمنىڭ بۇ ئىشقا ئاجرالماس بولۇپ باغلىنىپ كەتكەنلىكىنى ئويلاپ يەتتىم-دە، ئۇنىڭغا ھېسسىز ئىتقا ئوخشاش ساداقەت بىلدۈرۈپ ماقۇللۇق ۋەدەمنى بەردىم.

8

غىلاجىدىن شۇجى مېنىڭ ئويۇمغىمۇ ئەمدى تارتىنماستىن پات-پات كىرىپ تۇرىدىغان، باللىرىمنى كورگەندە يات كورمەي باش-كوزلىرىنى سىلاپ ئەركىلىتىدىغان بولدى. مەن دەل ئاشۇ ئىشلار-

دىن قورقاتتىم، چۈنكى ئۇنىڭ بۇ خىل مۇئامىلىلىرى مېنىڭدىن سىر
ئېلىشنىڭ تەدبىرىمۇ ياكى راستىنلا بىر ساپ نىيەتلىك كوممۇنىستنىڭ
ئاممىۋى خىزمەت ئۇسلۇبىمۇ؟ مېنىڭچە ئۇنىڭدا ھەر ئىككىلا مەقسەت
مەۋجۇتتەك ئىدى. لېكىن ھەر ھالدا ئۇ بۇلارنى بىرەر شەخسى غەرەز،
شەخسى نەپ ئېلىش نىيىتىدە ئەمەس، بەلكى خىزمەت ئېھتىياجى تۈپەيـ
لىدىن قىلىۋاتاتتى. قىلغاندىمۇ قانداقتۇ بىر خىل ھىلىگەرلىك ياكى پو-
پوزا بىلەن ئەمەس، ئوچۇق-تۈز كوڭۇللۇك بىلەن قىلاتتى. مەن
بەزىدە ئۇنىڭ ئاشۇنداق غەرەزسىزلا، كىشىنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە قايىل
قىلىپ تارتىپ تۇرىدىغان خىسلىتىگە قاراپ ئېرىپ ئۆزەمنى يوقىتىپ
قويغىلى، ھەممىنى بىر يولىلا سۆزلەپ، ئىچ-ئىچىمنى كويدۇرۇپ
خاراپ قىلىپ كېتىپ بارغان ۋىجدان ئازاۋىنى بىراقلا تۈگىتىش
خىيالىغىمۇ كېلىپ قالاتتىم. كەينىدىنلا ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ دىۋىنىڭـ
كىدەك دەھشەتلىك، خۇنۇك سايىسى كۆز ئالدىمدا پەيدا بولاتتى-
دە، ”ئىككى پۇتۇڭنى بىر ئوتۇككە تىقىۋېتىمەن!“ دېگەن قورقۇنچـ
لۇق خىتاپلىرى مىڭەمدە چاقماقلارنى چاقاتتى. ”راستىنلا ئۆزەممۇ
ئامان قالمايمەن!“ مانا بۇ پىكىر مېنى ئارقامغا قايتۇراتتى. ئۇنىڭ
ئۇستىگە ئەخمەت چاڭجاڭمۇ مېنىڭ بۇ ھالىمنى بايقاپ تۇرغاندەك
پات-پاتلا ماڭا ”ماغدىر دورىسى“ بېرىپ تۇرىدىغان بولۇۋالدى.
بىر يەكشەنبە كۈنى غىلاجىدىن شۇجى ئۇشتۇمتۇت قېشىمدا پەيدا
بولۇپ قالدى-دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:
—ھازىر جىگدە چېچەكلىگەن ۋاقىت، قىرغاۋۇل ئوۋلاشنىڭ
ياخشى پەيتى. ئاڭلىسام ئوۋغا ناھايىتىمۇ ھەۋەسكاركەنسىز، مەنمۇ
كىچىكىمدىن بۇ ئىشقا ئامراق. ئوۋلاپ كەلمەيمىزمۇ؟ موتوتسىكلىتـ
ڭىز ساقمۇ؟—دەپ سوراپ قالدى.

نىمە دېيەلەيسەن؟ ئۆزەمنى قاچۇرۇپ، ئۇنى تېخىمۇ گۇمانلاندـ
دۇرۇپ قويماسلىقىم ئۈچۈن ماقۇل بولدۇم. ئىككىمىز ئىككى ئوۋ
مىلتىقىنى ئوقلىرى بىلەن تەييارلاپ، ئوزاقى يېڭى سېتىۋالغان
موتوتسىكلىتىمگە مىنگىشىپ شەھەردىن 10 — 15 كىلومېتىر نېرىدىكى
جاڭگاللىققا قاراپ كېتىشتۇق.
كېچە ياققان يامغۇردىن كېيىن ھاۋا ئېچىلىپ كەتكەن، ئاسماندا
بىرئاز بۇلۇتمۇ يوق، پاقىراپ نۇر چېچىۋاتقان قۇياش، يامغۇردا
يۇيۇلۇپ تازىلانغان دەل-دەرەخ، گىيالارنىڭ يوپۇرماقلىرى زۇمرەتـ
تەك يالتىرايتتى. سەھەرلىك نەپىس پارلار سوزۇلۇپ، ئەتراپنى
مىزىلدەك خۇش ھاۋا قاپلاپ كەتكەن ئىدى. نەدىندۇر ئورمانلار
ئارىسىدىن كاككۇكلار، ھەر خىل قۇشلار يېقىملىق تىللىرى بىلەن
بۇ ھايات بەخش كۈنگە مەدھىيە ئوقۇماقتا ئىدى.
ئوۋلىرىمىز ناھايىتى كوڭۇللۇك ۋە غەلىبىلىك بولدى. غىلاجىدىن
شۇجى بىر يولى ئالتە دانە قىرغاۋۇل ئېتىۋالدى. مەنمۇ قۇرۇق
قالمىدىم. ئۈچ قىرغاۋۇل، ئىككى توشقان ئېتىۋالدىم. ئوۋ شۇنداق
كوڭۇللۇك بولدىكى، غىلاجىدىن شۇجىنىڭ قىرغاۋۇلنى كورگەندە،
پۇتۇن جان-جەھلى بىلەن ئومىلەپ يۇرۇپ قارىغا ئېلىشلىرى، ئېتىـ
ۋالغاندىن كېيىن ئوق تەككەن ئولجىلىرىنى تېپىۋېلىش ئۈچۈن
خوشاللىق بىلەن بالىلارچە يۇگرەپ يۇرۇپ ئىزدەشلىرى ئاجايىپ
قىزىقارلىق ئىدى. بۇ توك ۋە سىرلىق ئادەم ئەمدىلىكتە نىمانچە
ئاددى ۋە سەممىمى-ھە!؟
شۇ كۈنى ئارىمىزدا ھېچقانداق تۈگۈن يوقتەك، شۇنداق يېقىنـ
چىلىق پەيدا بولدىكى، قويۇۋېرىڭ، مەن شۇ كۈنى ئۇنى چىن
دىلىمدىن ھورمەتلەپ قالدىم.

جاڭگالنىڭ يېنىدىن سوزۇلۇپ، ئۇزاقلارغا قاراپ ئېقىپ كېتىۋات-
قان ئەزىم دەريانىڭ بويىغا كېلىپ چۈشلۈك قىلىشتۇق ۋە ھېرىپ
كەتكەنلىكىمىزدىن بىرئاز يانپاشلاپ ئارام ئېلىشتۇق.

— يولداش مەرۇپ، — دېدى ئۇ سەممىي بىر ئاھاڭ بىلەن، —
سىزنىڭ بوۋىڭىزدىن تارتىپ ياغاچچى ئىكەنسىلەر-ھە؟!

— ھەئە، — دېدىم مەنمۇ سەممىي نىيىتىم بىلەن جاۋاپ بېرىپ
تۇرۇپ، — بولغاندىمۇ ناھايىتى ماھىر ئۇستىلاردىن بولغان، مۇشۇ
شەھەردىكى ھازىرمۇ ساقلىنىپ قالغان، ئۆتمۇشتە باي-سودىگەرلەر
تەرىپىدىن ياسىتىلغان قورا-جايلار، گۈزەل ئىمارەتلەر بوۋامنىڭ،
دادامنىڭ چېۋەر قوللىرى بىلەن ياسالغان. لېكىن ئۇلار ناھايىتىمۇ
ۋىجدانلىق، ئۆز كەسپىگە ھالال مېھنىتىگىلا تايىنىدىغان، بايلارغا
بېقىنماي مۇستەقىل ياشاپ ئۆتكەن ئىكەن.

بىردەمدىلا غىلاجىدىن شۈجىنىڭ كىملىگىنى ئۇنتۇپ، ئۇشتۇمتۇت
دېيىلگەن بۇ گەپلەرنىڭ مېنىڭ روھىي كەيپىياتىمنى ئەكس ئەت-
تۈرۈپ قويغىنىنى تۇيماي قاپتىمەن، ئۇنىڭ: "توغرا، مەنمۇ شۇنداق
ئاڭلىغان ئىدىم. دادىڭىز ھەقىقەتەنمۇ غۇرۇرى بار، توغرا يول
بىلەن ياشاشنى ئۆزىگە ئېتىقات قىلغان ئادەم ئىدى، — دېيىشىدۇ.
ئۇنىڭ قۇرداشلىرىمۇ توغرا، مۇستەقىل بىر يولنى تاللاپ ياشىشى،
ھەرگىز بىر شەخسكە، بىراۋنىڭ ئىلتىپاتىغا تايانماسلىغى، تەقدىرىنى
ئۆتقۇزماسلىغى كېرەك. كىمەركى شۇنداق قىلىدىكەن، ئاخىرى
ۋىجدانىنى يوقىتىدۇ-دە، ئۆزىنى ھالاك قىلىدۇ" دېگەن يېقىملىق
ۋە تەسىرلىك سۆزلىرىدىن چۆچۈپ كېتىپ ھوشۇمغا كەلدىم: "ماڭا
دەۋاتمايدىغاندۇ، ھە؟!" — دېگەنلەرنى كۆڭلۈمدىن ئۆتكۈزۈپ، كوز
قىرىمنى ئۇنىڭغا تاشلىدىم. ئۇ بولسا ئويچان ھالدا دەريانىڭ شاقى-

راپ ۋە ئۇزاقلاپ ئېقىپ كېتىۋاتقان ئېقىمىغا نەزەر سالغان ھالدا
بىرئاز سۈكۈتكە چۆمدى.

ئۇنىڭ سوزلىرى ھەق ئىدى. دادام رەھمەتلىكمۇ بىزگە دائىم
شۇنى دەيدىغان. ئەينى ۋاقىتتا دادامنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان بۇ
گەپلەر ئەمدى غىلاجىدىن شۈجىنىڭ ئاغزىدىن چىققاندا خىجالەتتىن
تەرلەپ كەتكەنىدەك بولدۇم. تۇرەخمەت كويىجى، تۇرمە، پۇل-
جاھازلار، بەزمە-زىياپەتلەر، جاپالىق كەسىپ بىلەن ياغاچتىن
خەشەك چىقىرىپ ئىشلەۋاتقان كەسپداشلىرىم كوز ئالدىمغا كېلىپ
تۇرۇۋالدى...

— مەرۇپ، ئۇزۇندىن بېرى سىزدىن بىر نەرسىنى سوراي
دەۋاتاتتىم، لېكىن پۇرسەت چىقمىدى. چىققان بولسىمۇ كوڭلۈمدى-
كىنى ئوچۇق-يورۇق ئېيتالمىدىم. توغرا جاۋاپ بەرسىڭىز. كوپىنچە
كىشىلەر: "تۇرەخمەت ناھەق كېتىپ ئۇۋال بولدى، بۇنىڭدا بىر سىر
بار، بۇ سىرنىڭ ئاچقۇچى بىر كىشىدە" — دېيىشىدۇ. بۇ راستمۇ؟
سىزنىڭچە بۇ سىرنىڭ ئاچقۇچى كىمدە بولۇشى مۇمكىن؟

بېشىمدىن بىر قاپاق سۇ قۇيغاندەك تېنىم شۈركىنىپ كەتتى.
ئۇنىڭ خوشال كەيپىياتىمۇ نەلەرگە كەتتى-دە، يەنە ئەسلىدىكى
ھالىمغا قايتىشقا باشلىدىم.

— ياق، بىلمەيمەن! — دېدىم مەن كوزلىرىمنى ئۇنىڭدىن قاچۇر-
غان ھالدا. — تۇرەخمەت راستىنلا خىيانەت بىلەن قولغا ئېلىنغان.
بۇنىڭدا قىلچە شەك يوق. كىشىلەر ھەرنىمە دەۋېرىدۇ. مەن ئۇ
گەپلەرگە ئىشەنمەيمەن!

غىلاجىدىن شۈجى كورۈلۈپ باقمىغان بىر غەمكىنلىك بىلەن
شۇنداق دېدى:

— ھەرھالدا ھەممىمىز بىر ئويلىنىپ كۆرسەك بولىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن تۇرەخمەتنىڭ مەسىلىسى — ھايات-مامات مەسىلىسى، بىر ھەق-ناھەق مەسىلىسى. ئەگەر ئۇنىڭ جىنايىتى راستلا بولسىغۇ، چوڭ مەيلى، لېكىن ئازراقلا تۆھمەت ئارىلاشقان بولسا، ئۇنىڭغا ئۇۋال ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭمۇ ئۇششاق باللىرى بار-دە!...

ئۆزەم سۈنئىي ھالدا يىراقلىشىۋاتقان بۇ ئادەمنىڭ يۈرىكىدىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان، سالمىقىنى مولچەرلەش قىيىن بولغان ئىنسانىي پەزىلەتلىك خاراكتېر ئالغان سۆزلىرىگە ئەمدى ئارتۇقچە چىدىيالماسلىقىمنى، ئاخىرغىچە ئاڭلىسام، ۋىجدان چاقمىقىنىڭ يالقۇنلىرىدا كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتىشىمنى پەملەپ، تېزدىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. گەپنى ئاخىرلاشتۇرماقچى بولۇپ:

— غىلاجىدىن شۈجى، كەچ كىرىپ كېتىۋاتىدۇ، ئەنە بۇلۇتلارمۇ پەيدا بولۇپ قاپتۇ، يامغۇردا قالمايلى يەنە، — دېدىم.

— راستىنلا بۇلۇت پەيدا بولۇشقا باشلاپتۇ، قايتساق قايتايلى، — دېدى ئۇمۇ ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ ۋە يەنە شۇنى قوشۇمچە قىلدى:

— ھەرھالدا سىز يىراققا نەزەر سېلىڭ!

موتوتسىكلىت گۈرۈلدەپ ئوت ئېلىشى بىلەنلا ھاۋا تۇتۇلدى-دە، قاراسلاپ چاقماقلار چېقىلىپ قالدى. ئاندا-مۇندا چۈشكەن يامغۇر تامچىلىرى ئاستىدا ئوۋدىن قايتتۇق...

9

ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ ئۆتكەندە مېنىڭ ئۆيۈمدە ئېيتقانلىرى رىياللىققا ئايلاندى. شۇنىڭدىن بىر ئاي كېيىنلا، ناھىيىنىڭ، غىلاجىدىن شۈجىنى يۆتكەش ئۇقتۇرۇشى چىقتى. بۇ خەۋەر پۈتۈن كارخانىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى. غىلاجىدىن شۈجىنىڭ كېلىشى بىلەن ئومۇمى بىر خوشاللىققا ئېرىشكەن كارخانىدىكى بارلىق ئىشچى-خىزمەتچىلەر بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ناھايىتى بىئارام بولۇشتى. قىسقىغىنا سەككىز ئاي ۋاقىت ئىچىدە "مۇرەككەپ ۋە چىگىش ئورۇن" دەپ قارالغان بۇ قورغان ئاشۇ قەيسەر ئادەم تەرىپىدىن ئىگەللەنگەن، قالايمىقانچىلىقلار ئوڭشىلىپ، ئىشچىلارنىڭ ھەققى ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان، قىسقىسى ئۇنىڭ تۆھپىسى جامائەتچىلىكنىڭ قەلبىگە چوڭقۇر ئورۇنلاشقان ئىدى. شۇڭا كۆپچىلىكتىن غۇلغۇلا چىقىشقا باشلىدى.

— كارخانا ئەمدىلەتىن ئوڭشىلىۋاتقاندا ئۇنى نەگە ئېلىپ كەتمەكچىكەن؟

— كارخانىنى يەنە بىر بولۇك نەپسى يوغانلار ئىگەللەيدىكەن-دە!

— ھەممىمىز ناھىيىلىك پارتكومغا بېرىپ ھال ئېيتىپ، ئۇنى ئېلىپ قالساقمىكىن!

ھەتتا مەنمۇ ئۇنىڭ يۆتكىلىپ كېتىشىدىن ناھايىتى بىئاراملىق ۋە خىجىللىق ھېس قىلىشقا باشلىدىم، چۈنكى، ئۇنىڭ يۆتكىلىپ كېتىشىدىكى قۇۋلۇق-شۇملۇقتىمۇ مېنىڭ ھەسسەم بار-دە. بۇ ئىشقا كارخانىمىزدا پەقەت بىرلا ئادەم — ئەخمەت چاڭجاڭلا خوشال ئىدى. شۇ پەيتتە ئۇ، ھەقىقەتەنمۇ خوشاللىقىنى باسالمىغان ھالدا دەرھاللا ئوتتۇرىغا چىقتى.

— يولداشلار! — دېيتتى ئۇ كۈلۈمسىرەپ ۋە بىگىز قولىنى ئادىتى بويىچە جوڭۇپ تۇرۇپ، — نېمە داۋراڭ بۇ؟ بۇ دېگەن پارتىيىنىڭ قارارى. تەشكىل ئۇنى "ئىشلىيەلمىدى" دەپ يۆتكىگىنى يوق.

ئۇنىڭ توھپىسىنى باھالاپ، ئۇرۇمچىگە — قول - سانائەت ئىدارىسىغا ئۇستۇرۇپ يوتكىدى. ئۇ يەردە تېخىمۇ چوڭراق توھپە قوشالايدۇ ئەمەسمۇ؟ قارشى ئېلىشىمىز كېرەكتە!

ئىشچىلارمۇ بوش كەلمىدى.

— يوتكىلىشكە تېگىشلىكلەرنى يوتكىسۇن !

— بىزگە قۇرۇق گەپچى، ئەجدىھالارنىڭ كېرىكى يوق، ھالال ئىشلىگۈچىلەر كېرەك.

بۇ تالاش - تارتىشلارغا نېرىدا زەڭ قويۇپ تۇرغان غىلاجىدىن شۇجى چاندۇرماستىن روھلۇق ھالدا كوپچىلىكنىڭ قېشىغا كېلىۋاتاتتى. گەرچە ئۇنىڭ چىرايى خاتىرجەم كورۇنسىمۇ، لېكىن ماڭا نىمىشقىدۇ بىرئاز غەمكىن — پۇچۇلغاندەك بىلىندى.

ئۇنىڭ بۇ يەردىكى ۋەزىپىسىدىن ئايرىلىپ قالغىنىغا قىلچە ئوكۇنمەيدىغانلىقىغا ئىشەنچەم كامىل. چۈنكى ئۇنىڭ ماڭا بەش قولدەك ئايان بولغان ئىنقىلاۋىي پەزىلىتى بۇنداق خىياللاردا بولۇشقا يول قويمايتتى. ئۇ قەيەرگىلا بارمىسۇن، خالىس، توغرا خىزمەت ئىستىلى بىلەن گۈللەپ ياشنىيالايتتى ۋە يېڭى جايغا ئۇزلىشىپ چوكۇلەيتتى. لېكىن ئۇنى بىئارام قىلىۋاتقىنى، ئەمدى باشلىغان ئىشنىڭ ئاخىرىغا چىقالماي قېلىشى ئىدى. ئۇ ھازىرقى ئىشلارنىڭ سەۋەپلىرىنى ناھايىتى ئېنىق چۈشەنگەنلىكىن كۈتۈلمىگەندە كېلىپ تەككەن بۇ زەربىدىن ئانچىلا ئىسەڭكىرەپ كەتمىدى. مۇشۇ ئۇقتۇرۇش چىقىشتىن ئون بەش كۈن بۇرۇن، ئۇنى دىۋىي تەشكىلات بولۇمىدىن چاقىرىشتى. قەۋەتلىك بىنانىڭ بىر بۇرجىگىگە جايلاشقان تەشكىلات بولۇمى يەنى دىڭ بۇجاڭنىڭ ئىشخانىسى ھەشەمەتلىك، پاكىز ۋە ناھايىتى سەرەمجان ئىدى. ئۇزىمۇ ناھايىتى پاكىز ۋە

روھلۇق تۇرقى بىلەن غىلاجىدىن شۇجىنى قارشى ئالدى.

— ۋاقتىدا كەلدىڭىز، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ ۋە ئۇنى سافاغا تەكلىپ قىلغاچ تاماكا سۇندى، — سىز بىلەن ئازراق سوزلەشمەكچىمەن.

غىلاجىدىن شۇجى تەرىپىدىن رەت قىلىنغان تاماكىنى قۇتىغا سېلىۋېتىپ رەنجىشىنى يوشۇرمىغان ھالدا، ئۇنىڭ خاتىرجەم، مەزمۇت ئولتۇرغان گەۋدىسىگە سوغۇققىنا نەزەر تاشلاپ قويدى - دە، بىرئاز ياقتۇرماسلىق، كەمسىتىش تەلەپپۇزى بىلەن گەپنىڭ ئۇچىنى چىقاردى.

— ئاڭلىسام كارخانىدا خېلى ئىشلارنى قىلىپ يۇرۇپسىز، بۇ بىر ياخشى تەرىپىڭىز. بىراق، بىر نەرسىگە دىققەت قىلمىغانسىز، يەنى ئۇزىڭىزنىڭ ۋەزىپە دائىرىسىدىن بىر تەرەپلىمە ھالدا ھالقىپ كونا كەسىپىي خادىملارنىڭ ھوقۇقىغىمۇ چاڭ سېلىپ، ئۇلارنى پالاچ ھالغا چۈشۇرۇپ قويۇپسىز، توغرىمۇ؟

غىلاجىدىن شۇجى بۇ سوزلەردىن بىر يۇرۇش قەستلىشىشنىڭ ھىدىنى سەزدى.

— ياق! — دېدى ئۇ دېدىل ۋە كەسكىن ھالدا رەت قىلىپ تۇرۇپ. — مەن ئۇزەمنىڭ بىر كوممۇنىستلىق بۇرچۇمنى بىرقەدەر ۋىجدانلىق ئادا قىلدىم دەپ بىلىمەن، ئەزەلدىن باشقىلارنىڭ ھوقۇقىغا چاڭ سالمىغانمەن!

— بۇ پەقەت سىزنىڭلا پىكرىڭىز! — دەيتتى دىڭ بۇجاڭ تىرىكەن ھالدا ئەلىمىنى تاماكىدىن ئالماقچى بولغاندەك قاتتىق شوراپ تۇرۇپ، — لېكىن بىزدىمۇ ئادالەت دىگەن تارازا بار، ئىشلارنى ئولچەپ تۇرىدۇ. بەزى ئىشلاردا ھەقىقەتەنمۇ ئۇزبېشىمچىلىقىڭىز

بلەن تەشكىلي ئىنتىزامغا ئېغىر تەسىر يەتكۈزدىڭىز. شۇڭا سىزنى مۇناسىپراق ئورۇنغا ــ ئاپتونوم رايونلۇق قول سانائەت بىرلەشمىسىنىڭ مەلۇم باشقارمىسىغا مەسئۇللۇق ۋەزىپىسى بىلەن يۆتكىدۇق. پىكرىڭىز يوقتۇ؟ ھەرھالدا بۇ قارار! تەقسىمات ۋە ئىنتىزامغا بوي سۇنۇشىڭىز كېرەك!

ــ يۆتكىلىشكە پىكرىم يوق! مەن پارتىيە ۋە خەلقنىڭ بىر كالىسى ــ مۈلكىمەن. لېكىن كارخانىدىكى ئىشلار چالا، يەنە بىر يىلدىن كېيىن يۆتكەلسەم.

ــ سىز پارتىيىگە ئىشەنمەمسىز؟ ــ زاڭلىق ئارىلاش سورىدى قوش ئىڭەكلىك، يۈزلىرى كېلىشكەن گەۋدىسىگە ئاجايىپ سىن قوشۇپ تۇرغان دىلى بۇجاڭ، ــ سىز كەتسىڭىز يەنە پارتىيىنىڭ ھەر دەرىجىلىك رەھبىرىي خادىملىرى بىلەن كەڭ پارتىيە ئەزالىرى، ئامما قالىدۇ. سىز، "مەن بولمىسام سوتسىيالىزمنىڭ چاقى چوگىلىمەي قالىدۇ" ــ دەپ ئويلامسىز. يا؟ خاتالىغىڭىزمۇ دەل ئەنە شۇنداق "مەن ـ مەن" لىگىڭىزدىن كەلگەن. بۇ ــ قارار! تەييارلىنىڭ!

غىلاجىدىن شۇجى ئارتۇقچە قارشىلىشىشنىڭ ھازىرچە پايدىسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. "مېنى گۇمانلاندۇرماسلىق ئۈچۈن دەرىجەمنى ئۆستۈرگەن، يىراقلىتىش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايون تاجىسىنى كىيدۈرگەن، نىمە دىگەن ئۇستىلىق ـ ھە! "دىگەنلەرنى خىيالىدىن كەچۈردى ئۇ. ئۇ يەنە مۇنۇلارنىمۇ ئويلىدى: ھازىر بۇنداق بولۇۋاتقانلار يالغۇز مەنلا ئەمەس، بەلكى يەنە ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى لاۋيەنمۇ، يەرلىك پارتكومىنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى لاۋخەيمۇ ۋە باشقا بىرقانچىلارمۇ يىراق-يىراق جايلارغا يۆتكىلىشتى، بۇ ئىشلار بىر ئېقىم تۈسىني ئالماقتا.

ئۇ، ھېچنەرسە بولمىغاندەك ئورنىدىن خاتىرجەم تۇردى ـ دە دىلى بۇجاڭغا ھېچقانداق پوزىتسىيە بىلدۈرمەستىن، مەردانە قەدەم تاشلىغان ھالدا قايتىپ چىققان ئىدى... غىلاجىدىن مانا شۇ ئىشلارنى يەنە بىر ئەسلىدى ـ دە، غۇلغۇلا قىلىشىۋاتقانلارنىڭ قېشىغا كېلىپ تەسەللى ئېيتتى:

ــ بولدى يولداشلار! غۇلغۇلا قىلىشمايلى، مېنىڭ يۆتكىلىشىممۇ ئىنقىلابنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن. يەنە پارتىيە رەھبەرلىكى قالىدۇ ئەمەسمۇ؟ پارتىيىگە ئىشىنىشىمىز لازىم. مەن سىلەرنى ئەسلەپ تۇرىمەن، يىراقتا بولساقمۇ خەت ـ ئالاقە قىلىپ تۇرايلى.

ئۇ ماڭىدىغان چاغدا پۈتۈن كارخانىدىكىلەر ئايرىلىشقا قىيالماي كوز يېشى قىلىشىپ ئايرىۋدۇرۇمغىچە ئۇزىتىپ چىقىشتى.

مەن گەرچە ئايرىۋدۇرۇمغىچە چىقالمىغان بولسامۇ، ئاخىرقى ئايرىلىش پەيتىدە قولۇمنى قىسىپ "خەير يولداش مەرۇپ، يەنە كورۈشەرمىز، ئەسلىشىپ تۇرۇشايلى، ھەرھالدا ھىلىقى سوزۇمنى ئېسىڭىزدىن چىقارماسسىز" ــ دىگەن سوزلىرى مەندە قانداقتۇ چوڭقۇر تەسىرات قالدۇردى ـ دە، كوزلىرىمدىن ئىختىيارسىز ياش توكۈلگەن ئىدى.

10

غىلاجىدىن شۇجى كەتكەندىن كېيىنلا، پۇرسەت كۈتۈپ تۇرغان ئەخمەت چاڭجاڭ دىگەندەكلا ئىدارىگە شۇجى بولدى، مەنمۇ "چاڭجاڭ" لىق ۋەزىپىنى ئوتكۈزۈۋالدىم.

گەپنى قىسقا قىلسام، بىزنىڭچە كوڭۇللۇك كۈنلەر قايتىپ كەلگەن-

دەك بولدى. غىلاجىدىن شۇجىنىڭ تەسىرىنى پاك-پاكىز سۈپۈرۈپ تاشلاپ كارخانىنى ئاۋالقىدىنمۇ بەتتەر ھالغا كەلتۈردۇق. يەنە شۇ نامۇۋاپىق خىزمەت ئۇسۇلى، بۇلارنى يېپىپ تۇرغىنى زىيابەت، سوغات ۋاھاكازالار... ئەخمەت شۇجى تېخىمۇ كېرىلىپ ھېچكىمنى كوزگە ئىلمايدىغان بولدى. غىلاجىدىن شۇجى كەلگەندە، ئۇزىنىڭ ئۇستىدىن پىكىر بەرگەنلەر بىر-بىرلەپ بوشىتىلدى ياكى ئۇلارنىڭ ئەدىۋى بېرىلدى. قىسقىسى ئىشلار يەنە ئارقىسىغا يېنىشقا باشلىدى.

مەن ئاۋال قانداق بولغان بولسام يەنە شۇ پېتىم قالدىم، يەنى "چاڭجاڭ"لىق چاپىنى كىيدۈرۈلگەن بىر غالچا ئىدىم. مەن چاڭجاڭ بولغاندىن كېيىن ئەخمەت شۇجىنىڭ تويماس نەپسى، نامۇۋاپىق تەلەپلىرى-بۇيرۇقلىرى تېخىمۇ كۇچەيدى. بارا-بارا بۇلارنى ئىجرا قىلىشتىن يۇرىگالدى بولۇپ، قورقىدىغان بولۇپ قالدىم. "مۇشۇ ئىشلىرىمىز بىلەن يەنە قانچىلىك تۇرالارمىز؟" كوز ئالدىمدا بىر چوڭقۇر قاراڭغۇلۇق دەم تامارتىپ تۇرۇۋاتقاندەك سېزىلىدىغان بولۇپ قالدى.

ئاخىرى بىزنىڭمۇ "رىسقىمىز توشقان" كۇنلەر كېلىپ قالدى.

غىلاجىدىن شۇجى كېتىپ يەنە ئالتە ئايغىچە كارخانىنى ئۇزى بەگ-ئۇزى خان بولۇپ "سوراپ يىدۇق"، ئاخىرىدا كارخانا كىنكىرتەك-كىچە قەرزگە بوغۇلغان، دولەت تەقسىملەپ بەرگەن ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىيالماي دولەتكە زىيان سالغان بىر ئورۇن بولۇپ چىقتى. دەل شۇ چاغدا مەركەزنىڭ "تەڭشەش، تەرتىپكە سېلىش، تولۇقلاش، ئۇستۇرۇش" دىگەن يولىيورۇغى يېتىپ كېلىپ ئىزچىللىشىۋاتاتتى. يەنە دەل شۇ پەيتلەردە، دىڭ بۇجاڭ،

پەن شۇجى ۋە ئاللاكىملەر يوتكىلىپ كېتىپ، ئورنىغا يەنە ئاللا-كىملەر كېلىشكە باشلىدى. كارخانىمىزغا يەنە يېڭى بىر خىزمەت گۇرۇپپىسى چۇشتى.

كارخانىنىڭ ئوڭدا قېلىشى بىزنىڭمۇ پايتىمىزنىڭ چۇۋۇلۇشىنى ئېلىپ كەلدى. چۇنكى تۇرەخمەتمۇ تۇرمىدە "جىم" ياتمىغان، ئۇزىنىڭ توھمەتكە كەتكەنلىگى ھەققىدە ئۇستى-ئۇستىلەپ يۇقۇرىغا ئەرز يازغان، ئىشچىلاردىكى ئىنكاس، ئەرزلەرمۇ كوپ بولۇپ، ئاخىرى ناھىيە رەھبەرلىگىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىپ، بۇ ئىشقا كوڭۇل بولۇشنى كەلتۇرۇپ چىقاردى.

تەكشۇرە-تەكشۇرە ئاخىرى تۇرەخمەت تۇرمىدىن ئاقلىنىپ چىقتى. سوراق جەريانىدا، پاكىتلار ئالدىدا مەنمۇ جاھىللىق مىدا چىڭ تۇرالمىدىم. ھەقىقەتنى ئىقرار قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم.

جىسمى پارتىيىدە بولسىمۇ، قەلبى بۇرژۇئازىيىدە بولغان، پارتىيە-مىزنىڭ شەنىگە داغ كەلتۇرۇشكە ئۇرۇنغان خىيانەتچى ئەبلەخ ئەخمەت بولسا تۇرەخمەتنىڭ ئورنىغا يەڭگۇشلىنىپ، تۇرمىدە نەق جايىنى تاپتى.

مەنمۇ ئوزەمنىڭ تېگىشلىك نېسىۋەمنى ئالدىم. چاڭجاڭلىقتىن ئېلىپ تاشلىنىپ، پارتىيىدىن چىقىرىلدىم ۋە ئىشچىلىققا چۇشۇرۇلدۇم. ئائىلە بالا-چاقام ئۇچۇن مۇۋاپىق تۇرمۇش راسخودى قالدۇرغاندىن باشقا ناموۋاپىق توپلانغان بارلىق "تەككەن-تەرگىنىم"نى خىيانە-تىمگە سېلىپ بېرىپ، بىر يولىلا "گاڭسا-جىسا" بولۇپ تۇگەشتىم.

بۇ مەن ئۇچۇن ياخشى بولدى. ئاچكوزلۇكتە كىشى تويماس بولۇپ كېتىپ، كېچە-كۇندۇز خاتىرجەم بولالمايدىكەن. ھەسەت، ۋەسۋەسە، قورقۇنچ پۇتۇن ھاياتىڭنى قاپلىۋالغان. ئەمدى بولسا

يۈكى تاشلانغان تۆگىدەك ئۆزەمنى يېنىك ھېس قىلىمەن.

ئىسسىقلاپ كېتىپ بارغان گەۋدەمنى سالقىن شامالغا تۇتۇپ تۇرىمەن. مەيىن كۈز شامىلى گويا ماڭا تەسەللى بەرمەكچى بولغاندەك يۈزلىرىمنى سىپاپ ئويناپ، دىماقلىرىمغا كۈزنىڭ باياشاتلىق پۇراقلىرىنى ئېلىپ كېلەتتى، چەكسىز كەتكەن داللار يېشىللىق ھالىتىنى پەيدىن-پەي ئۆزگەرتىپ ئالتۇن رەڭگە كىرىشكە باشلىغان. بۇ گۈزەل مەنزىرە بىسەرەمجان كۆڭلۈمنىڭ نازۇك تارلىرىنى چېكىپ ئۆتىدۇ. مەن ئۆيگە قايتىشنىڭ ئورنىغا تېخىچىلا شەھەرنىڭ يېنىدىن ئاقىدىغان دەريانىڭ گۈزەل ساھىلىدا، ئۇزاقلاۋاتقان كۈز مەنزىرىسىگە نەزەر سالغان ھالدا خىياللارغا پېتىپ تۇرىمەن. خىياللىرىم خۇددى ئاشۇ يىراقلارغا سوزۇلۇپ ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىگە قوشۇلغاندەك ئاقماقتا.

بۇ مەندىكى ئۈمىتسىزلىكمىدى؟ ياق، ھەرگىز ئۈمىتسىزلىك ئەمەس.

شۇ تاپتا ئولتۇرۇشقا باشلىغان قۇياشنىڭ نۇرى ھاسىل قىلغان كەچكى شەپەقنىڭ شولىسى دەريا يۈزىنى ئوتقاشتەك قىزىللىققا ئايلاندۇرۇۋەتتى. ئەنە شۇ شەپەقنىڭ ئەكسىدە، ئەتە يەنە قايتىپ كەلمەكچى بولغان ھارارەتلىك قۇياشنىڭ ئەكسىنى كۆرگەندەك بولدۇم.

گەرچە مەن ئۈچۈن كۆڭۈلسىز كۈنلەر بولغان بولسىمۇ، ئۇ ئۆزەمنىڭ ھەقىقى خوشاللىغىمنىڭ مەنىسىنى — قەدرىنى بىلمەسلىگىمەدىن بولدى. بۇنىڭ بىلەن ئۈمىتسىزلەنمەيمەن. ئەمدى ساپلانغان قەلبىم، داۋالىنىپ روشەنلەشكەن كۆزۈم بىلەن ئەتىكى بەختكە — نۇرلۇق، داغدام يولغا دادىل كۆز تىكىمەن. غاپىللىق ئىچىدە قايمۇ-

قۇپ يۈرگىنىمدە، مەشئەل بولۇپ ماڭا توغرا يولنى كۆرسەتكەن ئاشۇ قەيسەر-ياخشى ئادەمنى چەكسىز سېغىنىش بىلەن يادلايمەن.

1981-يىل 12-ئاينىڭ 5-كۈنى.

چاكار

قاھار جېلىل

سادىق روزى شۇ كۈنىلا يېڭى خىزمەت ئورنىغا يۈرۈپ كەتتى. ئىككى كۈندىن بېرى ئۈزۈلمەي ياققان قار تاڭغا يېقىن توختىغان بولسىمۇ، قاتتىق شىۋىرغان ئىلاندەك ۋىشىلداپ، يۈزگە يىڭنىدەك سانچىلاتتى. سادىق روزى ناھىيە بازىرى ئەتراپىدىكى كوجۇم مەھەللىدىن ئۆتۈپ تاقىر يالاڭلىقتا چىققاندا سوغاق تېخىمۇ كۈچەيدى. يول تېخى تولۇق ئېچىلمىغانلىقتىن، ئۇ قانچە كۈچەپ باقسىمۇ، ۋېلسىپىت تېز ماڭالمايتتى.

سادىق روزى شۇ ھالەتتە كېتىۋاتقاندا ۋېلسىپىت يەنە بىردىنلا ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلۇپ، ئالدى چاقى ئاللىقانداق بىر ئازگالغا پاتتى-دە، ئۇ ۋېلسىپىت ئۈستىدىن موللاق ئېتىپ قار ئىچىگە چوكۇپ كەتتى ۋە گويا مۇشۇنداق بولۇشنى كۈتۈپ كەلگەندەك، بىر كۈلۈۋېتىپ، يۇمشاق قار ئىچىدە بىر پەس ياتقاندىن كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ۋېلسىپىتنى قار ئىچىدىن چىقىرىۋالدى. خەيرىيەت، ۋېلسىپىتكە ھېچقانداق زەخمەت يەتمەپتۇ. سادىق روزى بۇ ۋېلسىپىتنى 8 يىل بۇرۇن سېتىۋالغان ئىدى. شۇندىن بۇيان بۇ ئىككى قەدىناس بىر بىرىدىن زادى ئايرىلمىدى. بۇ يىللار سادىق روزىدا ئىككى نەرسىنى — چاچ-ساقاللىرىدىكى ئاق بىلەن چىرايىدىكى قورۇقلىرىنى كۆپەيتكەن بولسا، ئەكسىچە ئۇنىڭ ھەمرايىدا ئىككى نەرسىنى — پاقىراق سىرلىرى بىلەن قانات-قۇيرۇقلىرىنى كېمەيتىۋەتتى، لېكىن ئۇنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى خۇددى ئىگىسىنىڭ قاۋۇل گەۋدىسىگە ئوخشاش مەزمۇت، پۇختا ئىدى.

سادىق روزى ۋېلسىپىتنى يولغا چىقىرىپ، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى قارلارنى سىيرىپ چۈشۈرگەندىن كېيىن، نېمە ئۈچۈندۇر بىردىنلا شوخلۇقى تۇتۇپ قالدى:

— بۇنچىلىك ئازگاللار نېمىكەن؟ — دېدى ئۇ گويا ۋېلسىپىت راستىن ئاڭلايدىغاندەك چاقچاق قىلىپ، — بۇنىڭدىن چوڭ كاتاڭلاردىنمۇ ساق چىققان ئەمەسمىدۇق. يەنە تېخى، تالاي يىللار بەرداشلىق بېرىمىز-ھە، ئاغىنە؟

“ئاغىنە” جاۋاب بەرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئىگىسى ئۈستىگە چىقىپ، پېدالنى تەپكەندە “غاچۇر-غۇچۇر” ئاۋاز چىقىرىپ يەنە ئاۋالقىدەك يۈرۈپ كەتتى.

مەنزىلگە يېتىش ئۈچۈن يەنە توپ-توغرا 25 كىلومېتىردىن ئارتۇق يول يۈرۈش كېرەك. لېكىن، سادىق روزى قىلچە ھارغىنلىق ھېس قىلمىدى. “قارنىڭ مۇنداق كۆپ ياققىنى مول ھوسۇلنىڭ بېشارىتى، — دېدى ئۇ بۇرۇن ۋە قۇلاقلىرىنىڭ ئېچىشىپ ئاغرىشىنى ئۇنتۇشقا تىرىشىپ، — بۇ مامۇق يوتقان ئاستىدا كۈزگى بۇغداي مايسىلىرى راسا تەرلەپ ئۇخلايدىغان بولدى-دە...“

ئۇ “بوستان” گۇڭشېسىدا بۇ يىل ئومۇمى يۈزلۈك مول ھوسۇل ئېلىشنىڭ پىلانىنى كۈزدىلا ياخشى پىلانلاپ، كادىر ۋە ئەزالارنىڭ مۇزاكىرىسىدىنمۇ ئۆتكۈزۈشكە ئۈلگۈرگەن ئىدى. بىراق، كۈتمىگەندە ئورنىنى ئالماشتۇرۇشقا توغرا كەلدى. قوشيېرنىڭ ئىشلىرى قانداقراق كېتىۋاتىدىكىن؟ ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىمۇ ئالدىراپ تۇرغان ئىكەن، “ئەتە يەنە سۆزلىشەرمىز” دەپلا يىغىنغا كىرىپ كەتتى.

ئەتىگىچە ساقلاپ تۇرسىغۇ بولاتتى. لېكىن شۇنچىۋالا چوڭ مەملىكەتتە ھەر بىر كىشى ئەنە شۇنداق بىر كۈندىن "ساقلاپ" تۇرىدىغان بولسا، ئۇ قانچىلىك كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدۇ؟ ئۇنىڭسىزمۇ كۈنلەپ ئەمەس، ھەپتىلەپ، ئايلاپ "ساقلاپ" تۇرۇۋاتقانلارمۇ يوق ئەمەس. ئالغا مېڭىش كېرەك! قەدىناس دوستۇم، ئالغا! ساقلاپ تۇرغان، ھەتتا ئارقىغا قاراپ خېلى يىراق چېكىنگەن ۋاقىت ئاز بولدىمۇ؟ ئۇنى تولدۇرۇش ۋەزىپىسىمۇ زىممىمىزگە يۈكلەنگەن. ياق، توختاشقا بولمايدۇ! مېڭىش كېرەك!...

سادىق روزى پىدالنى تېخىمۇ كۈچ بىلەن تەپتى. ئۇنىڭ قەدىناس دوستى گويا ئىگىسىنىڭ كوڭلىنى چۈشەنگەندەك يېنىك يورغىلاپ كەتتى.

ئارقا تەرەپتىن ھارۋا قوڭغۇراقلىرىنىڭ شوخ جاراڭلىشى ئاڭلانغاندا، سادىق روزى 4 كىلومېتىردەك يولنى بېسىپ بولغان ئىدى. ئۇ تېز كېلىۋاتقان ھارۋىغا يول بېرىش ئۈچۈن ۋەلسىپىتتىن چۈشۈپ، چەتكىرەك چىقتى.

—ۋو-ۋو-ۋو!—ھارۋىكەش يىگىت قىزىپ كەتكەن ئاتلارنى توختاتقاچ سادىق روزىدىن سورىدى،—يولداش، نەگە ماڭدىڭىز؟

—قوشئېرىققا،—دەپ جاۋاپ بەردى سادىق روزى كۈلۈمسىرەپ.

—ھەمسەپەر ئىكەنمىز، قېنى، شەيتان چاقىڭىزنى ئېلىپ ھارۋىغا چىقىڭ، بىللە ماڭايلى.

—رەھمەت، مەن ۋەلسىپىتتە ماڭاي،—سادىق روزى بۇ خۇش خۇي يىگىتكە مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

—تارتىنماڭ،—ھارۋىكەش سوزلىگەچ ھارۋىدىن چۈشۈپ سادىق روزىنىڭ ئالدىغا كەلدى،—چوڭ ھارۋا تۇرغان يەردە كىچىك

ھارۋا بىلەن مېڭىشمۇ ئىشمۇ؟—ئاندىن ئۇ سادىق روزىغا قول ئۇزاتتى،—تونۇشۇپ قويايلى، ئىسمىم خېلىل، كەسپىم ھارۋىكەش.

سادىق روزىمۇ ئۆز ئىسمىنى ئېيتىپ، يىگىت بىلەن قىزغىن كورۈشتى.

بىرئازدىن كېيىن ھارۋا قوڭغۇراقلىرىنى جىرىڭلىتىپ، يەنە يولغا چۈشكەندە، خېلىل ئۆزىنىڭ ھەمراھلىرىنى سادىق روزىغا تونۇشتۇردى.

—بۇ كىشى ئابدۇۋېلىكام بولىدۇ،—دېدى ئۇ ئۇسكىلەڭ بۇرۇتلىرى ئارىسىدىن كوكۇش ئىس چىقىرىپ كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرغان 45 ياشلار چامىسىدىكى كىشىنى كورسىتىپ،—گۇڭشېمىزنىڭ ئۇرۇكلۇك دادۇيىدىن، لەقىمى "چاققان". بۇ يىگىت بولسا، گۇڭشېمىزغا يېڭىدىن تەقسىم قىلىنغان ئوقۇتقۇچى ئىكەن، ئىسمى ئەزىز رېھىم.

سادىق روزى ئىمىشقىدۇ ئۆزى توغرىسىدا تەپسىلىرەك سوزلەشنى ئارتۇقچە دەپ قارىغان بولسا كېرەك، بايىقىدەك ئىسىم-پەمىلىسىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلاش بىلەنلا كۇپايىلەندى. يېڭى تونۇشلارمۇ ئارتۇقچە كوچىلاپ ئولتۇرماي، بۇرۇن باشلانغان پارىڭىغا كوچتى.

—ھە، ئابدۇۋېلىكا،—دېدى ئەزىز رېھىم سوز باشلاپ،—شۇنداق قىلىپ، مۇسا دۇكانچىغا تۇخۇم ئەكىلىپ بەردىڭىزمۇ؟

—ئەكەلمەمدىغان، ئۇنى ئەكەلمىسەم چىپەرقۇتنى قانداق ئالاتتىم،—دەپ جاۋاپ بەردى ئابدۇۋېلى ئاكا. سادىق روزى بىردىنلا ئۇنىڭ قوي كوزلىرىنىڭ ئاللىقانداق شوخ ئۇچقۇنلار بىلەن چاقناپ كەتكەنلىكىنى بايقاپ قالدى.—لېكىن ئاشۇ ۋەقەدىن كېيىن مۇسا دۇكانچىدىن زادى رەخت سېتىۋالمايدىغان بولدۇم. بەزىدە چاي، تۇز، قەن-گېزەك دېگەندەك نەرسىلەرنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ياكى مۇنداقلا قىزىقىپ دۇكانغا كىرىپ قالغۇدەك بولسام، مۇسا دۇكانچىغا

قاراپ بىر كوزۇمنى قىسىپ كۇلۇپ قويىمەن، ئەمما ئۇ بولسا، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ماڭا غەزەپ بىلەن ئالىيىدۇ. "ئوزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا" دىگەندەك ئوز دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۇرىدۇ، بىچارە...

—قىزىق، سىز ئۇنىڭ تەلۋىنى ئورۇنلاپسىزغۇ، يەنە نىمىشقا سىزگە ئۇچلۇك قىلىدۇ؟—بۇ پاراڭغا تېخىمۇ قىزىقىپ قالغان ئەزىز رېھىم ئۇنىڭ سوزىنى بولۋەتتى.

ئابدۇۋېلى ئاكا ئېغىز ئېچىپ بولغىچە خېلىل تۇيۇقسىز قاتتىق كۇلۇۋەتتى-دە، تاماكىدىن قاقلىپ كېتىپ بىرنەچچىنى يوتەلگەندىن كېيىن، كوز يېشىنى سۇرتۇۋېتىپ دىدى:

—ئابدۇۋېلىكام ئۇنى راسا باپلىغان تۇرسا، ئۇچلۇك قىلماي قانداق چىدىسۇن!؟

—شۇنداقمۇ، قېنى، قېنى، ئېنىقراق سوزلەپ بېرىڭا،—دەپ ئالدىراتتى ياش مۇئەللىم تاقەتسىزلىنىپ،—سادىق روزىمۇ پاراڭغا قىزىقىپ، ئابدۇۋېلى ئاكىغا يېقىنراق سىلجىدى.

—مۇسا دۇكانچى بىلەن پۇتۇشكەندىن كېيىن ئويگە قايتىۋېتىپ، بۇ ئىش ھەققىدە باش قاتۇردۇم،—ئابدۇۋېلى ئاكا تۇگەي دەپ قالغان تاماكىسىنى ئاخىرقى قېتىم ئىشتەي بىلەن شوراپ تاشلىۋەتكەندىن كېيىن، كۇلۇپ تۇرۇپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى،—مۇسا دىگەن بۇ مۇتەھەم تازا نائىنساپ ئىكەن، ئازراق سورىسىمۇ بىر نورى ئىدى، بەچچىغەر! شۇكەملەردە بىر تۇخۇمنىڭ باھاسى 2 مو 5 پۇڭ تۇرسا، 50 تۇخۇم دىگەن بىزدەك دىخانلار ئۇچۇن ئاز نەرسىمۇ؟! مۇسانى ئىچىمدە: "قارنىڭ يېرىلغۇر مۇتەھەم" دەپ نەچچىنى تىللىدىم. ئويلا-ئويلا كوڭلۇمگە بىر ئەقىل كەلدى، نىملا

بولمىسۇن، چىپەرقۇتنى ئالمەن دەيدىكەنمەن، مۇساغا 50 تۇخۇم بەرمەي بولمايتتى. شۇڭا ئويۇمگە كېلىپلا تۇخۇملارنى سېۋەتكە قاچىلاپ، ھايال قىلماي يەنە دۇكانغا باردىم. كېلىشىم بويىچە مۇسا 50 تۇخۇمنى ئېلىپ قالدى، مەن 10 مېتىر چىپەرقۇتنىڭ پۇل، بېلەتلىرىنى تولەپ، ئۇنى قولتۇغۇمغا قىسىپ، دوپپامنى قىرلاپ ئويگە قايتىپ چىقتىم. زىنخمۇ كويمىدى، كاۋاپمۇ كويمىدى. خېلىل، تاماكاڭنى ئەكىلە، ئۇكام، بىر چېكىۋېتەي.

سوز شۇ يەرگە كەلگەندە خېلىل يەنە ئوزىنى تۇتالماي قاتتىق كۇلۋەتتى-دە، ئادىتى بويىچە سوز قىستۇردى:

—ئاخىرقى قىزىقىنى مەن ئېيتىپ بېرەي. ئابدۇۋېلىكامنىڭ "ئۇنداق قازانغا مۇنداق چومۇچ" دىگەن سوزىگە دىققەت قىلدىڭلارمۇ؟ ئۇ مۇسا دۇكانچى بىلەن پۇتۇشۇپ ئويگە بارغاندىن كېيىن، ئوزىنىڭ ھەم خولۇم-خوشنىلىرىنىڭ چۇجە چىقارماي سېسىتىپ قويغان پالاق تۇخۇملىرىنى يىغىپتۇ-دە، مۇساغا ئاپىرىپ بېرىپ ۋەدىسىنى ئورۇنلاپتۇ...

خېلىلنىڭ سوزى تېخى تۇگىمەيلا سادىق روزى بىلەن ئەزىز رېھىم ئوزىنى تۇتالماي، ئۇزاققىچە كۇلۇشتى.

—باپلاپتۇ، قاتتىق باپلاپتۇ!—دىدى قاتتىق كۇلكىدىن كوزىگە ياش ئالغان مۇئەللىم ئوزىنى ئاران توختىتىپ. ئاندىن بۇ ئىش ھەققىدە ئوزىچە مۇلاھىزە يۇرگۇزدى،—ئۇ پارىخورنىڭمۇ تازا كېلىشتۇرۇپ مات قىپسىز، لېكىن، ھەر ھالدا بۇ ئىشنى گوڭشې رەھبەرلىكىگە ئىنكاس قىلىپ، سىياسى-تەشكىلى جەھەتتىنمۇ ئەدىۋىنى بېرىش كېرەك ئىدى. مۇسا دۇكانچىغا ئوخشاش مۇتەھەملەرنىڭ دىخانلارنىڭ ئىلگىنى شوراۋېرىشىگە يول قويغىلى بولامدۇ؟

—ھەي، ئوكام، سىز تېخى مەكتەپ قويىنىدىن ئەمدىلا چىقىپسىز، —دىدى ئابدۇۋېلى ئاكا ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، —كېيىن تېخى كوپ نەرسىلەرنى چۈشىنىۋالىسىز. ناھەقچىلىق دىگەن تۈگمەيدىكەن. باشقىلارغا بوزەك بولماي دىسەڭ، ئۆزەڭمۇ پەخەس بول، كاللاڭنى ئىشلەت.

سادىق روزى كوپنى كورگەن كىشى بولغاچقا، ئابدۇۋېلى ئاكىنىڭ سوزلىرىدىن ئانچە ھەيرانمۇ بولمىدى، ئەكسىچە، بۇ چىچەن، خۇش خۇي كىشى بىلەن تېخىمۇ كوپرەك پاراڭلاشقىسى كەلدى.

—مۇئەللىمنىڭ ئېيتقىنىمۇ توغرا، ئابدۇۋېلى ئاكا، —دىدى ئۇ پاراڭنى داۋاملاشتۇرۇش مەقسىدىدە، —سىزغۇ مۇسا دۇكانچىغا بوزەك بولماپسىز، لېكىن ئۇنىڭ خاتا ھەركىتى ئاشكارىلانمىغاچقا، شۇ كەمگىچە قانچىلىغان ئادەملەر ئۇنىڭغا بوزەك بولغاندۇ. ئەگەر بۇ ئىشنى رەھبەرلىك بىلسە، ئەلۋەتتە ئالدىنى ئالغان بولاتتى، قېنى، ئېيتىپ بېقىڭا، يا گېپىم خاتامۇ؟

—گەپلىرىڭغۇ توغرا يولداش كادىرىم، —دىدى ئابدۇۋېلى ئاكا ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، —لېكىن بىزدە ھەق دادىغا يەتكىچە بېلىڭ سۇنۇپتۇ، دەيدىغان گەپ بار. ئاۋامۇسلىم① ئۇچۇن جەڭ قىلىپ، زىيان تارتقانلار ئازمۇ؟

—يولداش، سىز گۇڭشېمىزنىڭ ئەھۋالىنى بىلمەيسىز، —دەپ سوزگە ئارىلاشتى خېلىل، —"4 كىشىلىك گۇرۇھ" ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن، شۇجىمىزنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۇرۇلگەن بولسىمۇ، لېكىن

① ئاۋامۇسلىم — ئابدىراخمان ئابۇمۇسلىم، ئىسلامىيەت تارىخىدىكى مەشھۇر سەركەردىلەردىن بىرى.

ئاغرىق بولغاچقا ھازىرغىچە دوختۇرخانىدا داۋالىنىۋاتىدۇ. گۇڭشېمىزنىڭ باشلىقى ئەسلىدىلا يۇۋاش ئادەم ئىدى. "مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى" دىن كېيىن تېخىمۇ ئېھتىياتچان بولۇپ قالدى. كىشىلەرنىڭ چىشىغا تېگىشتىن ئوزىنى تارتىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ۋاقتىنىڭ كوپ قىسمىنى دادۇيلەردە ئوتكۇزۇپ، ئىدارىدە كوپ تۇرمايدۇ. شۇنداق قىلىپ گۇڭشېنى ئەملىيەتتە مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىدا ئوسكەن مۇئاۋىن شۇجى سورايدۇ. مۇسا دۇكانچىغا ئوخشاشلار ئۇنىڭ بۇرنىدىن چۇلۇك ئوتكۇزۇۋالغان، قاياققا تارتسا مېڭىۋېرىدۇ. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، ھېلىقىدەك ئىشلارنى قايسى رەھبەرلىككە ئىنكاس قىلىدۇ؟ ئىنكاس قىلساڭ، يامان ئاتلىق بولىسەن شۇ.

خېلىلنىڭ سوزىدىن كېيىن ئابدۇۋېلى ئاكا گويا ئەمدى چۈشەنگەنسىلەر، دىگەندەك ئىككىيلەنگە مەنىلىك قاراپ قويدى.

—"4 كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ ئاغدۇرۇلغانلىقىغا بىر يېرىم يىلدەك بولدى، ئەھۋالدا يەنىلا ئوزگىرىش بولمىدىمۇ؟ —دەپ سورىدى ياش مۇئەللىم.

—ئەلۋەتتە ئوزگىرىش بولدى، —دەپ ئالدىرىماي جاۋاپ بەردى خېلىل، —ھازىر كىشىلەر ئەركىن نەپەس ئالىدىغان بولدى، ئاشكارا زورلۇق-زومبۇلۇق قىلىدىغانلار قالمىدى. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن ھەممە ئىشنى تۈزىلىپ كەتتى دىگىلى بولمايدۇ. "بوستان" گۇڭشېسى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بىزدە تېخى كوپ ئىشلار كونا پېتىچە كېتىۋاتىدۇ. ئەگەر بىزنىڭ باشلىقلىرىمىزمۇ "بوستان"نىڭ شۇجىسىدەك بولغىنىدا... ھەي... بىز تازىمۇ بىتەلەي ئىكەنمىز... —خېلىل ئۇشتۇمتۇت سوزىنى ئۇزۇپ قويۇپ، ئاپپاق قار باسقان دالاغا ئويچانلىق بىلەن تىكىلگىنىچە تاماكا ئوراشقا باشلىدى.

ئۇنىڭ سۆزىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىۋاتقان سادىق روزى ئاخىرقى جۈملىنى ئاڭلىغاندا، نېمىشقىدۇ تېنى جۇغىدە قىلدى-دە، خېلىغا لاپپىدا قاراپ قويدى.

— بىر ئادەمنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى، — دەپ جىملىقنى بۇزدى ئابدۇۋېلى ئاكا، — "بوستان"نىڭ شۇجىسىمۇ ھەممە ئىشنى بىلىپ كېتەلەيدىغان ئەۋلىيا ئەمەستۇ.

— ئابدۇۋېلىكا، ئىشەنمەيۋاتامسىز؟ — دەپ قىزغىنلىق بىلەن چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى خېلىل، — بىز ھارۋىكەشلەرنىڭ بىلىدىغانلىرىمىز ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن خەۋەرلەر بىز ئارقىلىق تارقىلىدۇ. "بوستان"دا مېنىڭ تونۇش-بىلىشلىرىم ناھايىتى كۆپ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ شۇجىسى توغرىسىدا كۆپ ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بەردى، مەن سىلەرگە بىرلا ۋەقەنى ئېيتىپ بېرەي: بۇلتۇر كۈزگى بۇغداي تېرىش مەزگىلىدە ھېلىقى شۇجى ئېتىزلىقلارنى ئارىلاپ بىر يەرگە كەلسە، ئوسا قىلىنغان سالا ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر زەنجىر تاپان مىدىر-سىدىر قىلماي تۇرغۇدەك، قارىسا، رولدا شوپۇر يوقمىش، تىراكتورنىڭ ئەتراپىدا دۈيجاڭ بىلەن ئىككى ئەزا نېمە قىلىشنى بىلمەي، يەرنىڭ قۇرۇپ قېلىشىدىن غەم يەۋاتقۇدەك، شۇجىنىڭ تازا ئاچچىقى كەپتۇ-دە، دۈيجاڭدىن: "شوپۇر قېنى؟" دەپ سوراپتۇ. "سايمان تاپىمەن، دەپ كەتكەنىچە تېخى تاڭ" دەپتۇ دۈيجاڭمۇ رەللە بولۇپ. ئەسلىدە تىراكتور ئوبدان ئىشلەۋاتقان ئىكەن، بىر چاغدا دادۇي شۇجىسىنىڭ 13 ياشلىق ئوغلى كېلىپ، شوپۇرنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمە دەپ پىچىرلىغان ئىكەن، شوپۇر دەرھال تىراكتوردىن چۈشۈپ، موتورنىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىنى كوچىلىغاندەك قىپتۇ-دە، "چاتاق، تىراكتور بۇزۇلدى، سايمان تېپىپ كېلەي"

دەپلا كېتىپ قاپتۇ. ئەھۋالنى ئۇققان شۇجى موتورنى ئوت ئالدۇرغان ئىكەن، تىراكتور دەرھال تىلغا كىرىپ يەنە تاتاتلاشقا باشلاپتۇ. "ئالدامچى كاززاپلار، ھارامتاماقلار! ئۇلارنى نەدىن بولسىمۇ دەرھال تېپىپ كېلىڭلار، ھەر ئىككىلىسىنى!" دەپتۇ ئۇ غەزىپىنى باسالماي، ئاندىن تىراكتورنى ئۆزى ھەيدەشكە كىرىشىپتۇ. كوردۇڭلارمۇ بۇ ئەزىمەتنى، ئۇ يالغۇز ئەمەلدارلىق قىلىشنىلا ئەمەس، يەنە تىراكتور ھەيدەشنىمۇ بىلىدىكەن، يېزا كادىرى دىگەن شۇنداق بولسۇن-دە! چاقىرىشقا ئەۋەتىلگەن ئادەم شۇجىنىڭ ئۆيىگە بارغاندا، شوپۇر دۇتار چېلىپ، دادۇي شۇجىسى قوشۇقنى چىنىگە ئۇرۇپ: "ئەشىمدە قىشلاپ، پوسكامدا يازلاپ" دەپ نەغمىنى تازا قىزىتىۋاتقان ئىكەن. ئۇلار مەسلىكتىن تىللىرى كالۋالىشىپ، چىرايى پوكاندەك قىزىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئامال يوق ئېتىزلىققا كېلىشكە مەجبۇر بوپتۇ. بۇ چاغدا شۇجى بىرنەچچە مو يەرنى ئاغدۇرۇپ بولغان ئىكەن. ئۇ دادۇي شۇجىسىنى تازا كېلىشتۈرۈپ تەنقىت قىلىپ، شوپۇرنىڭ كېنىشكىسىنى تارتىۋاپتۇ. كېيىن گۇڭشې پارتكومى دادۇي شۇجىسىنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇپتۇ. قانداق؟ "بوستان"نىڭ شۇجىسى يارامدىكەن؟

— ئوغۇل بالىدەك كادىر ئىكەن! — دىدى ئابدۇۋېلى ئاكىمۇ چىن كۆڭلىدىن رازى بولۇپ، — ئەجەپ بەلەن ئىش قىپتۇ. دىخان خەق بىر قولىنى ئىككى قىلالمايۋاتقان چاغدا، بۇ ھارامتاماقلارنىڭ قىلغىنىنى قارا!

سادىق روزىمۇ ئىختىيارسىز سۆزگە ئارىلاشتى:

— تىراكتورچىنى ئىشتىن بوشىتىشى توغرا بولمىغان، ئۇ...

خېلىل ئۇنىڭ سۆزىنى دەرھال بولۇۋەتتى:

— تازا توغرا بولغان! مېنىڭچە، ئۇ مۇتەھەمگە بۇ ئىش تېخى

ئازلىق قىلىدۇ. ئۇمۇ دېخان بالىسى بولغاندىكىن، تىراكتور توختاپ
قالسا، يەرنىڭ نېمە كېتىدىغانلىقىنى بىلمەمدۇ؟ بىلىدۇ. ئويلاپ
كۆرۈڭا، مۇساغا ئوخشاشلار رەخت سېتىش ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ
دېخانلارنى بوزەك قىلسا، تىراكتورچىلارمۇ ئۆز كەسپىدىن پايدىلىنىپ
دېخانلارغا زىيان سالسا، بېچارە دېخانلارغا نىمە دېگەن ئوۋال.

— كۆڭلىڭىزنى ئەلۋەتتە چۈشىنىشكە بولىدۇ، — دېدى سادىق
روزى ئالدىرىماي سۆزلەپ، — لېكىن ئويلاپ كۆرۈڭا، ھېلىقى تىراك-
تورچى نىملا بولمىسۇن كەسپ ئەھلى، ئۇنى باشقا ئىشقا قويغاندىن
كۆرە، تەربىيە بېرىپ يەنە ئۆز كەسپىنى ئىشلەشكە قويسا، تېخىمۇ
كۆپرەك مەنپەئەت يەتكۈزەلەيدۇ ئەمەسمۇ.

— بىر ئادەمنىڭ ھەيدىمىگىنى بىلەن تىراكتور توختاپ قالامتى؟

— توختاپ قالمايدۇ، ئەلۋەتتە، لېكىن گەپ بۇنىڭدا ئەمەس،
مۇھىمى، ئادەملەرنى تەربىيەلەش، ئۆزگەرتىش كېرەك. خاتالاشتىڭ
دەپلا جازالاۋەرسە، كۆپلىگەن كىشىلەر نابۇت بولۇپ كەتمەمدۇ؟
ھېلىقى شۇجىمۇ باشتا بىردىنلا مىڭىسى قىزىپ كېتىپ تىراكتورچىنى
ئىشتىن بوشاتقان بولسىمۇ، ئەتىسىلا بۇ ئالدىراڭغۇلۇغىنى تۈزىتىپ،
ئۇنى يەنە ئۆز تىراكتورىنى ھەيدەشكە ئورۇنلاشتۇردى.

خېلىل يەنە سۆزلەشكە ئاغزىنى ئېچىۋىدى، ئاڭغىچە ئابدىۋېلى
ئاكا سۆزنى تارتىۋالدى:

— بولدى، تالاشما خېلىل، بۇ يولداشمۇ جېنى بار گەپ قىلدى.
بىر ئادەم كىچىككىنە پۈتلاشسىلا، ئۇنى يۆلىۋالماي، ئۈستىلەپ ئىتتى-
رىۋەتسە بولماس. بۇنىڭ زىيىنىنى ئاز تارتتۇقمۇ بىز، — ئاندىن ئۇ
بايىقى گېپىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى، — ئەمما نىملا بولمىسۇن،
"بوستان"نىڭ شۇجىسى ئوغۇل بالىدەك كادىر ئىكەن.

— ھەقىقەتەن دېخانلارنىڭ قەدرىگە يېتىدىكەن، بىزدە بولسا،
ھەي... — خېلىل ئەمدى مۇنازىرىلىشىشنى قويۇپ، ئۆزىچە قايناپ
سۆزلىگىلى تۇردى، — بېچارە دېخانلار ھەر كۈنى يۈلتۈز تارقىماستا
ئېتىزلىققا چىقسا، ئېغىر ياتقۇ مەزگىلىدە ئۆيىگە قايتىدۇ. ھەر يىلى
تېرىقچىلىقنى يېڭى باشلىغاندا: "بۇ يىلغۇ دارامىتىمىز ئاشار" دېگەن
ئۈمىت بىلەن ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ ئىشلەۋېرىدۇ، لېكىن كۈزدە
قارىساڭ، ئەھۋال يەنە شۇ ئاتام ئېيتقان بايىقى. دېخان دېگەننىڭ
جېنى قەۋەتمۇ مەھكەم كېلىدىكەن، ئۇلارنىڭ سۆڭىكىنى پولاتتىن
ياسالغان دېسىمۇ ئارتۇق كەتمەيدۇ. ئۇلارنىڭ قەدرىگە يەتمەيدىغان
كادىرنىڭ بۇرۇنقى بايلاردىن نىمە پەرقى بار؟!

خېلىل بىردىنلا سۆزىنى توختاتتى-دە، گويا غەزىۋىنى قامچىدىن
ئالماقچى بولغاندەك ئاتلار ئۈستىدىن ئايلاندۇرۇپ "قارس" چىقاردى،
سوھبەت يەنە ئۈزۈلۈپ قالدى. ئاتلار قېلىن قار ئۈستىدىن يول
ئېچىپ پۇشقۇرۇپ-پۇشقۇرۇپ مېڭىشاتتى، چاقلار يۇمشاق قار ئۈس-
تىدە يەڭگىل غىچىرلايتتى. سوھبەتنىڭ مۇنداق ئېغىر ۋەزىنىدە ئاياق-
لىشىشى ھەممەيلەننىڭ كۆڭلىدە مۇڭلۇق تەسىرات قوزغاپ، ئۇلارنى
چوڭقۇر خىيالغا باشلىۋەتكەن ئىدى.

بىرنەچچە يىلدىن بېرى يېزىلاردا سادىر بولۇۋاتقان غەيرى نور-
مال ئەھۋاللاردىن سادىق روزىنىڭمۇ خەۋىرى بار ئىدى، ئەلۋەتتە.
ئۇ، شۇ يىللار ئىچىدە مەيلى ھوقۇق تۇتۇپ تۇرغاندا بولسۇن، مەيلى
خىزمىتىدىن قالدۇرۇلغاندا بولسۇن، چامىسىنىڭ يېتىشىچە دېخانلارنىڭ
دەردىگە دەرمان بولۇشقا تىرىشقان. ئۇ، ھەر قېتىم "بوستان"دىكى
كادىرلار بىلەن يىغىن ئاچقاندا: "بىز يېزىلاردا سوتسىيالىزىمنى
ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، دېخانلارنى پاراۋان تۇرمۇشقا ئېرىشتۈرىمىز

دەيدىكەنمىز، ئۇلار ئۇچۇن بىر ماھىر تەشكىلاتچى بولۇپلا قالماي، ئەڭ مۇھىمى، ئۇلارنىڭ چىن دوستى، چاكىرى بولۇشىمىز كېرەك" دېگەن سوزنى ئېيتىشنى زادى ئۇنتۇمايتتى. شۇڭا خېلىلىنىڭ بايىقى سوزلىرى خۇددى كونا دەرتنى قوزغىغاندەك، ئۇنىڭ قەلبىنى تىتىرىتىۋەتتى. لېكىن، ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ تۇرۇلگەن قوشۇملىرى بارا-بارا ئېچىلىپ، كوزلىرىدە ئاللىقانداق خوشاللىقنىڭ جىلۋىسى ياندى. ئۇ قوشئېرىق گۇڭشېسىنىڭ تۇنجى ئەلچىلىرى بولغان بۇ 3 نەپەر سوھبەتدىشىدىن رازى بولغان ئىدى. مانا مۇشۇ ئەقىللىق، ۋىجدانلىق ۋە قورقماس كىشىلەر ئۇنىڭ بۇندىن كېيىنكى سەپداشلىرى. ئۇ مۇنداق كىشىلەرنىڭ تېخىمۇ كوپلۇگىگە قاتتىق ئىشىنىدۇ. ھالال مېھنەت بىلەن پاراۋان تۇرمۇش يارىتىشنى ئويلايدىغان كىشىلەر ئازمۇ؟! ئۇلارنىڭ جىلە بولۇۋاتقىنى، تەقەززالىق بىلەن كۇتۇۋاتقىنى سادىق روزىغا ئايان. ئاشۇ يىللىرى ئۇنىڭ ئوزىمۇ نەچچە قېتىم شۇنداق جىلە بولغان، كۇتكەن ئەمەسمىدى. ئېھتىمال، گۇڭشېنىڭ كېسەل ئازاۋىدا قىينىلىۋاتقان ھىلىقى سابىق شۇجىسىمۇ، يۇۋاش، ئېھتىياتچان گۇڭشې باشلىقىمۇ خۇددى شۇنداق جىلە بولۇۋاتقاندۇ، كۇتۇۋاتقاندۇ، لېكىن جىلە بولۇش بىلەن مەسىلە ھەل بولمايدۇ. ئەڭ مۇھىمى، كۇتكەن نەرسىنى قولغا كەلتۇرۇش ئۇچۇن ئىشلەش كېرەك، كۇرەش قىلىش كېرەك.

سادىق روزى شۇ تاپتا گۇڭشېدىكى نۇرغۇن كادىر ۋە ئەزالارنىڭ بەيگىگە چۇشۇشكە تەييارلانغان ئاتلاردەك تېپىچەكلەپ تۇرغانلىقىنى ئويلاپ خوشاللىق بىلەن كۇلۇمسىرىدى.

* * *

سادىق روزى گۇڭشې ئىدارىسى ئالدىدا ھارۋىدىن چۇشۇپ

پارتكوم ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ، ئىشخانا ئالدىغا كەلگەندە قىيا ئوچۇق تۇرغان ئىشىكتىن ئوي ئىچىدە ۋاقىراپ سوزلەۋاتقان ئاللىقانداق بىر كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— بالىنى سىز تاپقانمۇ، گۇڭشېمۇ؟ ھەببەللى، شۇنداق بولغاندىن كېيىن، داۋالىتىشقىمۇ ئوزىڭىز ئىگە بولۇشىڭىز، ئوزىڭىز پۇل تولىشىڭىز كېرەك.

ئارقىدىنلا يىغلىغان ئاۋاز ئاڭلاندى:

— ئېيتتىمغۇ، ئوزەم ئىگە بولىمەن، پۇلنىمۇ ئوزەم تولەيمەن. ھازىر يېنىمدا نەق پۇل بولمىغاچقا، گۇڭشې ماڭا كېپىل بولۇپ، ئىككىلىك خەت يېزىپ بەرسە، پۇلنى كېيىن تولەپ بەرسەم...

— بولمايدۇ! — دەپ ئۇنىڭ سوزىنى بولۇۋەتتى قوپال ئاۋاز، — بىز سىلەرنى ياخشى بىلىمىز، بالاڭلارنى ساقايتقاندىن كېيىن "پۇل يوق" دەپ مۇرە چىقىرىپ تۇرىسىلەر. بولدى، قويۇڭ، ئىشخانىدىن چىقىڭ، خەت يېزىپ بېرىلمەيدۇ!

ئىشىك ئوچۇق بولغاچقا سادىق روزى چەكمەيلا ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى، كادىر سىياقىدىكى ياشراق كىشى ئالدىدا تەلپىگىنى غىجىملاپ تۇرغان كىشىدىن كوزىنى يوتكەپ، سادىق روزىغا لاپپىدە قارىدى-دە، توڭلۇق بىلەن:

— ھازىر ئىش بېجىرىلمەيدۇ. كېيىن كېلىڭ! — دېدى ۋە يەنە دىخانغا قاراپ بۇيرۇدى، — مەن ناھايىتى ئالدىراشمەن، قېنى، ئىشخانىدىن چىقىڭ!

— بەزىلەرنىڭ: "بىز خۇداغا، بىر ئوزەڭگە ئىشەن" دېگىنى راستكەن، خوپ، چىقاي، بالامنىڭ ئومرى بولسا، خۇدايىم ئوزى ساقايتا! — دېدى دىخان ئەلەم بىلەن بېشىنى چايقاپ ۋە ئىشخانىدىن

تېزلا چىقىپ كەتتى.

— ھە، سىزچۇ، سىز نېمىگە ھاڭۋېقىپ تۇرىسىز؟ — دېدى ياشراق كىشى سادىق روزىغا زەردە بىلەن، — بۇ ياغاچ قۇلاقلاردىن زەپمۇ تويدىغۇ، كىشى!

سادىق روزى ئۇنى قەيەردىدۇ كۆرگەندەك قىلىسمۇ تونۇيالمىدى ۋە ئۇنىڭغا دىققەت بىلەن بىر قاراپ قويدى-دە، سوئالغا جاۋاپمۇ بەرمەستىن سىرتقا چىقىپ، ھىلىقى دېخانغا يېتىشىۋېلىشقا ئالدىرىدى، لېكىن دېخان تېز ماڭغانلىقتىن پەقەت دوختۇرخانا دەرۋازىسىنىڭ يېنىغا كەلگەندىلا ئاندىن يېتىشىۋالدى.

— ھوي، تاغا، — دېدى ئۇ دېخانغا ياندىشىپ، — دوختۇرخانىغا كېسەل ئېلىپ كەلگەنمىدىڭىز؟

دېخان يېزا كادىرلىرىچە كىيىنگەن بۇ كىشىنىڭ ئاۋازىدىكى مۇلايىملىقنى بايقاپ دەرھال جاۋاپ بەردى:

— كەنجەمنى دوختۇرغا ئەكىلىۋىدىم، دوختۇرلار ئالدىن 40 كويچەن تولەيسەن، ئاندىن ياتاققا ئالىمىز، دەپ تۇرۇۋالدى. بولمىسا قايتۇرۇۋېتىدىكەن. بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە بىز دېخان خەقتە نەدىمۇ تەييار تۇرغان 40 كويچەن بولسۇن. 2–3 كۈندىن كېيىن تاپشۇراي دىسەم، ئۇنداقتا گۇڭشې كاپالەت خېتى يېزىپ بەرسۇن، دېيىشتى. مۇئاۋىن شۇجىنىڭ ئالدىغا بارسام، ئۇ... ھەي....

دېخاننىڭ گېلىغا نېمىدۇ تۇرۇلۇپ قالغاندەك سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى. كوزلىرىدە مولدۇرلەپ تۇرغان ياش تامچىلىرى مەڭزىنى بويلاپ پەسكە سىرىلدى. چوپ-چوڭ بىر ئادەمنىڭ ئۇكسۇپ يىغلاۋاتقانلىقىنى كورۇپ سادىق روزىنىڭمۇ ئىچى سىرىلىپ كەتتى. "مۇئاۋىن شۇجى دىگىنى شۇ ئىكەن-دە، بۇرۇن تونۇشمىغان ئىكەن-

مىز، — دېدى ئۇ ئۇز ئۇزىگە ۋە دېخانغا تەسەللى بېرىپ، — كوڭلىڭىزنى بۇزماڭ، قېنى، يۈرۈڭ، دوختۇرنىڭ ئالدىغا كىرەيلى" دېدى.

دېخان باشتا نېمە قىلىشنى بىلمەي، سەل تېڭىرقاپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ناتونۇش كىشىنىڭ كوزلىرىدىكى ھەمدەرتلىك ئىپادىسىنى كورۇپ ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا يول باشلىدى.

تەخمىنەن 15 مىنۇتلاردىن كېيىن سادىق روزى بالنىتسا ياتىغىدىن قايتماقچى بولغاندا، كېسەل بالىنىڭ ئاتا-ئانىسى ئۇنى مىننەتدارلىق سوزلىرىگە كومۇۋەتكەن ئىدى.

ئۇ، دوختۇرخانىدىن قايتىپ گۇڭشې ئىدارىسىگە كەلگەندە، بايىقى ئىشخانىمۇ قۇلۇپلاقلىق تۇراتتى. سادىق روزى كىم بىلەن كورۇشۇشنى بىلمەي، تاماكا چەككۇسى كېلىپ، قولىنى يانچۇغىغا سېلىۋىدى، نە تاماكىسى، نە سەرەڭگىسى قالماپتۇ. ئۇ ئىلاجىسىز گۇڭشې ئىدارىسىدىن قايتىپ چىقتى-دە، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ سودا كوپىراتىۋىغا كەلدى. ماگىزىن ئازادە ئىككى ئېغىزلىق بولۇپ، بىرىدە يەرلىك ماللار، يەنە بىرىدە سانائەت مەھسۇلاتلىرى سېتىلاتتى.

سادىق روزى تاماكا ۋە سەرەڭگە سېتىۋالغاندىن كېيىن، تاماكا چەككەچ باشقا تاۋارلارنى كوزدىن كەچۈرۈشكە باشلىدى. دۇكاندا تاۋارلارمۇ، خېرىدارلارمۇ ئانچە كوپ ئەمەس ئىدى. بىرئازدىن كېيىن دېخان كىيىمىدىكى بىر كىشى دۇكانغا كىرىپ كەلدى-دە، ئوڭ تەرەپتە گەزلىمە ساتقۇچى پىركازچىكنىڭ يېنىغا بېرىپ نېمىدۇ سورىدى. پىركازچىك بولسا، خوشياقمىغان ھالدا بېشىنى "ياق" دىگەن مەنىدە لىڭشىتتى.

—ئەستاغپۇرۇللا، يەنە كېچىكىپتىمەن، —دېدى دېخان تىت-تىت
بولۇپ، —تېخى، تۈنۈگۈنلا دۇكانغا دۇخاۋا كەپتۇ دەپ ئاڭلىغۇدىم،
شۇنچە تېز تۈگەپ كەتكەنىمىدۇ؟

دۇخاۋا ئالىدىغانلار يالغۇز سىزلا ئەمەس-تە، —مال ساتقۇچى
پەرۋاسىز قىياپەتتە ئەسنەپ تۇرۇپ جاۋاپ بەردى، —دۇكانغا كېلى-
دىغىنىمۇ كوپ ئەمەس، ئۇ ياقتىن كېلىدۇ، بۇ ياقتىن تۈگەيدۇ.

دېخان قاتتىق ئېچىنغان ھالدا دۇكاندىن چىقىپ كەتتى. بۇ
سوھبەتنى خىرە-شىرە ئاڭلاپ قالغان سادىق روزىنىڭ دىققىتى
ئىختىيارسىز ھالدا پىركازچىكقا بۇرالدى. پىركازچىك 50 ياشلار
ئوپچورىسىدە بولۇپ، بېشىغا كۇچار كوپىسىدە تىكىلگەن چىرايلىق
قۇلاقچا، ئۇستىگە ئەلتېرە ياقا تۇتۇلغان سوكنو چاپان كىيىۋالغان
ئىدى. گوشلۇك يۈزى ۋە سالپاڭ قۇلىغىغا نامۇناسىپ ھالدا تولىمۇ
كىچىك بولغان كوزلىرى ئىشىكتىن كىرىپ كېلىۋاتقان ھەر بىر
كىشىگە دىققەت بىلەن تىكىلەتتى. شۇ پەيت يەنە ئىشىك ئېچىلىپ،
تاشلانغان جۇۋا كيىگەن بىر كىشى كىرىپ كېلىۋىدى، پىركازچىكنىڭ
چىرايىدا يېنىككىنە كۇلۇمسىرەش پەيدا بولدى. خېرىدار مەيدىسىنى
پۇكەيگە تىرەپ، بېشىنى ئالدىغا ئەگدى.

سادىق روزى گەرچە پوفايكا ۋە مايكىلارنى كورۇۋاتقاندەك قىل-
سىمۇ، لېكىن كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا رەخت ساتقۇچى پىركازچىكنى
كۇزىتىپ تۇراتتى. رەخت ساتقۇچى سول تەرەپتىكى شىرىگىنىڭ خېرى-
دارلار بىلەن سودا قىلىۋاتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، سېرىق قەغەزگە
ئورالغان يوغان بىر بوپىنى ئالدىدىكى كىشىگە ئۇزاتتى. ئۇ، بوپىنى
ئۇزاتتى، سودا پۇتتى. خېرىدار خوشلىشىۋېتىپ پەس ئاۋازدا:

—خوش ئەمىسە، مۇسا قارىم، ئوگۇنلۇككە كەچتە كورۇ-
شەيلى، —دېدى.

"ھىم، مۇسا قارى!... ئابدۇۋېلى ئاكا بىلەن خېلىل ئېيتقان
ھىلىقى مۇسا دۇكانچى شۇ ئىكەن-دە! جۇۋىلىقا بەرگىنى نىمكىن؟"
دەپ ئويلىدى سادىق روزى ۋە ئالىقاندىكى بىر خىل قىزىقىش
ئىچىدە ئاستا دۇكانچىغا يېقىنلاشتى. مۇسا قارىم بولسا، گويا مۇشكۇل
بىر ۋەزىپىنى نەتىجىلىك ئادا قىلغان كىشىدەك چىرايىدا بىر خىل
غۇرۇر ۋە خاتىرجەملىكنى ئىپادىلەپ، سەرەڭگە تېلى بىلەن چىشىنى
كولىماقتا ئىدى. سادىق روزىمۇ بايىقى جۇۋىلىق خېرىدارنى دوراپ
كوكرىكىنى پۇكەيگە تىرىدى.

—مۇسا قارىم، بىر كىيىملىك دۇخاۋا تېپىلارمۇ؟

بىپەرۋا ئولتۇرغان مۇسا قارىم پەس ئاۋازدا ئېيتىلغان بۇ سوزنى
ئاڭلاپ، خېرىدارغا لاپپىدا بىر قارىدى-دە، ئورنىدىن تۇرۇپ
پۇكەيگە يېقىنلاشتى.

—گۇگشېمىزدا بۇرۇن سىزنى كورمىگەندەك قىلىمەن، —دېدى
ئۇمۇ پەس ئاۋازدا، —ئەمما سىز مېنى تونۇيدىكەنسىز. يىراق دادۇي-
لەردىن بىرىدە بالا ئوقۇتىسىگىز كېرەك-ھە؟

سادىق روزى مۇنداق سوئالنى كۇتمىگەچكە باشتا سەل ھودۇقۇپ
قالغان بولسىمۇ، يەنە دەررۇ ئوزىنى تۇتۇۋېلىپ ئىختىيارسىز ھالدا:

—ھەئە، —دېدى.

نىمە بوپتۇ، سادىق روزىمۇ بىر چاغلاردا بالا ئوقۇتقان ئەمەس-
مىدى. لازىم بولىدىكەن، بۇندىن كېيىنمۇ ئوقۇتۇۋېرىدۇ. شۇڭا ئۇ،
بۇ جاۋاپتىن خىجىللىق ھىس قىلمىدى.

—دۇخاۋا بەك زورۇرمىدى؟ —مۇسا قارىم يەنە پەس ئاۋازدا

سورىدى.

—شۇ تاپتا ئاش-ناندىنمۇ زورۇر ئىدى دىسىلە، قارىم.

مۇسا قارىم سول تەرەپتىكى شىرىنكىگە كوز قىرىدا قاراپ قويدى-دە، بېشىنى خېرىدارغا تېخىمۇ يېقىنلاشتۇردى:

—ئاز-پاز سۇ يېغى تېپىلارمۇ؟

سادىق روزى دەرھال جاۋاپ بەردى:

—تېپىلىپ قالار.

—ئالدىغىنىڭىز بىر كىيىملىكمۇ؟—دىدى مۇسا قارىم تېخىمۇ جانلىنىپ.

—ھەئە.

مۇسا قارىم پۇكەي ئاستىدىن بىرزىنت سومكىنى چىقىرىپ دىدى:

—سومكىنىڭ ئىچىدە ياغ قاچىسى بار، يېغىڭىزنى ئېلىپ كېلىڭ، ئاڭغىچە دۇخاۋىنى تەييارلاپ قويىمەن.

سادىق روزى سومكىنى ئېلىپ دۇكاندىن چىقىپ كەتتى.

* * *

كەچ كىرىپ قاراڭغۇلۇق ھەممىنى ئۆز قوينىغا ئالدى. سادىق روزى دەرىزە تۈۋىدە ئۆرە تۇرغىنىچە قاراڭغۇلۇققا چومگەن گۈڭشې ھويلىسىغا قاراپ خىيال سۈرمەكتە ئىدى. ھويلىدىكى قارغا كومۈلگەن جىمىكى نەرسىلەر ئاي نۇرىدا خۇددى كۈمۈشتەك يالتىرايتتى. قىش كېچىسى ھەم جىمجىت، ھەم ئۇزۇن كېلىدۇ، سىرتقا چىقىپ سەيلە قىلىشنىڭ ئىمكانىيىتىمۇ يوق، ئۇخلاپمۇ تۈگىتەلمەيسەن. ئادەتتە يېرىم كېچىدىن كېيىنلا ئۇخلاپ ئادەتلەنگەن سادىق روزىنىڭ كوزلىرىدە ھازىر ئۇيقۇدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئەتىگەن ئىدارىدە ئېيتقان سوزلىرى بىردىنلا ئۇنىڭ

ئېسىگە كەلدى.

شۇجى ئۇنىڭغا قوشئېرىقتا بىرىشتىن ئىلگىرى بىرەر ھەپتە دەم ئېلىپ، ئوبدان ھاردۇق چىقىرىۋېلىشنى، دەم ئېلىشنى "بوستان"غا قايتىپ، بالا-چاقىلىرى بىلەن بىللە ئوتكۈزسىمۇ ياكى ناھىيە بازىرىدا ئوتكۈزسىمۇ بولىدىغانلىقىنى، ئەتە ناھىيىگە ئۈرۈمچىدىن داڭلىق بىر سەنئەت ئۆمىكى كېلىپ بىرنەچچە كۈن ئويۇن قويىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئاخىرىدا:

—كورگەنلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلارنىڭ ئويۇنىنى كورمىگەنلەر ھەقىقەتەن ئارماندا قالارمىش،—دەپ چاقچاقمۇ قىلغان ئىدى.

راستىنى ئېيتقاندا، سادىق روزى بۇ مەسلىھەتكە جان دەپ رازى ئىدى. ئۇ مۇنداق مەشھۇر سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ ئويۇنلىرىنى بىرەر قېتىممۇ كورۈپ باققان ئەمەس. 3 يىل بۇرۇن ۋىلايەتنىڭ سەنئەتچىلىرى "بوستان"غا ئويۇن قويغىلى بارغاندا، ئۇ نازارەت ئاستىدا ئىشلەۋاتقانلىقتىن ئويۇننى كورەلمىگەن ئىدى. ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن سەنئەتچىلەرنىڭ ئويۇنلىرىنى كورۈشكە كىممۇ قىزىقمايدۇ دەيسىز. كۈندۈزلىرى ناھىيە مەركىزىدىكى ئاغىنە-بۇرادەرلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ، كەچقۇرۇنلىرى راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ ئويۇن كورسە، قانداق ياخشى بولاتتى-ھە! لېكىن يەنىلا "بوستان"غا قايتىپ، پۈتۈن بىر ھەپتىنى بالا-چاقىلىرى بىلەن بىللە ئوتكۈزسە، تېخىمۇ كوڭۈلدىكىدەك بولاتتى. نىمىشقا دىسىڭىز، ئۇ بىرنەچچە يىلدىن بېرى بالا-چاقىلىرى بىلەن بىر گۈڭشېدا ياشاۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بىرەر كۈننى ئۇلار بىلەن بىللە ئارام خۇدا دەم ئېلىپ ئوتكۈزگىنىنى بىلمەيدۇ، گەرچە بىر ئويدە قونۇپ، بىر ئويدە تاماق يەپ يۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن بالىلارنىڭ ئوز دادىسىنىڭ چىرايىنى

كورمەي، ئاۋازىنى ئاڭلىماي ئۆتۈپ كەتكەن كۈنلىرى ناھايىتى كۆپ. سادىق روزى ئەتىگىنى ئۇيقۇغا قانمىغان كۆزلىرىنى ئۇۋىلاپ، ئۆيىدىن چىقىپ كەتكەندىمۇ، ئاخشىمى ھېرىپ-ئېچىپ ئۆيىگە قايتقاندىمۇ، بالىلىرى ئوخشاشلا ئۇيقۇغا غەرق بولغان بولاتتى.

ئۇ، ھەر كۈنى ئىشتىن كەلگەندە سومكىسىنى تاشلاپلا 3 بالىسى-نىڭ يېنىغا ئايرىم-ئايرىم كېلىپ، ئۇلارنىڭ مەسۇم، ئوماق چىرايىغا ھېرىسمەنلىك بىلەن بىر ھازا تىكىلىپ تۇراتتى-دە، چوڭلىرىنىڭ پېشانىسىگە، كىچىكىنىڭ لېۋىگە يېنىك سۆيۈپ قويغاندىن كېيىن، ئۈستەل ئالدىغا ئولتۇرۇپ تاماق يېيىشكە تۇتۇناتتى. شۇنداق كۈن-لەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ بىردىنلا ئامراقلىقى تۇتۇپ قالدى-دە، ئائىلىنىڭ ئەركىسى بولغان كىچىك ئوغلىنى ئويغىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ بۇرنىنى يېنىك چېكىشكە باشلىدى. ئۇيقۇسى بۇزۇلغان بالا ئاچچىغىدا بىرلا سىلكىنىپ، تام تەرەپكە ئۆرۈلۈۋالدى. بۇ ئىشتىن مەسىلىگى كەلگەن سادىق بالىسىنى تېخىمۇ جىلە قىلماقچى بولۇپ، قۇلىغىنى يېنىك چىمدىۋىدى، بالا كىچىككىنە قوللىرى بىلەن مۇشت ئاتتى، سادىق قۇلاقنى چىمدىشنى قويۇپ، بالىنىڭ ئالمىدەك سۈزۈك مەڭزىگە لېۋىنى تەككۈزۈشىگە بىر مۇشت كېلىپ بۇرنىغا تەگدى.

— ھا، ھا، ھا! — دەپ كۈلۈۋەتتى ئۇ، — قارا سېنى، چاخچاقنى كوتىرەلمەيدىكەنسەن-ھە! ھە، بوپتۇ، بوپتۇ. ئۇيقۇغا دەخلى قىلىشمۇ بىر خىل بۇزغۇنچىلىق، بۇزغۇنچىنى جازالاش كېرەك. ئۇرە، ھە، قاتتىقراق ئۇر، لېكىن مەنمۇ سېنى قانغىچە سۆيىۋالاي.

خېلىدىن بۇيان قىرىلمىغان ساقال-بۇرۇتىنىڭ كۈچى يۇمران مۇشتلار ئۈستىدىن غالىپ كەلدي. بالا چىدىيالماي، تىپىچەكلىگىنىچە

كۆزىنى ئاچتى ۋە ئۆزى بىلەن ”جەڭ“ قىلىۋاتقان رەقىبىنىڭ ئۆز دادىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپ بايا مۇشت ئاتقان قوللىرى بىلەن ئەمدى ئۇنىڭ بويىنىغا گىرە سېلىۋالدى. سادىقنىڭ يۈرىكى بولسا، شۇررىدە قىلىپ قەندەك ئېرىپ كەتتى...

ئۇ، ئىشتىن بۇرۇنراق قايتقان كۈنلىرى بالىلىرى بىلەن بىردەم-يېرىمدەم بىللە بولالايتتى. مۇنداق چاغلاردا بەكمۇ خوشال بولۇپ كەتكەن بالىلىرى دادىسىنى بىر بىرىدىن تالىشىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئېتىشاتتى...

چوگۈننىڭ پورۇقلاپ قايناپ، سۇنىڭ مەش ئۈستىگە پاژىلداپ تۆكۈلۈشى سادىق روزىنىڭ خىيالىنى بولۇۋەتتى. گۆشخې ئىدارىسىنىڭ لاۋازىماتچىسى چىرايى تۇتۇق ئادەم بولسىمۇ، لېكىن رەھىمدىل ئىكەن. ئۇ، كۇرۇشكىغا ياڭاقچىلىك چايمۇ سېلىپ قويۇشنى ئۇنتۇ-ماپتۇ. سادىق روزى قايناق سۇنى كۇرۇشكىغا قۇيۇۋىدى، سۇ پارى بىلەن بىللە كوتىرىلگەن چاينىڭ مەزىلىك پۇرىقى دىمىغىغا ئۇرۇلۇپ بەدىنىگە بىر خىل راھەتلىك سېزىم تارقىدى-دە، بىردىنلا قورسىقى-نىڭ قاتتىق ئاچقانلىقىنى سەزدى.

سادىق روزى كۇرۇشكىدىكى چاينى تولۇق ئىچىپ تۈگەتتى-دە، يىمەكلىكنىڭ ئاشقان قىسمىنى يەنە گېزىتكە ئوراپ قويدى. ئاندىن تاماكا يوگەپ تۇتاشتۇرۇپ، مەشنىڭ كومۇرىنى جىقلاپ قويۇپ كارۋاتقا قىڭغايدى. ”ئەتە دادۇيلەرگە بېرىپ گۆشخې باشلىقلىرىنى تاپىمەن، — دېدى ئۇ كىيىملىرىنى سېلىپ يوتقانغا يوگىنىۋاتقاندا، — ئۇلار بىلەن كورۇشۈپ، ئاۋال پۈتۈن دۇيلەرنى ئايلىنىپ چىقاي...“

* * *

سادىق روزى ئەتىسى مۇئاۋىن شۇجى بىلەن يەنىلا كورۇشەلمەي،

گۇڭشې باشلىقىنى ئىزلەپ دادۇيلەرگە يۈرۈپ كەتتى. 4 كۈندىن كېيىن ئۇ پىشقەدەم گۇڭشې باشلىقى بىلەن ئىدارىگە قايتقاندا، خۇددى ئۆتكەنكىگە ئوخشاشلا ئىشخانىلارنىڭ ئىشىكلىرى يەنە قۇلۇپلاقلىق تۇراتتى. كوچىدىمۇ، هويلىدىمۇ ئۇلارغا كادىرلاردىن هېچقايسىسى ئۇچرىمىدى. گۇڭشې باشلىقى ئىشخانىسىنى ئېچىپ، سادىق روزىنى ئىشخانىغا كىرىشكە تەكلىپ قىلدى-دە:

— خىزمەتچىنى چاقىرىپ كېلەي، — دېگىنىچە قاياققىدۇ كېتىپ قالدى. ئۆي ئىچى ئۈزۈندىن بېرى ئوت يېقىلمىغاچقا، مۇزخانىدەك سوغاق ئىدى. بۇلۇڭدا ئوتۇن ۋە كۆمۈر دۆۋىلەگلىك تۇراتتى. سادىق روزى مەشنىڭ ئىچىنى تازىلاپ ئوت ياقماقچى بولدى. ئۇ، ئوتۇن ۋە كۆمۈرنى سېلىپ بولۇپ، ئەمدىلا سەرەڭگە ياقاي دەپ تۇراتتى، ئىشخانىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئىككى-ئۈچ كىشىنىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتتى:

— شۇمۇ ئادالەتمۇ؟ ئىنساپ دېگەن قېنى؟ كېلىدىغان باشلىقنىڭ تېخى قارىسىنى كۆرمەي تۇرۇپلا، زىمىستان سوغاقتا بىر كىشىنى ئۆيدىن هەيدەپ چىقارسا، بۇنىڭغا چىداپ تۇرغىلى بولامدۇ!؟

— "غوجامنىڭ قوسىغى توق، قۇلىدىن خەۋىرى يوق" دېگىنى شۇ-دە.

— شەپىسى شەهەر ئالسا، ئۆزى يۇرت ئالغۇدەك.

سادىق روزىنىڭ ياقىسىدىن گويا بىرسى مۇز پارچىلىرىنى قۇيۇۋەتكەندەك بولدى، ئۇ، قولىدا سەرەڭگە تېلىنى تۇتقىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا چىقتى. هويلىدا هېچكىم يوق ئىدى. ئۇنىڭ كاللىسىنى ئاللىقانداق بىر گۇمان چۇلغىۋالغاچقا، تېز-تېز قەدەم تاشلاپ ئىشخانىنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتتى. ئۇ يەر ئائىلىلىكلەر قوراسىغا

تۇتىشاتتى. ئىككى-ئۈچ كىشى چەتتىكى ئۆيلەرنىڭ بىرىدىن يوتقان-كۆرپىلەرنى سىرتقا توشۇۋاتاتتى، يەنە ئۈچ-تۆت كىشى بىر يەرگە توپلىنىپ، ئاللىنىمىلەرنى دېيىشىۋاتاتتى.

سادىق روزى ئۇلارغا يېقىنلىشىپ سالاملاشقاندىن كېيىن سورىدى:

— بۇ يەردە نېمە ئىش بولۇۋاتىدۇ؟

كىشىلەر بۇ ناتونۇش كىشىگە هەيرانلىق بىلەن قارىدى-دە، ئارىدىن بىرسى قاپىقىنى تۈرۈپ جاۋاپ بەردى:

— نېمە ئىش بولاتتى؟ مۇئاۋىن شۇجىنىڭ ئېيتىشىچە، بىزگە يېڭى شۇجى كېلەرمىش، ئۇ بالا-چاقىلىق ئادەم بولغاچقا، ئازادە ئۆي تەييارلاش ئۈچۈن مۇنۇ بىچارىلەرنى ئۆيىدىن قوغلىشىۋاتىدۇ...

كۆز ياشلىرىنى يېڭىنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتكىنىچە ئۆيىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان ياشانغان ئايالنىڭ يىغىسى ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى:

— ۋاي، رەھمەتلىك مۇرەببىيىم، سەن تۇگەپ كېتىپ يىل نەزىرىڭنى ئۆتكۈزمەي تۇرۇپلا خورلۇققا ئۇچرىدۇق. ۋاي، شور پېشانە باللىرىم، ۋاي، بىتەلەي قوزىلىرىم!...

— بۇ ئۆيدە ئەسلى گۇڭشېمىزنىڭ لاۋازىماتچىسى يۇنۇس ئاكا 15 يىلدىن بېرى ئولتۇرۇپ كەلگەن، — دېدى يەنە بىرەيلەن سۆز قىستۇرۇپ، — بىچارە، ئۆتكەن يىلى كۈزدە ئاشلىق ئىدارىسىدە ئوت ئۆچۈرۈش ۋاقتىدا قۇربان بولۇپ كەتتى، مانا ئەمدى...

— بۇ قىش زىمىستان سوغاقتا 6 جانلىق چوڭ ئائىلە تاملىرى ئۆتمە-توشۇك بىر ئېغىزلىق ئۆيدە قانداق كۈن كەچۈرىدۇ؟! — دەپ لوقما سالدى يەنە بىرەيلەن.

سادىق روزىنىڭ بىردىنلا غەزىۋى ئۆرلەپ، قېنى يۈزىگە تەپتى.

—بۇلارغا ئۆيدىن كوچۇشنى كىم ئۇقتۇردى؟—دەپ سورىدى ئۇ ئۆزىنى بېسىۋېلىپ.

—كىم بولاتتى، مۇئاۋىن شۇجى-دە.

سادىق روزى سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، ئۆيدىن نەرسە-كېرەك توشۇۋاتقانلارغا قاراپ كەسكىن بۇيرۇدى:

—ئۆيدىن چىقارغان نەرسە-كېرەكلەرنى ئۆز جايىغا ئەكىرىپ قويۇڭلار!

گەرچە ئۇلار سادىق روزىنى تونۇمىسىمۇ، ئۇنىڭ ئاۋازىدىكى كەسكىنلىكنى ئاڭلاپ، نىمە قىلىشنى بىلمەي، توختاپ قېلىشتى. ئوي ئىگىسى ئايال بولسا، دەرھال يىغىدىن توختاپ، ئۇنىڭغا ئۈمىت بىلەن تىكىلدى.

بىرنەچچە يىلدىن بۇيان ۋىلايەت ۋە ناھىيىدىن بەزى باشلىقلار پات-پات كېلىپ تۇراتتى. كىم بىلىدۇ، بۇ كىشىمۇ شۇلاردىن بىرسىمۇ تېخى. لېكىن، كىيىنىشى سەرالىقىسىلا ئوخشايدىكەن. ھەر ھالدا ئويلىشىپ ئىش قىلىش كېرەك.

—ۋاھ، بۇنىڭغا مۇئاۋىن شۇجى كونەمدۇ؟—بىرسى شۇنداق دېيىشىگە يەنە بىرسى ئۇنىڭغا ئۇلاپلا:

—ئويناشماڭ ئەرباپ بىلەن، ئەپلەپ سالار ھەر باپ بىلەن، دىگەن گەپ بار. مۇئاۋىن شۇجى ئۆز بۇيرۇغىنىڭ ئورۇنلانماسلىغىنى يامان كورىدۇ. ساقال-بۇرۇتتىن ئايرىلىپ قالمايلى، يەنە،—دەپ قوشۇمچە قىلدى.

—يولداشلار،—دىدى سادىق روزى ھەممەيلەنىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ،—گۇڭشې يالغۇز شۇجىنىڭلا ئەمەس، گۇڭشېنىڭ ئىشىغا ھەممەيلەن ئورتاق مەسئۇل بولۇشىمىز لازىم. قېنى، يۇرۇڭ-

لار، چىقارغان نەرسىلەرنى جايىغا ئەكىرىپ قويايلى، مەرھۇم يۈنۈس ئاكىنىڭ بالا-چاقىلىرى ئۆز ئۆيىدە ئولتۇرىۋەرسۇن.

كىشىلەر دەرھال ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئىشىك تۈۋىگە كەلگەندە، نەرسە-كېرەك توشۇۋاتقانلاردىن بىرسى ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى:

—بىزنى مۇئاۋىن شۇجى بۇيرۇغان، ئەگەر ئويىنى كوچۇرمەيدىغان بولساق، بۇ ئىشقا كىم مەسئۇل بولىدۇ؟—دىدى ئۇ قاپىغىنى تۈرۈپ.

—راست، كىم مەسئۇل بولىدۇ؟—كىشىلەر يەنە سادىق روزىغا قاراشتى.

—مەن مەسئۇل بولىمەن!—دىدى سادىق روزى،—نەرسە-كېرەكلەرنى ئۆز جايىغا ئەكىرىۋېرىڭلار.

—سىز مەسئۇل؟—بايىقى كىشى سادىق روزىغا سىناش نەزىرى بىلەن قارىدى،—لېكىن سىزنىڭ كىملىگىڭىزنى بىز بىلمىسەك؟

ھەممەيلەن 40 ياشلار ئوپچۇرىسىدىكى بۇغداي ئۆڭلۈك، كوزلىرى خۇددى تىنىق سۇدىكى ئاي شولىسىدەك چاقناپ تۇرىدىغان، ئوتتۇرا بويلۇق، مىختا كەلگەن بۇ ناتونۇش كىشىگە قىزىقىش ئىچىدە جاۋاپ كۈتۈپ قاراپ تۇرۇشتى.

سادىق روزىنىڭ چىرايىدا پات-پات كورۇلۇپ تۇرىدىغان بىر خىل خاپىلىق ئىپادىسى پەيدا بولدى.

سالاھىيەت، ھەي سالاھىيەت، ھەر دوخمۇشتا ئۆزىنى كورسىتىدىغان چاكىنا دەرىجە پەرقى! سېنىڭ كارامىتىڭ شۇنچە زورمۇ؟! ھەمىشە ھەممە ئىشتا بىرەر باشلىقنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ ئىپادە بىلدۈرۈشى شۇنچە زورۇرمۇ؟!

سادىق روزىنىڭ قەلبى ئورتىنىپ، ئۆزى ياقتۇرمايدىغان سوئالغا

نىمە دەپ جاۋاپ بەرسەمكىن؟ دەپ ئويلىنىۋاتقاندا، بۇ يەرگە ئالدىراپ يېتىپ كەلگەن گۇڭشې باشلىقى ئۇنى تەڭلىكتىن قۇتقۇزۇپ قالدى.

—سادىق شۇجى، بۇ يەرگە كېلىۋاپتىكەنسىز-دە،—دېدى ئۇ نېرىدىنلا سوزلەپ،—يۈرۈڭ، زالدا ھەممە ئادەم سىزنى ساقلاپ قالدى،—ئاندىن ئۇ سادىق روزىنىڭ چىرايىدىكى ھەيرانلىق ئىپادىسىنى كورۇپ ئالدىراپ قوشۇپ قويدى،—مۇئاۋىن شۇجى ئىدارە-جەمىيەت كادىرلىرىغا ھوججەت يەتكۈزۈۋاتقان ئىكەن، بىز شۇ يەرگىلا بارىدىغان بولدۇق.

بىرنەچچە مىنۇتتىن كېيىن ئۇلار زالغا كىرىپ كەلگەندە، يۈزلىگەن كىشىلەر قاتتىق چاۋاك چېلىپ قارشى ئالدى. پەقەت ئۇلار ئىچىدە ئىككى كىشى—مۇئاۋىن شۇجى بىلەن مۇسا قارىم باشقىلارغا ئەگىشىپ چاۋاك چېلىۋاتقان بولسىمۇ گويا بۇ ئوڭۇممۇ، چۈشۈممۇ دېگەندەك سادىق روزىغا ھەيرانلىق ئىچىدە قاراپ قېلىشقان ئىدى. ”شۇمۇ، ئەمەسمۇ؟“ دەپ ئويلايتتى ئۇلار. مۇسا قارىم كوزىنى ئۇۋۇلىۋېتىپ، يەنە ئاچتى، ئاشۇ كۈلۈمسىرەپ تۇرغان قوي كوزلەر ۋە ساقال-بۇرۇتى ئوسۇپ كەتكەن خۇش خۇي چىراي بارغانسېرى ئۇنىڭغا تونۇش بىلىنگىلى تۇردى. ”شۇنىڭ ئوزى“ دېدى ئۇ ئوز ئوزىگە پىچىرلاپ ۋە شۇ ھامان كوز ئالدىدا ھىلىقى ياغ قاچىسى گەۋدىلىنىپ، پۈتۈن بەدىنىگە ئاللىقانداق تىترەك ئولاشتى. مۇئاۋىن شۇجىنىڭ بىسەرەمجانلىقىمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى. ئۇنىڭ قوللىرى تىترەپ ئالدىدىكى ھوججەتلەرنى ھىلى ئۇ ياققا، ھىلى بۇ ياققا ئالاتتى. ئۇمۇ سادىق روزىنى تونۇدى: ”ھەي، پىشكەل قېرى،—ئۇ ئىچىدە ھىلىقى كېسەل بالىنىڭ دادىسىنى تىللىغىلى تۇردى،—شۇ كۈنى ئاشۇ

قېرى جەھلىمنى قوزغاپ قويمىغان بولسا، سا شۇجى بىلەن باشقىچە كورۇشەتتىمكەن-دە، ئۇنى ئىشخانىدىن قوغلاپ چىقىرىپتىمەن، يامان بوپتۇ، بەك يامان بوپتۇ...“ ئۇ گويا ئىچىنى مۈشۈك تاتىلىغاندەك ئازاپلىنىپ، سادىق روزىغا گۇمان بىلەن قارىدى. لېكىن، سادىق روزى گويا ئۇنى بۇرۇن زادى كورمىگەندەك. ئۇنىڭغا دىققەتمۇ قىلماستىن كۈلۈمسىرىگىنىچە زالدىكى كىشىلەرگە قاراپ تۇراتتى.

يىغىن ئاخىرىدا گۇڭشې باشلىقى سادىق روزىنى سوزگە تەكلىپ قىلدى. سادىق روزى ئورنىدىن تۇرۇپ، زالدىكىلەرگە تەكشى قاراپ چىققاندىن كېيىن، سوزىنى مۇنداق باشلىدى:

—يولداشلار، بىز ھەممىمىز خەلقنىڭ چاكىرى...

(«تارىم» ژورنىلىنىڭ 1981-يىل 11-سانىدىن)

ۋىسال كېچىسى

توختى ئايۇپ

ئىنسانلار ئارىسىدىكى چىن دوستلۇق ۋە مۇھەببەتنىڭ تۈنجى قەدىمى ھايات مۇساپىسىنىڭ ئەگرى-توقاي يوللىرىدىن باشلانغان بولىدۇ، كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئاشۇ ۋەقەلەر بەكمۇ قىزىقارلىق ھەم باھار پەسلىدىكى رەڭمۇ-رەڭ گۈل-چېچەكلەرگە ئوخشاش ئاجايىپ گۈزەلدۇر.

1

ئەكبەر ئىچكى كېسەللەر بۆلۈمىدىن رېتسېپ قەغىزىنى كوتىرىپ ئامبۇلاتورىيىنىڭ ئۇزۇن كارىدورىغا چىققاندا، دوختۇرخانىدىكىلەرنىڭ ئىشتىن چۈشۈشىگە يەنە ئىككى مىنۇتلا قالغان ئىدى.

—ئاپلا! بۈگۈن يەنە كېچىكتىم،— دەپ پىچىرلىدى ئەكبەر ۋە ئالدىراش بېرىپ ئوكۇل بۆلۈمىنىڭ ئىشىكىنى چەكتى.

—كەچۈرۈڭ، ئىش ئورنۇم يىراق بولغانلىقتىن،— دېدى ئۇ ئىشىكنى ئاچقان ھەمشىرە قىزنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى ئاقلاشقا تىرىشىپ،— قانچە تېز ماڭساممۇ يەنە كېچىكتىم، دوختۇر ئوكۇل ئۇرۇش كېرەك، دەيدۇ. ئۇنىڭ ھەممىسىنى مۇشۇ رېتسېپقا يازدىغۇ دەيمەن.

ھەمشىرە قىز سوپۇن يۇقى قولىنى سۇدا چايقاۋېتىپ مۇلايىمغىنا جاۋاپ بەردى:

—ئوكۇلىڭىزنى ئەمدى ئەتە ئەتىگەندە ئۇردۇرىسىز-دە، ئەنە ۋاقتىمۇ توشۇپ قالدى.

دىگەندەكلا كارىدوردىكى توك قوڭغۇرىغى توختاۋسىز جىرىڭلاپ ئەتراپنى بىر ئالغان ئىدى. ئەكبەر ئۆز ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈشكە تىرىشىپ:

—ئەتە كېلەلمەيمەن دەڭا، سىز بىلمەيسىز، ئىشخانامغا بىرلا كىرىدىمۇ كەچتە بىراقلا چىقىدىغان گەپ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىرلا يەنە مۇھىم بىر يەرگە بېرىشىم كېرەك،— دىدى.

قىز مەنالىق كۈلدى:

—مۇھىم بىر يەرگە دەمسىز؟ توغرا، بۇ كەچتە ئويۇن-تاماشا ياكى تانسىغا چاپماقچىدۇرسىز؟!

—نىمە؟ تانسىغا دەمسىز!؟... ھىم!... رەھمەت سىزگە،— دىدى ئەكبەر سوغاق نەزەر بىلەن قىزغا قاراپ،— ھەر ئىككىمىز ئۆز ئىشىمىزغا ئالدىرىساق كېرەك.

ئەكبەر بىر دەقىقە ئىمىنىدۇ ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن رېتسېپ قەغىزىنى پۇرلاپ يەرگە تاشلىدى-دە، ئارقىسىغىمۇ قارىماي كېتىپ قاندى.

قىز يەردىكى مىجىپ تاشلانغان رېتسېپنى ئېلىپ ئاۋايلاپ ئاچتى. قەغەزدىكى لاتىنچە ھەرپلەر بىلەن ئومۇچۇك توردەك گادىرماش قىلىپ يېزىلغان گىلىكوزا بىلەن ئاتروفىن ئوكولىنىڭ نامى ۋە بۇ دورىلارنى يۇقۇرى مىقداردا ئىشلىتىش توغرىسىدا دوختۇرنىڭ يازغان كورسەتمىسىنى ئوقۇپ بىردىنلا سەگەكلەشتى. بۇ دورىلار پەقەت بىرەر نەرسە بىلەن زەھەرلەنگەن كېسەلگىلا مۇشۇنداق يۇقۇرى مىقداردا ئىشلىتىلەتتى.

— يولداش، توختاڭ!

قىز يۇگۇرگىنىچە ئامبۇلاتورىيە ئىشىگىدىن چىقتى، لېكىن بۇ چاغدا ئەكبەر يولدىكى ئۆتكۈنچىلەر ئارىسىدا ئاللىقاچان كوزدىن غايىپ بولغان ئىدى.

قىزنىڭ كوڭلى غەشلىككە تولدى. ئۇ خىزمەتكە قاتناشقاندىن تارتىپ تاكى هازىرغا قەدەر ئالدىغا كەلگەن هەرقانداق كېسەلنى كېچە-كۇندۇز دىمەي، ئوكۇل قويۇپ، داۋالاپ ئۇلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ كەلگەن ئىدى. ئۇنىڭ هەر يىلى دوختۇرخانا بويىچە ئىلغار داۋالىغۇچى بولۇپ سايلىنىپ، تەشكىلنىڭ تەقدىرلىشى، خەلقنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولۇشىمۇ بىكار ئەمەس. دوختۇرخانا ئالدىدىكى شەرەپ تاختىسىغا ئالتۇن هەل بىلەن يېزىلغان ئىسمى، چاپلانغان رەسىمىمۇ ئۇنىڭ پىداكارانە ئەمگىكىنىڭ شاهىدى ئىدى!

ئەمما بۇگۇن ئۇ نىمە بولدى، نىمىشقا هېلىقى يىگىتنىڭ كېسىلىگە باشتىلا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلالمىدى؟ ياكى ئۆزىنىڭ يېرىم سائەتلىك ۋاقتىنى قۇربان قىلىشتىن كېچەلمىدىمۇ؟ ياق! بۇنىڭغا ئۇ ۋىجدانەن جاۋاپ بېرەلەيدۇ! دەرۋەقە، ئۆزىنىڭ ئاشۇ يىگىت ئالدىدا دىلىغۇل بولۇپ قالغانلىقى راست. بۇنىڭغا ئەلۋەتتە ئۆزى سەۋەپچى ئەمەس، دادىسىنىڭ تاپشۇرۇغى!

هەمشىرە قىز بۇگۇن ئەتىگەن دوختۇرخانىغا مېڭىش ئالدىدا دادىسى ئۇنىڭغا: "قىزىم، بۇگۇن كەچتە ئۆيگە ئامال قىلىپ بۇرۇنراق قايتىپ كەل، ئاپاڭغا ياردەملىشىپ شۇنداق مەزىلىك تاماق ئېتىڭلاركى، مېهمانىنىڭ تامىغىدا قالسۇن. مېهماننى كىم دىمەمسەن؟ مېنىڭ هورمەتلىك ئۇستازىم، ئۆزى بىولوگىيە پىروفېسسورى!" دىگەن ئىدى.

ئۇ دادىسىنى قەۋەتلا ياخشى كورەتتى. ئۇ، دادىسىنى ئاددى بالىلىق مېهرى بىلەن سويۇپ، قەدىرلەۋاتقىنى يوق. دادىسىنىڭ هېرىپ-چارچاشنى بىلمەيدىغان يېڭىلمەس غەيرەت-شىجائىتى، چاقماقتەك ئوتكۇر زېهنى ۋە ئوز كەسپىنى مۇكەممەللەشتۇرۇشتىكى جاپالىق ئەمگىكى ئۇنىڭدا قايناق مۇهەببەت ئويغاتقان ئىدى.

ئۇنىڭ دادىسى سورتلۇق ئۇرۇقلۇق يېتىشتۇرۇش ئىدارىسىنىڭ پىشقەدەم تېخنىكى بولۇپ، يېشى ئەللىكلەردىن هالقىغان چاساقال، خۇش چاقچاق ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئىدارىدە نىمىلەرنى ئىشلەيدىغانلىغى هەرهالدا قىزىغا مەلۇم ئەمەس. لېكىن ئۇ كەچقۇرۇنلۇغى ئويگە قايتقاندا كىلىونكا تاشلىق يوغان سومكىغا ئاللىقانداق نەرسىلەرنى لىقمۇ-لىق تولدۇرۇپ كەلگەن بولاتتى. ئەتىگەنلىكى ئېرىگە گوش، كوكتات، توز ئۇچۇن سودىلىق جېكىلىگەن خېلىچىخان ئانا سومكىنى ئاچقاندا ئۇنىڭدىن ئادەم چىدىغۇسىز بەتبۇي، سېسىق بىرنىمىلەر قاچىلانغان ئونلىغان ئۇششاق بوتۇلكا ۋە خالتىلار چىققان بولاتتى. ئەلەمدىن يېرىلغۇدەك بولغان خېلىچىخان ئانا سېسىق پۇراقتىن بۇرۇنلىرى ئېچىشىپ، توت-بەشنى قاتتىق چۇشكۇرۇۋەتكەندىن كېيىن خالتا ۋە بوتۇلكىلارنى تالاغا زەردە بىلەن پىقىرىتىپ ئېتىشقا باشلايتتى ۋە:

— ئىلاهىم بۇ ناسۋال قاپاق بىلەن سەكسەن خالتىلاردىن هىچ قۇتۇلمىدىم، — دەيتتى بىر هازاغىچە جاۋىلداپ.

— سەن ئەخمەق خوتۇن! — دەپ تۆۋلايتتى ئېرى يۇگۇرگىنىچە خوتۇنىنىڭ قولىنى قاماللاپ تۇتۇۋېلىپ، — شەهەردە بۇغدايىنىڭ ئاق توقىچى بىلەن، سەدەپتەك گۇرۇچنىڭ مايلىق پولوسىنى يېيىشنىلا بىلىسەن، ئۇنىڭ نەدىن كېلىدىغانلىغىنى ئويلاپمۇ قويمايسەن،

دىخاننىڭ ئەۋلادى بولمىساڭ قانداق قىلاتتىڭ؟ ئىست، بىرمۇنچە ئەمگەكلىرىمنى نابۇت قىلىۋەتتىڭ!

ئۇ خوتۇنىغا كايىغىنىچە يەردە چېچىلىپ ياتقان بوتۇلكا، خالتىلارنى تېرىپ رەت-رەتتى بىلەن يەنە ھېلىقى سومكىغا ئاۋايلاپ سالاتتى. كېيىنچە خېلىچىخان ئانا بۇ "ناسۋال قاپاق، سەكسەن خالتا"لارغىمۇ كونۇپ قالدى. يولدىشى كەچكى تامىقىدىن كېيىن، قىلىن، قاتتىق مۇقاۋىلىق بىر كىتاپنى قولىغا ئېلىۋېلىپ ئوقۇيتتى. قايسىبىر ۋاراقلىرىغا بىر ھازاغىچە قادىلىپ قالاتتى، ئاندىن كېيىن يەڭلىرىنى تۈرۈپ ئالدىغا مىسقاللىق كىچىك تارازىسىنى قويۇۋالاتتى-دە ھېلىقى سېسىق، بەتبۇي توزۇندىلارنى تارازىدا ئۆلچەپ، ھەر خىل نىسبەتتە ئارىلاشتۇراتتى ۋە ئەتىسى ئىدارىسىنىڭ تەجرىبە ئېتىزلىغىدا سىناپ كورۇش ئۈچۈن ئېلىپ كېتەتتى.

ھەمشىرە قىز دادىسىنىڭ چاك-چاك يېرىلىپ، چاۋىرىپ كەتكەن قاتما قوللىرىغا دورا سۈركەۋېتىپ، چوڭقۇر قورۇقلار ئارىسىدىكى ئۇيقۇسىزلىقتىن قىزىرىپ كەتكەن كوزلىرىگە ئالاھىدە مېھىر بىلەن باقاتتى. چۈنكى، ئۇ دادىسىنىڭ يېزىدىكى تۇققانلىرىغا ئوخشاش مىڭلىغان دىخانلارنىڭ جاپاسىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن جان كويدۇرۇپ ئىشلەۋاتقان مۇشەققەتلىك ئەمگىكىدىن سويۈنەتتى.

"خۇددى دادامدەك ئۆز ئەقىل-ئىدرىكى بىلەن ئۇچمەس توھپە يارىتىپ، دىخانلارنىڭ بەختى ۋە باياشات تۇرمۇشى ئۈچۈن تەر توككەن كىشىلەرنى سويىمەن،— دەپ پىچىرلىدى قىز،— بۈگۈن كەچتە ئۆيىمىزگە مېھمان بولۇپ كېلىدىغان پىروفېسسورمۇ ئەلۋەتتە شۇنداق ھورمەتكە لايىق كىشى بولسا كېرەك. ئۇ بەلكى ئۇزۇن يىللىق ھاياتىنى ئىلىم-پەنگە سەرپ ئېتىپ، كوزلىرىنىڭ نۇرى

كەتكەن، قەددى يادەك ئېگىلىپ، چاچ-ساقاللىرى سۇتتەك ئاقارغان بوۋايدۇ، قېرىلارنىڭ قانداق تاماققا ئامراق ئىكەنلىكىنى كىشىلەردىن سورىسۇنچۇ! بۈگۈن تاماقنى شۇنداق مەزىلىك، شۇنداق يۇمشاق ئېتەيكى، پىروفېسسورنىڭ چىشى بولمىسىمۇ بىمالال يېيەلەيدىغان بولسۇن..."

قىز سوغاق بىر نەرسىدىن ئەندىكىپ كەتتى، ئۇ دادىسى ۋە قېرى پىروفېسسور توغرىلىق ئىلھامبەخش تاتلىق خىياللارغا چومۇلۇپ خالات ۋە ئاق پوسمىسىنىڭ يامغۇردا سۇزمە بولۇپ كەتكىنىنىمۇ سەزمىگەن ئىدى!

ئۇ ھېلىقى يىگىتنى يەنە ئېسىگە ئالدى. ئۇنىڭ كوڭلىدىن: "مەن كېيىن ئۇزرە ئېيتىپ ئوكۇلنى ئۇرۇپ قوياي دەپ چىقتىمغۇ، ۋاي تاۋى نازۇكەي، بويۇن تولغاپ كېتىپ قالغىنىڭىز بىلەن ئالدىمغا يەنە نەچچە كېلەرسىز تېخى!" دىگەنلەر ئۆتتى.

قىز قالىغاچ قانىتىدەك ئىنچىكە ئەگمە قاشلىرىنى سۈزۈپ، تۇمشۇغىنى يېقىملىققىنا ئۇشلاپ قويدى-دە، خالاتلىرىنى سېلىۋېتىش ئۈچۈن كارىدورغا يۈگۈردى.

ئۇ بىرزىنت يامغۇرلۇقنى ئۇستىگە يېپىۋېلىپ، ۋەلسىپىتىنى يېتىلەپ ئاسفالىت يولغا چىققاندا يامغۇر تېخىمۇ كۈچىيىپ يېغىۋاتاتتى. ئۇ ئەپچىللىك بىلەن ۋەلسىپىتكە مىنىپ، پىدالنى بار كۈچى بىلەن تەپكىنىچە ئۆز ئۆيى تەرەپكە قاراپ چاپتى.

قىز توت كوچا كېسىشكەن شەھەر مەركىزىدىن ئەگىپ ئوتۇپ، جەنۇپ تەرەپتىكى چوڭ يولغا بۇرۇلدى. ئەمدى ئۇ بەش مىنۇتتىن كېيىنلا ئۆيىگە يېتىپ بارالايتتى. يامغۇرلۇق كوچىدا ئوتكۈنچىلەر ئاندا-ساندا كېتىپ باراتتى. لېكىن كۈتۈلمىگەندە يولۇققان بىر ئىش

ئالدىراۋاتقان قىزنى يەنە ۋەلسىپىتتىن چۈشۈشكە مەجبۇر قىلدى. يامغۇردىن كىيىملىرى سۇزمە بولۇپ، چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن ھىلقى يىگىت قىزدىن ئون قەدەم ئالدىدا ئېغىر قەدەملىرىنى ئارانلا بېسىپ كېتىۋاتاتتى. قىز ۋەلسىپىتنى يېتىلىگىنىچە يىگىتكە يېتىشتى ۋە ياندىشىپ ماڭدى.

— قاراڭ سىزنى، شۇنچە تېز كېتىپ قاپسىز، ئارقىڭىزدىن قوغلاپ چىقىپمۇ تاپالمىدىم. مانا ئەمدى سۇغا چۈشكەن ئاسلانغىلا ئوخشاپ قاپسىز...— قىز چاخچاق ئارىلاش خۇش ئاۋازدا قىزىقسىنىپ كۈلدى ۋە ئۇستىدىكى يامغۇرلۇقنى يىگىتنىڭ كەڭ يەلكىسىگە يېپىپ قويۇپلا ۋەلسىپىتكە مىندى. يىگىت ھېچنەرسىنى چۈشەنمىگەن ھالدا چوڭ كۆزلىرىنى قىزغا تىككىنىچە:

— بۇ...بۇ...نىمە ئىش؟— دېدى ھەيران بولۇپ.

— ئەسكى چاپان يامغۇردا ياخشى، دېيىشىدۇ، كىيىۋېلىڭ! سوغاق تېگىپ كېسەللىكىڭىز ئېغىرلىشىپ كەتمىسۇن. ئەتە ئوكۇلغا كەلگەندە ئالغاچ كېلەرسىز!...— قىز جىنەستىدەك لەۋلىرىنى پۈرۈش-تۈرۈپ ئۇماققىنا كۈلدى، ئەكبەر ئۆز لايىغىدا جاۋاپ قايتۇرغىچە ئۇ ئاللىقاچان ئۇزاپ كەتكەن ئىدى.

— ھەي شەيتان قىز،— دېدى ئۇ قىزنىڭ ئارقىسىدىن مەسلىگى كەلگەندەك قاراپ. ئەمما ئۇنىڭ ئوكۇل بولۇمى ئالدىدىكى ئۆزىگە بىپەرۋا قارىغان ساددە ھالىتىنى ئويلىغىنىدا بىردىن قوشۇمىسى تۈرۈلدى:

”ئەجىبا، دوختۇرلار كېسەل كۆرسەتكۈچىلەر ئۇچۇن نوقۇل ھالدا ۋاقىت بەلگىلەپ بېرىشى كېرەكمۇ؟ مەيلى، ئۆزەم ئېغىر گازىدا قانچىلىك زەھەرلەنگەن بولاي، ھازىر ئۆزەمنى ئويلايدىغان ۋاقىت

ئەمەستە. مۇبادا بۈگۈن مەن كېسەل كۆرستىشكە ئالدىرايدىغان بولسام، بۇ دورىلار ئۈستىدىكى خىمىيۋى تەكشۈرۈش ئاياقلاشمىغان بولاتتى. ئۇنداقتا ئۆز ئەمگەكلىرىنىڭ ئىلمىي نەتىجىسىگە توت كوز بىلەن تەقەززا بولۇپ تۇرغان پىشقەدەم تېخنىكقا نىممۇ دېيەلەيتتىم؟ خەيرىيات، لابوراتورىيىدە ھەممىسى تەكشۈرۈلدى... خەپ! ھىلقى قىزنىڭ توڭ گېپىچۇ؟ 'تانسىغا چاپماقچىدۇرسىز' دەيدىيا تېخى!...“

ئەكبەرنىڭ پىكىر-ھېسسىياتى گويا دېڭىز دولقۇنلىرىدەك مەۋج ئۇرۇپ، چوڭقۇر خىيالغا چومگىنىچە كېتىۋاتقىنىدا بىردىن يەلكىسى-نىڭ ئىللىپ بېرىۋاتقىنىنى سەزدى، ئۇ يامغۇرلۇقنى يەلكىسىدىن ئېلىپ باشقىدىن كىيگىنىدە ئەترە ۋە رەيھانگۈلدىلا بولىدىغان بىر خىل خۇش پۇراق ئەكبەرنىڭ دىمىغىغا ئۇرۇلدى-دە، ئۆزگىچە شىرىن بىر كۈچلۈك سېزىم ۋۇجۇدىنى ”شۇر“ قىلىپ ئوتتى. ئۇنىڭ قامەتلىك گەۋدىسىگە يامغۇر تاراسلاپ ئۇرۇلاتتى، تېخى ھىلىلا سوغاقتىن دىر-دىر تىترەپ كېتىۋاتقان بۇ يىگىت ئەمدى ھاياتىدا ھېچقاچان ھېس قىلمىغان ئاجايىپ ئىللىق بىر ھارارەتنىڭ يۈرىگىنى قىزدۇرۇۋاتقانلىقىنى سەزمەكتە ئىدى.

2

— ھاشىم تاغامنىڭ ئويى مۇشۇمىكىن؟

— ھەئە، شۇ، كېلىڭ!

ئەكبەر سورىۋالغان كوچا ۋە ئىشىك نومۇرى بويىچە ھاشىم ئاكىنىڭ ئويىنى جەزىملەپ مۇشۇ ئىشىكنى قاققان ئىدى. ئالدىغا گۈللۈك پەرتۇق تارتىۋالغان خېلىچىخان ئانا ئىشىك ئالدىدىكى نا-

تونۇش يىگىت بىلەن سالاملاشتى. يۈز-كۆزىگە يامغۇر تاراسلاپ ئۇرۇلۇۋىدى، خېمىر يۇقى قولى بىلەن يۈزىنى توسقىنىچە ئۆي ئىچىگە قاراپ توۋلىدى:

—قىزىم، داداڭنى چاقىرىۋەتكىنە.

ھاشىم ئاكا كەشىنى شاقىلداتقىنىچە يۈگۈرۈپ دېگۈدەكلا مېھمانخانىدىن چىقتى.

—ئەسسالام پىروفېسسور! كېلىڭ، ئۆيگە مەرھەمەت قىلىڭ. قېنى مېھمانخانىغىلا، ۋاي خۇدايىم، بەكلا ئاۋارە بولدىڭىز، بۇ لەنىتى يامغۇرنى دېمەمسىز، بۈگۈن قىرىشقاندەك ئەجەپ ياغدىيا...

ھاشىم ئاكا خۇشاللىقتىن ئاغزى بېسىقماي سۆزلەيتتى، ئۇ ئەكبەرنى قولتۇقلىغىنىچە ئازادە، قەدىمىي ئۇيغۇر پوسۇنىدا بېزەلگەن ھەشەمەتلىك مېھمانخانىسىغا باشلاپ كىردى.

تامدىكى ئوتقاشتەك خوتەن گىلەملىرى كۆزنى قاماشتۇرسا، كارۋات ۋە دەرىزىگە تۇتۇلغان سۇس ھاۋارەڭ گۈللۈك رىشلىيە ئىشلەنگەن پەردە كىمنىڭدۇ ئاجايىپ نەپىس گۈزەل قول سەنئىتىدىن دالالەت بېرىپ تۇراتتى.

ئەكبەر يامغۇرلۇقنى سېلىپ كىيىم ئاسقۇچقا ئىلدى. ھاشىم ئاكا ئۇنىڭ ھۆللۈكتىن بەدەنلىرىگە چاپلىشىپ كەتكەن كىيىملىرىنى كۆرۈپ بېشىنى چايقىدى.

—قىزىق ئىش، يامغۇرلۇغىڭىزدىن سۇ ئۆتۈپ كېتىدىكەن-ھە؟ ئەتىمالىم سىرتتا ناھايىتى كۆپ ئاۋارە بوپسىز.

ئەكبەر يولدا كېلىۋېتىپ، سوغاقتىن تىترەشكە باشلىغاندا، ھېلىقى ھەمشىرە قىزنىڭ خۇددى پەرىشتىدەك يېنىدا پەيدا بولۇپ، ئۇستىدىكى يامغۇرلۇغىنى ئۇزىگە يېپىپ قويۇپلا قۇيۇندەك چېپىپ كەتكەنلىرىنى، جانان چىنىدەك ئاۋازى بىلەن "خەير-خوش" دەپ خۇش خۇي كۆلگەنلىكلىرىنى ئەسلەپ مېيىغىدا كۈلۈپ قويىدى.

بۇنى ئۇز تەسەۋۋۇرىدا باشقىچە چۈشەنگەن ھاشىم ئاكا "ھەي ياشلار-دە بۇلار، بۈگۈنكى يامغۇر ئۇنىڭغا كار قىلامدۇ؟ مېنىڭ بولسا ئاللىقاچان پېيىم تارتىپ قالاتتى" دەپ ئويلىدى.

ئەكبەرنى ھاشىم ئاكىنىڭ پاكىز، لايىغىدا سەرەمجانلاشتۇرۇلغان ئازادە ئۆيىدىن كۆرە، داستىخاننىڭ مول-لۇغى ھەيران قالدۇردى. ھەر خىل نازى-نېمەتلەر يۇمۇلاق جوزىغا سېلىنغان گۈللۈك داستىخان يۈزىنى بىر ئالغان ئىدى.

ئەكبەر يولەنچۈكلۈك يۇمشاق ئورۇندۇققا ئولتۇرۇۋېتىپ كوڭۇل ئېيتتى:

—ھاشىم ئاكا، جىق جۇۋاپسىز، كۆندە ساڭزا-قۇيماق يەيدىغان ھېيت ئەمەسقۇ بۇ...

—يىسەڭ نىمە بوپتۇ؟ بۇنىڭ ھەممىسىنى قىزىم تەييارلاپتۇ، قېنى ئېلىڭ، بۇ مېنىڭ كوڭلۇم.

ئەكبەر ھاشىم ئاكىنىڭ "قىزىم تەييارلاپتۇ" دىگەنلىرىگە ئانچە دىققەت قىلمىدى. ئۇ چايدىن بىر ئوتلىۋېلىپ، سومكىسىدىن قارا تاشلىق خاتىرىنى ئالدى ۋە:

—سىز ياساپ چىققان نىتروفىن① بىرىكمە توپىسىنىڭ خىمىيۋى تەركىۋىنى تەكشۈرۈپ چىقتىم، —دىدى.

—ھە، ھە...نەتىجىسى قانداق چىقتى؟ —ھاشىمكام خاتىرىگە

---

① نىتروفىن — شاللىقتا ئۆسىدىغان كۈرمەك، پىيىزەك قاتارلىق ياۋا ئوتلارنى يوقىتىدىغان زەھەرلىك خىمىيۋى دورا.

ئۆگىنىش قارىغىنىچە ئالدىراپ سوردى.

ئەكبەر خاتىرىسىگە يېزىۋالغان خىمىيەۋى رېئاكسىيە نەتىجىلىرىنى چۈشەندۈرۈشكە كىرىشتى:

— سىز تەييارلىغان ئالتە خالتىدىكى نىتروفىن ۋە پروفانىل① بىرىكمىسى ئۈستىدە خىمىيەۋى تەكشۈرۈش ئۆتكۈزدۈم. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە تۆتىنچى خالتىدىكى 25% لىك نىتروفىن تۇپىسىنىڭ پىيەزەك ۋە كۆرمەك ھۈجەيرىلىرىنى بۇزۇش ئىقتىدارىنىڭ بىرقەدەر يۇقۇرى ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. بەش-ئالتە يۈز گىرام 25% لىك نىتروفىندىن زەھەرلىك توپا ياساپ بىر مو يەردىكى شال مايسىلىرىغا چاچقاندا ئۇنىڭ كۆرمەكنى يوقىتىش ئۈنۈمى 93% ئەتراپىدا، پىيەزەكنى يوقىتىش ئۈنۈمى 94% ئەتراپىدا بولۇشى مۇمكىن، ئامېرىكا ۋە ياپونىيە يېزا ئىگىلىك ئالىملىرىنىڭ بۇ ھەقتىكى ئىلمىي ماقالىلىرىدىمۇ مۇشۇ مەسىلىلەر ئېنىق قەيت قىلىنغان. ئەڭ مۇھىمى بۇلارنى يەنە شال ئېتىزلىرىدا سىناق قىلىپ تەكشۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

— شال تېرىشقا يەنە ئازلا ۋاقىت قالدى، ئۇكام! — ھاشىم ئاكا خوشاللىقتىن ۋاقىرىۋەتتى. — مۇبادا مۇشۇ ئەمگەكلىرىمىز بىلەن ياۋايى ئوتلارغا جەڭ ئېلان قىلالىساق، دېھقانلارنىڭ شال ئوتاش ۋاقتىنى تېجەپ، دەردىنى يېنىكلەتكەن بولاتتۇق!

ھاشىم ئاكىنىڭ مۇلايىم قوي كۆزلىرى ئۈمىت ۋە ئىپتىخارلىق نۇرى بىلەن ياندى. چىرايىدىكى قورۇقلار ئازىيىپ، بىردىنلا ياشە-

---

① پروفانىل — خۇسۇسىيىتى نىتروفىن بىلەن ئوخشاش زەھەرلىك خىمىيەۋى دورا.

رىپ قالغاندەك كۆرۈندى. ئۇ ھاياجاندا ئەكبەرنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ "سەن"لەپ سۆزلەپ كەتتى:

— سادىغاڭ كېتەي پىروفېسسور ئۇكام، ياردىمىڭنى مەندىن ئايىما، سەن بولمىساڭ مەن قېرىنىڭ قىلغان ئىشى نېمىگە دال بولالايتتى؟

ھاشىم ئاكا ئەكبەرنىڭ قولىنى قىسىۋېتىپ غەيرى بىر ھالنى سېزىپ چۆچۈپ كەتتى: ئەكبەرنىڭ قولى مۇزدەك سوغاق بولۇپ، دىر-دىر تىترەپ تۇراتتى.

— ۋاي، نېمە بولدىڭىز؟ قاراڭ چىرايىڭىز تاتىرىپ، كۆزلىرىڭىز ئولتۇرۇشۇپ كېتىپتىغۇ؟

شۇ تاپتا ئەكبەرنىڭ بېشى ئېسىلىپ، كۆڭلى ئايىنىپ تۇراتتى. ئەمما ئۇ يەنىلا ئۆزىنى چىڭ تۇتۇشقا تىرىشىپ:

— ھېچۋەقەسى يوق، بېشىم بىرئاز ئايلىنىپ تۇرىدۇ، — دېدى.

— ئاپلا! نېمىشقا بۇرۇن دېمىدىڭىز، تىلىڭىزنى بىر چىقىرىڭا، مانا! ھېچۋەقەسى يوقمىش تېخى! نېمىشقا دوختۇرغا كۆرۈنمىدىڭىز؟

ئەكبەر بىر خىل خاتىرجەم تەمكىنلىك ھېسسى بىلەن كۈلۈۋەتتى:

— ۋاي بارمىدىغان، لېكىن دورا-ئوكۇل بېرىدىغانلار ئىش ۋاقتى تۈزۈمگە قاتتىق رىئايە قىلىدىكەن، سەللا كېچىكسىپ قالدىڭىزمۇ، بولدى! "ئەتە كېلىڭ" دەپلا يولغا سالىدىكەن.

ئۇ، ئوكۇلخانا ئالدىدا ھىلىقى ناتونۇش ھەمشىرە قىز بىلەن نېمىلەرنى دېيىشكەنلىرىنى ھاشىم ئاكىغا تەپسىلى سۆزلەپ بەردى. ھاشىم ئاكىنىڭ بەدىنى غەزەپتىن تىترەپ كۆزلىرى چەكچەيدى.

— توغرا، ئۇنىڭدەك مائاشنى ھارام يەيدىغانلار بىر دوختۇرخانىدىلا ئەمەس، ھەممە جايدا تېپىلىدۇ. ھەي... سىزنى بۈگۈن راستىنلا نەس بېسىپتۇ. بولمىسا، ئۇنداق نان قېپى ھەمشىرىلەرگە بويۇن

قىسىپ تۇرۇشتىن كورە، گۇلنارنىلا تاپقان بولسىڭىز ئوكۇلىڭىزنى ئاغرىتماي ئۇرۇپ، كېسىلىڭىزنى ياخشى داۋالىماي قايتۇرمايتتى. ئۇ ئوز كەسپىگە ماھىر، پوزىتسىيىدە مۇلايىم، ھەر يىللىق خىزمەت ئىلغارى! ئۇ كىم دىمەمسىز؟ مېنىڭ قىزىم گۇلنار!

دۇنيادا ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئەڭ چوڭ ئۇمىدى ئوز پەرزەنتلىرىنىڭ بەخت ـ سائادەتلىك بولۇشىدۇر. پەرزەنتلىرىنىڭ خاتىرجەملىگى، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائى ھايات ۋە كىشىلىك تۇرمۇشتا باسقان ئاساپىشلىق قەدىمى ۋە ئىجادىي ئەمگەكلىرىنىڭ تامچىدەك كىچىك نەتىجىلىرىدىنمۇ سويۇنمىگەن، ئوزىنى پەرزەنتلىرىدىنمۇ زىيادە بەختلىك ھىس قىلمىغان بىرەر ئاتا ـ ئانا بارمىكىن؟

ھاشىم ئاكا ئوز ھاياتىدا ئاران ئىككى پەرزەنت كوردى. بۇلار ئۇنىڭ ئوز تىلى بويىچە ئېيتقاندا "بىر جۇپ كوز قارچۇغى" بولۇپ، چوڭى ـ بەختىيار، ئۇچ يىلدىن بۇيان يىراق قارا قۇرۇم تاغلىرىنىڭ چېگرا مۇداپىئە ئالدىنقى سېپىدە جەڭچى بولۇپ يۇرۇپتۇ. "بالا ـ يۇرەكنىڭ پارچىسى" دەپ بىكار ئېيتمىغان. دۇنيادا بالا مېھرىگە نىمىمۇ تەڭ كېلەلەيتتى؟ مۇبادا بۇ ئويدە بەختىيار توغرىلىق سوز ئېچىلىپ قالىدىغان بولسا، خېلىچىخان ئانىنىڭ كوز يېشى خۇددى بۇگۇنكى توكمە يامغۇردەك قۇيۇلۇشقا باشلايدۇ. ھاشىم ئاكىچۇ؟ ئۇ خېلىچىخان ئانىنى ئالدىدا "ھاي ـ ھاي...." دەپ بەزلىگىنى بىلەن ئارقىغا چىقىپ قانغىچە يىغلىۋالىدۇ!

ئەمما ئىككى يىلدىن بۇيان بۇ دىلكەش ئاتا ـ ئانىنىڭ ھىجران ئازاۋىنى پەقەت بىردىن ـ بىر گۇلنارلا بېسىپ كېلىۋاتقان ئىدى. گۇلنار مېدىتسىنا تېخنىكومىنى ئەلا نەتىجە بىلەن تاماملىغاندىن كېيىن، مۇشۇ شەھەردىكى دوختۇرخانىغا تەقسىم قىلىنىدى. كىچىگە-

دىنلا ئارزۇلاپ ئوستۇرۇلگەن بۇ ئەركە قىز بۇگۇنكى كۇندە ئوزىنىڭ تەسىرلىك ئىش پائالىيەتلىرى بىلەن كىشىلەرنىڭ ئىززەت ـ ھورمىتىگە ئېرىشىپ، شەرەپ تاختىسى ۋە گېزىتلەردە ماختىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ھاشىم ئاكا شۇڭا گۇلناردىن سويۇنەتتى ۋە ئوزىدە بىر خىل ئىپتىخارلىق ھىس قىلاتتى.

— قىزىڭىزنىڭ دوختۇرخانىدا ئىشلەيدىغانلىغىنى ئاڭلىماپتىكەنمەن. ئۇمۇ سىزنىڭ ئىسىل پەزىلىتىڭىزنىڭ ۋارىسى بولغاندۇ بەلكى.

ئەكبەرنىڭ سوزى ھاشىم ئاكىنى ئېغىر خىيالدىن ئويغاتتى، ئۇ ئاشخانا ئويىگە قاراپ ۋاقىرىدى:

— گۇلنار!... ھاي گۇلنار، بۇ ياققا چىق قىزىم!

ئېرىقى ئويدىن "مانا ھازىر" دىگەن زىل ۋە سۇزۇك ئاۋاز ئاڭلاندى. ئەكبەر ھاشىم ئاكىنىڭ تەخسىدىكى ھالۋىغا نان توگۇرۇۋاتقانلىغىدىن پايدىلىنىپ، پاخپىيىپ كەتكەن چاچلىرىنى كەپكىسىنىڭ ئارىسىغا تىقىپ، كىيىملىرىنى تۇزۇۋېلىشقا ئۇلگۇردى. ئىشىككە تارتىلغان گوشرەڭ دۇخاۋا پەردە يېنىك تەۋرىنىپ قالدى. قىز پەردىنى قايرىپ ئويىگە كىردى. ۋاي! بۇ سېھىرلىك چۇش ئەمەستۇ!؟ ئۇلار قايسى كوز بىلەن قاراشسۇن؟

جۇپ كوزلەر تاسادىپى ئۇچراشقاندا گويا قاراسلاپ چاقماق چېقىلغاندەك، كوز ئالدىدا ئوت چاقناپ كەتتى.

گۇلنار ئوز كوزىگە ئىشەنمەيتتى! خىجىللىق ياكى قورۇنۇشقا ئوخشمايدىغان بىر تۇيغۇ ۋۇجۇدىنى گويا يامغۇرلۇق كوچىدا قالغاندەك مۇزلىتىۋەتتى. ئۇ نىمە قىلارىنى بىلمەي ئىشىك يېنىدا ياغاچتەك قېتىپلا قالدى.

ئەكبەرمۇ ئوزىنى يوقىتىپ قويۇشقا ئازلا قالغان ئىدى! ئۇ پەقەت

بۇگۈنلا ھايات ۋە ياشلىقنىڭ تۈگىمەس ھېسلىرى يالىداپ تۇرغان ئاشۇ بىر جۈپ كۆز ئالدىدا، ئۇ ئۆزىنىڭ تولىمۇ ئاجىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. ۋۇجۇدى تونۇردەك يالقۇنجاپ، جوزا يېنىدىلا ئىختى- يارسىز تۇگۇلۇپ قېلىشقا باشلىدى. خەيرىيەت، ھاشىم ئاكا ئارىدىكى ئېغىر سۈكۈنات ۋە ئوڭايسىزلىقنى بۇزۇۋەتتى:

— مەن سىزگە ھېلى تەرىپىنى قىلغان قىزىم گۈلنار مۇشۇ. كەسپتە پۇختا، پوزىتسىيىسى مۇلايىم، شۇنداقلا...

— دادا، — قىزنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، ئۇ دادىسىغا بىر ئالىيۋالدى-دە، مېھمانخانىدىن يۈگۈرۈپ دىگۇدەكلا چىقىپ كەتتى.

ھاشىم ئاكا بۇلارنىڭ ھاياجانلىق يۈرەك ھېسلىرىنى بايقاشقا ئاجىز ئىدى، ئۇ تامىغىنى سەل قىرىپ قويدى-دە:

— پىروفېسسور، سىز چوقۇم ئەتە ئەتىگەندىلا دوختۇرخانىغا بېرىپ ئوكۇلىڭىزنى ئۇنىڭغا ئۇردۇرۇۋېلىڭ. ئاڭلىسام گۈلنار ئوكۇل ئۇرغاندا كېسەللەر ئۇخلاپ قالارمىش.

ئەكبەر بېشىنى تەستە كۆتەردى. ئىلىم-پەن دېڭىزىدا مەردانە غۇلاچ تاشلاپ، شىددەتلىك ئۇچقۇنلارنى يېرىپ ئۆتۈۋاتقان بۇ ياش پىروفېسسور دۇدۇقلىغىنىچە ئارانلا:

— با... رىمەن،... با... رىمەن، — دېيەلىدى.

گۈلنار يۈگۈرۈپ ئاشخانىغا كىرىپلا ئىشىكنى جالاقىدە يېپتى ۋە ئىشىككە يۆلەنگىنىچە ئۈن-تىنسىز تۇرۇپ قالدى.

— نېمە بولدۇڭ؟ — دېدى ھەيران بولغان خېلىچىخان ئانا، — چىرايىڭ ئۇمسە بولۇپ كېتىپتىغۇ؟

قىز جاۋاپ بەرمىدى، جىددىلەشكەن كۆزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىل- گەن بولۇپ، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا سىماپتەك تەر تامچىلىرى پاقىراپ

تۇراتتى.

داستىخاندىكى يېمەكلىكلەر يىغىشتۇرۇلۇپ، يوغان تەخسىلەرگە گۈشلىرى ھىل-ھىل پىشقان ياغلىق شويلا كەلتۈرۈلدى. مېھمانخانىغا بىردىنلا زىرە ۋە قارىمۇچنىڭ مەزىلىك ھىدى تارقالدى.

ئەكبەر شويلىنى شۇنچىلىك مەززە قىلىپ ئىشتەي بىلەن يېدىكى، ئۆزىنىڭ قانداق قىلىپ ئىككى تەخسىنى پاك-پاكىز بوشىتىۋەتكىنى- نىمۇ سەزمەي قالدى.

تاماقتىن كېيىن ھاشىم ئاكا ياش پىروفېسسوردىن تۇپراقشۇناس- لىق ۋە زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش قانۇنىيەتلىرىگە دائىر بىرمۇنچە مەسىلەرنى سورىۋالماقچى بولدى-يۇ، لېكىن ئۇنىڭ شۇ تاپتا تولىمۇ بىئارام ئىكەنلىكىنى نەزەرگە ئېلىپ پىكرىدىن يالتايدى.

يامغۇر توختاپ كۈن ئېچىلغاندىن كېيىنكى تەبىئەتنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى كىتاپخانلارنىڭ تەسەۋۇر قىلىشى تەس ئەمەس. بۇگۈنكى باھار كېچىسى تولىمۇ گۈزەل ئىدى! بۇلۇتلار تارقىغان تىنىق ئاسماندا يۇلتۇزلار چاقنايتتى، تىنىق ئاسماندىن كورە، كېچە- دىكى شەھەر كوركەم كورۇنەتتى. سالقىن تاغ شامىلى ئىشىك ئالدى- دىكى ئاكاتسىيە يوپۇرماقلىرىنى لەرزان تىترىتىپ ئوتەتتى، يامغۇر بىلەن يۇيۇلۇپ پاك-پاكىز بولۇپ كەتكەن ئېگىز بىنالار، ئاسفالت يول- لار سان-ساناقسىز ئېلېكتىر چىراقلىرىدا ئەينەكتەك پاقىرىماقتا ئىدى.

— خەير-خوش! — دېدى ئەكبەر ئىشىككىچە ئۇزىتىپ چىققان ھاشىم ئاكىنىڭ قولىنى قىسىپ، — بۇگۈن سىلەرنى كوپ ئاۋارە قىلى- دىم. "فرۇمېترىن"①نى ئەمدى تەكشۈرۈشكە كىرىشىمەن. ئىشىنى-

① فرومېترىن — كېۋەزلىكتىكى يوگىمەچ، لويلا، بۇدۇشقاق قاتارلىق ياۋا ئوتلارنى يوقىتىدىغان خىمىيۋى دورا.

مەنكى، ياساپ چىققان بۇ دورىلىرىڭىز بىلەن كېۋەزلىكتىكى ياۋا ئۆتلارنىڭ كېلىشتۈرۈپ تاناۋىنى تارتقىلى بولىدۇ. پات ئارىدا بۇنىڭ خۇش خەۋىرىنى سىزگە يەتكۈزىمەن.

ھاشىم ئاكا يۈرىكىدە ھېچقاچان قوزغالمىغان چەكسىز ھۆرمەت ۋە قايىللىق ھىسسى بىلەن ياش پىروفېسسورنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزاق-قىچە قاراپ تۇردى.

ئۇ بىر ھازادىن كېيىن ئۆيگە كىردى ۋە داستىخان، قاچا-قومۇچ-لارنى يىغىشتۇرۇۋاتقان خېلىچىخان ئانا بىلەن گۈلنارغا كايىشقا باشلىدى:

— سىلەر زادى كۆڭلۈمنى چۈشەنمەيسىلەر، — دېدى ھاشىم ئاكا چېچىلىپ، — سىلەر ئۆمرۈڭلاردا مېھمان كۈتمىگەنمۇ-ھە؟!

نىمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلەلمەي ھاڭ-تاڭ قالغان خېلىچىخان ئانا بىر گۈلنارغا، بىر ھاشىم ئاكىغا قارايتتى.

— مەندىن نىمە سەۋەنلىك ئۆتۈپتۇ، ئېيتىڭ! خۇدا ھەققى بىز مېھمىنىڭىزنى يامان كۈتۈپتۇقمۇ؟

— ئاش ئېگىسى بىلەن، قۇش مىڭىسى بىلەن-دە. مېھماننى شويلا ئېتىپ ئۇزاتقان نەدە بار؟ ئاشنى شۇمۇپ يەيدىغان بوۋاي ئەمەسقۇ بىز!

گەپنىڭ تەكتىنى چۈشەنگەن گۈلنار چاقىلداپ سوزلەپلا كەتتى:

— بار ئەيىپ سەندە، پىروفېسسور كەلمەكچى، دېدىڭ. مەن شۇڭا قېرىلارغا خاس سىڭىشلىك تاماق تەييارلىدىم. نەدىكىنى، پىروفېسسور تۇگۇل ئۇنىڭ سايىسىمۇ كەلمىدىغۇ؟ ھېلىمۇ ياخشى ھىلىقى خالىس مېھماننىڭ رىسقى بار ئىكەن، ئىككي تەخسە شويلىنى پاك-پاكىز يېۋەتتى.

— ئەخمەق! — تووۋلىۋەتتى ھاشىم ئاكا كوزلىرىنى چەكچەيتىپ، — پىروفېسسور كەلمەي كىم كەلدى ئەمىسە؟ بىلمەمسەن، ئۇ ئەكبەر ئەمەسمۇ؟ يېزا ئىگىلىك شۆبىۋەنىنىڭ ھىلىقى ياش پىروفېسسورى؟

— ھە؟ پىروفېسسور دەمسەن؟

گۈلنار ھەيرانلىقتىن سىم كارۋاتقا لاسسىدا ئولتۇرۇپ قالدى. خېلىچىخان ئانا ئەكبەرنى ھاشىم ئاكىنىڭ شاگىرتى بولۇشى كېرەك دەپلا چۈشەنگەن ئىدى. ئۇ "پىروفېسسور" دىگەن ئاتالغۇنى چۈشەن-مىسىمۇ ھەر ھالدا ناھايىتى بىلىملىك، ئەتىۋارلىق كىشى، دەپ بىلەتتى. شۇڭا ئۇ بىردىنلا سەراسىمىگە چۈشۈپ:

— ۋاي خۇدايىم، ئۇ بالىنىڭ كوڭلىگە كەلگەنمىدۇ؟ ھەسسىنەي، سېمىز قوي گوشنى بولۇشىچە بېسىپ ئوخشىتىپ پولو ئەتسەك بوپتىكەن، — دەپ غودۇڭشىدى.

ھاشىم ئاكا كىرىسلوغا چوكۈپ بىر پەس نىمىندۇ ئويلىنىپ قالدى ۋە بىردىنلا كوزەينىگىنى قېپىدىن چىقىرىپ، تېخىچە ھاڭۋېقىپ ئولتۇرغان گۈلنارغا:

— ماڭ يۈگۈر، قەغەز-قەلەمنى ئېلىپ كەل! — دىدى.

— ئىگەكىم، مۇشۇ داداڭنى، — دىدى خېلىچىخان ئانا رەللە بولۇپ، — گۈلنار، بولدى قوي. خېتى بولسا ئەتە يازسۇن، ھازىر نىكەم!

— خوتۇن! — خىتاپ قىلدى ھاشىم ئاكا كىرىسلۇدىن ئىرغىپ تۇرۇپ، — سەن ئاغرىمىغان، ھەتتا بالىنىڭسىدىمۇ ياتمىغان ئايال ئەمەسقۇ؟ بۇگۈن پىروفېسسورنىڭ بىتاپ ھالىنى كورۇپ، ئىچىم سىرىلىپ كەتتى. كورمىدىڭمۇ، ئۇ ھېلى ئۇستەلدە ئارانلا ئولتۇردى. ئۇ بۈگۈن دوختۇرخانىغا بېرىپتىكەن، نىمە بوپتۇ دىمەمسەن،

قايىسىبىر نان قېپى ”ۋاقىت توشتى، ئەتە كېلىڭ“ دەپ بويىنىنى تولغاپتۇ. ئېيتىقىنا، بىر تىببى خادىم كېسەل ئالدىدا، ئاشۇنداق قىلىشقا ھەقلىقمۇ؟ ئۇنداق ھارامتاماقلار بىلەن قانداقمۇ سوتسىيالىزىم قۇرغىلى بولسۇن؟ بۇ يارىماس ئىللەتلەرنى خۇددى شاللىقتەك كۆرمەك بىلەن پىيىزەكنى قۇرۇتقاندەك يوقىتىش كېرەك. قەغىزىڭنى ئەپكەل، دوختۇرخانا پارتكومىغا خەت يازىمەن. رەھبەرلىك ئوكۇل بولۇمىدىكى ئۇ ھەمشىرىنى چوقۇم تەنقىتلىسۇن.

ھىلىدىن بېرى ئارانلا تۇرۇۋاتقان گۈلنار بىردىنلا يىغلىۋەتتى. ئۇ كوز چاناقلىرىدىن قۇيۇلۇۋاتقان ئىسسىق ياشلىرىنى سۈرتۈشنىمۇ ئۇنتۇپ ئىشكاپ سىرتىمىسىدىن قەغەز-قەلەم ئالدى-دە، دادىسىنىڭ ئالدىغا قويدى.

— دادا، يېزىڭ، چوقۇم يېزىڭ! مەن پارتكوم ئالدىدا جەزمەن ئۆزەمنى تەكشۈرىمەن.

ھاشىم ئاكىنىڭ ھەيرانلىقتىن كوزلىرى چەكچىيىپلا قالدى.

— ھە؟ سەن...سەن... ئەستاغپۇرۇللا!

ھاشىم ئاكىنىڭ غەزەپلىك ھومىيىشلىرى ۋە زەھەردەك سوزلىرى گۈلنارنىڭ سەبى يۇمران قەلبىنى نەشتەردەك ئاچچىق كويدۇرۇپ ئوتتى. ئۇ، بۇ يۈرەك ئازاۋىغا ئەمدى چىدىيالماس ئىدى.

گۈلنار گويا توك سوقۇۋەتكەندەك چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ۋە مايسىرەڭ نىلون چاپىنىنى كىيگىنىچە ئىشىكتىن قۇيۇندەك چىقىپ كەتتى.

3

بىولوگىيە پاكۇلتېتىنىڭ خاس-ئازادە لابوراتورىيىسىنى قۇياش

نۇرى لامپىسى كۈندۈزدەك يورۇتۇپ تۇراتتى.

ئۈستىگە سۇتتەك ئاق خالات كىيىپ، ئاغزىغا قېلىن ماسكا تاقىغان ئەكبەر يېرىلىپ كېتىدىغاندەك چىڭقىلىپ ئاغرىۋاتقان چېكىسىنى بىر ھازاغىچە ئۇۋۇلاپ ئولتۇردى.

ئەنە، ئۇنىڭ ئالدىدا ھاشىم ئاكا ياساپ چىققان، كېۋەزلىكلەردە كوپ ئوسىدىغان لويلا، بۇدۇشقاق، يوگىمەچ... لەرنى يوقىتىدىغان بىرنەچچە خىل دورا ئۈلگىسى تۇراتتى، ئەكبەر كېچىچە بۇ دورىلار-نىڭ خىمىيىۋى تەركىۋىنى تەكشۈرۈپ، خۇلاسە ماتېرىيالى يېزىپ قويۇشى كېرەك. بۇنى كېيىنگە قالدۇرالمايدۇ. چۈنكى ئۇنى ئەتە نۇرغۇن يېڭى-يېڭى خىزمەتلەر — دەرس ۋە ئىلمىي دوكلاتلار كۈتۈپ تۇراتتى، بۇنداق جىمجىت خىلۋەت كېچىدە خىيال سۈرۈش قانداق ياخشى!

ئۇ ئۆزىنىڭ يېزىدا ئوتكەن ئۇنتۇلماس باللىق چاغلىرىنى ئەسكە ئالدى...

ئۇ مەكتەپتىن قايتىپلا ئېتىزلىقتا تەرلەپ-پىشىپ ئىشلەۋاتقان يالغۇز ئاپىسىنىڭ يېنىغا يۈگۈرەيتتى. ئۇ ئاپىسىنىڭمۇ باشقا دېخانلارغا ئوخشاش پايانسىز كەتكەن شال ئېتىزلىرىنىڭ بىرسىدە تىزىغىچە سۇ كېچىپ، بېلىنى يادەك ئەككىنىچە شال ئوتاۋاتقانلىقىنى كورەتتى-دە، شاللىققا پاقىدەك سەكرەپ چۈشۈپ ئاپىسىغا ياردەملەشكەن بولاتتى. ۋاي-ۋۇي ئىتنىڭ تۈكىدەك نىمە دېگەن تولا پىيىزەك بۇ! ئۇ، ئوتايتتى-ئوتايتتى، قىرغا يېتەلمەيتتى.

— ئاپا، تاپشۇرۇغىمنى ئىشلىۋېتەي، — دەپ بانا تاپاتتى چىدىمىغان بالا. ئاپىسىمۇ تېلىپ كەتكەن بېلىنى ئارانلا تۈزەپ، ئوغلىغا مېھرى بىلەن كۈلۈپ قوياتتى ۋە لەش يۇقى قوللىرىنى يەنە سۇغا

تىقاتتى...

بۇ ئېغىر جاپا ـ مۇشەققەتكە يەنە شۇ دىخان چىدايتتى! قەددى پۈكۈلسىمۇ ئىرادىسى پۈكۈلمەيتتى. ھەرھالدا بۇ كوز يەتكۈسىز شالكېينلا دىخاننى مۇشۇ ئازاپتىن قۇتۇلدۇرىدىغان بىرەر كەسپ ئۈگىنىش ئىستىگى يانىغان ئىدى. دەرۋەقە، ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئارزۇ ۋە ئۈمىت مايىسىسىنى پارتىيە ئىلىم ـ مەرىپەت سۈيى بىلەن ياشناتتى. ئەكبەر ئىچكىرىدىكى مەلۇم يېزا ئىگىلىك داشۆيىسىنى ئەلا نەتىجە بىلەن تاماملاپ قەلبى يېڭى ئارزۇ ـ ئۈمىتلەر بىلەن تولۇپ يۇرتىغا قايتتى. ئۇ تۇپراقشۇناسلىق ۋە ئوسۇملۇك تەتقىقاتى ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ گۈزەل ياشلىقى ۋە پۈتكۈل ئومرىنى ئاتاپ قويدى. ئەكبەرنىڭ ئوتكەن يىلى نەشر قىلىنغان «ياۋا ئوتلارنى خىمىيىۋى دورا ـ گېربىسىدلار بىلەن يوقىتىش توغرىسىدا» دېگەن قېلىن كىتاۋى ئۆزىنىڭ يۇقۇرى ئىلمىي قىممىتى بىلەن نۇرغۇن كىشىلەرنى خوشال قىلدى.

ئۇ جاپالىق تەتقىقات ۋە ئىزلىنىشنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا شۇڭغۇپ كىرىپ كەتكەچكىمۇ ھازىرغىچە بويتاق قېلىۋەردى.

"ئۇغۇ مەيلى... ـــ دەيتتى ئۇ بەزىدە بېشىنى تاتىلاپ، ـــ ئوتتۇز يەتتە يېشىمدا توي قىلمىسام، قىرىق يېشىمدا توي قىلارمەن. ئەپسۇسكى يېزا ئىگىلىك ئىلمى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ناھايىتى كەم بولۇۋاتىدۇ. بىز قاچانغىچە قالاق يېزا ئىگىلىك مەملىكىتى بولۇپ قېلىۋېرىمىز، ھەي... يەنىلا شۇ دىخانغا تەس بولدى!"

لېكىن تۇپراقشۇناسلىقتىن ئانچە نەزىرىيىۋى ساۋادى بولمىغان ھاشىم ئاكىنىڭ ئەكبەر يازغان ھىلىقى كىتاپنى بېرىلىپ ئۈگىنىش

نەتىجىسىدە ئاشۇ دورىلارنى ياساپ چىقىشنى كىم ئويلىغان؟ ياق! يېزىدىكى دىخانلارنىڭ ئۈمىدىنى قەلبىگە پۈككەن كىشىلەر بار ئىكەن!

ئەكبەر ھاشىم ئاكىغا چىن قەلبىدىن مىننەتدار ۋە قايىل ئىدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا ھاشىم ئاكا ئۇنىڭغا بىر قامچا سالدى! توغرا، ھاشىم ئاكىنى قوللاپ ياردەم بېرىش كېرەك!

ئەكبەر بىرىكمىلەر ئۈستىدىكى خىمىيىۋى تەكشۈرۈشنى باشلاش ئۈچۈن پروبىركىنى ئەمدىلا قولىغا ئېلىۋىدى، ئىشىكنى بىرىكىمنىڭ رىتىملىق، يېنىككىنە چەككەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ كىرىڭ! ـــ دىدى ئەكبەر پروبىركىغا كىچىككىنە قەغەز قاپتىكى بىرىكمە تالقاندىن ئازراق قۇيىۋېتىپ.

دورا سومكىسىنى كوتەرگەن گۈلنار ئىشىكتىن ئەيمىنىپ كىرىپ كەلگەندە ئەكبەر ھودۇقۇشتىن ئۆزىنى يوقىتىپ قويۇشقا تاسلا قالدى.

ـــ گۈلنار، ـــ دىدى ئۇ ھاياجاندا ئاۋازى تىترەپ، ـــ سىز قانداقچە...

قىز ئەكبەرگە تەبەسسۇم بىلەن ئىللىق بېقىپ:

ـــ سىزنىڭ ئوكۇللىرىڭىزنى ئېلىپ كەلدىم، ـــ دىدى.

ئەكبەر ئىتتىك بېرىپ گۈلنارنىڭ ئېغىر سومكىسىنى يەلكىسىدىن ئالدى ۋە تەجرىبە جوزىسى ئۈستىگە قويىۋېتىپ:

ـــ ۋاي، نىمانچە ئاۋارە بولغانسىز، مەن ئەتىلا قېشىڭىزغا باراتتىمغۇ، كېلىڭ ئولتۇرۇڭ، ـــ دىدى.

قىز ئۆز ئادىتى بويىچە چاخچاق قىلدى:

ـــ تايىنلىق، مېنى دادامغا بىرمۇنچە چاققان يەردە، ئەتە قېشىمغا باراتتىڭىزمۇ؟

— نىمە دېدىڭىز؟ سىزنى كىمگە چېقىپتىمەن؟ ئەزىمىرايى، قەسەم قىلىپ بېرەيمۇ زادى؟

قىزنىڭ چىرايى بىردىنلا ئاناردەك قىزاردى.

— كەچۈرۈڭ، — دېدى ئۇ مەيۇس ئاھاڭدا، — مەن ھەقىقەتەن ئۆز ئىرادەمگە ھەم ۋىجدانىمغا خىلاپ ئىش قىلدىم. بۇ يارىماس ئىللىتىم ئۈچۈن ئەتە تەشكىل ئالدىدا ئۆزەمنى تەكشۈرمەكچىمەن.

ئەكبەر قىزنىڭ كۆز چاناقلىرىدا ئەگىۋاتقان ياش تامچىلىرىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى بەكمۇ قولايسىز ھېس قىلدى. نىمىدۇ بىر نەرسە بوغىزىغا تىقىلغاندەك سۆزلىيەلمەي قالدى. ئۇ، قىزنى بەزلەش ئۈچۈن لايىقراق سۆز تېپىشنى ئويلايتتى.

— مەن سىزگە تولىمۇ قوپاللىق قىلدىم، ئەجەبا بۇ مېنى ئازاپلىماسمۇ؟ مەن... مەن ئەتە چوقۇم دوختۇرخانىغا بارىمەن. پىكىر دەپتىرىگە سىزگە بولغان سەمىمى تەشەككۈرۈم ۋە نۇرغۇن يۈرەك سۆزلىرىمنى يازىمەن.

— ئەكبەر! — قىز يۈرەك ھاياجىنىنى باسالمىغان ھالدا ييغلىۋەتتى.

ئېخ! گۈزەل ياشلىق، ئۇ، ھايات ۋە مۇھەببەتنىڭ ئاجايىپ گۈزەل، لىرىك پوئېزىيىسى! ئۇنىڭ قۇياش نۇرىدەك يالقۇنلۇق مىسرالىرى يۈرەكنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا تاۋلىنىپ، سويگۇ ۋىسالىنىڭ كۈي-نەزمىسىدە ئۆزىنىڭ چەكسىز ئۇلۇغ ھاياتىي كۈچىنى نامايەن قىلىدۇ!

گۇلنار بىرىكتۈرۈلگەن مۇرەككەپ زەھەر قايتۇرغۇچى دورا سۈيۇقلۇغىنى ئەكبەرنىڭ ئوڭ بىلىگىدىكى ۋىنا قان تومۇرىدىن ماڭدۇرماقتا ئىدى. شۇ تاپتا ئەكبەرنىڭ تومۇرلىرى بىرئاز كوپۈشكەندەك قىلسىمۇ

باشلىرىنىڭ سەگىپ، بەدىنىدىكى ئاغرىقنىڭ بارا-بارا يوقىلىپ بېرىۋاتقىنىنى سەزدى. توغرا، ياش پىروفېسسورنىڭ ۋۇجۇدىغا دورا سۈيۇقلۇغى ئەمەس، بەلكى قىزنىڭ بىغۇبار كوڭۇل جامىدىكى پىشىپ قىيامىغا يەتكەن سويگۇ شەربىتى ئاقماقتا ۋە يۈرىگىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغىچە سىڭمەكتە ئىدى.

يىگىت بۈگۈن كېچە ئۆزىنى تولىمۇ بەختلىك ھېس قىلدى. ئۇنىڭ ئاجايىپ شىرىن ۋە ئۇچقۇر خىيالى قىزنىڭ چەكسىز گۈزەللىگى مۇجەسسەملەنگەن توم قارا قاشلىرى ئاستىدىكى تىنىق كوزلىرىدە ئۇيۇپ قالدى.

1981 - يىل ئىيۇن، ئۈرۈمچى.

(«تارىم» ژورنىلىنىڭ 1981 - يىل 9 - سانىدىن)

ناخشىچى قىز

ئىسلام سادىق

1

ناخشا — ئىنسان ھىسسىنىڭ لىرىك ساداسى. مۇھەببەت ھەم نەپرەت يارقىن ۋە ئەڭ يۈكسەك دەرىجىدە مۇجەسسەملەنگەن قەلب ساداسىدۇر.

دۇنيادا ناخشا ئېيتمىغان ۋە ياكى ئۇنى چىن يۈرىكىدىن سۆيۈپ ئاڭلىمىغان بىرەر ئىنسان بارمىكىن؟

مەن ناخشىنى قەۋەتلا ياخشى كۆرەتتىم. ھەر كۈنى خىزمەتتىن چۈشۈپ ئۆيۈمدە كەچلىك تامىقىمنى يەپ بولۇپ، كارۋاتقا ئۆزەمنى تاشلاپ راھەتلىنىپ يېتىۋالىمەن-دە، ئۆزەم ئامراق ناخشىلارنى غىڭشىپ ئېيتىشقا باشلايمەن. ئەپسۇسكى ئاۋازىم بەكمۇ يېقىمسىز ئىدى. ناخشىنى سەللا ئۈنلۈك ئېيتىدىغان بولسام ئاۋازىم قېپىپ نەگىدۇر كېتەتتى-دە، ناخشىغىمۇ ئوخشىماي قالاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىرەر ئادەم بار يەردە ھەتتا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتىم.

بۈگۈن كەچتىمۇ دەل شۇنداق بولدى. تۇرمۇشنىڭ ئېيتقۇسىز گۈزەل ھىسلىرىغا چۆمۈلۈپ، زوقلىنىپ ناخشا ئېيتىپ ياتقىنىمدا، توساتتىن ئىشىكنى بىرسىنىڭ چەككەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ناخشامنى ئىتتىك توختاتتىم-دە، بېشىمنى كۆتىرىپ: «كىرىڭ!» دېدىم.

ئىشىك ئېچىلىپ، كۆرۈشمىگىنىمىزگە خېلى ئۇزۇن بولغان كونا دوستۇم — ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ باشلىقى ئابلىز كىرىپ كەلدى.

— مەن كەلمىسەم سىز ئىزدەپمۇ بارمايسىز، — تەنبىھ ئاھاڭى بىلەن ئېيتتى ئابلىز، — ئۆيۈڭ كورۇشكە تەكلىپ قىلىپ كەلدىم. ئۇ يانچۇقىدىن بىر دانە ئۆيۈن بېلىتىنى ئېلىپ جوزامنىڭ ئۈستىگە قويدى.

— ئىدارىدىكى ئىشلار ئالدىراش بولۇپ كېتىپ، راستىنلا سىلەر تەرەپكە بارالمىدىم، — دېدىم مەن ئەيىپكارلارچە، — ئۆيۈنىڭلارنى بىر كۆرگۈم بار ئىدى.

— بىز بۇ قېتىم يېزىلاردا بىر تەرەپتىن سەييارە ئۆيۈن قويدۇق، يەنە بىر تەرەپتىن خەلق ئارىسىدىكى مول سەنئەت جەۋھەرلىرىنى توپلاپ ئۆگەندۇق، — دېدى ئابلىز پىيالىدىكى چاينى ئوتلاۋېتىپ.

— كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە سىلەرنىڭ بىر ناخشىچىڭلار خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىشقا بەكمۇ ماھىرمىش، شۇنداقمۇ؟

— ئۇ ناخشىچىمىزنىڭ ھەقىقەتەن ماختىغۇچىلىكى بار، — جانلىنىپ جاۋاپ بەردى ئابلىز ۋە چىرايىدا ئىللىق غۇرۇرلۇق تۇيغۇسى جىلۋە قىلدى. ئۇ سائەتكە قاراپ ئورنىدىن تۇردى-دە، مېنى ئالدىراتتى، — ۋاقىت توشۇپ قاپتۇ، جۈرۈڭ ماڭايلى.

مەن ئالدىراپ كىيىندىم. ئابلىز بىلەن بىرگە «غالىبىيەت» كۆلۈبىغا ناخشا-ئۇسۇل كورۇش ئۈچۈن كەتتۇق.

زال تاماشىبىنلار بىلەن لىقمۇ-لىق تولغان ئىكەن. بېلىتىمىز ئالدىنقى رەتنىڭ بولغانلىقى ئۈچۈن رەڭگا-رەڭ سۈيت چىراقلىرى يورۇپ بەكمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەن سەھنىنى كوزلەپ ئىنتىرىشىپ، سىقىلىشىپ دېگەندەك سەھنىنىڭ ئالدىغا باردۇق ۋە ئورنىمىزنى

تېپىپ ئولتۇردۇق. ئوتتۇراشتەك قىزىل دۇخاۋا پەردە ئاستا-ئاستا لەرزان ئېچىلىش بىلەن تەڭ زالدىكى ۋاراڭ-چۇرۇڭلار بىردىنلا پەسىيىپ تىم-تاس بولۇپ كەتتى. ئىلانچى قىز نوۋەتتىكى نومۇرنى ئېلان قىلدى، ئارقىدىنلا سەھنىگە چورىسىگە رەڭدار زەر يىپلار بىلەن كەشتە چېكىلگەن ئۇزۇن جىلىتكە، بېشىغا مەخمەل تاشلىق قاما تۇماق كىيگەن ئوتتۇرا بويلۇق، يۈزلىرى يۇمۇلاق، كۆزلىرى قاپقارا 28 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئارتىست چىقىپ كەلدى.

—سىز تەرىپىنى ئاڭلىغان ھېلىقى ناخشىچى شۇ،—دېدى ئابلىز مېنى ئاستا نوقۇپ ۋە مەنالىق كۈلۈمسىرىدى. مەن پۈتۈن دىققىتىم بىلەن ئۇنىڭ ناخشىنى قانداق ئېيتىشىغا سەپ سېلىپ ئولتۇردۇم. ناخشىچىنىڭ چىرايىدا شاتلىق تەبەسسۇمى جىلۋە قىلاتتى. ئۇ مۇزىكانتلارغا قىيا بېقىپ، يېنىككىنە باش لىڭشىتتى. شوخ مۇزىكا باشلىنىش بىلەنلا، ئۇ، زوق-شوقى بىلەن «ئەمگەكچى بالا» دىگەن ناخشىنى ئېيتىشقا باشلىدى.

كەڭ ئېتىزدا ئىشلەيسەن
ئەتىدىن تا ئاخشامغا.
چىن يۈرەكتىن ئاشىق بوپ،
قاتتىم سېنى ناخشامغا.

....

"بۇلبۇل ئىكەن" دىدىم ئىچىمدە ئۇنىڭ كۈمۈچ قوڭغۇراقتەك زىل يېقىملىق ئاۋازىدىن سويۇنۇپ. ئۇ ناخشا ئېيتقاندا لەۋلىرى بەجايىكى ئانار گۈلىدەك ئېچىلىپ، كۆزلىرىدىن نۇر توكۇلەتتى. ناخشىچىنىڭ ئەمگەكچى خەلقنى چەكسىز مۇھەببەت بىلەن كۈيلىگەن بۇ ناخشىسى ھەقىقەتەن يۈرەك تارلىرىمنى چېكىپ، ۋۇجۇدۇمنى ھاياجان ئىلكىگە

ئالدى.

ناخشىچىنىڭ يېقىملىق چىرايى ماڭا تونۇش بولۇپ، ئۇنى قەيەردىدۇر بىر يەردە كورگەندەك قىلاتتىم. لېكىن ئەسلىيەلمەيتتىم. ناخشا تۈگىشى بىلەن زالنى كوتۈرۈۋەتكۈدەك گۈلدۈراس ئالقىش ياڭرىدى. ناخشىچى 2-ناخشىسىنى باشلىدى.

—ناخشىچىنىڭ ئىسمى نىمە؟—دەپ سورىدىم ئابلىزدىن.

—جەملە، تونۇمايۋاتامسىز؟—دىدى ئۇ سەھنىدىن كوزىنى ئۈزمەي. قارىغاندا ئۇمۇ ئاھاڭىنىڭ نازۇك رىتىملىرىگە چىرمىشىپ ناخشىنىڭ دولقۇنلۇق ئەزىم دەرياسىدا ئاققاندەك قىلاتتى.

—جەملە؟— دەپ تەكرارلىدىم بىر ئىش ئېسىمگە كەلگەندەك بولۇپ،—راست ھېلىقى جەملەنىڭ ئۆزىغۇ؟! توغرا، بۇنىڭدىن 13 يىل بۇرۇنقى ھېلىقى دىخان قىزى!

مەن ئۇنى قانداقمۇ ئۇنتاي! جەملەنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىسىنى ھەر قېتىم ئەسلىگىنىمدە ئېچىنىشلىق پاجىئەلەر كوز ئالدىمدىن بىر-بىرلەپ ئوتۇپ، يۈرەك باغرىمنى ئېزەتتى...

2

مەن جەملەنى 1965-يىلى ناھىيمىزنىڭ "ۋېيشىنىڭ" گۇڭشېسىدىكى گۈلئاۋات دادۈيىگە ئېتىز پەرۋىشىگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن بارغان چېغىمدا ئۇچراتقان ئىدىم. شۇ يىلى باھار ياخشى كەلگەن ئىدى. پۈتۈن جاھان كۆلۈپ، ياپ-يېشىللىققا پۈركىنىپ، باغلار قاراڭغۇلىشىپ، كاككۇكلار سايرىشىپ، كوكۇلنى مەپتۇن قىلغۇدەك گۈزەللىككە چومگەن ئىدى. لېكىن بەس-بەس بىلەن بوي تالىشىپ

تاختىلاشقان قوناق مايسىلىرى يەر يولۋىسىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ يامان بولدى! يەر يولۋىسى مايسا يىلتىزلىرىنى خۇددى قايچىدا قىرقىغاندەك قىيىپ تاشلىغانلىقى ئۈچۈن بىخارامان باژغانلاپ ئۆسۈۋاتقان قوناق تۈپلىرى بىردىنلا سولىشىپ، يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ قالغان ئىدى.

بىر كۈنى مەن قۇياش نەيزە بويى ئۆرلەپ، ئادەم بەدىنىنى قىزدۇرۇشقا باشلىغان ۋاقىتتا خوشنا دۈيلەردىن 3-دۈينىڭ قوناقلىقىغا يېتىپ كەلدىم ۋە يەر يولۋىسىدىن قانداق مۇداپىئە كۆرۈش، يەر يولۋىسىنى يوقىتىپ مايسىلارنى قۇتقۇزۇپ قېلىشنىڭ چارە-تەدبىرلىرى توغرىسىدا ئەزالار ۋە دۈي كادىرلىرى بىلەن مەسلىھەتلەشمەكچى بولدۇم.

ئەزالار تاڭ سەھەردىكى دولقۇندىن يېنىپ ئۆيىگە ئەتىگەنلىك تاماقلىرىنى يېيىش ئۈچۈن تارقاشقان ئىكەن. ئۇزۇن كەتكەن سالا ئېتىزىنىڭ نېرىقى بۇرجىكىدە يالغۇز ئىشلەۋاتقان بىر قىزدىن باشقا ئېتىزلىقتا بىرەر كىشىمۇ كۆرۈنمەيتتى. قىز كەتمەن بىلەن قوناق تۈۋىنى ئەپچىللىك بىلەن چاناۋېتىپ، باغدىكى كاككۇك بىلەن سىرداشقاندەك يېقىملىق ئاۋازدا ناخشا ئېيتىۋاتاتتى.

بۇلبۇل بولۇپ ئۇچسام مەن،
گۈلزارلىققا قونسام مەن.
قىلىپ قەلبىمنى گۈلدەستە،
ئىشچانلارغا تۇتسام مەن.

ناخشا ئىللىق باھار شامىلىدا لەرزان ئۇچۇپ يىراقلارغا كەتتى. مەن ئۇدۇل قىز تەرەپكە بۇرۇلدۇم.

ئۇ 18 ياشلاردا بولۇپ، زىلۋا، قوي كۆزلۈك، قېشى قالغاچنىڭ

قانىتىدەك، كىرپىكلىرى ئۇزۇن ھەم تال-تال ئىدى. ئىنچىكە ئۆرۈلگەن قاپ-قارا چاچلىرى ئۇنىڭ زىلۋا بويىغا تولىمۇ يارىشىملىق كۆرۈنەتتى. ئىككى مەڭزى ئالمىدەك قىزارغان بولۇپ پېشانىسىدە مەرۋايىتتەك تەر تامچىلىرى يالتىرايتتى. ئۈستىگە كىيىۋالغان گۈللۈك چىت كوينىكى، بېشىدىكى ئانارگۈللۈك ئىپەك ياغلىقى بۇ چىرايلىق دېخان قىزىغا تېخىمۇ ھۆسن قوشقان ئىدى.

— ھارماڭ سىڭلىم، — دېدىم مەن قىزغا ھېرىسمەنلىك بىلەن، ئۇ بىردىنلا قىزاردى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا قارىدى. نەپىس قىزىل لەۋلىرىدە ۋە ئۆتكۈر تۇم قارا كۆزلىرىدە ئىللىق تەبەسسۇم ۋە تارتىنىش ئالامەتلىرى جىلۋە قىلدى، — سىڭلىم، سىز ئۆيگە قايتماپسىزغۇ؟

— نان ئېلىپ كەلگەن ئىدىم.

— ئۆيگە قايتقان بولسىڭىز، ئىسسىق چاي بىلەن يەيتتىڭىز، — دېدىم مەن كۆيۈنۈپ.

— مەن سوغاق سۇ ئىچىشكە ئادەتلەنگەن، — دېدى ئۇ قاشلىرىنى ھىمىرىپ ۋە پېشانىسىگە تەر بىلەن چاپلىشىپ قالغان چاچلىرىنى تۈزەتكەچ قىر تۈۋىدىكى ئۆتىياشلارغا چۈمكەپ قويغان قاپاقنى كۆرسەتتى، — قاپىقىمدا سۈيۈم تەييار. مۇشۇ ئېتىزدىكى قوناق ئارىلىرىنى چاناۋېتىپ، ئاندىن نان يەيمەن.

ئۇ مېنىڭ گېپىمنى كۈتمەستىنلا مايسا ئارىلىرىنى يۇمشىتىشقا كىرىشىپ كەتتى. مەن يەنە قىزدىن نىملەرنىدۇ سورىماقچى ئىدىمۇ، لېكىن شياۋدۇيجاڭ كېلىپ قالغاچقا، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاشقا توغرا كەلدى.

— قوناق تېرىلغۇسى ۋاقتىدا ئۇرۇق سالغۇچىلار سۈرئەتىنى قوغ-

لىشىپ، ئۇرۇقلۇق قوناقنى ئوبدان دارىلاشنى ئۇنتۇغان، — دىدى دۇيجاڭ قاپىغىنى سىلىپ، — مانا ئەمدى يەر يولۋىسىنىڭ ھوجۇمىغا دۇچ كېلىۋاتىمىز.

— يەر يولۋىسى ئېغىرراق زىيان يەتكۈزگەن ئېتىزلارنى ھساپلاپ كوردىڭىزمۇ؟

— تەخمىنەن 10 مودىن ئاشىدۇ.

— بۇ قوناق مايسىلىرىغا دەرھال سۇ قۇيۇۋېتىش كېرەك. ئاپەتنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن يەر يولۋىسىنى پەيدا قىلغۇچى كىچىك كېپىنەكلەرنى يوقىتىشنىڭ ئۈنۈملۈك چارىسى ئۇستىدە كېڭىشىپ كورەيلى.

دۇيجاڭ بىلەن ئىككىمىز نىسبەتەن ئېغىرراق زىيانغا ئۇچرىغان قوناقلىققا قاراپ كەتتۇق. قىزدىن ئانچە ئۇزۇمايلا، ئۇ يەنە ناخشىسىنى ياڭرىتىشقا باشلىدى:

دىخان يىگىت مەردانە،
بولدۇم ئاڭا پەرۋانە.
بىرگە ئىشلەپ چوللەرنى
قىلىمىز گۈل-بوستانە.

— بۇ قىز ناخشىنى قەۋەتلا ياخشى ئېيتىدىكەن، — دىدىم مەن ھوزۇرلىنىپ.

— ئۇ داڭدار ناخشىچى بولۇپلا قالماي، ئەمگەكتىمۇ قەيسەر باشلامچىلارنىڭ بىرى، — دۇيجاڭ تاماكىسىغا سەرەڭگە يېقىپ تۇتاشتۇردى. قېنىپ بىر شورىۋېلىپ خۇمادىن چىققاندەك بولدى، — ئۇ ھەقىقەتەن گۈلئاۋات دادۇينىڭ گۈلى.

— ئۇ ناخشىنى نەدىن ئۆگەنگەن؟ — ئەجەپلىنىپ سورىدىم مەن.

دۇيجاڭ كۈلدى:

— يېزىدا بىراۋدىن ناخشا ئۆگىنىشكە نەدە پۇرسەت بولسۇن! ناخشىنى ئۆزى ئىجات قىلغان. بۇ ھەقتە سوزلەپ كەلسەم گەپ تولا، — دىدى.

قىزنىڭ ئاجايىپ تالانتى مېنى ھەيران قالدۇردى. ناخشىنى ياخشى ئېيتىپلا قالماي، يەنە ئۆزى ئىجات قىلىدۇ-ھە؟!

مەن دۇيجاڭدىن بۇ قىزنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلى سوزلەپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدىم ۋە ئاخىرىدا:

— مەن بۇ قىزنى ناھىيىلىك سەنئەت ئومىگىگە تونۇشتۇراي دەۋاتىمەن، — دىدىم. دۇيجاڭ بىردىنلا ئېچىلىپ، ئېتىز قىرىدىكى كاداڭ سوگەت تۈۋىگە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى-دە، ناخشىچى قىز توغرىلىق سوزلەپ بەردى.

3

دۇيجاڭ قويۇق قاشلىق، قارا ساقاللىق، 45 ياشلار چامىسىدىكى ۋەزمىن ئادەم بولۇپ، زەبەردەس بەستى، غەيۇرلۇق يالىلداپ تۇرغان ئوتكۈر كوزلىرى ئۇنىڭ جاپالىق مېھنەت سەندىلىدە يۇغۇرۇلغان تەجرىبىلىك دىخان ئىكەنلىگىدىن دېرەك بېرەتتى.

— قىزنىڭ ئىسمى جەملە، — دەپ باشلىدى سوزىنى دۇيجاڭ، كوزلىرىنى يېرىم قىسىپ، بىر نەرسىنى ئەسلىگەندەك بولۇپ، تاماكىسىنىڭ ئاخىرقى قىسمىنى قاتتىق شورىدى-دە، ماتاكۇ قالدۇغىنى يەرگە تاشلاپ، چالما بىلەن ئەزدى ۋە سوزىنى داۋاملاشتۇردى، — ناخشىچىلىق ۋە سازەندىلىك جەملەنىڭ ئائىلىسىگە ئەۋلاتتىن-

ئەۋلات مىراس بولۇپ قالغان كەسپ. جەمىلەنىڭ بوۋىسىنى ئەسلەيەلمەيمەن، لېكىن كونىلارنىڭ ئېيتىشىچە بوۋىسى ئۇستا سازەندە بولۇپ، بۇ ئىقلىمغا داڭقى كەتكەن ئىمىش، جەمىلەنىڭ دادىسى بىلەن مەن تەقدىرىمىز ئوخشاش جاپاكەشلەر ئىدۇق، ئۇنى كىشىلەر "تاھىر قوشاقچى"، "تاھىر سىتە" دەپ ئاتىشاتتى، بىز كىچىك ۋاقتىمىزدا ئاخشاملىرى توپلىشىپ ئۇيىگە باراتتۇق-تە، "12 مۇقام"نىڭ كوڭۇلنى مەس قىلغۇچى ساز ۋە ناخشىلىرىنى ئېزىلىپ ئاڭلايتتۇق. مەشرەپ، توي-تۆكۈن، نورۇزلارغا تاھىر قوشاقچى كېلىپ ساتار چالمىسا ھېساپ بولمايتتى. تاھىر قوشاقچى ئۆزىنىڭ نامرات ئادەم بولۇشىغا قارىماي، نومۇسچان، توغرا پىكىرلىك، بىراۋ ئالدىدا بويۇن قىسىشنى يامان كورىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ توي-تۆكۈن، مەشرەپلەرنى شۇنچىلىك قىزىتاتتىكى، ئالدىغا پۇل، تەڭگىلەر، ھەتتا 1-2 گەز شاڭ، قاتلىما نان، قەن-گېزەكلەر توشۇپ كېتەتتى. لېكىن ئۇنىڭغا كوز قىرىنىمۇ سالمايتتى، توي-مەشرەپلەر تۈگىگەندە قوپۇپلا كېتىپ قالاتتى. ناۋادا بەزىلەر ئىچى ئاغرىپ: "بۇ كىشىلەرنىڭ ياخشى كوڭلى، ئېلىپ كېتىڭ" دېگەندە: "مەن سەدىقە ئالىدىغان دىۋانە ئەمەس" دەيتتى ئۇ بوغۇلۇپ. تاھىر ئاخۇن خۇشپىچىم، ئاينىغى ئىتتىك ئادەم بولۇپ، گايىدا بەزىلەرنىڭ كېسىگىنى قۇياتتى، ئېرىغىنى چاپاتتى، يەرلىرىنى ھەيدەيتتى، خامانلىرىنى سورىشاتتى، ئۇز ئەمگىكىگە يارىشا قانچىلىك ھەق بەرسە شۇنچىلىك ئالاتتى، بەرمىسىمۇ رەنجىمەيتتى. ئاخشاملىرى ئۆزىنىڭ غېرىپخانىسىدا قولىغا ساتارنى ئالاتتى-دە، دەرت-ئەلەم، قايغۇ-مۇسىبەت ۋە پاكى ئىشقى-مۇھەببەت توغرىسىدا تەسىرلىك ۋە ئاجايىپ گۈزەل قوشاقلارنى ئېيتاتتى...

لېكىن بىر يىلى تاھىر ئاكا ئېغىر خورلۇق ۋە ئازاپقا دۇچ كەلدى. ئۇ چولاق بولۇپ قالدى.

زومىگەر پومىششىك ئوسمان بەگ كىچىك قىزىنى ياتلىق قىلىش ئۇچۇن يۇرتتا چوڭ توي قىلدى، ئېيتىشلارغا قارىغاندا بەگ-دوغىلارنى ئەۋەتىپ تاھىر قوشاقچىنى ھەيدەپ ئەكەلگەن ۋە ئۆز قىزىنىڭ توي مەرىكىسىنى ئۇلۇغلايدىغان قوشاقلارنى قېتىشقا زورلىغان، لېكىن تاھىر قوشاقچى بۇنداق قوشاق ئېيتىشقا زادىلا ئۇنىمىغان. قەھرى-غەزىۋى ئورلىگەن قانخور ئوسمان بەگ ئۇنى 100 كالتەك ئۇرۇشقا بۇيرۇغان. دوغىلار غالجىر ئىتتەك ئېتىلىپ كېلىپ 100 كالتەك ئۇرغان ۋە ئۇنىڭ ساتار پەدىلىرى ئۇستىدە لەرزان ئۇچۇپ يۇرىدىغان خىسلەتلىك سول قولىنى چېقىپ تاشلىغان، خولۇم-خوشنىلار چالا ئولۇك ياتقان تاھىر ئاكىنى ئۆز ئۆيلىرىگە ئەكىرىپ دەرمانغا كەلتۇرگەن. قولىنى سۇنۇقچىلار تاڭغان...

تاھىر ئاكا ئۇزۇنغىچە قولىنى بويىنىغا ئېسىپ يۇردى. يېقىملىق، مۇڭلۇق ساتار ئاۋازى ئوچتى! ئۇ، ئۇزۇن ئوتمەي بىر كېچىدىلا ساتارنى قولتىغىغا قىسىپ، قاياققىدۇر غايىپ بولدى. بەزىلەر ئۇنى باشقا يۇرتقا باش ئېلىپ كېتىپتۇ دىسە، بەزىلەر تارىم دەرياسىغا ئۆزىنى تاشلاپ بۇ دۇنيادىن خوشلىشىپتۇ دېيىشەتتى.

1950-يىلى ئازاتلىق قۇياشى كوتىرىلىپ، تارىم ۋادىسى بەخت نۇرىغا چومدى. فېودالىزىم كىشەنلىرىدىن مەڭگۇ ئازات بولغان گۇلئاۋات دىخانلىرى چەكسىز يۇرەك شاتلىقىنى تويلاۋاتقان كۇنلەرنىڭ بىرىدە تاھىر ئاكا ساتارنى قولتۇغىغا قىسىپ، تۇيۇقسىز ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلدى.

ساتار شاتلىق-بەخت كۇيلىرىگە سايرىدى، يېڭى خەلق ھوكۇمىتى

تاھىر ئاكىنى ئازادە ئۆيگە ئورۇنلاشتۇردى، شۇ يىلى زومىگەر ئۇسماننىڭ مۇستەبىت ئوردىسىدىن مالايلىقتىن ئازات قىلىنغان زەيتۇنە بىلەن توي قىلدى. توي قىلغان يىلى ئۇ 40 ياشلاردا ئىدى. بىر يىلدىن كېيىن جەملە تۇغۇلدى. زالىم قانخور ئۇسماننىڭ دەھشەتلىك زۇلمى بىلەن مېيىپلەنگەن تاھىر ئاكا شۇندىن بۇيان ئاغرىقچان بولۇپ قالغان ئىدى. جەملە 7 ياشقا كىرگەن يىلى تاھىر ئاكا ئۇشتۇمتۇت ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى.

—ناخشا يۈرەكنىڭ ئوزۇغى، —دېدى تاھىر ئاكا جەملەنى باغرىغا بېسىپ، —ناخشا ئېيتقىنا قىزىم...ناخشا....

كىچىككىنە جەملە بولدۇقلاپ تۆكۈلۈۋاتقان كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ، دادىسى ئۆگەتكەن ناخشىنى ئېيتتى.

تاھىر ئاكا كۆزلىرىنى يۇمۇپ راھەتلىنىپ كۈلۈمسىرىدى... لېكىن ئۇ ئالەمدىن ئۆتكەن ئىدى.

دادىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن زەيتۇنە ۋە بۇ يېتىم قىزغا خەلق گۇڭشېسى غەمخورلۇق قىلدى. ئائىلىسىنى "5 كېپىل" ئائىلە قاتارىدا ئاشلىق، كىيىم-كېچەك، تۇرمۇش بۇيۇملىرى بىلەن ھەقسىز تەمىنلەپ تۇردى. بەختكە قارشى ئانىسى زەيتۇنە ئەما بولۇپ قالدى. جەملە ئۆتكەن يىلى گۇڭشېمىزدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەن بولسىمۇ، ئانىسىغا قارايدىغان ئادەم بولمىغاچقا شەھەرگە بېرىپ ئوقۇشىنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئامالسىز قالدى.

دۇيجاڭنىڭ ھېكايىسى مېنى چوڭقۇر ئويغا سالدى. "جەملەگە ئەۋلاتتىن-ئەۋلات مىراس بولۇپ قالغان ساتارنىڭ تارىنى ھەرگىز ئۈزۈپ قويۇشقا بولمايدۇ. جەملە تەربىيىلىنىشى، سەنئەت تالانتىنى ئۆستۈرۈشى، چوقۇم خەلق سەھنىسىگە چىقىپ، ئازات دەۋرىمىزنىڭ

ياڭراق كۈيچىسى بولۇشى كېرەك" دەپ ئويلىدىم مەن. بۇ ھەقتە ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ باشلىقى ئابلىزغا خەت يېزىش ئۈچۈن جوزىغا ئولتاردىم.

خەلق ھۆكۈمىتى بۇ ئاددىيغىنا يېزا قىزىغا چەكسىز ئىستىقبال يولىنى ئېچىپ بەردى. جەملەنىڭ ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە قوبۇل قىلىنغانلىقى توغرىسىدىكى خۇشخەۋەر گۈلئاۋات دادۇيىگە باھار گۈلدۈرمامىسىدەك تېزلا تارقاپ، ئەزالار قەلبىنى شاتلىق تەنتەنىسىگە چۆمدۈردى.

—بىزگە ناخشاڭدىن بىرنى ئېيتىپ بەرگىن، —دېيىشتى مويسىپىت بوۋايلار جەملەنىڭ بېشىنى سىلاپ، —بىز سېنىڭسىز زېرىكىپ قالىدىغان بولدۇق.

جەملە ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا ھەممىگە تەكشى سەپ سالدى ۋە بۇلبۇلدەك چاڭىلداپ:

"جەننەت دەيدۇ، جەننەت دەيدۇ،
گۇڭشېمىزغا يەتمەيدۇ.
بەخت تاپقان دىخانلار
ئەمدى كۈلۈپ ياشايدۇ"—دەپ ناخشا ئېيتتى.

جەملە ئەما ئانىسى زەيتۇنىخاننى يۆلەپ "بېيجىڭ" ماركىلىق كىچىك ماشىنىغا چىقاردى.

—خوش، يۇرتداشلار! —دېدى جەملە كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ.

—ئاق يول بولسۇن قىزىم، ئاق يول بولۇڭلار!

كىچىك ماشىنا يېنىك قوزغىلىپ، يېزا يولىنى بويلاپ چاپسان يۈرۈپ كەتتى. يۇرتداشلارنىڭ قەلبىدە شاتلىق ئىپتىخار ھېسسى

قايناپتتى. شۇ تاپتا ئېتىزلىقتىن ئۇچۇپ كەلگەن بىر بوز تورغاي ۋىچىلداپ خۇش ئاۋازدا سايرىۋەتتى-دە، كوكتە لەرزان پەۋەك تاشلاپ، ئالمىلىق باغ تەرەپكە ئۇچۇپ، كوزدىن غايىپ بولدى.

مەن گۇلئاۋات دادۇيىدىكى خىزمەتلىرىمنى تاماملاپ ئۇزۇن، ئۇتمەي ناهىيگە — ئوز ئىدارەم مەدىنىيەت يۇرتىغا قايتىپ كەلدىم. ئەتىسى جەمىلە بىلەن كورۇشمەكچى بولۇپ سەنئەت ئومىكىگە باردىم.

— كېلىڭ سابىر! — دېدى ئابلىز خوشاللىق بىلەن مېنى ئىشخانىغا تەكلىپ قىلىپ، — يېزىدا خېلى چارچىدىڭىز، ئاخشاملىققا ئويۇنىمىزنى كورىسىز. جەمىلە قىزنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلايسىز.

— هە... جەمىلەنىڭ ئالغا بېسىشى قانداق؟ — ساپاغا ئولتۇرۇپ سورىدىم.

— بەئەينى بۇلبۇل! — دېدى ئابلىز راهەتلىنىپ كۇلۇپ، — ئاجايىپ ماهىر ناخشىچىنى بىزگە تونۇشتۇرغىنىڭىز ئۇچۇن سىزگە كوپ رەخمەت. ئۇ خەلق ئارىسىدىكى ئەلنەغمە، خەلق ناخشىلىرى، «12 مۇقام» ئىچىدىكى بىرنەچچە مۇقاملارنى سۇنى سۇمۇرگەندەك پىششىق بىلىدىكەن. ئۇ هازىر ئومىكىمىزنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ناخشىچىلىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى.

مەن ئابلىزغا جەمىلەنىڭ بالىلىق هاياتى ۋە دادىسى تاهىر قوشاقچى توغرىلىق قىسقىچە سوزلەپ بەردىم.

— مۇنداق دەڭا، — دېدى ئابلىز هەيران بولۇپ، — مۇبادا تاهىر ئاكا ۋاپات بولۇپ كەتمىگەن بولسا ئۇنىڭدىن قانچىلىك كوپ نەرسىلەرنى ئۇگەنگەن بولاتتۇق-هە؟

— جۇرۇڭ، جەمىلە بىلەن كورۇشۇپ چىقايلى.

— ئۇ هازىر ئاۋاز مەشقى ئۇستىدە. ئۇدۇل رېپىتىسىخانىغىلا

كىرەيلى.

پاكىزە، خىش ياتقۇزۇلغان ئازادە هويلىدا گۇللەر رەڭمۇ-رەڭ ئېچىلىپ، خۇشپۇراقلىرى دىماقنى مەس قىلاتتى. بۇ گۇللۇكلەردىن ئايلىنىپ رېپىتىسىخانىغا يېقىنلاشقاندا، گاڭچىڭنىڭ نازۇك، قەلبلەرنى تەۋرەتكۇچى يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ئاڭلاڭ، جەمىلە گاڭچىڭ چېلىۋاتىدۇ.

بىز رېپىتىسىخانىغا كىرگەندە تاملاردىكى يوغان تاشەينەكلەر قۇياش نۇرىدا ۋاللىداپ كوزلىرىمنى چېقىپ ئوتتى. رېپىتىسىخانا ناهايىتى ئازادە بولۇپ، يەرگە گېلەم سېلىنغان، جەمىلە چالغان گاڭچىڭ ئاۋازىغا تەڭكەش قىلىپ 7–8 ئوغۇل-قىز ئۇسۇلچىلار ئۇسۇل مەشقى قىلىۋاتاتتى.

جەمىلە ئوزگىچە گۇزەللىشىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئەمدى ئىلگىرىكى ئاددى دېخان قىزىغا زادىلا ئوخشىمايتتى. ئۇ ئادەتتە ئەرتىستلەر ئۇسۇل مەشقىدە كىيىدىغان ئاچ-يېشىل مايكا ۋە توقۇما ئىشتان كىيگەن بولۇپ، سۇ دولقۇنلىرىدەك بۇدرە چاچلىرى يېنىك تەۋرىنەتتى. نازۇك، ئىنچىكە بارماقلىرى گاڭچىڭنىڭ سەدەپ تىللىرى ئۇستىدە راۋان يورغىلاپ، گاڭچىڭنى گويا سۇبهى تاڭ قۇشلىرىدەك خۇشاۋازدا سايراتماقتا ئىدى.

— جەمىلە! — ئابلىز ئىللىقلىق بىلەن ئۇنى چاقىرىپ مېنى كورسەتتى، — قاراڭ كىم كەلدى؟

جەمىلە يالت قىلىپ ماڭا قارىدى. بىردىنلا كوزلىرى يوغان ئېچىلىپ، خوشاللىقىدىن ۋاقىرىۋەتتى:

— سابىر ئاكا!

مەن گويا ئوز قېرىنداشىمنى كورگەندەك يۈرىكىم هاياجان

ئىچىدە دۇپپۇلدەيتتى، پۈتۈن ۋۇجۇدۇم سۆيۈنۈشىنىڭ ئوت يالقۇنىدا يېنىپ كۆزلىرىمدە ئىسسىق ياش ئەگىدى، مەن ئۆزەمنى ئارانلا بېسىپ:

— سىزنى چىن دىلىمدىن تەبرىكلەيمەن. دادىڭىز تاھىر قوشاقچىنىڭ سىزگە قالدۇرغان ساتارى تاشلىنىپ قالمىسۇن، — دېدىم.

— دادامنىڭ ساتارى مېنى ھەمىشە يېڭى ۋە گۈزەل ناخشىلارنى ئېيتىشقا ئۈندەيدۇ، — دېدى ئۇ مەنىلىك قىلىپ، — بۈگۈن كەچكى ئويۇنغا چوقۇم بېرىڭ، ئانامنىمۇ ئېلىپ بارىمەن.

— راست زەيتۇنىخان ئانام قانداق تۇردى؟

— ناھايىتى ياخشى.

مەن ئاخشاملىقتا ئويۇن كۆرۈش ئۈچۈن كەلگەچ زەيتۇنىخان ئانام بىلەن چوقۇم كۆرۈشىدىغانلىقىمنى ئېيتىپ، جەملە بىلەن خوشلاشتىم.

دېگەندەك جەملە ئىسمى جىسمىغا لايىق ناخشىچى بولۇپلا قالماي، بەلكى جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەزالىرىدىن بىرى بولۇپ قالغان ئىدى.

لېكىن جەملەنىڭ بەختىيار ھايات باھارى تارىخ پاجىئەسىنىڭ جۇدۇن-شۇۋىرغانلىرىغا دۇچ كەلدى.

مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى باشلىنىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي 1966-يىلىنىڭ قەھرىتان سوغاق ئايلىرىغا كەلگەندە، ئەدەبىيات-سەنئەتتىكى "قارا لۇشيەن دىكتاتۇرىسى" نەزىرىيىسىنىڭ توپ ئوقلىرى سەنئەت ئۆمىكىنى تېرە-پېرەڭ قىلىۋەتتى. سەنئەت ئۆمىكى "گېزەندىلەر ئۇۋىسى"، ئابلىز "گېزەندىلەر باشلىقى"، ئەرتىستلەر "گېزەندى"، "قارا يىپ" قىلىپ قويۇلدى. زال ۋە رېپىتىسىخانىلار چۇۋۇلۇپ،

مۈزىكىلار چېقىپ تاشلاندى. ئەرتىستلەر قاراڭغۇ ئۆيگە سولاندى. مەنمۇ "شيۇجېڭجۇيىلىق سېرىق كىتاپ تارقىتىپ ياشلارنى زەھەرلىگەن" دېگەن بەدنام بىلەن قارىلىنىپ، جىن-شەيتانلار لاگىرىغا سولاندىم. سىرتتا ھە دەپ قار يېغىۋاتاتتى. بىز جىن-شەيتانلار قەھرىتان سوغاقتا مىڭ ئۆلۈپ، بىر تىرىلىپ دېگەندەك كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزەتتۇق ۋە ئەتىسى بولىدىغان سوراق-كۆرەشلەرنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتۇق.

بىر كۈنى ئەتىگەندە ھەممىمىز تالاغا چاقىرىلدۇق ۋە ئۇزۇن قالپاق كىيدۈرۈلۈپ سازايىغا ئېلىپ چىقىلدۇق. ئۇ كۈنى قار توختىغان بولسىمۇ، لېكىن ھاۋا تولىمۇ سوغاق بولۇپ، ئاچچىق شۇۋىرغان ۋىژىلداپ قارلارنى ئۇچۇراتتى. خۇددى زەھەرلىك ئىلاندەك يۈز-كۆزلىرىمىزنى چاقاتتى. سازايى قىلىنىدىغانلار تەرەپ-تەرەپتىن ھەيدەپ كېلىنىشكە باشلىدى. بەزىلەرنىڭ قوللىرى باغلانغان، بەزىلەرگە ئۇزۇن قالپاق كىيدۈرۈلگەن، بەزىلەرنىڭ يۈزىگە قارا سۈرتۈلگەن، بەزىلىرىنىڭ بويىنىغا ئېغىر قارا تاختاي ئېسىلغان. "ئاھ! بۇ سوتسىيالىستىك جەمئىيىتىمىزدە نىمىلەر بولۇپ كەتتى-ھە!" دەپ ئويلايتتىم مەن ئازاپ ۋە ئەلەملىك خىياللىرىمنى بوغۇزۇمغا يۇتۇپ. بىز سازايى قىلىنغان "جىن-شەيتانلار" 100 كىشىدىن ئاشاتتۇق. قاتار تىزىلىپ، بېشىمىزنى تۆۋەن سېلىپ مېڭىشىمىز بۇيرۇلغان ئىدى. بىز جاڭ ئاۋازىغا كەلتۈرۈپ قەدەملىرىمىزنى ئېغىر بېسىپ، قار كېچىپ، شۇۋىرغان قۇترىغان ناھىيە بازىرىدا يۈرۈپ كەتتۇق... مەن بېشىمنى تۆۋەن سېلىپ ئوڭ تەرىپىمدە كېلىۋاتقان "گېزەندە"گە قارىدىم-دە، چۆچۈپ كەتتىم. يېنىمدا جەملە ماڭا ياندىشىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىنى

كورۇپ، يۈرىكىم سىقىراپ، كۆزلىرىم قاراڭغۇلىشىپ، بەدىنىمنى سوغاق تەر باستى. يۈرىكىم پىچاق بىلەن تىلىغاندەك چىدىغۇسىز ئېچىشىپ ئاغرىدى. جەمىلەنىڭ بويىنىغا قېلىن تاختاي ئېسىلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا ”نەق ئەكسىلئىنقىلابچى“ دىگەن قارا خەتلەر يېزىلغان. بۇ تاختاي ئىنچىكە سىم بىلەن بويىنىغا ئېسىپ قويۇلغان. سىم بويۇلىرىنى كېسىپ گوش ئارىلىرىغا كىرىپ كەتكەن ئىكەن. جەمىلەنىڭ قاتتىق تاياق يىگەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. يۈزلىرىنىڭ بىرنەچچە يېرى يېرىلغان. لىۋىنى چىشلەپ ئۇزۇۋەتكەن بولسا كېرەك، لەۋلىرىدە قىپ-قىزىل قان ئۇيۇپ قالغان ئىدى.

— بەرداشلىق بېرىڭ! — دىدىم مەن جەمىلەگە ئاستا پىچىرلاپ، — بەرداشلىق بېرىش غەلىبە دىمەكتۇر.

ئۇ مېنى ئەتىمالىم تونۇمىدى، چۈنكى بىر يېرىم مېتىر ئىگىزلىكتىكى جىن-شەيتان قالپىقى كۆزۈمگىچە چوكۇرۇلگەن ئىدى...

بەدەنلىرىمنىڭ ماغدۇرسىزلىنىپ، قاتتىق تېلىپ ئاغرىشىنىمۇ ئۇنتۇدۇم. پۈتۈن پىكرى-خىيالىم پەقەت جەمىلىدىلا ئىدى.

”جەمىلە، جەمىلە، ئۇلار سېنى نىمە ئۈچۈن ئازاپلىماقچى؟ خەلقنى، بەختىيار سوتسىيالىزىمنى، ئۇلۇغ كوممۇنىستىك پارتىيىنى كۆيلىگەنلىكىڭ ئۈچۈنمۇ؟“

ئارىدىن 2 ئاي ئۆتكەندىن كېيىن مېنى ”جىن-شەيتانلار“ چوڭ جازا لاگىرىغا يوتكەشتى. مەن بۇ لاگىردىن تولىمۇ ”مەمنۇن“ بولدۇم. چۈنكى دوستۇم ئابلىز بىلەن تېپىشقان ئىدىم.

— جەمىلە قانداق بولدى؟ — دەپ سورىدىم مەن بىر كېچىسى ئابلىزدىن ئاستا پىچىرلاپ.

— زادىلا بىلەلمىدىم، — دىدى ئابلىز ئېغىر ئۇھ تارتىپ، — ئاڭلە-

سام، ئومىگىمىزنى پۈتۈنلەي تارقىتىۋېتىپتۇ. ئەرتىستلەرنى نەدىن كەلسەڭ شۇ يەرگە كەشكىنى توغرىلا دەپ قوغلاپتۇ...

مەن 4 ئايدىن كېيىن ”جىنايىتىمنى ئويلاپ تاپشۇرۇش“ شەرتى بىلەن لاگىردىن ئازات قىلىندىم. پېپەن-كۈرەش قىلىنىش ئۈچۈن ئىدارىغا تاپشۇرۇلدۇم. جەمىلە توغرۇلۇق ئويلىسام يۈرۈگۈم گويا قوغۇشۇن قۇيغاندەك دەرت-ئەلەم ئىچىدە ئورتىنىپ ئازاپلىناتتى. بىر كۈنى جەمىلە توغرۇلۇق مۇنداق بىر قايغۇلۇق خەۋەر ئاڭلىدىم: جەمىلە جازا لاگىرىغا سولانغان قەھرىتان سوغاق كۈنلەرنىڭ بىرىدە باش-پاناسىز قالغان ئەما زەيتۇنىخان ئانا ئويىدە توڭلاپ قېتىپ قالغان، جەمىلىگە ”ئەكسىلئىنقىلابچى“ قالپىقى كىيدۈرۈلۈپ، گۈلئاۋات دادۇيىگە ھەيدەلگەن ۋە بۇ ”سىنىپىي دۈشمەن“نى قاتتىق ئىشلىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىلگەن...

لېكىن جەمىلە بۇ مۇدھىش زوراۋانلىققا قىلچە پەرۋا قىلمىغان ھالدا ئەمگەكنىمۇ ياخشى قىلىدىكەن. ناخشىنىمۇ بىمالال ئېيتىپ يۈرىدىكەن. ئاخشاملىرى قاش قارايغان چاغدا ئۇنىڭ چەكلەنگەن كەپىسىگە كېلىپ-كېتىپ تۇرغۇچىلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىكەن.

يۇقۇرى ئەۋجىگە كوتىرىلگەن ئالقىش ساداسى بىردىنلا مېنىڭ خىيال يەپلىرىمنى ئۈزۈۋەتتى. مەن ئېسىمنى يىغىپ، سەھنىگە قارىغىنىمدا جەمىلە خۇش چىراي، ئىللىق تەبەسسۇم بىلەن كۈلۈپ تۇراتتى. ئۇ «بۇ دەۋرىمنى كۆيلەيمەن» دىگەن ناخشىنى ئوقۇدى:

ئېچىلدى قىزىل گۈلۈم،
گۈلزاردا — باھارىمدا.
كۆيلەيمەن بۇ دەۋرىمنى،
ناخشامدا — دۇتتارىمدا...

ئۇ ناخشىنى ياخشى ئېيتتى. قايناق مۇھەببەت قەلبىدە جۇشقۇنلاپ، كۆز چاناقلىرىدا ئىسسىق ياش داۋالغۇدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ياڭراق مۇھەببەت كۈيى كېچىنىڭ ساپ ھاۋاسىنى تىترىتىپ، يىراق-يىراقلارغا ئاڭلانغاندەك قىلاتتى.

—بۇ جەمىلىغۇ؟!—دېدىم مەن يۈرەك ھاياجانلىرىمنى ئارانلا بېسىپ ۋە ئابلىزدىن رەنجىش ئاھاڭىدا سورىدىم.

—نېمىشقا جەمىلە توغرىلىق ماڭا ئىلگىرىرەك ئېيتمىدىڭىز؟

—مەن سىزنىڭ جەمىلىنى ئۇنتۇپ كەتكەن-كەتمىگەنلىكىڭىزنى سىناماقچى بولغان ئىدىم،—دېدى ئابلىز ھەييارلىق بىلەن كۆزىنى قىسىپ.

—ئۇ ئۇمەككە قاچان قايتىپ كەلدى؟

جەمىلە ئارقا-ئارقىدىن خېلى كۆپ ناخشا ئېيتتى. ئۇنىڭ ناخشىسىنىڭ تۈگىشىگە ئەگىشىپ قىزىل دۇخاۋا پەردە لەرزان يېپىلدى. قىزغىن ئالقىشنىڭ دولقۇنلۇق ئېقىمى شىددەت بىلەن زال ئىچىدە گۈلدۈرلەيتتى.

ئىلانچى سەھنە ئالدىغا چىقىپ، نۆۋەتتىكى نومۇر «ئۈزۈمچىلىك ئۇسۇلى» دەپ ئېلان قىلدى. ئابلىز ئۈزۈلۈپ قالغان سوھبىتىمىزنى داۋاملاشتۇرۇپ، جەمىلە توغرىلىق مۇنداق دېدى:

—جەمىلە ياۋۇز "4 كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ ئازاپ-ئوقۇبەتلىرىنى توپ-توغرا 10 يىلدىن ئۇشۇق تارتتى. "ئەكسىلئىنقىلابچى" دېگەن تۆھمەت قالپىقى ئۇنىڭ قەددىنى پۈكەلمىدى. ئۇ يېزىدا دىكتاتۇرا ئاستىدا جاپالىق ئەمگەككە سېلىنىۋاتقان مەزگىللەردىمۇ ناخشا ئېيتىشنى توختاتمىدى. ئۇ ئۆتكەن يىل كۈزدە ئاقلىنىپ، ئۆمىكىمىزگە قايتىپ كەلدى.

مەن تەسىرلىنىپ، كۆزلىرىمگە ئىسسىق ياش ئالدىم.

مەن ئويۇننىڭ تۈگىشىنى كۈتۈپ تۇرالمىدىم. قانداقتۇر بىر يوشۇرۇن كۈچ مېنى ئورنۇمدىن تارتىپ تۇرغۇزغاندەك بولدى. مەن ئايرىلغىلى ئۇزۇن بولغان بۇ سۆيۈملۈك ناخشىچى بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن پەلەمپەيدىن كۆتۈرۈلدۈم...

گۈل-چېچەككە پۈركەنگەن قەۋرە

مۇھەممەت روزى

بىزنىڭ ئۆيىمىز مومام تۇرغان تاغلىق يېزىدىن 80 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ناھىيە بازىرىدا ئىدى. مومام ئۆلۈپ كەتكەندە، مەن باشقا بىر شەھەردە ئوقۇشتا بولغاچقا ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە بارالمىدىم. ئارىدىن 4 يىل ئۆتۈپ، ئوقۇشۇم پۈتتى. مەن ئۆيگە كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي مومامنىڭ قەۋرىسىنى زىيارەت قىلىش نىيىتىدە، كىچىك چېغىمدا بىر يىل تۇرغان تاغلىق يېزىغا كەلدىم.

مومامنىڭ قەۋرىسى ئالدىدىن قايتىۋېتىپ، توساتتىن بىر قەۋرىدىكى تاختايغا كۆزۈم چۈشتى-دە، يۈرىكىم دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. بۇ سوپاخۇن قوڭغۇراقچىنىڭ قەۋرىسى ئىدى، كىمدۇ قەۋرىنىڭ يېنىدىكى كىگىز ئورنىدەك يەرگە مەخسۇس گۈلزارلىق ياساپ، خىلمۇ-خىل گۈللەرنى ئۆستۈرۈپتۇ، بىر تۈپ ئالما كۆچىتى قويۇلۇپتۇ، قەۋرىستانلىق قۇرغاق جاي بولسىمۇ، گۈلزارلىققا كۈندە سۇ قۇيۇلۇپ تۇرغان بولسا كېرەك، گۈللەر ۋە ئالما كۆچىتى باغدىكىدەك ياشناپ تۇرۇپتۇ، مەن ئىختىيارسىز، قەۋرە ئالدىغا كېلىپ يۈكۈندۈم، كۆز ئالدىمدىن بۇ تاغلىق يېزىدا ئۆتكەن بىر يىللىق بالىلىق ھاياتىم گويا كىنو لېنتىسىدەك ئۆتۈشكە باشلىدى.

مومام تولىمۇ مېھرىۋان ئايال بولسىمۇ، لېكىن جاھىلراق ئىدى. ئۇ بوۋام ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ناھىيە بازىرىغا بېرىپ، بىز بىلەن بىللە تۇرۇشقا زادىلا ئۇنىمىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنى دادامدىن

سورىۋېلىپ، ئۆزىگە ھەمرا قىلىۋالدى.

مەن ئۇ چاغدا ئەمدىلا 9 ياشتا ئىدىم. مومام مېنى ئوقۇشتىن قالمىسۇن، دەپ مەكتەپكە بەردى. بۇ مەكتەپتە پەقەت توت سىنىپ، توت مۇئەللىم ۋە بىر قوڭغۇراق چالىدىغان بوۋاي بار ئىدى. مەن تېزلا بالىلار بىلەن ئىجىل بولۇپ كەتتىم. بىزنىڭ مەھەللىدىن مەكتەپكە بارىدىغان بىر توپ بالا ئىچىدە ئەخمەت ئىسىملىك بىرسى بار ئىدى. ئۇ ھەممىدىن چوڭ بولغاچقا، بىزنى ئەگەشتۈرۈپ، ھەر خىل ئويۇنلارنى ئويناشقا باشچىلىق قىلاتتى. بۇ ئويۇنلار ئىچىدە ھەممىدىن قىزىقى، كەچتە مەكتەپتىن قايتقاندا سوپاخۇن قوڭغۇراقچىنى تېرىكتۈرۈپ ئويناش ئىدى، ئۇ 60 ياشلار چامىسىدىكى، ساقىلىغا ئاق ئارىلىغان، كۆزلىرى يوغان، بىر پۇتى ئازراق ئاقسايدىغان، بېشىغا دائىم ئاق شاپاق دوپپا كىيىۋالىدىغان ئىشچان بوۋاي ئىدى. ئۇ، ئەتىگەندە بىز مەكتەپكە بارغىچە سىنىپلارنى پاكىزە سۈپۈرۈپ قوياتتى، چۈشتە ياكى كەچلەردە بىز شوخلۇق قىلىپ، سۇندۇرۇۋەتكەن پارتا-ئورۇندۇقلارنى مىخلاپ ياسايتتى، ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا بولسا، دەرسكە كىرىش، دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقىنى چالاتتى. ئۇ قوڭغۇراق چالغاندا يوغان كۆزلىرى دائىم كۈلۈمسىرەپلا تۇراتتى، شۇنداقلا ئەتراپىغا ئولاشقان بالىلارنى ئەركىلىتىپ قوياتتى. بالىلار ۋە مۇئەللىملەر ئۇنى ياخشى كۆرەتتى، لېكىن مەن ۋە مېنىڭ دوستلىرىم ئۇنى بوزەك قىلىپ ئوينايتتۇق. سوپاخۇن بوۋاينىڭ ئۆيى مەكتەپ ئىچىدە ئىدى، ئۇ مەكتەپ ئىچىگە ھەر يىلى مېۋە كۆچەتلىرىنى قويۇپ تۇرغاچقا، كۆچەتلەر ئايىنىپ، مەكتەپنى تولىمۇ چىرايلىق قىلىۋەتكەن ئىدى. لېكىن بىز دەرستىن چۈشكەندىن كېيىن باققا ئوغرىلىقچە كىرىپ مېۋىلەرگە ئارام بەرمەيتتۇق. ئىككى-ئۈچ

بالا دەرەخكە يامىشىپ چىقاتتى-دە، سۇنۇپ كېتىشكە قارىماي شاخلارنى بولۇشىغا سىلكىيتتى. باشقىلىرىمىز يەرگە تۈرۈكلاپ چۈشۈۋاتقان مېۋىلەرنى قويۇن ۋە يانچۇقلىرىمىزغا تىقىشىپ قاچاتتۇق، بوۋاي بولسا، كايىغىنىچە بىزنى قوغلايتتى. لېكىن بىر پۇتى ئاقسىغاچقا بىزگە يېتىشەلمەيتتى. ئەگەر ئۇ يېتىشىۋالغۇدەك بولسا، قوينىمىزدىكى ئالمىلارنى بوۋايغا ئاتاتتۇق، ئالمىلار ئۇنىڭ بېشىغا، قاپاقلىرىغا تېگىپ، ئىششىتىۋېتەتتى. ئەتىسى ئۇنىڭ باشقىچىرەك تۈسكە كىرىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، بىز تام ئارقىسىدىن مارىشىپ پىخىلدىشىپ كۈلۈشەتتۇق.

بىر كۈنى كەچتە ئادەتتىكىدەك باققا كىرىپ دەرەخلەر ئارىسىغا بېرىشىمىزغىلا تۇساتتىن سوپاخۇن بوۋاي ئالدىمىزدىن چىقىپ قالدى. ئۇ بىزنىڭ كېلىدىغانلىقىمىزنى پەملىگەچكە ئالدىن تەييارلىنىپ تۇرغان ئىكەن. بىز قاچتۇق، بوۋاي ئەخەتنى تۇتۇۋالدى، مەن دوستۇمنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن يەردىن بىر سىقىم توپىنى ئېلىپ بوۋاينىڭ كۆزىگە چېچىۋەتتىم. بوۋاي كۆزىنى ئۇۋۇلاشقا مەجبۇر بولدى-دە، ئەخەتنى قويۇۋەتتى. بىز ئۇنىڭدىن خېلى يىراقلىشىپ توختاشتۇق-تە، ئادىتىمىز بويىچە: "بومبا ساقال ئاقساق چال، يېتىشەلمەي ئۆلۈپ قال!" دەپ توۋلاشتۇق. بوۋاي كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىغىنىچە يەنە بىزنى قوغلىدى. مەن ئالدىراپ قاچىمەن دەپ بىر تاشقا پۇتلىشىپ، يىقىلىپ چۈشتۈم، تىزىم بەك ئاغرىپ كەتتى-دە، يىغلىۋەتتىم، باشقا بالىلار قېچىپ كەتتى. بوۋاي مېنى تۇتۇۋالدى. مەن قورقۇپ كەتتىم، لېكىن ئۇ مېنى ئورنۇمدىن يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، كىيىمىمدىكى توپىلارنى قاقتى، تىزىمنى ئۇۋۇلىدى.

— بەك ئاغرىۋاتامدۇ بالام؟ — بوۋاينىڭ ئاۋازى بەكمۇ مۇلايىم

ئىدى. مەن ھېچنىمە دېمەي يىغلاۋەردىم. بوۋاي مېنى كۆتىرىپ ئۆيىگە ئەكىردى. بوۋاينىڭ ئۆيىدە كۆزگە چېلىققۇدەك ئالاھىدە بىساتلارمۇ يوق ئىدى، لېكىن پاكىز ۋە رەتلىك ئىدى. بىر پارچە كونا گىلەم سېلىنغان پاكار سۇپىنىڭ تۆرىدە كىچىككىنە گۈللۈك شىرە، شىرە ئۈستىدە كىتاب ۋە دەپتەرلەر تۇراتتى. بوۋاي مېنى پەگادىكى كىچىك ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپ، ئىشتىنىمنىڭ پۇشقىقىنى قايرىپ تىزىمنى كۆردى. تىزىمنىڭ تېرىسى سۈرۈلۈپ كەتكەچكە بىرنەچچە يەردىن قان چىقىپ تۇراتتى. بوۋاي چوڭقۇر ئېچىنىش بىلەن:

— ھەي، يامان بوپتۇ. ئەگەر يەنە بىرئاز قاتتىق چۈشكەن بولساڭ، ئەتە مەكتەپكە كېلەلمەي قالىدىكەنسەن، سەۋر قىل، مەن تىزىڭدىكى قانلارنى سۈرتۈپ تېڭىپ قوياي، — دېدى ۋە بولۇڭدىكى ساندۇق ئىچىدىن يېڭى پاختا ۋە داكا ئېلىپ پاختا بىلەن قاننى سۈرتۈشكە باشلىدى.

— بەك ئاغرىۋاتامدۇ؟ — دېدى ئۇ مېھرىۋانلىق بىلەن، — مەن ئالمىلارنى سىلەرنى يېسۇن دەپ پەرۋىش قىلىۋاتىمەن، مەندىن سورىساڭلار، مەن پىشقانلىرىنى ئۈزۈپ ئەپچىقىپ بەرسەم بولماسمىدى؟ لېكىن سىلەر نۇرغۇن دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىنى سۇندۇرۇپ بولدۇڭلار، نۇرغۇن مېۋىلەرنىمۇ بىزەپ قىلىۋەتتىڭلار، بۇنداق قىلساڭلار توغرا بولامدۇ؟

مەن ئىندىمىدىم. ئۇ تىزىمدىكى قانلارنى سۈرتۈپ بولۇپ، داكا بىلەن تېڭىپ قويدى-دە، ئىشتىنىمنىڭ پۇشقىقىنى چۈشۈرۈپ قويدى، ئاندىن ئۆيۈقتىكى پەتنۇستىن قىزىرىپ پىشقان ئىككى ئالمىنى ئېلىپ ماڭا بەردى.

—سېنى بۇرۇن كورۇپ باقمىغان ئىكەنمەن بالام، كىمنىڭ بالىسىسەن؟

مەن جاۋاپ بېرىشتىن قاچتىم. چۈنكى بوۋاي ئەھۋالىنى ئېيتسا، موماممېنى بالىلارغا قوشماي قوياتتى-دە، ئوينىيالمايتتىم.

—ئېتىڭ نىمە؟—سورىدى بوۋاي. مەن يەنە ئۈنچىقمىدىم.

—داداڭ نىمە ئىش قىلىدۇ؟

—باشلىق!—دېدىم مەن ئالدىراپ،—مىنى قويۇۋەتمىسىڭىز دادامغا دەيمەن.

بوۋاي كۈلۈپ قويدى ۋە يەنە:

—داداڭ قەيەرنىڭ باشلىغى،—دەپ سورىدى.

—بازارنىڭ،—كەسكىن جاۋاپ بەردىم مەن.

—ھىم،—دېدى كوزىنى ئۇۋۇلاپ،—باشلىقنىڭ بالىسى تېخىمۇ...

تۇيۇقسىز "جاراڭ" قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ دەرىزىنىڭ بىر كوزنىگى چېقىلىپ، كۇكۇم-تالقان بولۇپ كەتتى. بوۋاي ئەينەكنى مېنىڭ دوستلىرىم چاقالىغىنى پەملىدى-دە، ئاچچىغى بىلەن بىر نىمىلەرنى دەپ ئاقسىغىنىچە سىرتقا يۈگۈردى. مەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ غىپلا قىلىپ قېچىپ كەتتىم.

بالىلار مېنى مەھەللىدە ساقلاپ تۇرغان ئىكەن، ئەخەت مەندىن:

—توكا قېرى سېنى ئۇردىمۇ؟—دەپ سورىدى.

—ياق! ئۇ مېنى ئۇرماقتا يوق تېخى ئىككى ئالما بەردى،—دېدىم مەن ۋە بوۋاي بەرگەن ئالمىنى يانچۇغىمدىن چىقىرىپ ئۇلارغا كورسەتتىم.

—ئۇ نىمىلەرنى سورىدى؟ سەن نىمىلەرنى دېدىڭ؟

—مەن ھېچنىمە ئېيتمىدىم، پەقەت ئۇ دادامنى سورىغاندا،

دادامنىڭ باشلىق ئىكەنلىگىنى ئېيتىپ، ئۇنى قورقاتتىم.

—بەللى، ياخشى دەپسەن، ئۇ داداڭدىن قورقۇپتۇ، شۇڭا ساڭا قول تەككۈزەلمەپتۇ-دە.

ھەممىمىز خوشال بولۇپ پاراققىدە كۈلۈشتۇق ۋە ئويلىرىمىزگە تارقىشىپ كەتتۇق.

قوڭغۇراقچى بوۋاينىڭ كەچتە ئويىمىزگە كېلىشىنى كىم بىلسۇن؟ ئۇ موماممبىلەن سوزلىشىپ ھىلىقى ئەھۋاللارنى ئېيتىپ قويدى. بوۋاي كەتكەندىن كېيىن مەن موماممغا يېلىندىم:

—موما، ئوبدان موما، سەن بۇ ئىشلارنى دادام كەلگەندە ئېيتىپ قويساڭ، دادامنىڭ ئاچچىغى يامان، ئۇ مېنى ئۇرۇپ قويۇشتىن يانمايدۇ.

—ئېيتمايمەن بالام،—دېدى موماممبېشىمنى سىلاپ،—داداڭ سېنى ئۇرسا مېنىڭ يۈرىگىم ئاغرىيدۇ، لېكىن بۇندىن كېيىن مەكتەپ بېغىغا چۈشمىگىن، ئالما دېسەڭ ئوزىمىزنىڭ بېغىدىمۇ تۇرمامدۇ؟!

—ماقۇل موما، بۇندىن كېيىن ھەرگىز مەكتەپ بېغىغا چۈشمەيمەن.

قوڭغۇراقچى بوۋاينىڭ بۇ ئەھۋاللارنى مۇئەللىملەرگە ئېيتىپ قويۇشىدىن قورققان ئىدىم، لېكىن ئەتىسى مۇئەللىملەر بۇ ھەقتە ھېچنەرسە دېمىدى، نەتىجىدە، بىرئاز خاتىرجەم بولغان بولسامىمۇ، لېكىن موماممغا بەرگەن ۋەدەمنى ئاقلاش ئۈچۈن مەھەللىدىكى بالىلارنىمۇ ئىزلىمىدىم.

بىر يەكشەنبە كۈنى زېرىكىپ قالدىم-دە، يەنە بالىلارنى ئىزلەپ تاپتىم. ئۇلار ئەخەتنىڭ بوۋاينىڭ قولىدىن قۇتۇلۇشتا مېنىڭ

كورسەتكەن "قەھرىمان"لىغىمنى تىلىغا ئېلىپ مېنى ئالاھىدە ماختىدى.

—بۈگۈن يەكشەنبە، —دېدى ئەخەت ھەممىمىزگە قاراپ، —كۈندۈزى مەكتەپكە ھېچكىم كەلمەيدۇ، بىز بېرىپ توكا قېرىنى تېرىكتۇرۇپ ئوينىمامدۇق. ئەتە مۇئەللىملەر سۈرۈشتۈرۈپ قالغۇدەك بولسا، ھەممىمىز تەكلا تېنىۋالىمىز، قانداق؟

—مەيلى، بارساق بارايلى، —دېيىشتى باللار.

مەن ئىككى تايىن بولۇپ تۇرۇپ قالدىم.

—قورقۇۋاتامسەن؟ —دېدى ئەخەت ماڭا، —ئەگەر قورقساڭ، سەن قال! لېكىن ئەتە بىزنى ئېيتىپ قويما، جۇمۇ؟!

—بۇ ئېيتىپ قويىدۇ، —دېدى باللارنىڭ بىرسى ماڭا ئىشەنچسىزلىك بىلەن قاراپ، —بۇ بارمىسا، مەنمۇ بارمايمەن.

ئۇنىڭ سۆزى جېنىمغا تەگدى. گويا بىر پارچە ئوت ئېتىمگە يامىشىپ كويىۋاتقاندەك بولدى، قوشۇملىرىم ئىختىيارسىز تۈرۈلدى.

—بارىمەن! —دېدىم كەسكىنلىك بىلەن ھىلىقى بالىغا ھومىيىپ قاراپ.

—ئۇنداق بولسا، ئىش پۈتتى، قېنى ماڭايلى، —دېدى ئەخەت قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ.

'ھەممىمىز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چۇۋۇرلىشىپ مېڭىشتۇق...لېكىن، باغنى توساپ ياسىغان تامنىڭ بىز چۈشۈپ چىقىدىغان يېرى كېسەك بىلەن قوپۇرۇۋېتىلگەن ئىكەن. ھەممىمىز قانداق قىلىمىز دېگەندەك ئەخەتكە قاراشتۇق. ئەخەت قىلچە ئىككىلەنمەيلا بىر بالىنى تارتىپ تام تۈۋىگە ئاپىرىپ يۈكۈندۈردى-دە، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە چىقىپ تۇرۇپ كېسەكلەرنى قومۇرۇشقا باشلىدى، بىز ئۇنىڭغا ھەمكارلىشىپ،

ئۇ قومۇرغان كېسەكلەرنى يەرگە ئېلىپ تاشلىدۇق. ھايت-ھۇيت دېگىچە تامنىڭ بۇ يېرى ئەسلىدىكى ھالىتىگە كېلىپ قالدى. باللارنىڭ ھەممىسى بىر-بىرلەپ باغقا كىرىپ كەتتى. مەن بىر ھازا ئىككى تايىن بولۇپ تۇرۇپ قېلىپ، پۈتۈمنى ئەمدىلا يوتكىۋىدىم، باغنىڭ ئىچى ئوپۇر-توپۇر بولۇپ كەتتى. ھايال ئۆتمەيلا باللار قېچىپ چىقىشقا باشلىدى. ئەسلىدە بوۋاي باغدا سۇ تۇتۇۋاتقان ئىكەن، باللار ئۇنىڭ بىلەن ئۇشتۇمتۇت ئۇچرىشىپ قاپتۇ-دە، بەدەر قېچىپتۇ، مەنمۇ ئالمان-تالمان قاچتىم. تۇيۇقسىز بىر قاتتىق قول قۇلىقىمنى كاپلا قىلىپ تۇتۇپ سوزىۋەتتى، مەن "ۋايجان!" دەپ ۋاقىرىۋەتتىم، قارىسام، دادام ئىكەن. ئۇنىڭ كوزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى. دادامنىڭ قانداقلارچە كېلىپ قالغانلىقىغا بىر تەرەپتىن ھەيران بولسام، يەنە بىر تەرەپتىن قورقۇپ پۇت-قوللىرىمدا جان قالمىدى.

—نېمە قىلماقچىسىز؟ —تۇساتتىن بوۋاينىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، —كىچىككىنە بالىنىڭ قۇلىقىنى شۇنداقمۇ سوزغان بارمۇ؟

بوۋاينىڭ كوزلىرىدىكى غەزەپ، دادامنىڭ كوزلىرىدىكى غەزەپتىنمۇ كۈچلۈك ئىدى. ئۇنىڭ پۈشقاقلىرى تىزىغىچە تۈرۈلگەن بولۇپ، پۇتلىرى لايغا مىلەنگەن ئىدى.

—بوۋا، كەچۈرۈڭ! ھارامزەدىلەر سىزنى بەك بوزەك قىپتۇ، مەن ئۇنىڭ ئەدىۋىنى...

—سىز بالىنىڭ دادىسىمۇ؟ —دەپ دادامنىڭ سوزىنى بولىۋەتتى بوۋاي.

دادام بېشىنى لىڭشىتتى.

—ئۇنىڭ قۇلىقىنى قويىۋېتىڭ! شۇنداقمۇ قوپاللىق قىلغان بارمۇ؟

دادام ھوپپىدە قىزىرىپ كەتتى. قولىنىڭ مېنىڭ قولىغىمدىن قانداق بوشاپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى، مەن ئالدىراپ ئۆيگە كەتتىم. دادام بىلەن بوۋاي يەنە نىمىلەرنى دېيىشكىنىنى بىلمىدىم. خېلىدىن كېيىن دادام قايتىپ كەلدى، مەن قورقۇپ مومامنىڭ كەينىگە يوشۇرۇندۇم، دادام ماڭا ھېچنەرسە دېمىدى.

كەچتە يېتىپ ئۇخلىيالمىدىم. بوۋاينىڭ ناھايىتى ياخشى ئادەم ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ باللارنى تولىمۇ ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئۇنىڭغا ئېيتقان، "دادام باشلىق، قويۇۋەتمىسىڭىز دادامغا دەيمەن" دېگەن سۆزلىرىمنى ئەسلەپ خىجىللىقتىن بېشىمنى يوتقانغا تىقىۋالدىم. مانا بۈگۈن كوردۇمكى، ئۇ باشلىقتىن قورقۇش ئەمەس، بەلكى ئۇنى تەنقىتمۇ قىلالايدىكەن، كۆز ئالدىمدا ھىلىقى كۈنى مەن توپا چېچىۋەتكەن بولسامۇ، بوۋاينىڭ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ، ماڭا قىلغان مېھرىۋانلىقى گەۋدىلەندى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆزلىرى قانچىلىك ئېچىشىپ كەتكەندۇ-ھە؟! ئۇنىڭغا بەكمۇ ئىچىم ئاغرىپ كەتتى. شۇنداق بىر ئادەمنىڭ ئەمگىكىنى دەپسەندە قىلىپ، ئۆزىنى بوزەك قىلىپ ئويناش نىمە دېگەن نومۇسسىزلىق-ھە؟! تاڭ ئاتقاندا مەن ئۇنىڭدىن چوقۇم ئەپۇ سورىغىلى بارماقچى بولدۇم.

تاڭمۇ ئاتتى. لېكىن ئىش مېنىڭ ئارزۇيۇمدەك بولمىدى. دادام ئەتىگەندىلا بېرىپ، مېنىڭ رەسمىيەتلىرىمنى ئۆتەپ، بازارغا ئېلىپ كەتتى. شۇندىن كېيىن مەن بۇ تاغلىق يېزىغا كەلمىدىم....

شۇ ئىشلار بولۇپ ئارىدىن بىرمۇنچە يىللار ئۆتۈپ كەتتى. بوۋايمۇ ئۆلۈپ كېتىپتۇ. بوۋاينىڭ ئۆلىمىگە قاتتىق ئېچىندىم، كۆزۈمدىن ئىختىيارسىز تۆكۈلگەن ياش تامچىلىرى گۈلزارلىقتىكى گۈللەر بەرگىدە گويا شەبنەمدەك يالتىراپ تۇراتتى، بىردىن گۈل-چېچەكلەر ئارىسـ

دىن بوۋاينىڭ قوڭغۇراق چېلىپ، كۈلۈپ تۇرغان قىياپىتى پەيدا بولدى. بوۋاي ماڭا: "بالام چوڭ بوپسەن، ئەمدى سېنى نۇرغۇن ياخشى ئىشلار كۈتىدۇ" دەۋاتقاندەك تۇيۇلدى. تۇيۇقسىز ئارقا تەرەپتىن قەدەم ئاۋازى ئاڭلاندى، بۇرۇلۇپ قارىسام، مەن بىلەن تەڭ دېمەتلىك بىر دېخان يىگىت ئەپكەشتە سۇ كوتىرىپ كېلىۋېتىپتۇ. مەن ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قاراپ، ئەمدىلا تونۇشۇمغا، ئۇمۇ ھەيرانلىق بىلەن مېنىڭ ئىسمىمنى ئاتىدى-دە:

—سەن بۇ ياقلارغا قانداق كېلىپ قالدىڭ؟—دېگىنىچە چېلەكنى يەرگە قويدى. بىز كونا قەدىردانلارچە كورۇشتۇق، بۇ يىگىت ھىلىقى ئەخەت ئىدى. قىسقىچە ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن مەلۇم بولدىكى، گۈلزارلىقنى ئەخەت باشچىلىغىدىكى ئاغىنىلىرىم بەرپا قىلغان ئىكەن، ئۇلار ھەر كۈنى نۆۋەت بىلەن سۇ توشۇپ، گۈلزارلىقنى سۇغۇرۇپ تۇرىدىكەن.

شۇ كۈنى ئىككىمىز پاراڭلاشقاچ يەنە بىرنەچچە چېلەك سۇ ئەكېلىپ قوڭغۇراقچى بوۋاينىڭ قەۋرىسى يېنىدىكى گۈلزارلىقنى سۇغاردۇق.

بىز قەۋرىستانلىقتىن قايتىۋاتقاندا، گۈللەر تېخىمۇ پۇرەكلەپ ئېچىلىپ، يوپۇرماقلار يېنىك شامالدا يېقىملىق شىلدىرلىماقتا ئىدى. مەن بوۋاينىڭ قەۋرىسىگە يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر ھورمەت بىلەن تىكىلدىم.

(«شىنجاڭ ئەدەبىياتى»نىڭ 1980 - يىل 7 - سانىدىن)

بۇلۇڭ-پۇشقاقتىكى ئىشلار

تۇرسۇن قاسىم

—خەيرىنىسا، ھەي خەيرىنىسا!—ئابدىكېرىم نەشىخورلۇقتىن قىزىرىپ كەتكەن كوزلىرىنى چەكچەيتىپ، ئايىلى خەيرىنىسانى چاقىرىۋاتاتتى.—ئوچاق بېشىدا قەغەزگە ئوراقلىق تاماكا بار، مەيەرگە ئەپچىقىۋەتە.

يېڭىدىن چېچەكلەشكە باشلىغان ئالما تۈۋىدە سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرغانلارنىڭ ئىچىدە ئابدىكېرىمدىن باشقا سۇلايمان، بەكرى ۋە بۇ سەپكە يېڭىدىن قېتىلغان 20 ياشلىق مەھەممەتمۇ بار ئىدى.

قەغەزگە ئورالغان مۇشتۇمدەك يوغانلىقتىكى نەشىنى كوتىرىپ، 45 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئايال كېلىۋاتاتتى. چىرايى قازاندەك قارىداپ، چاچلىرى چىگىشلىشىپ كەتكەن، گۇللۇك چىت كوينىكى كىرلىشىپ، گۇللىرىمۇ يوقاپ، قازان يۇيىدىغان دەسمالغا ئوخشاپ قالغان بۇ كورۇمسىز ئايالغا يۇقۇرىدا ئېيتىلغان توت بەڭگە بەجايىكى پەرىشتەنىڭ يولىغا تەلمۇرگەندەك بويۇنلىرىنى سوزۇپ قاراپ ئولتۇرۇشاتتى.

—مانا بۇ نىمىڭىز!—خەيرىنىسا قەغەز بولاقنى ئابدىكېرىمغا ئۇزاتتى.—كاللىسىنى قاپاق قىلىپ، نىمە قىلىدىكىن بۇ ئىپلاسنى چېكىپ.

ئابدىكېرىم خوتۇنىنىڭ قولىدىن نەشىنى يۇلۇپ ئالدى.

—سەن خوتۇن، مەن ئەر، ئەركىشىنىڭ ئىشى بىلەن سېنىڭ كارىڭ

بولمىسۇن.—ئۇ ئاۋازىنى ئۇزۇن-قىسقا قومۇچتىن ياساپ، موللاقچى كەپتەرنىڭ قۇيرۇغىغا ئېسىپ قويغان "سوز"دىن چىققان ئاۋازغا ئوخشاش ياڭزىمۇ-ياڭزا چىقىرىپ قايناپ كەتتى.—بۇنچۇ قارا، خۇدانىڭ ئىشقىدا، خۇدانىڭ جامالىنى كورىمىز دەپ چەكمىسەك، ئاناڭنىڭ ئىشقىدا چېكەمدۇقەۋاي؟!

—ئۇنداق بولسا خۇدايى تائالا سىزنىڭ نەشىڭىزدىن چىققان ئىسنىڭ ئىچىدە ئوخشىمامدۇ؟—خەيرىنىسا شۇنداق دىدى-دە، بۇرۇلۇپ ئوي تەرەپكە قاراپ كېتىپ قالدى.

—ئەستاغپۇرۇللا!—ئابدىكېرىم مومايلارنىڭكىدەك تۇكسىز، قورۇق ئىڭىكىنى زەردە بىلەن تۇتۇپ يەنە قايناپ كەتتى.—ھېلى جۇما، ماۋۇ ئالۋاستى خوتۇننى نىمە قىلىۋېتەي!

نەشىگە قاراپ، تاقەتسىزلىكتىن يۇلۇنى ئۇزۇلەي دىگەن قېرى بەڭگە سۇلايمان سوزگە ئارىلاشتى:

—بولدى، بولدى، ئابدىكېرىماخۇن، سەۋرى قىلسىلا، خوتۇن خەق دىگەن نىمە دىمەيدۇ.

—خەپ! بۇگۇن سىلەرنىڭ يۇزۇڭلارنى دىمىسەم، بۇ خوتۇننىڭ ئانىسنى ئۇچقورغاندا كورستەتتىم-دە،—ئابدىكېرىم ھىلىقى ساغىرىپ كەتكەن قەغەز ئىچىدىن قوناقچىلىك يوغانلىقتىكى نەشىنى ئۇزۇپ ئېلىپ، ئالقىنىغا سېلىپ ئۇ ياق-بۇ يېقىنا ئورۇپ قاراپ قويۇپ، سۇلايمانغا ئۇزاتتى.—سۇلايمىنىكا، ئوزلىرى بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ چېكىشمىگىلى خېلى زامانلار بولۇپ قالدى، بۇگۇن ئوز قوللىرىدىن بىر تال چېكەيلى.

ئابدىكېرىم، بەكرى، مەھەممەتلەرگىمۇ قوناق دانىسچىلىكتىن نەشە تەقسىم قىلىپ بەردى.

—بەكرى، مەن ساڭا ئېيتسام، مېنىڭ ئاچچىغىمنى مۇشۇ تاماكا بېسىپ تۇرمىسا ئىش تولا جۇما. ئاچچىغىم تازا كەلگەندە بىر مۇشت بىلەن ھەر قانداقنى تىك چۈشۈرۈۋېتىمەن. ئۇتكەن يىلى كۈزدە بىر يەردىن كەچ قايتىپ كېلىۋاتاتتىم، قاراڭغۇدا ناتونۇش بىر نىمە چىقىپ ئالدىمنى توسىۋالدى. قارىسام پىچىغىنى كوتىرىپ، ماڭا قاراپ يۈگرەپ كېلىۋاتىدۇ، ئوزەممىغۇ چىكىپ تازا يېتىلىپتىكەنمەن، ھىلقى نىمىنى تارتىپ مۇشت بىلەن بىر سېلىۋىدىم، نىمە بولغىنىنى بىلمەيمەن، قارىسام بېشى يەرگە بىر چارەك كىرىپ كېتىپتۇ. — دىدى ئابدىكرىم.

—ياﺋاللا! سەن بىلەن سوقۇشۇپ قېلىشتىن خۇدايىم ساقلىسا بول-دىكەن-دە.— باياتىن بېرى، سۇلايماننىڭ قولىدىكى نەشىگە، بەزگە ئۇگەنگەن مۇشۇكتەك تەلمۇرۇپ ئولتۇرغان بەكرىنىڭ نەشىنى چەككەندىن كېيىن كوزى ئېچىلىپ، تىلى سوزگە كېلىشكە باشلىدى. ئۇ ھەيران بولغان قىياپەتتە ياقىسىنى تۇتۇپ،—شۇ ئادەمنىڭ بېشىنى ئالغاچ كەلسەڭچۇ بۇرادەر، ھەتتىڭگىنەي، قولىدىن كېتىپ قاپتۇ-دە،— دىدى.

—ئۇنىڭ بېشىنى نىمە قىلاتتىڭ؟— ھەيران بولۇپ سورىدى ئابدىكرىم.

—قاتتىق يەرگە بىر چارەك كىرىپ كەتكەن باش بولغاندىن كېيىن، ئۇنى تام سوقىدىغان سوقما تاش قىلغان بولساق، راسا بابىمكىن دەيمنا.

باياتىن بېرى ئاتقان پولىرى بەكرى تەرەپتىن بىر تىيىن بولغان-لىغىنى بىلگەن ئابدىكرىم ئەمدى گەپنى نىمىدىن باشلاشنى بىلمەي قالدى.

چېكىلىۋاتقان نەشە توت بەڭگىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئايلىنىپ چىقتى. بۇ چاغدا بەڭگىلەر ئەمدى قانداق رەڭدىكى پو ئېتىشنى ئويلىشىۋاتقاندەك، بېشىنى بىر يەرگە ئىگىشتۇرگەن ھالدا دۇمچەي-گىنىچە يۇكۇنۇپ ئولتۇراتتى. نەشە يەنە بىر قېتىم ئايلىنىپ چىققاندىن كېيىن بەكرى:

—سۇلايمىنىكامىزە زامانىمىزدىكى چېكەرمەنلەر ئىچىدە تەۋەرۇك ئادەم-دە، بۇ ئاكىمىزنىڭ قولىدىن چەككەن تاماكىنىڭمۇ ئالايىتەن كەيپى بار جۇمۇ،— دىدى.

—قولىنىڭ لەززىتى بار ئادەم-دە،— دىدى ئابدىكرىم نىم دىدارى قالمىغان كېكىرتىگىنى نەمدەش ئۈچۈن مىسكە جاپادا يىققان تۈكۈرۈكىنى "غۇرت" قىلىپ يۇتۇۋېتىپ،— ھەي خەيرىنىسا، بىر چوگۈن چاي دەملىگىنە. مەن ساڭا ئېيتسام، بەكرى، سۇلايمىنىكام قالتىس مۇھەببەتى بار ئادەم جۇما، بىر ئومۇر چەككەن ئادەم-دە. ئەگەر بۇ ئادەم ئولۇپ كەتكەن تەقدىردە ئولۇگىنى كويدۇرۇپ، كۇلىنى بوتۇلكىغا قاچىلىۋېلىپ، پۇراپ يۈرسەڭمۇ خۇمارىڭ چىقىدۇ.

—بۇرۇن سىلەرنىڭ داداڭلار بىلەن ئۇلپەتلىشىپ ئوتكەن ئىدىم، ئەمدى سىلەر بىلەن ئۇلپەتلىشىۋاتىمەن، ئۇلپەتچىلىكنىڭ چوڭ-كىچىگى يوق دىگەن شۇ،— دىدى بەڭگىلەرنىڭ ماختىشىدىن ئۇزىنى يوقىتىپ قويغان سۇلايمان ساقىلىنى سىلاپ قويۇپ،— ئابدىكرىم، مەن سېنىڭ داداڭ بىلەن قىرىق يىلدىن كوپرەك ئاغىنە بولۇپ ئوتكەن. ئەمدى ئۇ يوق، مېنىڭمۇ توت كۇنلۇگۈم قالدى. ئولۇپ كەتسەم، مۇشۇنداق ئۇلپەتلىشىپ ئولتۇرغاندا روھىمغا دۇئا قىلىپ قويارسىلەر.

جىسمانى جەھەتتىن ئاجىزلاپ، روھىي جەھەتتىن زەئىپلەشكەن بۇ قىبرى بەڭگىگە ئارقا-ئارقىدىن چەككەن نەشە ئۆز تەسىرىنى تېزلا كۆرسەتكەن ئىدى. بايىقى سۆزلەر بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كۆزىدىن تاراملاپ تۆكۈلۈۋاتقان ياش ئاپپاق ساقىلىنى بويلاپ ئېقىشقا باشلىدى. قاتاردا مۈكچىيىپ ئولتۇرغان ياش بەڭگە مەھەممەت بۇ "تەسىرلىك" مەنزىرىگە قاراپ خىرىلداپ كۈلۈشكە باشلىدى. بۇنى كۆرگەن ئابدىكېرىمنىڭ يەنە جۇدۇنى تۇتتى.

— مەيەردە بىر ئادەم قىيامەتنىڭ غېمىدە يىغلاۋاتسا، ماۋۇ نىمىنىڭ ھېجىيىۋاتقىنىنى قارىمامدىغان. بۇ نىمىلەر كەيپىنىڭ لەززىتىنى بىلەمدۇ. قارا، بەكرى، مەن ساڭا ئېيتسام: مەھەممەتكە ئوخشاش غورۇرەكلەرگە ئۆرۈس پېرىسى بولسىلا بولىدى. قارىغىنا، ئاۋۇ بۇلبۇل چىغىدا پەيزىنى ئېلىپ، يېنىمىزغا كېلىپ سايراپ بېرىۋاتقىنىنى، قالتىس سايرايدىغان جانىۋار-دە!

— ئۆرۈس پېرىسى دىگىنىڭ نىمىسى، بۇ يېڭى گەپقۇ؟ — دەپ سورىدى بەكرى.

— ھىلىقىچۇ، ھىلىقى؟ ئەستاغپۇرۇللا، نىمە دەيتتا ئۇنى؟ ھەي ھىلىقى قىز-ئوغۇل قۇچاقلىشىپ ئوينايدىغانچۇ؟

— تانسا دىگىنە، تانسا!

— ھەببەلى، شۇ تاڭسا.

بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ياسىلىپ تۇرغان نەشە بۇلبۇل ئىشقىدا چېكىلىپ تۇراتتى. خۇش ناۋا بۇلبۇل ھە دەپ سايرىماقتا ئىدى. قەدىناسلارنىڭ سوھبىتى ئەمدى ئابدىكېرىمنىڭ چېپىپ قويغان تاۋۇز چونەكلىرى ئۈستىگە كېلىپ توختىدى.

— ئابدىكېرىماخۇن، قوغۇن-تاۋۇز تېرەي دەمدىلا نىمە؟ —

بۇ يەرگە كەلگىنىگە ئىككى سائەتتىن ئاشقان بولسىمۇ، ئالدىدا تۇرغان چونەكلەرگە ئەمدىلا سەپ سالغان سۇلايمان ئابدىكېرىمدىن سورىدى.

— ھە سۇلايمىنىكا، بۇ يىل بىر تېرىپ باقاي دەۋاتىمەن. ئىشىگىمنىڭ ئالدىدىكى بۇ يەر ئىككى مو چامىسىدا چىقىدۇ. بىر مو يەرگە كام دىگەندە بەش يۈز تۈپتىن تاۋۇز ئۈندۈرگىلى بولار. ئىككى مو يەرگە مىڭ تۈپ سىغسا، يازچە سىلەرگە ئوخشاش بۇرادەرلەر بىلەن يەپ-ئىچكەندىن تاشقىرى، كۈزگە بارغاندا، ھەر بىر تۈپ تاۋۇز پىلىكىدىن ئىككى دانىدىن تاۋۇز ماڭا قالغان تەقدىردىمۇ ئىككى مىڭ دانە تاۋۇز ساقلىۋالغىلى بولىدىكەن. بىر تاۋۇز بەش كىلودىن چىقسا، ھەممىسى ئون تونىنا تاۋۇز دىگەن سۆز. كىلوسىنى تۆۋەن ھىساپلىغاندا 10 تىيىندىن ساتسامۇ كۈزدە مىڭ سومغا ئىگە بولۇپ قالىدىكەنمەن. قىزىمغا بىر كىيىم تىكىش ماشىنىسى، ئوغلۇمغا ۋەلسىپىت بىلەن سائەت ئېلىپ بېرىپ، قالغىنىنى قىشچە خىراجەت قىلسامۇ يەتمەمدۇ!؟

— شۇنداق، شۇنداق! — سۇلايمان بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ، يۇمۇلۇپ كېتىپ بارغان قاپىغىنى ئېچىشقىمۇ چامى يەتمەي، ئابدىكېرىمنىڭ سۆزىنى باش لىڭشىتىپلا تەستىقلاپ ئولتۇراتتى.

— كامىمۇندا ئىشلەۋاتقىنىمغا 20 يىلدىن ئاشتى، — دىدى ئابدىكېرىم سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — يىل بويى ئىشلەپمۇ قولۇمغا 10 سوم نەق پۇل ئالغىنىمنى ئۇقمايمەن.

— ئۇنىڭ ئېتى ئۆزى بىلەن بىللە ئەمەسمۇ، — دەپ سۆزگە قوشۇق سالدى بەكرى، — كامىمۇنا بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ھەممە نىمىسى كام بولىدۇ، ئاغىنە.

—توغـرا پاراڭ بولـدى. ئـىسمـى ئارتۇق مۇنا بولغان بولسا
ھەممە تەرىپى قاملىشىپ كېلەتتىمكىن-تاڭ؟ بۇ يىل دۇيگە ئاندا-
مۇندا كورۇنۇپ قويۇپلا، قوغۇن-تاۋۇزىمغا ئىشلەپ، ئۇزەمنى بىر
تونۇتۇپ قويىمسام، خەپ توختاپ تۇر، —دىدى ئابدىكرىم.
كەينى-كەينىدىن چېكىلىۋەرگەن نەشە تەسىرىدىن ھۇشىنى
يوقىتىپ قويااي دىگەن مەھەممەت ئۇرۇس توخۇسىنىڭ بۇرنىدەك
داردىيىپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى مىدىرلىتىپ، ئۇز ئۇزىگە: نىمە
دىگەن تولا چەككەن تاماكا بۇ؟! —دەپ غودۇڭشىغىلى تۇردى.
—سەن نىمنى بىلىسنەۋاي! —دىدى ئابدىكرىم ئۇنىڭغا ۋاقى-
راپ. —بىز ۋىجدانىمىزنىڭ كۈچلۈكلۈگىدىن تاماكىنى كوپ چېكىمىز.

* * *

قىش.
قولنى يېگىنىڭ ئىچىگە تىقىپ، قولتۇغىغا ئۇزۇن تاياق قىستۇرۇ-
ۋالغان مەھەممەت قايسى ھويلىدىن يۈگرەپ چىققان ئىت پاچى-
غىمدىن ئالاركىن، دىگەن ئەندىشە بىلەن ئەتراپقا ئەنسىز قاراپ
كېتىپ باراتتى. مەن ئۇنىڭ ئالدىغا تۇيۇقسىز چىقىشىم بىلەنلا، ئۇ،
قاراڭغۇدا مېنى تونۇيالماي، چوچۇپ توختىدى.
—كىمسەن؟!
—مەن، نەگە ماڭدىڭ؟
—ھە، ئەكبەرما، —مەھەممەت يېنىك بىر تىنىدى-دە، يېنىمغا
كەلدى، —جۇرۇ، ئابدىكرىمكاملارنىڭكىگە بېرىپ، بىر دەم ئولتۇ-
رۇپ كېلىمىز.
مەن قىشنىڭ ئۇزاق كېچىلىرىدە چوڭلارنىڭ قىزىق پاراڭلىرىنى
ئاڭلاشقا خۇشتار ئىدىم. شۇڭا گەپ قىلماي‍لا مەھەممەت بىلەن

بىللە ماڭدىم. بىز مازارلىقتىكى كونا گۇمبەزگە ئوخشاش قىيشىيىپ،
چوخچىيىپ تۇرغان بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەندە، مەھەممەت
توختاپ ۋاقىراشقا باشلىدى:
—ئابدىكرىمكا، ھوي ئابدىكرىمكا!
غەزەپ بىلەن ئېتىلىپ كەلگەن ئىتنىڭ قاتتىق ھاۋشۇشى مەھەم-
مەتنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ كەتتى. ئۇ قولىدىكى تايىقى بىلەن ئۇزىنى
ئارانلا مۇداپىئە قىلىپ تۇرغاندا، ئۆيدىن بىر كىچىك قىز سوڭى
يوق كەشنى سورىگىنىچە چىقىپ ئىتنى تورىدى. ئۆي ئىچىدىن: —
ئۆيگە كىر! —دىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.
—قايسى پايپاغلىق قوتازلىرىنى ئوغرى ئېلىپ كېتىشتىن
قورقۇپ، ئىت باقىدىكىن بۇ خەق! —مەھەممەت غودۇڭشۇپ ئۆيگە
قاراپ ماڭدى. مەنمۇ ئەگىشىپ كىردىم.
—ئەسسالامۇئەلەيكۇم!
ئابدىكرىم مەشكە پوكىنىنى قاقلاپ، داق يەردە يانپاشلاپ
ياتاتتى. ئۇنىڭ ئالتە بالىسى سەل نېرىراقتا بىزگە قوققاندەك
دۇگدىيىپ قاراپ ئولتۇرۇشاتتى. مەشنىڭ كەينىدىكى بۇلۇڭدا، بىر
پارچە ئەسكى كىگىزنى ئاستىغا سېلىپ، چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن
بىر خوتۇن ئولتۇراتتى. دەرىزە تەكچىسىدىكى ئۆيگە خىرە يورۇق
بېرىپ تۇرغان جىن چىراق ئەسكى قۇلاقچىنى قاپلاپ قويغان سۇنۇق
كوزنەكتىن كىرىۋاتقان سوغ شامالدا يەلپۈنۈپ تۇراتتى.
—بۇ ياققا، بۇ ياققا ئوتۇپ ئولتۇرۇڭلار، —دىدى ئابدىكرىم
ياتقىنىچە.
مەن ئەتراپقا قارىدىم. ئۆينىڭ ئىچىدە داس، چىلەك، چوگۈنگە
ئوخشاش نەرسىلەر تەرتىپسىز چېچىلىپ ياتقان بولۇپ، ئولتۇرغۇدەك

ئەپلىك يەر يوق ئىدى.

مەھەممەت موككىدە قىلىپ مەشىنىڭ يېنىدىكى بىر يەرگە چوكتى. ئابدىكىرىم مەشىنىڭ ئالدىدا تۇرغان يېرىنىدى ئوتۇنىنى ماڭا تاشلاپ، — مە، ماۋۇنىڭدا ئولتۇر، — دىدى ۋە مەھەممەتكە قاراپ، — ھە نىمىگە كەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— تاماكاڭدىن بىر تال چېكەي، دەپ كېلىۋىدىم، — دىدى مەھەممەت.

— سەن خەققۇ ياساپ بەرگەننى چېكىشكە ئۇستا. ھىلىقى بەكرى دىگەن لامزەللىمۇ ئومۇر بويى يېنىغا بىر كويلۇق تاماكا سالمايدۇ. ئۆزىمىغۇ راۋاج تاپمايدىغان نەرسە.

ئابدىكىرىم گەۋدىسىنى يەردىن كوتىرىپ، يوتەل بىلەن تەڭ ئاغزىغا لىق كەلگەن خەپرۇكنى مەشىنىڭ ئالدىدا دۆگىلەگىلىك تۇرغان كۆلگە تۇكۇرۇۋېتىپ، نەشە ياساشقا تۇتۇش قىلدى. ئۇ ماڭا قاراپ:

— سېنىڭ ئاكاڭزە ناھايىتى بەغەرەز نەرسە ئىكەن. قۇرۇق كىتاپ ئوقۇپ يۈرگەندىن نىمە چىقىدۇ؟ ئوقۇپ ئالىم بولىمەن، دەپ كاللىسىدىن ئېزىپ كەتكەن-نى نى نىمىلەرنى كورگەن بىز. ئۇ مېنىڭ مەسلىھەتىمگە كىرگەن بولسا، ئىككى يىلغا قالمايلا، مۇشۇ مەھەللىدىكى بايلارنىڭ ئالدى بولۇپ قالاتتى، — دىدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مېنىڭ كۆلكەم قىستاپ كەتتى. ئىختىيارسىز ھالدا ئابدىكىرىمنىڭ ئوي ئىچىگە يەنە بىر كوز يۈگۈرتتىم. ئوينىڭ يۇقۇرقى تەرىپىدە، تامغا يولەپ تىزىلغان كېسەكنىڭ ئۈستىدىكى تاختايدا بىر-ئىككى ئەسكى يوتقان، ئوي ئىگىسىنىڭ قايسى بوۋىسىدىن مىراس قالغانكىن، ئىشقىلىپ، بىر دانە كونا جوۋا تۇراتتى.

ئاغزىنىڭ ئورنىغا بىر پارچە قەلەينى لاخشىگىر بىلەن يولەپ قويغان كونا مەش ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا چېچىلىپ ياتقان ئەسكى-تۈسكى ئوي جابدۇقلار، بۇ مەشىنىڭ ئارقىسىدىكى قاراڭغۇلۇقتا بولسا شۇ تاپتا نەشە بىلەن كاللىسىنى زەھەرلەۋاتقان كىشىنىڭ غەمخورلۇغىغا مۇھتاج يەتتە جان تۇراتتى. مەن ئوزەمنى تۇتالمىدىم:

— ئابدىكىرىمكا، باي بولىدىغان مەسلىھەتنى باشقىلارغا بەرگىچە، ئوزىڭىز ئالدى بىلەن تۇرمۇشىڭىزنى ئوڭشىسىڭىز بولمامدۇ؟ — دەۋەتتىم.

— ھەي، ئادەم ساناپ كىرىپتۇ، دەپ تاپقىنىمنى ئالدىڭغا قويۇپ، مۇھەببەت قىلىپ بېرەي دەۋاتسام، ھول تامغا ئېشەك تەپكەندەك نىمە دەۋاتىسەن؟ تولا چىشىمغا تەگمەي، چىق ئويىدىن! — ئابدىكىرىم سەكرەپ ئورنىدىن تۇردى-دە، خۇددى مېنى ھازىرلا بوغۇپ قويىدىغاندەك ئەلپازى بىلەن قولىنى شىلتىپ ئىشىكنى كورسەتتى، — ماۋۇ تۈنۈگۈنكى غوررەكنىڭ ماڭا ئەقىل ئۆگەتكىۋاتقىنىنى قارا، چىق!

مەنمۇ ئورنۇمدىن چاچراپ تۇردۇم-دە، چېكىپ، خامۇش بولۇپ ئولتۇرغان مەھەممەتنىڭ قولىدىن قەتئىلىك بىلەن تارتىپ، — ۋاقىرىما، ئويىڭدىن چىقىپ كېتىمەن. سەندەك ھايۋان قاتارىدا ياشاۋاتقان بەڭگىلەر قاتارىدىن مۇنۇ ئاغىنەمنىمۇ ئېلىپ چىقىپ كېتىمەن، — دەپ مەھەممەتنىمۇ سورەشتۇرۇپ ئېلىپ ماڭدىم.

بىز ئابدىكىرىمنىڭ ئىتنىڭ قاۋاشلىرىغا پەرۋا قىلماي، يۈگرۈپ چوڭ يولغا چىقتۇق. بۇ چاغدا، ئاي كوتىرىلىپ ئەتراپنى سۈتتەك يورۇتۇۋەتكەن ئىدى. مەن ساپ ھاۋادىن نەپەس ئېلىپ، ئىختىيارسىز توختىدىم. بىزنىڭ ئارقىمىزدا، ئابدىكىرىمنىڭ ئىشىگى ئالدىدا،

ئۇ تاۋۇز تېرىماقچى بولۇپ، قولى ئىشقا بارماي، ئاقىۋەتتە پۈتۈن بىر ياز چونەكلەر تارتىلغان پېتىچە ئاق قالغان بىر پارچە يەر غەمكىن ياتاتتى. مېنىڭ كۆز ئالدىمغا يەنە ئاشۇ ئۆيدىكى، تاماكىنىڭ ئىسلىرى ئىچىدە قالغان 6 بالا كەلدى.

ئېخ ھايات! سەن ئىنسانغا بىرلا قېتىم كېلىسەنغۇ؟! ئادەم دۇنيادىن ئادەمدەك ياشاپ ئۆتۈشى كېرەكقۇ؟ دەۋر چاقى ئۇقتەك ئىلگىرىلەپ كېتىۋاتقان شۇ پەيتتە ئاشۇ بۇلۇڭ-پۇشقاقتىكى ئادەملەر قاچانمۇ ئويغىنار؟! ئۇلار ئۆزىنىڭ ئىنسانلىق بۇرچىنى قاچانمۇ تونۇپ يېتەر؟!

(«ئىلى دەرياسى» ژورنىلىنىڭ 1980 - يىل 4 - سانىدىن)

ئۈچرىشىش

ھەسەن سامساق

مەن ناھىيىدىن ئاپتوۋۇز بىلەن غۇلجا شەھىرىگە كېلىۋاتاتتىم. مەن ئولتۇرغان رەتنىڭ ئالدى تەرىپىدە بىر بوۋاي ئولتۇراتتى. ماڭا ئۇ تونۇشتەكلا كۆرۈندى. نەدە كۆرگەنلىكىمنى ئېسىمگە ئالالماي بىر دەم ئويلاندىم. ھە، بۇندىن 10 يىل بۇرۇن تۈرمىدە كۆرۈشكەن سايىماخۇنكام بولمىسۇن يەنە؟ بوۋايغا تىكىلىپ سەپ سالدىم. شۇدەكلا تۇرىدۇ. مەن ئۆتكەن كۈنلەرنى ئەسلىگەندە سايىماخۇنكام كۆز ئالدىمدىن كەتمەيتتى. ئۇ بوۋاي بارمىدۇ؟ دەپ ئويلايتتىم. ئالدىمدا ئولتۇرغان بوۋاي سايىماخۇنكامدەكلا تۇرىدۇ: بىراق ياشراق كۆرۈنىدۇ. سايىماخۇنكام شۇ ۋاقىتتا: يەتمىش ياشلارغا كىرىپ قالدىم، دېگەن ئىدى. ھازىر بار بولسا سەكسەنگە كىرىدۇ. بەك قېرىپ كەتكەن بولۇشى كېرەك ئىدى. قارىماي ياتقۇزۇلغان تاش يول دەرىزىدىن سۇدەك پاقىراپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئاپتوۋۇز بىر خىلدا، سىلىقنا ماڭماقتا. تاش يولنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى سۇۋادان تېرەكلەر ئاپتوۋۇزنىڭ كەينىگە يۈگۈرگەندەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. ئاپتوۋۇزنىڭ بىر خىل تەۋرىنىشى بىلەن يولۇچىلارنىڭ بەزىلىرى ئالدىدىكى ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە بېشىنى قويۇپ ئۈگدەشكە باشلىدى. مەنمۇ خىيال دەرياسىغا چۆكتۈم. بۇندىن ئون يىل بۇرۇن سايىماخۇنكام بىلەن كۆرۈشكەن

ۋاقىت كوز ئالدىمدىن بىر-بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىدى.

* * *

بۇ ۋەقە 1970-يىلى بولغان. مەن ئەكسىلئىنقىلابچى دەپ قولغا ئېلىنىپ ئىككى ئايدىن كېيىنلا، مېنى ناھىيىدىن... تۈرمىگە يوتكىۋەتكەن ئىدى. ناھىيىدىن بۇ تۈرمىگە سەككىز ئىمىزنى يوتكەپ كەلگەن، ئالتىمىز سىياسى خاتالىق ئوتكۈزگەن بولۇپ، ئىككىسى ئوغرى ئىدى.

بىزنى ماشىنىدىن چۈشۈرگەندىلا، كوزۇم ئىگىز سېپىلگە ۋە ئۇنىڭ توت بۇرجىگىدىكى پوتەيگە چۈشتى. بۇ تۈرمە ئىككى ھويلىدىن ئىبارەت بولۇپ، بىرسى چوڭ، بىرسى كىچىك ئىكەن. كىچىك ھويلىدا بىردىن ئادەم سىغىدىغان ئوتتۇز كامېر بار ئىكەن. چوڭ ھويلىدا ئوندىن ئادەم پاتىدىغان يەتتە كامېر بار ئىكەن.

بىزنى ماشىنىدىن چۈشۈرۈپ، ئوغرىلىق جىنايەت بىلەن كەلگەن ئىككى جىنايەتچىنى چوڭ ھويلىغا، قالغان ئالتىمىزنى كىچىك ھويلىغا ئەكىردى. بۇ ھويلىدىكى ئوتتۇز كامېرنىڭ ئىككىسىلا بوش ئىكەن. قالغان يىگىرمە سەككىز كامېرنىڭ ھەممىسىدە ئادەم بار ئىكەن.

مەن ناھىيىنىڭ تۈرمىسىدە ياتقان ۋاقتىمدا، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنى ھوقۇق تارتىۋېلىش گۇرۇپپىسى ۋە ئىسيانچىلار ئىگەللىۋالغان بولۇپ، ئۇلار خالىغانچە زورلۇق-زومبۇلۇق قىلىپ يۈرەتتى. بىرەر تۈرمە باشقۇرۇش تۈزۈمىمۇ يوق ئىدى. مېنى... تۈرمىسگە يوتكەيدىغانلىقىنى ئاڭلىغىنىمدا: ئەمدى بىرەر تۈزۈمى بار، توغرا باشقۇرىدىغان ئورۇنغا بارىمەنغۇ، دەپ ئويلىغان ئىدىم. لېكىن، بۇ تۈرمىنىمۇ ئىسيانچىلار باشقۇرىدىكەن. كېيىنرەك ئۇقۇشۇمچە، بۇ تۈرمىنىڭ كونا كادىرلىرىنى خۇمداندا ئىشلىتىۋېتىپتۇ.

بىز تۈرمە ھويلىسىدا بىر دەم تۇردۇق. كامېرلارنىڭ قاغجىراپ كەتكەن ئىشىكلىرىنىڭ يوچۇقلىرىدىن بىزگە بىرنەچچە كوزلەر مارىشىپ تۇراتتى. بىرئازدىن كېيىن، قىڭغىر كىيىۋالغان شەپكىسىنىڭ بىر چېتىدىن بىر تۇتام چېچى چىقىپ تۇرغان، يېشى يىگىرمىلەردىن ئاشقان بىرسى قولىدا بىر تىزىق ئاچقۇچ بىلەن كىرىپ كەلدى. كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا بىزگە قاراپ قويۇپ، ئىشىگىگە "2" دېگەن رەقەم يېزىلغان كامېرنى ئاچتى. بۇ كامېردا ئادەم يوق ئىكەن. بىز بىردىن تىزىلىپ تۇراتتۇق. مەن 3-قاتاردا ئىدىم. بىرىنچى رەتتە تۇرغان مەھبۇسنى بېشى بىلەن شەرەت قىلىپ:

—كىر،—دىدى. مەھبۇس كىرىپ بولغاندىن كېيىن، 4-كامېرنى ئېچىپ مېنىڭ ئالدىمدىكى مەھبۇسنى كىرگۈزدى. تاراقشىتىپ ئىشىككە قۇلۇپ سېلىپ بولۇپ، 5-كامېرنى ئاچتى. كامېرنىڭ ئىشىگى ئېچىلىش بىلەن بۇرنىمىزغا سېسىق بۇس كېلىپ ئۇرۇلدى. ئاچقۇچ تۇتقان باشلىق ماڭا باشتىن-ئاياق ئالىيىپ بىر قاراپ قويۇپ:

—ئېتىڭ نىمە؟—دىدى.

—تۇرسۇن مەھەممەت،—دىدىم.

—نىمە جىنايەت قىلغانسەن؟

—قىلغان جىنايىتىمنى ئۇقمىدىم،—دىدىم.

—نىمە؟! جىنايەت قىلمىغان بولساڭ نىمىگە كەلدىڭ؟ ساڭا ئوخشاش بۇرنىنىڭ بېزى بار جاھىل ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى زۇۋانغا كىرگۈزىدىغان ئورۇن بۇ، بىلىپ قوي!—دىدى ئۇ، قولىدىكى ئاچقۇچلارنى شاراقشىتىپ ماڭا گولىيىپ تۇرۇپ. مەن گەپ ياندۇرماي جىم تۇردۇم. ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپلا "6" دېگەن رەقەم

يېزىلغان كامېرنى ئېچىپ،

— چىق! — دەپ ۋاقىرىدى.

كامېردىن چاچ-ساقاللىرى ئاپپاق، يېشى 70 لەرگە بېرىپ قالغان، دۈمچەيگەن بىر بوۋاي چىقتى. بوۋاي ئىشىكتىن چىقىشىغا، ئاچقۇچ تۇتقان باشلىق:

— شىكلىنى ئەپچىق! — دەپ ۋاقىرىدى. بوۋاي يەنە يېنىپ كىرىپ، قاپ-قارا بولۇپ كەتكەن بىر يوتقان ۋە تېشى قالمىغان، مازلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان بىر چەكمەن چاپاننى كوتىرىپ چىقتى. ئاڭغىچە 7-كامېرنى ئېچىپ تۇرغان باشلىق:

— بۇنىڭغا كىر! — دېدى بوۋاينى ۋە بوۋايدىكى سېسىقچىلىقتىن قېچىپ، ئۆزىنى ئىككى قەدەم كەينىگە ئالدى. بوۋاي كىرگەن بۇ 7-كامېردا ئىككى جىنايەتچى بار ئىكەن، ئۇنىڭ بىرسى كامېرنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ:

— زىداۋىيۇەن، بىز ئىككى ئادەم ئاران يېتىۋاتاتتۇق، 3 ئادەم قانداق پاتارمىز، — دېدى.

ھە، بۇ ئاچقۇچ تۇتۇۋالغاننى مەن ئادەتتىكى خادىممىكىن دېسەم، مۇشۇ تۈرمىنىڭ چوڭ باشلىقى مۇشۇكەن-دە! بۇ داخىڭگەنىڭ قەيىرىمۇ سىياسى رەھبەر بولالار، دەپ ئويلىدىم.

— سوزلىمە! — دەپ ۋاقىرىدى زىداۋىيۇەن غەزەپ بىلەن ھومىيىپ، ئاڭغىچە بوۋاي كامېرغا كىرىپ كەتتى. ھىلىقى زىداۋىيۇەن ئىشىكنى غەزەپ بىلەن يېپىپ، قۇلۇپلاپ بولغاندىن كېيىن، ماڭا قاراپ:

— بۇنىڭغا كىر! — دېدى. مەن بوۋاي ئىلگىرى ياتقان كامېرغا كىرىپ كەتتىم. مېنىڭ... تۈرمىگە يوتكىلىشنى ئاڭلىغاندا: "بىرەر توغرا ئىشلەيدىغان كادىرلار بار يەرگە بارىمەنغۇ" دەپ ئويلىغان

خىياللىرىم ھازىرقى زىداۋىيۇەننى كورۇپ يوققا چىقتى.

كامېرغا كىرىپ، ياتىدىغان يەردىكى پاخالنىڭ ئۈستىدە ئولتۇردۇم. بۇ پاخال دەسسىلىپ توپان بولۇپ كەتكەن ئىدى. كامېرنىڭ ئۇزۇنلۇغى 2 مېتىر، توغرىسى 1.80 مېتىر بولۇپ، بىر ئادەم ياتسا ئارانلا سىغاتتى. ئىشىكنىڭ تۈۋىدىكى بۇلۇڭغا بىر ياغاچ چېلەك قويۇلغان بولۇپ، بۇنى تۈرمە تىلىدا "پاراش" دەيتتۇق. چوڭ-كىچىك تەرەتنى شۇنىڭغا قىلاتتۇق. ناھىيىدە ھەر كۈنلۈگى ئەتىگەندە پاراش توكۇشكە چىقىراتتى. بۇ يەردە ئىككى كۈندە بىر قېتىم توكىدىكەنمىز. كامېرلارنىڭ تېمى پىشىشىق خىش بولۇپ، سېمونت بىلەن سۇگالغان، ئۈستى پىشىشىق خىش بىلەن ئەگمە قىلىپ ياسالغان. كامېر ئىشىگىنىڭ ئۈستىدە تومۇر شالالىق كىچىك بىر دەرىزە بولۇپ، قىش-ياز ئېچىلمايتتى. مېنى بۇ كامېرغا ئەكىرگەن ۋاقىت 3-ئاي بولۇپ، كامېرغا ئوت يېقىشنى توختىتىپتىكەن. تامغا چاپلاپ سېلىنغان كىچىك تام مەش تۇرىدۇ. ئالدىدا كىچىك بىر ئوچاق، ئۈستىنى خام كېسەك بىلەن دۈملەپ سۇگاپ قويۇپتۇ، قىشتا بىرئازدىن كومۇر بېرىدىغانغا ئوخشايدۇ.

بۇ كىچىك قورادىكى 30 كامېردا ياتقان قىرىقتىن ئوشۇق جىنايەتچىدىن ئوندەك ئادەمنى ئىشقا ئېلىپ چىقىدىكەن، چوڭ قورادىكى يىگىرمىدىن ئوشۇق جىنايەتچىنىڭ ھەممىسى ئوغرى، خىيانەتچى، باسقۇنچى، يانچۇقچى قاتارلىقلار بولۇپ، بۇلارنى سىياسى جىنايەتچىلەرگە قارىغاندا ئەركىنرەك باشقۇراتتى. ئۇلارنى ھەر كۈنلۈگى ئىشقا ئېلىپ چىقاتتى، ئۈچ ۋاخ تاماق بېرەتتى. بىزگە ئىككى ۋاخ تاماق بېرەتتى. قوساق دائىم ئاچ، قاچان تاماق ۋاقتى بولار، دەپ ئىشىككە قاراپ، تەلمۈرۈپ ئولتۇرۇش بىلەن كۈنلەرنى ئوتكۈزۈشكە

باشلىدىم. قاسقاندا پۇشۇرغان "هوباتۇر" دەپ ئاتىلىدىغان قوناق مومىسى شۇنچىلىك لەززەتلىك تېتىيتتىكى، ئېغىزدا بىرئاز چايناپ لەززەتلەنگىچە ئۇزلۇگىدىن گىكىرتەككە كىرىپ كېتەتتى...

كۇنلەر ئىسسىپ كەتتى. كامىرنىڭ ئىچى ناهايىتى دىمىق بولۇپ، كۇندۇزى كۈن ئىسسىغاندا تونۇردەك بولۇپ كېتەتتى. پاراشتىكى تەرەت ۋە سۇيدۇك دىماقنى يارغۇدەك ئاچچىق بۇس چىقىرىپ، باشنى ئايلاندۇرۇپ، كوڭۇلنى ئاينىتاتتى. كۇننىڭ ئىسسىغىدا پاراشنىڭ سۇيدۇك بارمىغان يېرى يېرىلىپ كېتىپ، ئۇنىڭدىن تەمچىرەپ ئېقىپ چىققان سۇيدۇك كامىرنىڭ ئىچىنىمۇ بۇلغاپ تۇراتتى.

شۇنداق قىلىپ، مانا 10-ئايمۇ كېلىپ قالدى. مەن بۇ كامىردا ياتقىلى 7 ئاي بولدى. بىر قېتىممۇ سوراق قىلىنمىدىم. بىكاردىن-بىكار شۇنچىلىكمۇ يېتىپ كەتتىما، دەپ ئويلايتتىم.

تۇرمە قوراسىنىڭ قوش قاناتلىق ئىشىكى تاراقشىپ ئېچىلدى. مەن ياتقان كامېر دەرۋازىغا ئۇدۇل بولغاچقا، ئىشىكنىڭ يېرىقىدىن دەرۋازىدىن كىرگەن-چىققانلارنى كورۇۋېلىشقا بولاتتى. دەرۋازا ئېچىلىش بىلەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئىشىكنىڭ يېرىقىدىن قارىدىم، ھىلىقى زىداۋېيۇەن بولۇۋالغان داخىڭگە قولىدا بىر قەغەزنى كوتىرىپ، ئۇدۇل مەن بار كامېرغا كېلىشكە باشلىدى. مەن ئاستا ئورنۇمغا كېلىپ ئولتۇرۇۋالدىم. ئۇ تاراقشىتىپ ئىشىكنى ئاچتى-دە، تالادا تۇرۇپ:

—ھوكمىڭ كەپتۇ،—دەپ قولىدىكى بىر ۋاراق قەغەزنى ماڭا تاشلىدى،—يۇۋاشلىق بىلەن ياخشى ئوزگەرگىن، سېنىڭ جىنايىتىڭ ئېغىر بولسىمۇ ياشلىقىڭنى ئېتىۋارغا ئالسا كېرەك، كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىپتۇ. ئەتىدىن باشلاپ ئىشقا چىقىسەن. ياخشى

ئىشلە!—دەپ قويۇپ ئىشىكنى يېپىپ قۇلۇپلاپ كەتتى.

مەن ھوكۇمنى ئېلىپ ئوقۇشقا باشلىدىم. 10 يىل دىگەن يەرگە كوزۇم چۈشكەندە، يۇرىگىم جىغىغىدە قىلىپ قالدى. ھوكۇمدە: دادۇيگە ئېلېكتىر ئىستانسىسى قۇرىمىز دەپ، دادۇي ۋە دولەت ئىقتىسادىغا نۇرغۇن زىيان يەتكۇزگەن. كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار سابىق دادۇيجاڭ ھاشىماخۇن بىلەن بىرلىشىپ، "ئىشلەپچىقىرىشنى تۇتقا قىلىش" دىگەن شيۇجېڭجۇيىلىق لۇشيەندە چىڭ تۇرۇپ، ئىنقىلاپنى باسقان. سىنىپىي كۇرەشكە قارشى چىققان. ئىنقىلاپچىلارنى ھاقارەتلىگەن، دىگەنگە ئوخشاش بىرمۇنچە سوزلەر جىنايەت بولۇپ يېزىلىپتۇ.

كوز ئالدىمغا ئېلېكتىر ئىستانسىسىنىڭ لاۋۇلداپ كويۇۋاتقان بىناسى كەلدى. ئىختىيارسىز بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويدۇم.

مەن شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىنى پۇتتۇرۇپ، ناھىيەمگە قايتىپ كەلگەن ئىدىم. ناھىيىلىك تېخنىك بولۇمى مېنى ئوز گۇڭشېمىز—"يېڭى يول" گۇڭشېسىغا ئەۋەتتى. بۇنىڭغا ناھايىتى خوشال بولۇپ كەتتىم. گۇڭشېمىزنىڭ پىشقەدەم شۇجىسى ۋاڭ شۇجى مېنى ئوچۇق چىراي بىلەن كۇتۇۋالدى.

—سىز مۇشۇ گۇڭشېدىنمۇ؟—دىدى ماڭا شۇجى.

—شۇنداق،—دىدىم شۇجىغا.

—ناھايىتى ياخشى، گۇڭشېمىزدا تېخنىك كادىرلار كەم، سىزدەك تېخنىكلارغا مۇھتاجمىز، دولىتىمىزنى قۇدرەتلىك زامانىۋى دولەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۇچۇن، سانائەتلىشىش كېرەك. تېخنىكىلىشىش كېرەك. تېخنىكا بولمىسا، قۇرۇق قول بىلەن ھېچ ئىشنى ۋۇجۇتقا چىقارغىلى بولمايدۇ. بىزنىڭ بۇ "يېڭى يول" گۇڭشېمىزدا

مانا مۇشۇ ۋاقىتقىچە گۇڭشې ئەزالىرى ئېلېكتر يورۇغىنى كورمىدى. خېلى ئۇزۇندىن بېرى بىر ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇشنى پىلانلاپ يۇرەتتۇق، سىزنىڭ كەلگىنىڭىز بەكمۇ ياخشى بولدى. ئويىڭىزگە بېرىپ بىرنەچچە كۇن دەم ئېلىڭ. ئاندىن ئىشقا چۇشەرسىز، — دېدى.

مەن ئىدارىدىن خۇشاللىق بىلەن قايتىپ چىقتىم. ئوز يېزامنى ئېلېكتر نۇرى بىلەن يورۇتۇشنى ئويلىغىنىمدا قەلبىم يايراپ كېتەتتى.

ئويگە بېرىپ بىر كۇنلا دەم ئالدىم. ئەتىسى دادۇيجاڭ هاشىماخۇنكام بىلەن كورۇشتۇم. ئۇنىڭغا شۇجىنىڭ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇش توغرىسىدىكى گېپىنى ئېيتتىم.

— بىزمۇ خېلى ئۇزۇندىن بېرى بۇ ئىشنى ئويلىشىپ يۇرەتتۇق، سىزنىڭ كەلگىنىڭىز ياخشى بولدى. بىزنىڭ دادۇيدە ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇشقا ياخشى شارائىت بار. ئوزىڭىز بىلىسىز، بىزنىڭ سۇ تۇگمىنىمىز ئېلېكتر ئىستانسىسى ياساشقا ناهايىتى ئەپلىك. مەن شۇجى بىلەن سوزلىشىپ چىقاي، ئىشنى ۋاقتىدا باشلايلى، — دېدى هاشىماخۇنكام.

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئوز يېزامنى ئېلېكترلەشتۇرۇش ئىشىغا كىرىشىپ كەتتىم. ناهىيىدىن ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ بىر تېخنىكىنى ئەۋەتتى. جاپالىق ئەمگەكلەر بىلەن، گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ يېقىندىن ياردىمى ۋە قوللىشى ئاستىدا ئېلېكتر ئىستانسىسىنىمۇ پۇتكۇزدۇق. ئەپسۇسكى، گۇڭشې ئەزالىرى، بىر ھەپتىمۇ ئېلېكتر يورۇغىنى كورەلمىدى. ئىسيانچىلار گۇڭشېنىڭ هوقۇقىنى تارتىۋالدى. ۋاڭ شۇجى ۋە هاشىماخۇنكاملارنى سورەپ چىقىپ، پېپەن قىلىشقا باشلىدى. بىر

كۇنى ئىستانسا ئىچىدە ئىش ئۇستىدە ئىدىم، تالادىن قىيا-چىيا ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ئىشىكتىن چىقىشىمغا ۋاڭ شۇجى بىلەن هاشىماخۇنكامغا كوزۇم چۇشتى. ئۇلارنىڭ بېشىغا ئۇزۇن قەغەز قالپاقنى كىيگۇزۇپ، بويىنىدىن زەنجىر بىلەن باغلىۋاپتۇ، گۇڭشې سىياسەتچىلىرىنىڭ باشلىغى بولۇۋالغان توختى تۇڭ ئىستانسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— گوكىرىگەن نىملىرىڭنى توختات، — دەپ ۋاقىرىدى.

ئىستانسىمىز ھەركەتتىن توختىدى، تۇڭ مەيدىسىنى كېرىپ سوزلەشكە باشلىدى.

بۇ ئەسلى دائىم هاراق ئىچىپ، كورگەنلا ئادەم بىلەن جاڭجاللىشىپ يۇرىدىغان لۇكچەك ئىدى. هاراق ئىچىشتە داڭ چىقارغانلىغىدىن "تۇڭ" دىگەن لەقەم سىڭىپ قالغان. هازىر توختى تۇڭ ئەمەس، "توختى سىلىڭ" دەپ ئاتىلىدىغان بوپتۇ. توختى شولگەيلىرىنى چاچرىتىپ هامان سوزلەيتتى:

— كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان گۇڭشې ۋە دادۇيىمىزدىكى هوقۇقدارلارنىڭ كاپىتالىزىمنى تىرىلدۇرۇش، شيۇجېڭجۇيىلىق يولىغا مېڭىشىدىكى ئاساسلىرىدىن بىرى. مۇشۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى. گۇڭشېنى ئېلېكترلەشتۇرىمىز دەپ كوپچىلىكنىڭ ئىختىسادىغىمۇ نۇرغۇن زىيانلارنى كەلتۇردى.

مەن چىداپ تۇرالماي توختى تۇڭغا قاراپ:

— كوپچىلىكنىڭ ئىقتىسادىغا قىلچىلىك زىيان يەتكىنى يوق. بانكىدىن يېزا ئىگىلىگىنى سانائەتلەشتۇرۇشكە بېرىلىدىغان قەرز پۇلدىن 7 يىللىق سۇرۇك بىلەن پۇل قەرز ئېلىپ ياسىدۇق. بۇ يىل 10 تىيىنمۇ تولەنمىدى، — دېدىم. سوزۇمنىڭ ئاخىرى تۇگمەي

تۇرۇپ ئالدىمغا يۈگۈرۈپ كەلگەن توختى تۈك مۈشت بىلەن مېنى
بىرنەچچىنى ئۇرۇۋەتتى. ئاڭغىچە توختى تۈگنىڭ بىرنەچچە شايكى-
لىرى يۈگرەپ كېلىپ مېنى قوللىرىدىكى كالتەكلەر بىلەن ئۇرۇشقا
باشلىدى. ھوشۇمدىن كېتىپتىمەن. بىر ھازادىن كېيىن كۆزۈمنى
ئاچسام ئېلېكتىر ئىستانسىسى ھاۋايى پىلەك قىپ-قىزىل ئوت بولۇپ
كۆيۈۋېتىپتۇ. ئىستانسا ئىچىدە ئۇن تارتىش ئۈچۈن ئەكەلگەن 2
توننىدىن ئارتۇق بۇغداي ۋە قوناق بار ئىدى. قوناقلارنىڭ تارسىل-
داپ ئېتىلىۋاتقان ئاۋازى سىرتقا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ۋاڭ شۇجى ۋە
ھاشىماخۇنكاملارنىڭ كۆيۈۋاتقان ئېلېكتىر ئىستانسىسىغا قاراپ،
كۆزلىرىدىن ياشلار ئېقىۋاتاتتى. مېنىڭمۇ ئىچىم سىيرىلىپ كەتتى،
ئۆزەمنى ئۇنتۇغان ھالدا:

— دۆلەت ۋە خەلقىمىزگە سېلىۋاتقان بۇ زىيىنىڭلار ئۈچۈن بىر
كۈن جاۋاپ بېرىسىلەر، — دەپ ۋاقىرىدىم. يەنە كالتەك، توخماق،
تېگىشكە باشلىدى.

* * *

مېنى ئەتىسى ئىشقا ئېلىپ چىقتى. ئۆزەم سەمىرىپ قالغاندەك
بولۇپ قالغان بولسامۇ، ماغدۇرسىزلىقتىن ئىتتىكرەك ماڭالمايدىغان
بولۇپ قاپتىمەن. شۇ كۈنى بىزنى قوناق ئۇرۇشقا ئېلىپ بارغان
ئىدى. باشقىلارغا يېتىشىپ ماڭالماي، يولدا باشقۇرغۇچىدىن بىرنەچچە
قېتىم تاياق يېدىم. ئىككىنچى كۈنى ماڭالمىغانلىقىم ئۈچۈن ئېتىۋار
بېرىلدىمۇ، مېنى چوڭ ھويلىغا ئەكىرىپ، چەتتىرەك بىر كامېرنىڭ
ئىشىگىنى ئېچىپ كىرگۈزۈپ قويدى. بۇ تۈرمىدىكىلەرگە مەجلىس
ئېچىش ئۈچۈن ياسالغان چوڭ بىر زال ئىكەن. بۇنىڭ يېرىمىغا
دىگۈدەك باش قوناق توكۇلۇپتۇ. شۇنىڭدىن ئۇرۇقلۇق ئۈچۈن ياخ-

شىلىرىنى بىر چەتكە تاللايدىكەنمىز. مەن كىرسەم، مەن بىلەن
خوشنا كامېردىكى ھېلىقى بوۋايمۇ بار ئىكەن. مەن بوۋايدىن تېچ-
لىق-ئامانلىق سورىدىم. مانا، 7 ئايدىن بېرى سۆز قىلغىنىم مۇشۇ
ئىدى. بوۋايمۇ ئىللىق چىراي بىلەن ئامانلىق سورىدى. مەن
بوۋايدىن:

— ئاتلىرى نىمە! — دەپ سورىدىم.

— سايىماخۇن، — دىدى بوۋاي.

— قەيەرلىك سىلى؟

— قورغاسلىق، — دىدى بوۋاي. مەن ناھايىتى خوشال بولۇپ
ئۆز تۇققۇنۇمنى كۆرگەندەك:

— مەنمۇ قورغاسلىق، سىلى كېسىلدىلىمۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— ھەئە، 12 يىل كېسىلگەنمەن، — دىدى بوۋاي ئۇلۇغ-كىچىك
تىنىپ.

— نىمە ئۈچۈن؟

— ھەي، نىمە جىنايەت بولاتتى. ليۇ شاۋچىنى ياخشى ئادەم دەپ
قويغانلىقىم ئۈچۈنلا.

— مۇشۇ سۆز ئۈچۈنلا 12 يىلمۇ؟ — دىدىم مەن ھەيران بولۇپ.

— شۇ، باشقا ھېچ قانداق ئىش يوق، — دىدى بوۋاي ھەم بۇ
ئىشنىڭ جەريانىنى سۆزلەپ بەردى.

— مەن بىر كەمبەغەل دىخان ئىدىم. گۆڭشېمىز يىلدىن-يىلغا
كەمبەغەللىشىپ، گۆڭشې ئەزالىرى قەرزگە بوغىلىپ كەتتى. تەقسى-
مات دىگەن نەرسە يوق. نىمىشقا بۇنداق بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى
ھېچ ئۇقالماي قالدىم. ئازراق قوشۇمچە ئوقەت قىلىشقىمۇ يول
قويمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئىشلەپچىقىرىش دۈيىدىكى قەرزىڭنى

تولەيسەن، دەپ ئۆيىمىزدىكى بار-يوقىمىزنى تارتىپ ئالغىلى تۇردى. مېنىڭ بىر يالغۇز سىيىرىم بار ئىدى، شۇنىڭ سۈتى بىلەن ئۆينىڭ چاي-تۈزىنى قامداپ كېتىۋاتاتتىم، قەرزىڭنى تولە، دەپ يالغۇز سىيىرىمنى قەرزگە ھېساپلاپ ئېلىپ كەتتى. مەن بۇنىڭغا چىدىماي: لىيۇ شاۋچىنى يوقاتقاندىن كېيىن، دۆلەت دۆلەت بولماي قالدى-دە، دەپ تاشلاپتىمەن. بۇ گېپىمنى ئاڭلاپ قالغان بىرسى ئىسيانچىلار باشلىقىغا دەپ قويۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مېنى بىرنەچچە كۈن سورەپ يۈرۈپ كۈرەش قىلدى. كېيىن بىر-ئىككى قېتىم سوراق قىلدى، ئاخىرى ئۈچۈق سوتتا قولغا ئېلىپ، شۇ يەردىلا ھۆكۈمنى ئوقۇدى. مېنى تۇتقان ئىسيانچىلار باشلىقى شۇندىن كېيىن گۇڭشې ئىنقىلاۋىي ۋېيۈەنخۇيىنىڭ مائاۋىن مۇدىرى بوپتىمىش. ھە، ئۆزەڭ نېمە بولۇپ كىردىڭ بۇ يەرگە؟ — دېدى بوۋاي.

مەن ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشنى — ئېلېكتىر ئىستانسىسى قۇردمەن دەپ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلىقىمنى ئېيتىپ بەردىم. بوۋاي بىلەن چۈشكىچە مۇڭداشتۇق.

ھۆكۈمىم چىقىپ، 20 كۈندىن كېيىن، مېنى لوگەيدۈيگە يۆتكەپ كەتتى. شۇندىن بېرى مانا 10 يىل ئۆتتى. سايىماخۇنكامنى كۆرمىدىم.

**

غۇلجا بېكەتكە كېلىپ، ئاپتوۋۇزدىن چۈشتۇق. بۇ بوۋاي ئۇستىگە قارا چىبەرقۇتتىن پېرىجە، پۇتىغا مەسە كالاچ كىيىۋالغان بولۇپ، ئۆزى تېمەن ئىدى. بوۋاينىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام قىلدىم. بوۋاي كۈلۈمسىرەپ، سالامىمغا جاۋاپ قايتۇردى. مەن بوۋايدىن:

— سىلىنىڭ ئاتلىرى كىمكىن؟ — دەپ سورىدىم.

— سايىماخۇن، — دېدى بوۋاي.

— سىلى قورغاسلىقمۇ؟

— ھەئە، — دېدى بوۋاي ھەم مېنى تونۇغاندەك بولۇپ ماڭا تىكىلىپ:

— بالام، سىزنى تونۇغاندەك قىلىپ تۇرىمەن، ئەسلىيەلمەيۋاتىمەن، كىم بولىسىز؟ — دېدى.

— سايىماخۇنكا، سىلى بىلەن بۇندىن 10 يىل بۇرۇن ××× تۈرمىدە كۆرۈشكەن ئىدۇققۇ؟! — دېدىم.

— ھوي! سىز تۇرسۇن مەھەممەتمۇ؟ — دېدى بوۋاي ماڭا قاراپ. بىز ئۇزۇن يىللار كۆرۈشمىگەن تۇققانلاردەك كۆرۈشۈپ كەتتۇق.

— ما ئۇچرىشىشنى قارا، سالامەتكەنسىز، بالام، جۇرۇڭ بىر دەم پاراڭلىشايلى، — دېدى سايىماخۇنكام.

بىز چەتكىرەك چىقىپ پاراڭغا چۈشتۇق.

— قاچان بوشاندىڭ، بالام؟ — دېدى بوۋاي.

— 1977-يىلى ئاقلىنىپ چىقتىم. ئۆز گۇڭشېمىزدا، بۇرۇنقى تېخنىكا ئىشىم بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىمەن. ئورنى ئىزىدىن يوق قىلىۋېتىلگەن ئېلېكتىر ئىستانسىسىنى يەنە ئەسلىگە كەلتۈردۇق. شۇنىڭ بىرئاز زاپچاسلىرى كەم بولۇپ، شەھەرگە شۇ ماتېرىياللارنى ئالغىلى كەلدىم، — دېدىم ھەم بوۋايغا قاراپ، — سىلىچۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— مەنمۇ 1977-يىلى ئاقلىنىپ چىقتىم. ھازىر گۇڭشېدا پېنسىيىگە چىقاردى. يىلىغا 2000 نومۇر بېرىدۇ. نورمامغا ساپ ئاق بېرىۋاتىدۇ. ئەھۋالىم ياخشى. پارتىيىمىز 4 ئەبلەخنى يوقاتمىغان بولسا، بىز تۈگىشىپ كەتكەن بولاتتۇق. خۇدايىم يېڭى ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ئۆمرىنى

ئۆزۈن قىلسۇن! ــ دېدى بوۋاي.

ــ شۇنداق، خەلق مۇشۇنداق زاماننى ئارزۇ قىلغان ئىدى. پارتىيىمىز رەھبەرلىكىدە 4 ئەبلەخنى بىراقلا يوقىتىش بىلەن، ئارزۇ قىلغان جەمئىيەتنى ۋۇجۇتقا چىقاردى. سايىماخۇنكا، ئۆزلىرى شەھەرگە نېمىگە كەلدىلا؟ ــ دېدىم.

ــ ئەتە لىۋ شاۋچىنىڭ ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلىدىكەن، شۇنىڭغا قاتنىشىش ئۈچۈن كەلدىم، ــ دېدى بوۋاي.

ــ مەنمۇ ماتەم مۇراسىمىغا قاتنىشىمەن. ئەتە يەنە كۆرۈشەرمىز، ــ دېدىم بوۋايغا. ئۇنىڭ بىلەن بىر دەم پاراڭلىشىپ ئايرىلدۇق.

(«ئىلى دەرياسى» ژورنىلىنىڭ 1981 ـ يىل 3 ـ سانىدىن)

يىراقتىن يېزىلغان خەت

ھەمتىمىن ھوشۇر

رىزۋان!

ئىككى ھەپتە ئىلگىرى، ئىككىمىز بىر ئۆيدە ئىدۇق، ھازىر بۇ خەتنى سىزگە يىراقتىن يېزىۋاتىمەن. ئۆيدىن كېتىش ئالدىدا خەت قالدۇرۇپ كەتكەن ئىدىم. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن سىز ئىشتىن قايتىپ كېلىپ، جوزا ئۈستىدىكى خەتنى كۆرۈپ، ھەيران بولغانسىز؟ مەن ئۇ خەتكە ئاددىيلا قىلىپ: بۈگۈن سىرتقا ماڭىمەن، ئەنسىرىمەڭ. قايسى ۋاقىتتا قايتىپ كېلىدىغانلىقىم توغرىسىدا ئايرىم خەت يازىمەن، دەپ يازغان ئىدىم. بۇ ــ سىزنى ئالاقزادىلىككە سېلىپ قويماسلىق ئۈچۈنلا دېيىلگەن گەپ. كۆڭلۈمدە بولسا: ئۇ ئۆيگە قايتىپ كەلمەيمەن، دېگەن قارارغا كېلىپ بولغان ئىدىم.

شۇ كۈنى كەچتە شەھەرلىك باغچىنىڭ ئۆزۈن ئورۇندۇقىدا يېتىپ تاڭ ئاتقۇزدۇم، سەھەرلىكى، باغچىنىڭ دەرەخلەر ئارىسىدىن كەتكەن يالغۇز ئاياق يوللىرىدا ئۇ ياق ـ بۇ ياققا مېڭىپ، نېمە قىلىشىم توغرىسىدا قايتا ئويلاندىم... بىرئازدىن كېيىن، ئەتىگەنلىك قۇياش كۆتىرىلىپ، يوپۇرماقلار ئارىسىدىن رەڭگا ـ رەڭ شولىلىرىنى توكتى. گۈللۈكلەردىكى گۈللەر قىزغۇچ نۇرغا چومۇلدى. مەن ئەتىگەنلىك ساپ ھاۋادىن قېنىپ نەپەس ئالدىم. ھايات نېمە دېگەن گۈزەل! لېكىن مەن ئۇلۇشنى خالايمەن. سىز ھەيران بولماڭ، ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرگۈچىلەرنىڭ ھەممىسى ھاياتتىن بىزار بولغان بولمايدۇ.

ئۇلارنىڭ ئىچىدە ھاياتنى سۆيىدىغان، لېكىن ۋىجدانىنىڭ بۇيرۇغى بىلەن ئۆزىنىڭ ئۆلۈم جازاسىنى ئۆزى ئىجرا قىلىدىغانلارمۇ بار... ئىككىمىز ئاشۇ گۈللۈكلەر ئارىسىدىن كۆپ قېتىم ئۆتكەن ئىدۇق. يەنە، سىز ياخشى كۆرىدىغان ئاق-سېرىق ئەتىر گۈللەرمۇ يەنە ئېلگىرىكىدەكلا كۈلۈپ قاراپ تۇرۇپتۇ. بىز ھەر دائىم كېلىپ ئولتۇرىدىغان، دەرەخلەر ئارىسىدىكى ھېلىقى يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقنى مەن بۈگۈن كېچە ئۆز بەدىنىم بىلەن ئىسسىتتىم. بۇ مېنىڭ خاتىرىلىك جايلار بىلەن ئەڭ ئاخىرقى قېتىم خوشلىشىشىم ئىدى.

ئەتىسى مەن ماشىنىغا ئولتۇرۇپ، "A" يېزىسىغا يېتىپ كەلدىم. بۇ يەردە توختىتىشىمدىكى سەۋەپ: بۇ يەردە مېنىڭ يېقىن بىر ساۋاقدىشىم تۇرىدۇ. كۆڭلۈمدىكى بارلىق گەپلەرنى شۇ بۇرادىرىمگە ئېيتىپ، ئاندىن، ئاشۇ يېزىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە شاۋقۇن سېلىپ ئېقىۋاتقان دەرياغا ئۆزەمنى تاشلىماقچى ئىدىم. ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدىم. مېنىڭ بۇ يەرلەرگە كەلمىگىنىمگە 7-8 يىلدىن ئاشقان ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا، ئېرىق بويلىرىغا يېڭىدىن تىكىلگەن كۆچەتلەر ھازىر ئېگىز بوي تارتىپ يوغىناپ كېتىپتۇ. ھويلىدىن باللارنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭى بىلەن بىر ئايالنىڭ باللارنى تاماققا چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى. شۇ چاغدا، مېنىڭ بۇ ئۆيگە كىرىشكە كۆڭلۈم تارتمىدى. ئۆز تۇرمۇشى، باللىرى بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقان بۇ كىشىلەرگە ھەسرەت تۆكۈپ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنىڭ ئارامىنى بۇزۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئىچىمدە: ياشاپ قالىدىغان كىشىلەرنىڭ ئارامىنى بۇزىدىغان ھەسرەتمۇ مەن بىلەن بىللە ئۆلسۇن، — دېدىم-دە، كېتىپ قالدىم.

يېزىدىن چىقىپ، شىۋاقلار بىلەن قاپلانغان دۆڭلۈكتىن تۆۋەنلەپ

چۈشۈپ، دەريا بويىغا يېتىپ كەلدىم. ئېگىز يار ئۈستىدە لايلىشىپ ئېقىۋاتقان دەريا ھەيۋەتلىك شاقىرايتتى. مەن يوغان قورام تاش ئۈستىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ تاماكا چەكتىم. كۆپ-كۆك ئاسماندا قۇشلار قاناتلىرىنى كېرىپ ئۇچماقتا ئىدى، تۆۋەندە بىر يەردە، پادىچى بالا چالغان نەي ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. پۈتۈن ۋادا گويا ئاشۇ مۇڭلۇق نەي ئاۋازى بىلەن تەڭ يېنىك نەپەس ئېلىۋاتقاندەك ئىدى. مەن ئېچىنىش بىلەن ئويلىدىم: تەبىئەتمۇ، قۇشلارمۇ، دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان دەريامۇ — بۇلارنىڭ ھەممىسى قۇياش نۇرى ئاستىدا تاۋلىنىپ، شۇنچە چىرايلىق ياشناپ تۇرۇپتۇ. لېكىن مەن ئۆلمەكچى...

رىزۋان! مەن ئۆلمىدىم. قولۇمدىكى تاماكىنى ئىچىمگە قاتتىق تارتىپ، ئورنۇمدىن چاچراپ تۇردۇم-دە، ھاياتىم بىلەن ئۆلۈمۈم ئوتتۇرىسىدا پەقەت بىر-ئىككى چامداملا ئارىلىق قالغان بۇ دەھشەتلىك يار ئۈستىدىن كېتىپ قالدىم.

تۈنۈگۈن مەن "C" شەھىرىگە يېتىپ كەلدىم. ئېھتىمال، بۇ خەت سىزنىڭ قولىڭىزغا تەككەن چاغدا، مەن تېخىمۇ ئۇزاقلاپ كەتكەن بولارمەن. نېمە ئۈچۈن سىزدىن ئايرىلىشنى ئىستەپ قالغانلىقىمنى ئېيتسام، گەپنى يىراقتىن سۆزلەشكە توغرا كېلىدۇ.

بىز دەسلەپكى تونۇشقان ۋاقتىمىزدا سىز مېنىڭدىن:

— سىز ئېلگىرى بىرەرسىنى ياخشى كۆرۈپ باققانمۇ؟ — دەپ سورىدىڭىز. مەن پەرۋاسىزلا:

— ياق، — دەپ جاۋاپ بەردىم. سىز:

— مەن ياخشى كۆرگەن، لېكىن، ئۇ يىگىت "مەدىنىيەت ئىنقىلاۋى"دا يامان ئادەملەر تەرىپىدىن بىگۇنا ئولتۇرۇۋېتىلدى. ئۇنى

ئومرۇم بويى ئۇنتالمايمەن، ــ دەپ يەرگە قارىدىڭىز.

مەن سىزگە قارىدىم. سىزنىڭ مەڭزىلىرىڭىز هاياجاندىن قىزارغان
ئىدى. بۇ ــ سىزنىڭ يۈرىكىڭىزدىكى ماڭا نامەلۇم يىگىت سالغان
ئوتنىڭ تەپتى ئىدى. رىزىۋان! سىز ماڭا بىرىنچى قېتىم ئەتىر گۈل
ئۈزۈپ بەرگەن ۋاقتىڭىز ئېسىڭىزدىمۇ؟ ئۇ گۈل مۇهەببەتنىڭ
بەلگىسىمىدى؟ ياق! بىز پەقەت تۇرمۇش زورۇرىيىتى بىلەن ئۇچرى-
شىپ قالغانلا ئادەملەر. هەقىقى سۆيگۈ-مۇهەببەتنى باشتىن كەچۈ-
رۇش نېسىپ بولغان ئىنسانغا ئۇ پەقەت بىرلا قېتىم كېلىدۇ. ئۇ
شۇنچىلىك نازۇك هېسسىياتكى، قايتا تەكرارلانمايدۇ. سىز باشقا
بىرسىنى ياخشى كۆرۈشكە ئۆزىڭىزنى زورلاپ باقسىڭىزمۇ، ئۇ
ئالدىنقىسىدەك چىن بولمايدۇ. سىزنىڭ مۇهەببىتىڭىز ئاللىبۇرۇن
ھېلىقى نامەلۇم يىگىتكە بېغىشلىنىپ بولغان...

بىز توي قىلىشتىن ئىلگىرى، سىز يېشىل ئوتلار بىلەن قاپلانغان
دۆڭلۈك ئۈستىدە يىراقلارغا قاراپ، ئۆزىڭىزنىڭ ئىلگىرى ياخشى
كۆرگەن شۇ يىگىتىڭىزنى ئۇنتالمايدىغانلىغىڭىزنى ئېيتىپ، مېنىڭدىن:
شۇ يىگىت توغرىسىدىكى گەپ-سۆزلەرنى قىلىشىڭىزغا، ئۇنىڭ
توغرىسىدىكى خاتىرىلەرنى ساقلىشىڭىزغا رۇخسەت قىلىشىمنى، ئۇ
يىگىتكە بولغان مۇهەببىتىڭىزنى هورمەت قىلىشىمنى تەلەپ قىلدىڭىز.
مەن بۇ شەرتنى قوبۇل قىلدىم. چۈنكى، مېنىڭ هاياتىمدىمۇ شۇنىڭغا
ئوخشاش بىر مۇهەببەت ۋەقەلىگى بار ئىدى. مەن ئۇنى سىزگە
ئېيتىشنى خالىمىدىم. ئۇ قىز هازىرمۇ هايات تۇرۇپتۇ. ئۇ، مېنى
تاشلاپ كەتكەندە، مەن ئازاپلاندىم. ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ماڭا
مۇهەببەت بىلەن قارىغان كۆزلىرىنى، بويىنۇمغا گىرە سالغان ئىسسىق
قوللىرىنى زادى ئۇنتالمىدىم. شۇڭا، سىزنىڭ بۇ تەرەپتىكى هېسسى-

ياتلىرىڭىز ماڭا چۈشىنىشلىك ئىدى. ئىككىنچىدىن، سىزنىڭ ئۇ
يىگىتىڭىز ئالەمدىن ئۆتكەن. مېنىڭ ئۇنىڭغا تارلىق قىلىشىمنىڭ،
ئۇنىڭدىن سىزنى قىزغىنىشىمنىڭ هېچبىر هاجىتى يوق ئىدى.

لېكىن، رىزىۋان، مەن سىز بىلەن بىللە بولغان شۇ يىللار ئىچىدە،
ئالەمدىن ئۆتكەن ئۇ نامەلۇم يىگىتنىڭ سىزنىڭ هاياتىڭىزغا مەن
پەرەز قىلغاندىنمۇ چوڭقۇر سىڭىپ كەتكەنلىگىنى هېس قىلدىم. سىز
ئۇنى هەر كۈنى بىرنەچچە قېتىم تىلغا ئالاتتىڭىز. تۇرۇپلا، تاتلىق
خىياللارغا چۆكۈپ كېتەتتىڭىز، شۇنداق چاغلاردا سىز ئۆتمۈشنى
ئويلايتتىڭىز، خىيال كېمىسىگە ئولتۇرۇپ، ئۆزىڭىز ياخشى كۆرگەن
يىگىت بىلەن ياشايتتىڭىز... نىمە ئۈچۈن تەقدىر سىزنى ئۆز يىگىتى-
ڭىزگە، مېنى ئۆز قىزىمغا قوشماي، ئىككىمىزنى بىر ئۆيدە قىلىپ
قويدى، بىزگە ئوخشاش كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى نىمە
دىيىش مۇمكىن؟ بىز بىر بىرىمىزنى هورمەتلەيمىزغۇ، بىر بىرىمىزنى
سۆيىمىزغۇ، شۇ يىللار ئىچىدە بىر قېتىممۇ جاڭجاللاشمىدۇققۇ، بىز-
نىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى مۇناسىۋەت مۇهەببەت بولمىسا، ئەمىسە نىمە!؟
سىز بۇ سوئالغا: بىز ئىناق ئەر-خوتۇن، دەپ جاۋاپ بەردىڭىز.
سىز راستىنى ئېيتتىڭىز. بىز ئەنە شۇنداق ئىناق ئەر-خوتۇن
ئىدۇق. بىز مۇهەببىتىمىزنى بەرگەن هېلىقى نامەلۇم كىشىلەر بىز-
نىڭ يۈرىگىمىزدە بىز بىلەن بىللە ياشايتتى.

رىزىۋان، سىز مۇلايىم، ئاق كۆڭۈل ئاياللسىز، سىز بىلەن مەن
شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئۆيدە تۇرالىدۇقكى: سىزنىڭ گېپىڭىز ئوچۇق،
كۆڭلىڭىزدە يامانلىق يوق. مەن بولسام سىزنىڭ هېلىقى يىگىتكە
بولغان هېسسىياتلىرىڭىزنى قەدىرلىدىم. سىزنىڭ مۇهەببەتتىكى سادا-
قەتلىكىڭىزنى هورمەتلىدىم... مەن سۆيگەن قىز مۇهەببەتكە ئۇنداق

سادىق بولالمىغان. مەن ئۇ قىز بىلەن ”مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى“ دىكى قالايمىقانچىلىقلار باشلىنىشتىن ئىلگىرى تونۇشقان ئىدىم. ئايدىڭ كېچە، شىرىلداپ ئېقىۋاتقان سۈزۈك سۇ، ھاياجاندا دۈپۈلدىگەن بىر جۈپ يۈرەك، قاراڭغۇ تۈن قوينىنى يېرىپ ئۆتكەن مۇھەببەتلىك ناخشىغا ئوخشاش گۈزەل خاتىرىلەر شۇ چاغدىكى مېنىڭ ھاياتىمنى بېزىگەن. قالايمىقانچىلىق يىللارغا يېتىپ كەلگەندە، مېنىڭ مىڭەم قىزىپ كەتتى. نېمە قىلىپ، نېمە قويۇۋاتقانلىقىمنى بىلمىگەن ھالدا چارسىلداپ ئېتىلىۋاتقان ئوق، ئۇرۇش-چېقىش قايناملىرىنىڭ ھەممىسىدە ئۈزدۈم. بىزدەكلەرنى مايمۇن ئويۇنىغا سېلىۋاتقان ئەبلەخلەر ئۇ چاغدا بىزگە ”يېڭى شەيئى“ دېگەن چىرايلىق ئۇنۋاننى بېرىشكەن ئىدى. بىز شۇ چاغدىكى ”يېڭى شەيئىلەر“ — جەمىيەتنى ۋەيرانچىلىققا سېلىۋەتكەنلىكىمىز بىلەن مەغرۇرلانغان ئىدۇق. بىگۇنا كىشىلەرنىڭ دات-پەرياتلىرى بىزنى ھوزۇرلاندۇرغان ئىدى. مەن شۇنچىلىك تەلۋىلەشكەن ئىدىمكى، ھېچكىمنىڭ نەسىھەتى قۇلىقىمغا كىرمەيتتى. شۇ چاغدىكى شوئار ۋە تەشۋىقىي گەپلەر كاللامغا قوغۇشۇندەك قۇيۇلغان بولۇپ، ئۆزەمنىڭ ماڭغان يولىنى ”شەكسىز توغرا“ دەپلا بىلەتتىم. لېكىن، مېنىڭ بىر ئاجىزلىقىم بار ئىدى، باشقا ئىشتا قانچىلىك قاتتىق بولسامۇ، ھېلىقى ئۆزەم ياخشى كۆرگەن قىز ئالدىدا شۇنچىلىك مۇلايىم ئىدىم. ئۇ نېمە دېسە، مەن شۇنى قىلىشقا تەييار ئىدىم. ھازىر ئويلىسام، ئۇ چاغدا مېنى مەن پېتىپ كېتىۋاتقان پاتقاقتىن قۇتقۇزۇپ قالىدىغانمۇ پەقەت شۇ قىزلا ئىدى. لېكىن ئۇ ماڭا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى-دە، مەن بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئۈزۈپ كېتىپ قالدى. ئۇ چاغدا، ئۇنىڭ مەندەك بىر ”يېڭى شەيئى“ نى نېمە ئۈچۈن تاشلاپ كەتكەنلىكىنى

چۈشەنمىدىم. ئۇنىڭ ئەقىلسىزلىقىغا كۈلدۈم. پەقەت، يىللار ئۆتۈپ باش سۇئىقەستچىلەرنىڭ ئەپتى-بەشىرىسى ئاشكارىلىنىپ، ھەقىقەت ئايدىڭلاشقاندىلا، ئاندىن مەن ئۇ قىزنىڭ توغرا قىلغانلىقىنى چۈشەندىم.

رىزۋان! سىزچە ئادەمنىڭ ھاياتى نېمىگە ئوخشايدۇ؟ مېنىڭچە ھايات — ئۇ بىر ئاق دەپتەر، ياشاش جەريانىدا ھەركىم بۇ دەپتەرگە ئۆزىنىڭ تارىخىنى يېزىپ ماڭىدۇ. شۇ شەخس ئۆلگەندە، ئۇنىڭ ھاياتى توغرىسىدىكى بۇ تارىخىي ئەسەرمۇ يېزىپ تاماملىنىدۇ. مېنىڭ ھاياتىمنىڭ نۇرغۇن سەھىپىلىرى ئەنە شۇنداق لەنەتلىك تارىخ بىلەن پۈتۈلدى. مەن ئۆزەمنىڭ ئون يىلچە ئەخمەق بولغانلىقىمنى تونۇپ يەتكەندە، مېنىڭ سۆيگەن قىزىم تۇرمۇشلۇق بولۇپ كەتكەن ئىدى. ئۆتكەن كۈنلەرگە قاتتىق ئۆكۈندۈم. ھاياتىمنىڭ بۇندىن كېيىنكى سەھىپىلىرىنى ياخشى يېزىش ئۈستىدە ئويلاندىم. ئەنە شۇنداق كۈنلەردە مەن سىزنى ئۇچراتتىم، رىزۋان. مەن يەنە شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنى ھۆرمەتلەيتتىمكى، سىز ۋە سىز ئالاقە قىلىدىغان بىر بولۇم ياشلار — سىلەر ھېلىقى قارا يىللاردىمۇ ئۆزەڭلەرنى بۇلغىماي ئۆتكەن كىشىلەردىن ئىدىڭلار.

ئالدىنقى ئاينىڭ 23-كۈنى ئېسىمدىن زادى چىقمايدۇ، شۇ كۈنى سىز ماڭا كۆزلىرىڭىزنى تىكىپ:

— نۇرى، مەن ئايۇپنىڭ ئانىسىغا خەت يېزىپ، ئايۇپنىڭ رەسىمىنى ئالدۇرغان ئىدىم. ئۇنى چوڭايتىشقا بېرىپ قويغان. بۈگۈن چىقىدۇ. رەسىمنى ئەكىلىپ، ئۆيگە ئېسىپ قويسام رۇخسەت قىلامسىز؟ — دەپ سورىدىڭىز. مەن كۈلۈپ:

— شۇنىمۇ مەندىن سوراپ يۈرەمسىز، ئەكىلىڭ! — دېدىم.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن مەن ئۆيگە كېلىپ، تامدىكى يوغان رەسىمنى كۆردۈم. رەسىمدە قارا قاشلىق، چىرايلىق كەلگەن بىر يىگىت كۈلۈپ تۇراتتى. مېنىڭ يۈرىكىم "قارت" قىلىپ قالدى. رەسىمدىكى يىگىتنىڭ سول پېشانىسىدە تۇرغان يوغان قارا مەڭمىدۇ ياكى ئۇنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ تۇرغان چېچىمىدۇ؟!... مەن رەسىمنىڭ يېنىغا بېرىپ سەپ سالدىم. سول پېشانىسىدە تۇرغان بۇ قارا باشقا نىمە ئەمەس، مەڭ ئىدى. مەن بېشىم قېيىپ ئولتۇرۇپ قالدىم...

1968-يىلىنىڭ بىر كېچىسى ھازىرقىدەك ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. بۇ "جىن-شەيتانلارنى يوقىتىش جەڭگىۋار دۈيى"نىڭ يەر ئاستى تۈرمىسىدە بولغان ۋەقە ئىدى. مەن 25 ياشلار چامىسىدىكى بىر داشۆي ئوقۇغۇچىسىنى سوراق قىلدىم، ماڭا، باشقىلار ئۈچ كېچە سوراق قىلىپ ھېچ نەتىجە چىقىرالمىغان بۇ "جىن-شەيتان"نى ئىندەككە كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئەكسىلئىنقىلاۋىي تەشكىلاتى بارلىقى توغرىسىدىكى ماتېرىيالغا قول قويدۇرۇش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلغان ئىدى. مەن ئۇنى تاسما بەلۋاغ بىلەن ھارغىچە دۇمباللىدىم. ئاخىرىدا، ئۇ ئەلەمگە چىدىماي مېنى بىر تېپىپ ئارقامغا ئۇچۇرۇۋەتتى، بۇ قارشىلىق مېنىڭ ئەسەبىيلىكىمنى تېخىمۇ قوزغىدى. مەن تومۇر كالتەك بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا ئۇردۇم. ئۇ بىر تەرەپكە قېيشىيىپ يىقىلىپ، ئاغزىدىن كەلگەن قويۇق قان سېمونت ئۈستىگە ياميردى. ئۇنىڭ مېڭىسىنىڭ ئارقا تەرىپىگە قاتتىق تەككەن تومۇر كوزىگە باغلانغان قارا لاتىنىمۇ كېسىپ تاشلىغان بولۇپ، يىگىتنىڭ ئۇچۇق قالغان كوزى ماڭا نەپرەت بىلەن توپ-توغرا قادالغان ئىدى. ئۇ مېنى تونۇۋالدى، ئۇنىڭ ھايات قالسا مېنىڭدىن ئۆچ ئېلىشىدىن ئەنسىرەپ، مەن ئۇنى ئېتىپ تاشلىدىم. شۇ چاغدا، ئۆلگۈچىنىڭ سول پېشانىسىدە تۇرغان قاپ-قارا

مەڭ مېنىڭ ئېسىمدا ئېنىق قالغان ئىدى.

رىزۋان! شۇ كۈنى مەن سىزنىڭ كوزىڭىزگە زادى قارالمىدىم. شۇ كېچە، سىز تامدا تۇرغان رەسىمگە قاراپ قويۇپ خاتىرجەم ئۇخلىدىڭىز. ئېھتىمال، مەڭلىك يىگىت بىلەن ئۆتكەن كۈنلەرنى چۈشىڭىزدە يەنە قايتا كورگەنسىز. لېكىن، مەن ئۇخلىيالمىدىم. ئەتىدىن باشلاپ سىزنىڭ يۈزىڭىزگە قانداق قارىشىمنى ئويلاپ ئازاپلاندىم. بىزنىڭ ئويدە، ئىككىمىزدىن باشقا، رەسىمدىكى ئاشۇ يىگىتمۇ بىز بىلەن بىللە ياشايدىغۇ؟ سىز مېنى "ھاياتىمدىكى ياخشى ھەمرا"دەپ قارايسىز. لېكىن، مەن سىزنىڭ ھاياتىڭىزنى بېزەيدىغان ئەڭ چىرايلىق گۈلنى غازاڭ قىلغان ۋىجدانسىزغۇ؟! قاچان بولمىسۇن بىر كۈنى، مېنىڭ ياخشى كورگەن يىگىتىڭىزنى ئولتۇرگەن قاتىل ئىكەنلىكىمنى بىلگەن چېغىڭىزدا، ماڭا قانچىلىك نەپرەت بىلەن قارارسىز...مەن ئەنە شۇلارنى كوز ئالدىمدىن ئوتكۈزدۈم-دە، كېتىش قارارىغا كەلدىم...

سىز بۇ خەتنى ئوقۇپ، ئۆزىڭىز ئۇقۇشماي بىللە ياشىغان قاتىلدىن نەپرەتلىنىپ: سەن نىمە ئۈچۈن ئۆزەڭنى دەرياغا تاشلىمىدىڭ؟! دەرسىز. مەن ئۆلۈمدىن قورققانلىغىم ئۈچۈن ئەمەس، ھاياتنى ياخشى كورگەنلىكىم ئۈچۈن ئۆزەمنى دەرياغا تاشلىمىدىم. مەن ئولىمەن. ئالدى بىلەن، بىزنى ئۆز ئادەملىرىمىزگە زىيانكەشلىك قىلىشقا قۇتراتقان باش جىنايەتچىلەر سوراق سەھنىسىگە تارتىپ چىقىرىلغاندا، ئۇلارغا تېگىشلىك بىرنەچچە ئېغىز گېپىمنى قىلىۋېلىپ ئاندىن ئولىمەن. شۇ چاغدا، قانۇن ئالدىغا ئۆزەم بېرىپ، جىنايەتلىرىمنى تاپشۇرۇپ، ماڭا ئۆلۈم جازاسى بېرىشنى تەلەپ قىلىپ ئولىمەن. ماڭا ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەندە، مېنى باشقا كىشى ئەمەس،

دەل سىزنىڭ ئېيتىپ ئولتۇرۇشىڭىزنى خالايمەن. سىز ئۆز قولىڭىز بىلەن مىڭەمدىن تۇشۇك ئېچىپ: ياخشى كۆرگەن ئادىمىمنىڭ ئىنتىقامىنى ئالدىم، دەپ ئۆزىڭىزگە تەسەللى بەرگەنىدە، مەنمۇ ۋىجدان ئازاۋىدىن قۇتۇلۇپ، خاتىرجەم كۆز يۇمغان بولىمەن...

سىزگە بەختلىك تۇرمۇش تىلەپ:

نەپرەتلىك قاتىل نۇرى.

19×× ـيىلى × ـئاينىڭ × ـكۈنى.

ئەجدەرھا جىلغىسىدا

ھىلمىنىياز قادىرى

مەن "ئەجدەرھا جىلغىسى"دا قۇرۇلۇۋاتقان سۇ ئېلېكت
ئىستانسىسى قۇرۇلۇش ئورنىدىن دەم ئېلىش بانىسى بىلەن قايتىپ كەلدىم. كوڭلۇمدىكىنى ئېيتسام مەھەللىدىن 100 نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بۇ تاغ ئارىسىدا زېرىكتىم. ئەتراپقا قارىساڭ تۇتاش كەتكەن ئۇشما تاشلار، غولدا ئېقىۋاتقان سۇ، قۇرۇلۇش ئورنى، ئۇنىڭدىن ئارتۇق نىمە بار دەيسەن؟ ماڭا ئوخشاش يۇرتىدە ئوتى بار يىگىتلەرگە مۇنداق چەتتىكى ئىش ئورنى قاملاشمىدى.

ئۆيگە كېلىپ ئىشىكتىن كىرىشىمگىلا بىرىنچى بولۇپ مۇسا بوۋام بىلەن ئۇچراشتىم. مۇسا بوۋام 80 ياشتىن ھالقىغان، ساقاللىرى قاردەك ئاقارغان، كەڭ گەۋدىلىك، ئېگىز بويى سەل ئالدىغا مۇكچەيگەن بولسىمۇ تېخى تېتىك، كوزى روشەن ئىدى.

ـــ ئەسسالام بوۋا، سالامەت تۇردۇڭمۇ؟ ـــ دىدىم بوۋامنىڭ ئالدىغا بېرىپ.

ـــ مۇراتجانمۇ سەن، كەلدىڭمۇ بالام؟ ئابلا تاغاڭلار تېچلىقمۇ؟ قۇرۇۋاتقان ئىستانساڭلار پۈتەي دىدىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

بوۋام بىلەن ئولتۇرۇپ بىر دەم مۇڭداشتىم. بوۋام بىز نەۋرە، چەۋرىلىرىگە ناھايىتى ئامراق ئىدى. بولۇپمۇ مېنى ياخشى كورەتتى. مەن "ئەجدەرھا جىلغىسى"دىكى قۇرۇلۇش ئورنىغا ئىشچى بولغىنىمدىن كېيىن بوۋام ئويدىكىلەرگە:

—مۇراتجان چەتتە ئىشلەيدۇ، ئۇ خاسىيەتلىك ئىش قىلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭغا گوش قورۇپ بېرىڭلار، ئېلىۋالسۇن،— دەيتتى. مەنمۇ بوۋامنىڭ كۆڭلىنى دەپ بىر يىلدىن بېرى ئىشلەپ كەلدىم.

بوۋام بىلەن بولغان سوھبىتىمىز ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئىشقا كەتكەن دادام بىلەن ئاپامنىڭ كېلىشىنىمۇ كۈتمەي مەھەللىدىكى ئەل-ئاغىنىلار بىلەن ئۇچرىشىشقا ئالدىرىدىم.

ئاخشاملىرى كەچ يېتىپ، ئەتىسى ۋاقىچە تۇرۇپ ئويۇن-تاماشا بىلەن بىر ھەپتىمۇ ھايت-ھۇيت دېگىچە ئۆتۈپ كەتتى. ئىش ئورنۇمغا قايتىشنى خىيالمۇ قىلمىدىم. بىر كۈنى بوۋام مېنى ئالدىغا چاقىرىپ:

—بالام، ئىشلار جىددى دەيسەن، بىر ھەپتىنى ئويناپ ئۆتكۈزۈۋەتتىڭ، رۇخسەت سورىغان ۋاقتىڭ توشتىمۇ دەيمەن،— دېدى. بوۋام ئۆز ئەۋلادىغا ئەزەلدىن شۇنداق تەلەپچان ئادەم ئىدى. مەن بوۋامغا سەل دۇدۇقلاپ جاۋاپ بەردىم:

—ۋاقتىمۇ توشتى. بىراق ئاغىنىلارنىڭ كۆزى قىيمايۋاتىدۇ. يەنە ئازراق ئىشىممۇ بار ئىدى، يەنە بىر-ئىككى كۈنلەردىن كېيىن قايتارمەن،— دېدىم. بوۋام ئارتۇقچە گەپ قىلمىدى. يەنە توي-مەشرەپلەر بىلەن بىر ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى. بوۋام ئەمدى چىدىمىدى بولغاي، مېنى ئالدىغا چاقىرتىپ:

—بالام، ئويۇندىن ھېچنىمە چىقمايدۇ، ئىش ئورنىڭغا ۋاقتىدا قايتقىن، بولمىسا تەشكىل ئالدىدا، يولداشلىرىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قالىسەن،— دېدى.

ئەمدى كۆرسىتىدىغان بانا-سەۋەپلىرىم تۈگىگەچكە مەقسىدىمنىڭ ئۈچىنى بوۋامغا ئېيتتىم:

—بوۋا، مەن ئەمدى قايتمايدىغان بولدۇم. ناھىيە بازىرىدىن يېڭى ئىش ئورنى ئۇقۇشتۇم.

—ھە؟! سەن ئەمدى "ئەجدەرھا جىلغىسى"نى تاشلىماقچىمۇ سەن؟ بالام، مېنىڭ يۈرىكىم ئۆمۈر بويى "ئەجدەرھا جىلغىسى"دا سوقۇپ كەلدى. سەن بارمىساڭ بولمايدۇ.

—زېرىكتىم بوۋا، مېنىڭ ياشلىقىم ئاشۇ چەت تاغ ئارىسىدا ئۆتەمدۇ؟— دېدىم-دە بوينۇمنى تولغاپ بىچارە قىياپەتكە كىردىم.

—ئۇنداق بولسا مۇراتجان. سەن بىر ماشىنا ئۇقۇشۇپ مېنى "ئەجدەرھا جىلغىسى"غا ئېلىپ بار، ئاخىرقى ئۆمرۈمدە بىر كۆرۈۋالاي. شۇ يەرگە بارغاندا ساڭا دەيدىغان گېپىم بار،— دېدى.

—قېرىغاندا بوۋا، نىمە قىلىسەن جاپا چېكىپ!— دېدىم.

—ياق، كىچىك ۋاقتىڭدا مەن سېنى ئېشەككە مىندۈرۈپ ئېلىپ بارغان ئىدىمغۇ؟ مەن بارسام بولمامدۇ،— دېدى كەسكىن قىياپەتتە ئۇ.

نىمە دېيەلەيمەن؟ بۇ مېنىڭ بوۋام تۇرسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ياشانغان ئادەم، قانچە كۈنلۈك ئۆمرى قالدى، ئاخىرى ئامالسىز ماقۇل بولدۇم. ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇش ئورنىغا خىش توشۇيدىغان بىر شوپۇر بىلەن ئۇقۇشتۇم.

ئەتىسى ماشىنىغا ئولتۇرۇپ تاڭ سەھەردە يولغا چىقتۇق. ماشىنىدا كېتىۋېتىپ خىيال سۈرىمەن، بىردىن-بىر ئەندىشە قىلىدىغىنىم ئابلا شۇجى ئالدىدا بوۋام مېنىڭ يېڭى ئىش ئورنى تاپقانلىقىمنى دەپ سالمىسا بولاتتى.

...مەھەللە ئىچى دېگەن مەھەللە-دە. ئويۇن كۈلكىسى بىلەن، تەڭتۇش قىز-يىگىتلەرنىڭ كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇشلىرى بولۇپ تۇرىدۇ. "ئەجدەرھا جىلغىسى" تاغ ئارىسى، كەچتە يۇلتۇزلارنى تاماشا

قىلىسەن، كۇندە قەرەللىك ئىش! نېمە قىزىقى بولسۇن...

بوۋامنىڭ ئىستانىسا قۇرۇلۇشنى كورمەكچى بولۇپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان قۇرۇلۇش ئورنى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ئابلا شۇجى ئالاھىدە يوقلاپ كەپتۇ. ئابلا شۇجى بوۋام بىلەن كونا تونۇش، ئابلا شۇجىنىڭ ئاتىسى بوۋام بىلەن قەدىناس ئوتكەن ئىكەن.

بۇ قۇرۇلۇش ئورنىدا ئابلا شۇجىنىڭ ماڭا قىلغان غەمخورلۇغىنى ئاز دەمسىلەر؟ شۇڭا ئۇ، ئىشىكتىن كىرىپ كەلگەندە، "ئىشتانىغا چىققان، كوكۇلگە تايىن" دىگەندەك ئۇنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قارىيالمىدىم، يۇزلىرىم ئوتتا قىزىشقاندەك چىمىلداپ قىزاردى.

ئۇلار سالاملاشقاندىن كېيىن ئابلا شۇجى بوۋامغا:

—موسا تاغا، ئىچىڭىز پۇشۇپتۇ-دە، ئىككى يىلدىن بېرى نېمە قىلىۋاتقاندۇ دەپ ئويلىدىڭىزمۇ؟—دىدى.

—ئابلا شۇجى، ھېچكىم بىلمىسە، سەن مېنىڭ بۇ "ئەجدەرھا جىلغىسى"غا چىڭ باغلانغانلىغىمنى ياخشى بىلىسەن. ھايات ۋاقتىمدا شېھىتلەر قېنى ئورنىدىن چاقنىغان نۇرنى كورسەم، خاتىرجەم بولاتتىم،—دىدى.

ئىككىيلەننىڭ سوزىدىكى بەزى مەنىلەر ماڭا تېخى سىر ئىدى. چاي ئىچىپ بولغاندىن كېيىن بوۋام ئابلا شۇجى بىلەن ماڭا:

—قېنى، قەۋرە بېشىغا ئېلىپ چىقىڭلار،—دىدى. قەۋرىنى ئابلا شۇجى ياخشى بىلەتتى. غولدىن 3-4 يۇز مېتىردەك ئىگىزدە، تاغنىڭ باغرىدىكى بىر يوغان تاشنىڭ تۇۋىدە 3 دوم توپا بار ئىدى. مانا بۇ بوۋامنىڭ ھەر يىلى بىر دىگۇدەك يوقلايدىغان مۇڭلۇق قەۋرىسى ئىدى. بوۋام قىرائەت قىلدى، دۇئا قىلدى. مەن "تۇققىنىمىزنىڭ قەۋرىسى" دىگەننى بىلسەممۇ تېخىچە قانداق تۇققىنىمىز، نېمە سەۋەپ بىلەن بۇ چەت تاغ ئارىسىدا ئولگەن، دىگەنلەرنى بىلمەيتتىم. مەن بوۋامغا سەپسالسام گەرچە ئۇ يىراقلارغا كوز تىكىسىمۇ چىرايى مۇڭلانغان ئىدى. بوۋامنىڭ ھەركىتىگە قىزىقىپ بىرمۇنچە ئىشداشلارمۇ بىزنىڭ قېشىمىزغا چىقىپ بوۋامغا سالام بەردى. مەن ئىچىم پۇشۇپ:

—بوۋا، بۇ كىمنىڭ قەۋرىسى، نېمە دەپ بۇ چەت تاغ ئارىسىغا قويۇلغان؟—دەپ سورىدىم. بوۋامنىڭ كوزىدىن 2 تامچە ياش دومىلاپ چۇشتى. بىر دەملىك سۇكۇتتىن كېيىن:

—بالام، مەن ساڭا "ئەجدەرھا جىلغىسى"غا بارغاندا دەيدىغان گېپىم بار دىگەن ئىدىم. مانا ئەمدى ساڭا ئېيتىمەن، قۇلىغىڭدا مەھكەم تۇت،—دىدى-دە، 3 مۇڭلۇق قەۋرە ھەققىدىكى ھىكايىسىنى باشلىدى.

*　　　　*

مۇندىن 50-60 يىل بۇرۇن ناھىيمىزنىڭ ئاق تېرەك يېزىسىدا دادامنىڭ بىر نەۋرە تۇققۇنى مەڭسۇركام ئەسلا بەگنىڭ يېرىنى ئىجارىگە تېرىپ تىرىكچىلىك قىلاتتى. ئۇلار 3 جان ئىدى—مەڭسۇركام، ئايالى ۋە قىزى رەيھان. رەيھان تولىمۇ گۇزەل بولغاچقا 16 ياشقا كىرگەن يىلى مەڭسۇركامنىڭ بېشىغا بالا-قازا كەلدى. ئەسلا بەككە 4-5 دادەن ئاشلىق "قەرزدار" بولۇپ قېلىپ، ھىلىگەر بەگنىڭ كوزى گۇزەل قىز رەيھانغا چۇشكەچكە قەرزنى قىستاش يولى بىلەن رەيھاننى قولغا كىرگۇزمەكچى بولىدۇ.

مەن رەيھاننى ياخشى كورەتتىم، ئۇمۇ مېنى ياخشى كورەتتى. ئاتا-ئانىلارنىڭ خىيالىدا ۋاقتى-كۇنى كەلگەندە بىرنىڭ توييمىزنى قىلىپ قويۇش خىيالىمۇ بار ئىدى. بەگ ئاخىرى ۋەھشىلىشىپ 3 كۇن موھلەتتە قەرزنى تاپشۇرالمىسا، تاپشۇرۇش، رەيھاننى چاكار

بولۇپ ئىشلەشكە تاپشۇرۇشنى ئېيتىدۇ.
"جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا" دىگەندەك بەگنىڭ رەيھاننى چاكار
قىلىۋېلىشتىن مەقسىدى ئۇنى تارتىۋېلىش ئىكەنلىگىنى بىلگەن
مەخسۇركام غەزەپلىنىدۇ. نىمە ئامال؟!
شۇنىڭ بىلەن مېنمۇ بىللە ئېلىپ بۇ جىلغىغا قېچىپ كەلدۇق.
بۇ يەر ئىنسان ئاياق باسمىغان پىنھان جاي ئىدى. ئازراق يەر
ئېچىپ تېرىدۇق. مەخسۇركام ئەتىيازلىقى بىر كىيىك بالىسىنى تۇتۇ-
ۋېلىپ ئەپكەلدى. ئۇنى رەيھان ئاسراپ بېقىپ ئوستۇردى. رەيھان
ئۇنىڭغا بەكمۇ ئامراق ئىدى.
بىر كۈنى كىيىك كەپىدىن چىقىپ تاغدا ئوتلاشقا باشلاپتۇ. بىز
قېچىپ كەلگەن 3-يىلى ئىدى. بەگ يالاقچىلىرى بىلەن ئوۋغا
چىقىپ بىزنىڭ كىيىككە كوزى چۈشۈپتۇ-دە، كىيىكنى ئېتىپتۇ.
مەن ئۇ كۈنى غول بويلاپ مېڭىپ چارۋىچىلاردىن بىرئاز نەرسە
سوراپ كېلىشكە كەتكەن ئىدىم. ئوق چالا تەككەن كىيىك كەپىگە
قېچىپ كېلىپ يىقىلىپتۇ. رەيھان يىغلامسىرىغان هالدا جان ئۈزۈۋات-
قان كىيىككە قاراپ:
—سېنى قانداقمۇ قارانىيەت ئاتقاندۇ، بىچارە كىيىكىم،—دەپ
يىغلاپتۇ. ئاڭغىچە بىر توپ ئاتلىق كىيىكنىڭ ئىزىدىن قوغلاپ كەپىگە
كەپتۇ. ئاۋۇ ئاق تاشنىڭ ئۈچى كەپىنىڭ ئورنى ئىدى. ئاتلىقلارنى
كورگەن رەيھان قورقۇپ، ئويدە بىرنىمىلەر قىلىۋاتقان مەخسۇركامغا:
—دادا، ئاتلىقلار كېلىۋاتىدۇ،—دەپتۇ. مەخسۇركام ئويدىن
چىقىپ بىر قاراشتىلا بەگنى تونۇپ:
—قورقما قىزىم، بۇ خۇدانىڭ ماكانى، بىزنى هېچكىم بوزەك
قىلالمايدۇ،—دەپتۇ ھەمدە بىر تال چوماقلىق تاياقنى راسلاپ

قويۇپتۇ. رەيھان كەپىگە كىرىپ كېتىپتۇ. كەپە ئالدىغا كەلگەن بەگ
هەيران بولغان هالدا:
—ھە، سەن قېرى بۇ يەردىكەنسەن-دە، قەرزدىن قېچىپ! مانا
بىزنى خۇدانىڭ پەرىشتىلىرى باشلاپ كەپتۇ،—دەپتۇ ۋە چىرايىدىن
غەزەپ ياغدۇرۇپ:
—مەخسۇر، قەرزنى تولەمسەن، يوق!—دەپ ۋاقىراپتۇ ۋە يالاق-
چىلىرىغا مەخسۇركامنى تۇتۇشقا بۇيرۇپتۇ. يالاقچىلار ئاتلىرىدىن
چۈشۈپ مەخسۇركامنى تۇتماقچى بولغاندا ئۇچ-ئاداۋەت،
غەزەپ كۈچكە ئايلانغان مەخسۇركام يالاقچىلاردىن نەچچىسىنى
ئۈچۈرۈۋېتىپتۇ. كوزىگە قان تولغان بەگ مىلتىقنى ئېلىپ مەخسۇر-
كامنى ئېتىپ تاشلاپتۇ. ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئانا-بالا كەپىدىن
چىقىپ قانغا بويۇلۇپ ياتقان مەخسۇركامغا ئۆزلىرىنى ئېتىپتۇ، مەخ-
سۇركام جان ئۈزۈش ئالدىدا:
—ئىنتىقام، ئىنتىقام... ئا...ل،—دەپتۇ. ئانا مەخسۇركام تۇتقان
توقماقنى، رەيھان ئىنتىك چەيدۇنى قولغا ئېلىپ بەككە ئېتىلىپتۇ.
قاتىل 2-ئوق بىلەن رەيھاننىڭ ئانىسىنى ئېتىپ تاشلاپتۇ. قورقۇنچاق
قىز رەيھان باتۇرغا ئايلىنىپتۇ. چەيدۇنى كوتىرىپ بەككە ئېتىلىپتۇ. يېقىن
بولغانلارنى چېپىپتۇ. قاتىل بەگنىڭ قىزنى ئېتىشقا كوزى قىيماي
يالاقچىلىرىغا:
سالما تاشلاپ تىرىك تۇتۇڭلار!—دەپ ۋاقىراپتۇ. ئەمدى ئىشنىڭ
ئەپلەشمىگىنىنى بىلگەن چېچەن قىز رەيھان، ئىنتىك چەيدۇنى
غەزەپ بىلەن ئوز بويىنىغا ساپتۇ. قىزىل قانلار شېغىل تاشلار ئۈس-
تىگە چاچراپ، ئۇ سەنتۈرۈلۈپ بەككە "ئىنتىقام ئالىمەن" دەپ
ئېتىلىپ يىقىلىپتۇ.

بىرگۇنا 3 جانغا زامىن بولغان قاتىل بەگ 3 ئۇلۇكنى تاشلاپ كېتىپتۇ. مەن دىگەر ۋاقتى بىلەن كەلسەم كەپىمىزنىڭ ئالدى قىزىل قىيامەت. كىيىك بىلەن 4 جان قانغا مىلىنىپ سۇنايلىنىپ يېتىپتۇ. تاغامغا ئۇزەمنى ئاتتىم، ئانامغا ئۇزەمنى ئاتتىم، ئۇلارنىڭ قېنى ئالىنقاچان مۇزلىغان. قانلار چاچرىتىپ بىرىدىرەك يىقىلغان رەيھانغا ئۇزەمنى ئاتتىم. ئۇنى ئېتىگىمگە ئالدىم. كوزۇمدىن توكۇلگەن ئىسسىق ياش ئۇنىڭ قان يۇقى مەڭزىگە تامدى. ئۇ تېخى تىرىك ئىدى. ئۇ تېخى سەكراتتا مېنى كۇتەتتى. رەيھان يالت قىلىپ كوزىنى ئاچتى، مەن خوشاللىغىمدا:

—رەيھان، رەيھان، قايسى قاتىلنىڭ ئىشى بۇ؟—دىدىم. ئۇ كوزىنى يۇمۇۋېتىپ، ناھايىتى پەس ئاۋازدا:

—ئەسلا بەگ، ئەسلا بەگ، ئىن...تە...قام...—دىدى-دە، ئۇنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى.

—رەيھان، رەيھان، رەيھان!—ۋاقىراپ باقتىم، ئۇ جان ئۇزگەن ئىدى. مەنمۇ تىرىك قىزىل قانغا بويالدىم. مانا مۇشۇ يەرگە قەۋرە قېزىپ بۇ 3 نەپەر بىگۇنا ئۇلگەن، شېھىت بولغان قېرىنداشلىرىمنى دەپنى قىلىپ، قانخور ئەسلا بەگدىن چوقۇم ئىنتىقام ئېلىشقا قەسەم ئىچتىم.

دەرھال يولغا چىقتىم. ئۇزەم خامۇش، جاھان قىزىرىپ كەتكەندەك كورۇندۇ. جىلغا ئاغزىدىن چىققىدىغان چېغىمدا يېرىم كېچە بولغان ئىدى. مۇشۇ بويىچە ماڭسام مەھەللىگە كۇندۇزدىلا باراتتىم. شۇڭا بىر دالدىنى تېپىپ ياتتىم. كوزۇمنى يۇمىمەن، رەيھان پەيدا بولىدۇ. "ئىنتىقام ئالامسەن؟ قورقۇۋاتامسەن؟" دىگەندەك قىلىدۇ. ئويغىنىپ كېتىمەن. ئاخىرى كېچىلەپ يولغا چىقىپ مېڭىۋەردىم.

ئاڭنىسى كەچتە مەھەللىگە كىرىپ، قانخور ئەسلادىن ئوچ ئېلىشنىڭ يولىنى ئىزلىدىم. غۇر-غۇر شامال چىقىشقا باشلىدى. ئوت قويۇپ كويدۇرەي دىدىم-دە خۇپتەن ۋاقتىدا ئەسلا بەگنىڭ ئېغىلى تەرەپتىن ئوتنى ياقتىم-دە، ئىشىك ئالدىغا باغلاقلىق تۇرغان ئاتتىن بىرنى مىنىپ قېچىپ كەتتىم. مەھەللە سىرتىغا چىقىپ قارىسام شامالدا ئوت گۇرۇلدەيتتى. قىقاس-چۇقانلار. "كويۇپ ئول زالىم ئەسلا!" دىدىم-دە ئاتنى يۇرىتىپ تاغ ئارقىسىغا يۇرۇپ كەتتىم.

* * *

بىز كەمبەغەللەرگىمۇ ئاخىر تاڭ ئاتتى. كوممۇنىستىك پارتىيە بىزنى ئازات قىلدى. مەن بىگۇنا قۇربانلارنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۇچۇن ياقا يۇرتتىن قايتىپ كەلدىم. ئەسلا بەگ كېسەل بىلەن ئۇلگەن، ئۇنىڭ ئەجداتلىرى ھوكۇمران ئىكەن.

كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدىلا ئىنتىقامىمىز ئېلىنىپ دەرت-ئەلەمدىن قۇتۇلدۇق. شۇندىن بۇيان ھەر يىلى بىر قېتىم بۇ مۇڭلۇق قەۋرە بېشىنى يوقلايمەن. بىگۇنا توكۇلگەن قىزىل قانلار ئىزىدا قىزىل گۇللەرنىڭ ئېچىلىشىنى كۇتىمەن.

مانا يېشىم 80 دىن ھالقىغان كۇنلەردە بۇ ماكاندا مېنىڭ ئارزۇ-ئارمىنىم ئەمەلگە ئېشىشقا باشلىدى. مەنمۇ ئىشلەي دەيمەن، قېرىپ كەتتىم. نەۋرەم مۇراتجاننى ئوز ئورنۇمدا ئابلا شۇجىغا تاپشۇرغان ئىدىم.

مەن ياشايمەن، مۇڭلۇق كەپە ئورنىدا قەد كوتەرگەن ئېلېكتىر ئىستانسىسىنى، ئۇنىڭدىن چىققان بەخت نۇرلىرىنى كورىمەن. بالام مۇرات، بوۋاڭنىڭ ئۇمىدىنى ئاڭلىدىڭ، يەنە كېتەمسەن؟—دىدى. مەن ئىنتايىن خىجالەت بولغان ھالدا، يىغا ئارىلاش:

—بوۋا، "ئەجدەرھا جىلغىسى"نى گۈللەندۈرۈشكە مەڭگۈ قالىمەن، پارتىيىنىڭ ئۈمىدىنى، سېنىڭ ئۈمىدىڭنى ئاقلايمەن، مېنى كەچۈر!— دېدىم.

ئەتراپتا كۆزىگە ياش ئېلىپ ھاياجانغا چۆككەن ھەممىمىزگە قاراپ بوۋام:

—پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە، سوتسىيالىزم يولىدا تازا ئىشلەڭلار، ئۈمىت سىلەردە!— دېدى.

(«تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ 1981 - يىل 1 - سانىدىن)

كۆمۈلگەن كىتاب

ئابدىرېھىم تۇنىياز

دەم ئېلىش كۈنى، پوچتىدىن ئەۋەتىلگەن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالدىم. كونۋېرت ئاستىدىكى: "K ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئەخمەتجاندىن" دېگەن تونۇش پوچۇركىغا قىزىقىش بىلەن نەزەر تاشلىدىم-دە، ئالدىراش كونۋېرتنى ئاچتىم.

"ھۆرمەتلىك قۇربان ئاكا:

ئوبدان تۇرۇۋاتامسىز؟ سىزگە ۋە بالا-چاقىلىرىڭىزغا سالام. مەنمۇ، ئاناممۇ سالامەت تۇردۇق. سىزگە بۇ خەت ئارقىلىق بىز ھەم سىز ئۇزۇندىن بۇيان كۈتۈپ كەلگەن مۇنداق بىر خۇش خەۋەرنى يەتكۈزمەكچىمەن: دادام يېقىندا پۈتۈنلەي ئاقلىنىپ "توت كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ گۇندىخانىسىدىن ئازات قىلىندى. دادام سىزنىڭ خەيرى-خاھلىقىڭىزنى ئاڭلاپ ئىنتايىن مىننەتدار بولدى. سىزگە ئوخشاش پەن-مەرىپەتنى سۆيىدىغان ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ بولغانلىقىدىن تەسىرلىنىپ كۆز يېشى قىلدى. دادام سىزنى ۋە سىز ساقلىغان ئەنە شۇ قىممەتلىك كىتابلارنى كۆرۈشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىدۇ. دادامنىڭ ۋە بىزنىڭ كۆڭلىمىز ئۈچۈن قىممەتلىك ۋاقتىڭىزنى چىقىرىپ بىز تەرەپكە كېلىشىڭىزنى، مالال كۆرمىسىڭىز كىتابلارنى ئالغاچ كېلىشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن. ھە، راست، مېنىڭ يېقىندا شەرەپلىك ھالدا ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىلىقىغا ئورۇنلاشقانلىقىمدىن خەۋەر

تېپىپ قالارسىز. خەير، سالامەت بولۇڭ!

ئەخمەتجان.

1976 ـ يىل 12 ـ ئاي“

بۇ ئاددى ۋە قىسقىغىنا يېزىلغان خەت، بولۇپمۇ ئۇنىڭدىكى ئىككى خوش خەۋەر قەلبىمنى ھاياجانغا سالدى. چۈنكى بۇ خەت ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان قەلبىمنى چىرمىۋالغان ئەنە شۇ كىتاپلارنىڭ ئىگىسى ۋە ئۇنىڭ ھاياتى توغرىسىدىكى چىگىش سوئاللارغا جاۋاپ بەرگەن ئىدى. تۇرمۇشتا خوشاللىق ياكى قايغۇ تۇيۇقسىز بولغىنىدەك، ئىلگىرىكى خېتىدە ئەخمەتجان يەنىلا شۇ چەكسىز دەرت ـ ئەلەم، ھەسرەت ـ نادامەت توغرىسىدىلا يازغان ئىدى. مانا ئەمدى بولسا بۇ خەت ئۇنىڭغا كۈلۈپ قاراپ ئالەمچە شاتلىققا چومۇپتۇ. بۇ ئائىلىنىڭ شاتلىغى شۇ مىنۇتتا مېنىمۇ شاتلىققا چومدۇردى.

”چوقۇم بېرىشىم كېرەك. ئازاپ چەككەن ئا شۇ كىشىنىڭ خاسيەتلىك قوللىرىنى سىلىشىم كېرەك!“ شۇلارنى ئويلاۋېتىپ، خىيالىم بىردىنلا قاناتلاندى ـ دە، مىليونلىغان كىشىلەرنىڭ قەلبىگە ئەبەدى ئۇچمەس نەپرەت تامغىسىنى باسقان ئاپەتلىك يىللاردا بولۇپ ئۆتكەن ئۇنتۇلماس بىر ۋەقەگە كېلىپ توختىدى...

يېزا ئىگىلىگىگە جىددى ئېھتىياجلىق بولغان خىمىيىۋى ئوغۇت ئېلىپ كېلىشكە تەييارلانغان ”ئازات“ ماركىلىق ئاپتوموبىل بىر پەس تۇجۇپىلەپ تازىلاپ سۇرتۇشۇم بىلەن ھىلىلا زاۋۇتتىن چىققاندەك ۋاللداپ پاقىراپ كەتتى. ئەمدى رادىئاتورنى سۇغا چىلىۋالسام دەرھال قوزغىلىمەن ـ دە، ”K“ ناھىيىسىگە قاراپ يولغا چىقىمەن، مۇساپە يىراق. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ناھىيىگە تۇنجى قېتىم سەپەر قىلىشىم، يول ئەھۋالى ماڭا ناتونۇش. چىلەكتىكى ئاخىرقى سۇنى

رادىئاتورغا قويۇپ بولۇپ كېپىنكىنىڭ تۇتقۇچىغا قول ئۇزارتىشىمغا يېنىمدا بىرسىنىڭ: ئاكا! ماشىنىڭىزغا مېنى سېلىۋالسىڭىز، دىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئادەتتە ”بولمايدۇ“ دەپ جاۋاپ بەرگەنمۇ بولاتتىم. بىراق بوش ئەمما مۇلايىم ئاۋاز مېنى ئىختىيارسىز بۇرۇلۇپ قاراشقا مەجبۇر قىلدى. كونىراق سەپەر سومكىسى كوتەرگەن بوغداي ئۆڭ، قاراقاش، كېلىشكەن قامەتنى چاڭ باسقان، قارىماققا 22 ـ 23 ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت مۇلايىم قوي كوزلىرى بىلەن تەلمۈرۈپ قاراپ تۇراتتى.

ــ نەگە بارماقچىدىڭىز؟ ــ سورىدىم تۇتقۇچتىن قولۇمنى ئاجراتماي تۇرۇپ. ــ نىمىشقا ئاپتوۋۇزدا قايتمىدىڭىز؟

يىگىت ئۇنچۇقماستىن يەرگە قارىدى. ناھىيىگە يىراق بولغان بۇ گۇڭشېدىن ناھىيىگە ھەپتىدە ئۈچ قېتىملا ئاپتوۋۇز قاتنايدۇ، ئادەم كوپ بولسا ئاپتوۋۇزدىن قېپقېلىش تۇرغانلا گەپ. مەن ئۇنىڭ بېشىدىن ئايىغىغىچە سەپسالدىم. ئوڭۇپ كەتكەن كوك خادانى جۇڭسەنفۇ تۇجۇركىسى، تىزلىرىغا ياماق سېلىنغان ھەربىچە ماشرەڭ شىمى، ئۈستى ـ ئۈستىلەپ ياماق سېلىنىپ ئېغىرلاشقان چەپەرقۇت خېيى ئۇنىڭ ئىقتىسادى ئەھۋالىنىڭ قىيىن ئىكەنلىگىدىن دېرەك بېرەتتى. ”يوقسۇزلۇق تاشتىن قاتتىق، بەلكى يېنىدا پۇلى يېتەرلىك ئەمەستۇ، ئەپتىدىن قارىغاندا ياش دىخان يىگىتتەك كورۇنىدۇ، بۇ كۇنلەردە دىخانغا پۇل دىگەن تۇتىياغۇ!“ ئۇنىڭ ھالىغا ھىسداشلىق قىلغۇم كەلدى ـ دە، كېپىنكىغا چىقىۋېلىڭ، دىدىم. ئوزەممۇ يالغۇز ئىدىم، ئۇزۇن يولدا يېنىڭدا بىرەر ھەمرا بولغىنىمۇ ياخشى.

يىگىتنىڭ غەمكىن كوزلىرى نۇرلانغاندەك بولدى ـ دە، ئايلىنىپ بېرىپ كېپىنكىنىڭ ئىشىگىنى ئاچتى...

تاناپتەك تۈپ-تۈز يوللار، ئاپتوموبىلنى بوك-باراقسان تېرەكلەرنىڭ سايىسى ئاستىدا بولۇشقا قويۇۋەتتىم. كۈن غەرپكە قايرىلىشقا باشلىغاندا ھارغىنلىق ھېس قىلىپ قالدىم. مېنىڭ بەزى سەپداشلىرىم تولا كاپىلداپ زېرىكتۈرۈۋېتەتتى. بىراق بۈگۈنكى ھەمرايىم بولسا نىمىشقىدۇ ئۈنچۈقماي مەيۈس ئولتۇراتتى. ئاردىكى جىملىقنى بۇزۇپ ئېغىز ئاچتىم:

—ئۇكا، ئىسمىڭىز نىمە؟

—ئەخمەتجان،—ئۇ ماڭا لاپپىدە قارىدى-دە، يەنە ئالدىغا تىكىلدى.

—سىز مۇشۇ يەرلىكمۇ يا بىرەر ئىش بىلەن كېتىۋاتامسىز؟

—بۇ يەرگە "چىنىقىش"قا چۈشۈرۈلگەن. ئائىلە يوقلاشقا كېتىۋاتىمەن.—ئارىغا يەنە جىمجىتلىق چۈشتى. ئالدىمىزغا ئۇچرىغان ئۇستەڭنىڭ تار كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن غىڭشىپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدىم. ئارىلاپ-ئارىلاپ يىگىتكە قاراپ قوياتتىم. لېكىن ئۇ گويا ناخشامنى ئاڭلاشنى خالىمىغاندەك يىراقتا كۆرۈنگەن تاغ تىزمىلىرىغا، ئەتراپتىكى چەكسىز كەتكەن ئېتىزلارغا، ئۇچرىغان ھەر بىر نەرسىگە ئىرەڭسىزلىك بىلەن قاراپ بىر خىل قىياپەتتە ئولتۇراتتى.

—ئۇكا، يول خېلى بار. ماشىنىنىڭ "غىڭ-غىڭ"ىدىن گەپ ياخشى. "يولنى قىسقارتىش"نىڭ ئېپىنى قىلمامسىز،—دېدىم يولدىن كۆزۈمنى ئۈزمىگەن ھالدا كۈلۈپ.

شۇ ئەسنادا ئاپتوموبىل قاتتىق سىلكىنگەنلىكتىن يىگىت ئەينەككە ئۇسۇۋالدى.

—ھە، مانا، دېمىدىممۇ، گېپى قىممەت ئادەمنى ماشىنا ياقتۇر-

مايدۇ،—مېنىڭ ئەتەي قىلغان چاقچىقىم ئۇنى كۈلدۈردى. كۈلكە بىلەن ئازراق ئېچىلغاندەك بولدى-دە، ئاغزى گەپكە كەلدى.

—ئاكا، ئۈزۈن يىل يېزىدا ئەمگەك بىلەنلا بولۇپ جاھاندىن خەۋەرسىزمەن. گەپنى نەدىن باشلاپ نەدە توختىتىشنىمۇ بىلمەيمەن،—دېدى ئۇ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ.

—ئىشەنمەيمەن!—دېدىم مەن جىددى قىلىپ.—تۇرقىڭىزدىن خېلى سوزمەن كۆرۈنىسىز، پەمىمچە، كوزلىرىڭىز بىرەر كېلىشمەسلىك ياكى بەختسىزلىكتىن دېرەك بەرگەندەك قىلىدۇ. نىمىدىن تارتىنىسىز؟... بۈگۈنكى كۈندە دەرتمەنلەر، يالغۇز مەنلا دەمسىز؟ خالىسىڭىز، ئىچ پۇشۇغىڭىزغا ھىسداشلىق قىلىشنى خالايمەن.

يىگىت چوڭقۇر "ئۇھ" تارتتى. "بۇ ئادەم كورۇنۇشىدە قوپال كۆرۈنگەن بىلەن دىلى يۇمشاق ئادەم ئىكەن" دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك، ئەتىمالىم. بىردىنلا سوزلەشكە باشلىدى:

—ئېچىمدىكى دەرت-ئەلەمنى كىشىگە تىنماي، باش چوكۇرۇپ ئىشلەشكىلا كونۇپ قالغانمەن. دادام تۈرمىدە، ئانام بولسا ئاغرىقچان، ئۇكىلىرىم كىچىك، مەن بولسام ئەنە شۇ يولەنچىسىز قالغان ئانامنى يىلدا بىرەر قېتىملا يوخلىيالايمەن، يىغلاپ-قاخشىساڭ تىڭشايدىغان ئورۇن بولمىسا، ئۇنىڭدىن جىمغۇرلۇق ياخشىكەن. بۈگۈن ئانام بىلەن كۆلۈپ ئەمەس، يىغلاپ كورۇشىمىز.

مەن بۇرۇلۇپ قارىدىم، ئۇنىڭ كوز چاناقلىرىدا ياش ئەگىشكە باشلىدى.

—دادىڭىز تۈرمىدە؟ ئۇ نىمە جىنايەت ئۆتكۈزگەن؟

بۇ گەپ بىلەن ئۇ تىترەك ئاۋازدا ئوز ئائىلىسىنىڭ بېشىدىن ئوتكەن ئاجايىپ قىممەتلىك بىر ۋەقەنى بايان قىلىشقا باشلىدى.

* * *

”ئېسمگه كەلسەم دادام ناھىيلىك دوختۇرخانىدا ئىشلەيدىكەن،
كىشلەر دادامنى ھورمەتلەپ ھەمىشە ’نەجمىدىن دوختۇر‘ دەپ
ئاتىشاتتى. دادام خىزمەتتىن چۈشكەندىن كېيىنمۇ ئۆيدە نەچچە
ئونلاپ كېسەل-ئاغرىقلارنى كۈتۈۋالاتتى. ئۇنىڭ كېسەللەرگە قىلى-
دىغان قىزغىن مۇئامىلىسى، مۇلايىم پوزىتسىيىسىدىن كىشلەر ئۇنى
بەكمۇ ھورمەتلەيتتى، قەدىرلەيتتى. دادام كېسەللەرنى يولغا سال-
غاندىن كېيىن تۈن نىسپىغىچە كىتاب كورەتتى. ئۇچراتقان كېسەل-
لەرنىڭ شىپاسى ئۈستىدە ئىزدىنەتتى. ’ئوغۇل بالا دادىسىنى
دورايدۇ‘ دىگەن راست گەپ ئىكەن، مەن مەكتەپتىن كېلىپلا
دادامنىڭ كىتاپ كورىدىغان بولمىسگە بېكىنىۋالىدىغان بولدۇم.
توققۇزىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىم بولسا كېرەك، بىر كۈنى
«دورىگەرلىك قوللانمىسى»نى كورۈپ ئولتۇرغىنىمدا دادام ئىشتىن
يېنىپ كىرىپ كەلدى ۋە قولۇمدىكى كىتاپنىڭ مۇقاۋىسىغا قاراپ
بېقىپ ھەۋەس قىلغان ھالدا كۈلدى، ئاندىن: بالام، ھازىر تولۇق
ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتىسەن، بۇ سېنىڭ كەلگۈسىگە ئاساس سېلى-
شىڭنىڭ ياخشى پۇرسىتى. مەن سېنى تىرىشىپ ئوقۇشقا دەۋەت
قىلىشتىن سىرت يەنە بىر ئىشقا جەلپ قىلماقچىمەن، دىدى. مەن
قىزىقىش بىلەن دادامغا تىكىلدىم.—قارىغاندا، —دىدى دادام
سوزىنى داۋام قىلىپ، —سەن تىببى ئىلمىگە قىزىقىۋاتىسەن، بۇ
ياخشى. ئائىلىمىزدە بۇ كەسىپكە ۋارىس بولۇشى كېرەكقۇ. ھازىر
غەرىپچە تىبابەتچىلىك بىلەن جۇڭگوچە تىبابەتچىلىكنى بىرلەشتۈرۈش
تەشەببۇس قىلىنىۋاتىدۇ. مەن ئۇيغۇر مىللى تىبابەتچىلىك بايلىقى-
مىزنى قېزىپ تەتقىق قىلىپ راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتە ئىزدىنىپ

بېقىشنى ئويلىنىۋاتىمەن. خالىساڭ بىرلىكتە قول سالايلى.
”پاھ! بۇ دەل مېنىڭ ئارزۇيۇم ئىدى. بۇ مېنىڭ كەلگۈسىدە
تىببى ئىنىستىتوتقا كىرىپ ئوقۇش، دادامدەك ئاق خالاتلىق جەڭچى
بولۇش ئارزۇيۇمنىڭ ئىشقا ئېشىشىدا ياخشى پۇرسەت ئىدى،
خوشاللىقىمدىن يايراپ كەتتىم.
—مەن تېخى سىزنى ”كىتاپنى قوي، تاپشۇرۇقۇڭنى ئىشلە“دەمە-
دىكىن دەپ ئەنسىرىگەن ئىدىم، —دىدىم كۈلۈپ.
دادام ھوزۇرلىنىپ كۈلۈپ كەتتى:
—ھەر ئىككىسىنى قىلىسەن، ئوغلۇم، تىرىشچان بولساڭ،
ھىچبىر ئىش چالا قالمايدۇ!
”شۇندىن بۇيان دادامنىڭ ياردەمچىسى بولۇپ قالدىم. دادامنىڭ
ماتىرىيال ئىزدەش، توپلاش، خاتىرىلەش ئىشلىرىغا ياردەملىشىدى-
غان بولدۇم. شۇ يىلى يازلىق تەتىلدە دادام بىلەن ناھىيلىك دوخ-
تۇرخانا تەشكىللىگەن سەييارە داۋالاش ئەترىدىگە قاتنىشىپ چارۋى-
چىلىق رايونلىرىغا باردىم. بۇ ئەترەتنىڭ ۋەزىپىسى ھەم داۋالاش،
ھەم دورا ئوسۇملۇكلىرىنى توپلاش ئىدى، بىز تاغلارغا چىقتۇق،
يايلاقلارنى ئارىلىدۇق. تىنىك قىيا، پاتقاق ساي دادامنىڭ ئىزدى-
نىشىنى توسالمايتتى، قايتقاندىن كېيىن كوپ ئوتمەي دادام يازغان
«دورا ئوسۇملۇكلىرىنىڭ مىللى تىبابەتچىلىكتىكى رولى» دىگەن تۇنجى
ئىلمي ماقالا گېزىتتە ۋە «تىببى ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرى» ژورنى-
لىدا ئېلان قىلىندى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن دادام نۇرغۇن كىتاپخان-
لاردىن تەشەككۇر خەتلىرى تاپشۇرۇۋالدى. تەشكىل دادامنىڭ بۇ
ساھەدە تېخىمۇ ئىزدىنىشىنى، ئىختىرا قىلىشىنى قوللىدى ۋە
شارائىت يارىتىپ بەردى. ئاخىر دادام ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىسى

ئاساسىدا قان-تەر بىلەن سۇغۇرۇلغان بىر كىتاپ يېزىپ پۈتتۈردى. بىراق دادامنىڭ بۇ جاپالىق ئەمگىكى ئاخىر بېرىپ ئۇنىڭغا جىنايەت بولۇپ ئارتىلىدىغانلىقىنى كىم بىلسۇن!

"1966-يىلىنىڭ ئاخىرلىرى قاتتىق سوغۇق بىلەن تەڭ بېسىپ كەلگەن مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنىڭ رەھىمسىز بورىنى دادامنى ئەنە شۇ كىتاپنى نەشرگە بېرىش خىيالىدىن ۋاز كەچتۈردى.

"ناھىيە ئىچىنى ئالا-تۇپىلاڭ قاپلىغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، مەن مەكتەپتە كۆرگەن كىتاپ كۆيدۈرۈش ۋەقەسىنى دادامغا يەتكۈزدۈم.

— جاۋەندىكى كىتاپلار بۇ بالايى-ئاپەتتىن قۇتۇلالمايدىغاندەك تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىز يازغان كىتاپ، —... دېدىم مەن تاقەتسىزلىك بىلەن دادامغا. دادام بىرەر ۋەھىمىنى سەزگەندەك بىر نۇقتىغا تىكىلىپ تۇرۇپ قالدى. ھەقىقەتەن، كوچىلاردا سازايى قىلىنىۋاتقان كىشىلەرگە ئوخشاش دادامنىڭمۇ تارتىپ چىقىرىلىش خەۋپى قىستاپ كېلىۋاتقاندەك ئىدى. چۈنكى دادامدەك پىشقەدەم دوختۇر، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۈندۈزى پىنھاندۇ سكوپ تۇتسا، كېچىسى قەلەم تۇتقان بۇ تىرىشچان ئادەم ئەنە شۇلاردەك ھەر خىل نام لار بىلەن قارىلانماي قالاتتىمۇ!؟

"بىز كىتاپلارنى ساقلاپ قېلىش قارارىغا كەلدۇق. لېكىن پۈت قويغۇدەكمۇ يەر قالمايۋاتقان بۇ كۈنلەردە بۇ قىممەتلىك كىتاپلارنى نەگىمۇ يوشۇرارمىز؟ ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ مەن بىر چارە تاپتىم. كىچىك ۋاقتىمدا دوستلۇرۇم بىلەن 'جەڭ' قىلىپ ئوينايدىغان ئۆيىمىزنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى كونا يادىگارلىق يادىمغا چۈشتى، ئۇ يەردە بىز 'مۇداپىئە ئاكوپى' قىلىپ كولىغان بىر كىچىك چوڭقۇرچاق بولۇپ، مەن ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر تامنى ئويۇپ، ئۆزەم پاتقۇدەكلا

بىر ئۆيىما گەمە كولىۋالغان ئىدىم. دادام بىلەن ئىككىمىز مۇھىم دەپ بىلگەن كىتاپلارنى (رەختكە ئورالغان، دادام يازغان ھېلىقى كىتاپنىڭ ئارگىنالى ھەم دورا ئۇسۇملۇكلىرى نۇسخىلىرىنى) ئىككى يەشىككە قاچىلاپ تۈن قاراڭغۇسىدا سىمىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇرغا قارىماي ھېلىقى 'گەمە'گە جايلاشتۇرۇپ كۆمۈۋەتتۇق. يەشىكلەر سۇلياۋ رەخ بىلەن ئورالغانلىقتىن كىتاپلارنىڭ چىرىپ كەتمەسلىكىگە ئىشەنچىمىز كامىل ئىدى.

"ئەتىسى مەكتەپتىن كېلىپ ئۆي ئىچىنىڭ خارابىلىققا ئايلانغانلىقىنى كۆردۈم. ئانامدىن شۇ كۈنى چۈشتە، قىزىل يەڭ بەلگىسى تاقىغان بىرنەچچە ئادەمنىڭ دادامنى تۇتۇپ كەتكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ 'ئەكسىيەتچىل ئىلىم نوپۇزلۇغىنى يوقىتايلى!' دەپ شوئار توۋلاشقانلىقىنى ئاڭلىدىم. كۆز ئالدىم قاراڭغۇلىشىپ زېمىن پىقىراۋاتقاندەك بىلىندى. دادامنى قايتۇرۇپ كېلىمەن! دەپ ئىشىكتىن ئېتىلىپ چىقىشىمغا ئانام تۇتۇۋالدى، ئىككىمىز ئەلەمدىن بوغۇلۇپ يىغلاشتۇق. ئىككىنچى كۈنى ئىدارە ھوقۇق تارتىۋېلىش ئىنقىلابىي گۇرۇپپىسى دېگەن بىرنىمىنىڭ باشلىقى ھامۇت مېنى چاقىرتىپتۇ، ئىشخانىغا كىرسەم ئۇ قوللىرىنى يانچۇقىغا سېلىپ ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا مېڭىپ يۈرگەن ئىكەن. ئۇ، مېنى كۆرۈپ دەرھال ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلدى، ئۇ، گويا دادامنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋىرى يوقتەك قىياپەتتە ھېجىيىپ دادامنىڭ، ئانامنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى.

— دادامنى ئۆزەڭلار تۇتۇپ كەتتىڭلارغۇ؟ ئانامنىڭ ئەھۋالى قانداق بولماقچىدى!؟ — دېدىم مەن كۆز ياشلىرىمنى يوشۇرۇپ تەتۈر قارىۋالدىم. ئۇ، ساپاغا بېلىگىچە چۆككەن ھالدا دېدى:

— شۇنداق ئىش بولدىمۇ؟... ھە، ھېچ ئىش يوق، نەجمىدىن

قايتىپ كېلىدۇ، ئۇ سىلەر بىلەن بەختلىك ياشاۋېرىدۇ، بىراق... بىرلا شەرت بار، ئۇنى پەقەت سىزلا ئورۇنلىيالايسىز.

— قانداق شەرت؟ — مەن بۇرۇلۇپ ئۇنىڭ ھېلىگەرلىك بىلەن مىتىلداپ تۇرغان كۆزلىرىگە تىكىلدىم.

— دادىڭىز بىر كىتاپ يازغان ئىكەن. ئاڭلىشىمىزچە ئۇنىڭ بار يېرىنى سىز بىلىدىكەنسىز، شۇ كىتاپنى بىزگە تاپشۇرۇۋەتسىڭىز، دادىڭىز بۈگۈن كەچتىلا ئۆيگە قايتىپ كېلىدۇ.

— نېمە؟... كىتاپ؟ كىتاپلارنى تۈنۈگۈن سىلەر ئەپچىقىپ كەتكەن تۇرساڭلار، سىلەر ئۇنچىۋالا باش قاتۇرۇپ ئىزدەپ كەتكۈدەك يەنە قانداق كىتاپ بولسۇن.

— ئۇكا، سەن ياشسەن، — ھامۇت مۇغەمبەرلىك بىلەن ئالداشقا كىرىشتى، — ماڭا قارا، تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈش ئالدىدا تۇرۇۋاتىسەن، ئەنە شۇ ئەرزىمەس كىتاپنى تاپشۇرۇۋەتسەڭ، بىرىنچىدىن، داداڭ يېنىڭدا بولىدۇ، ئىككىنچىدىن، ئوقۇش پۈتتۈرگەن ھامان خىزمەتكە — ئۆزەڭ خالىغان خىزمەتكە ئورۇنلىشىسەن، كەم ئەقىللىق قىلما. — ئۇ قولىدىكى پاپىروسنى ئاغزىغا چىشلەپ، ئالدىمدا تۇرغان كۈرۈشكىغا چاي قۇيدى.

"غەزىۋىمدىن ئۆزەمنى تۇتالماي قالدىم. ھامۇت ئىدارىنىڭ گۇەنلىيۇەنى بولۇپ، خىيانەتتىن قول ئۈزمىگەنلىكى ئۈچۈن دادام ئۇنى پاش قىلغان، تەنقىت قىلغان، شۇ سەۋەپتىن ئۇ تەشكىل ئالدىدا ئەدىۋىنى يىگەن. مەدىنىيەت ئىنقىلاۋىنى پۇرسەت بىلىپ 'ئىنقىلاپچى' تونىغا كىرىۋالغان بۇ ئەبلەخ دادامدىن ئۆچ ئېلىش ئۈچۈن زەھەرلىك قولىنى ئىشقا سالغان!

— دادام كىتاپ يازدى. لېكىن سىلەر ئېيتقاندەك ئەكسىيەتچىل

كىتاپ يازغىنى يوق! دادامنىڭ يازغىنى قان-تەرنىڭ جۇغلانمىسى. ئۇنى يوقىتىشقا ئۇرۇنۇش خام خىيال!

ھامۇت چىچاڭلاپ سەكرەپ ئورنىدىن تۇردى:

— داداڭنىڭ يازغىنى ئادەم ئالدايدىغان سەپسەتە! ھايۋانمۇ يېمەيدىغان ئوت-چۆپلەرنىڭ كېسەل ساقايتقىنى نەدە بار!؟ ئەبلەخ... — زەرەپ بىلەن تەككەن شاپىلاق كۆزلىرىمدىن ئوت چاقنىتىۋەتتى. ئۈستەل ئۈستىدە تۇرغان چەينەكنى بۇ ھايۋان نەسلىدىن تۆرەلگەن ئەبلەخقە قارىتىپ ئاتتىم. بۇنداق جاسارەت، بۇنداق كۈچ نەدىن كەلدىكىن، بىلمەيمەن، چەينەك جاراڭلاپ چېقىلىپ ئۇنىڭ سوكنو كىيىملىرىنى ۋە پاقىراپ تۇرغان ئوتىگىنى ھول قىلىۋەتتى. ئۇ چالا بوغۇزلانغان ھايۋاندەك خىقىرايتتى، — ھاي،... قايسىڭ بار، ماۋۇ ھارىمنى سولا! ئىگىسىنى دورىغان ئىتنىڭ كۈچۈگىنى ئۆزەم ئەدەپلەيمەن!

"قاياقتىندۇر پەيدا بولغان 'قىزىل قوغدىغۇچى'لار مېنى ئەپچىقىپ دوختۇرخانىنىڭ ئۆلۈك قويىدىغان ئۆيىگە قاماۋەتتى.

"ئىدارىنىڭ سەيناسىغا ئورۇنلاشقان يىغىن مەيدانى سۈرلۈك ئىدى. ئادەمنى كوپەيتىپ، داغدۇغىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن بولسا كېرەك، مەكتەپتىنمۇ بىر تالاي 'قىزىل قوغدىغۇچى' لار يىغىنغا قاتناشتۇرۇلۇپتۇ. كۆزۈم بىردىنلا ئوتتۇرىدا تۇرغان بىر كىشىگە چۈشتى (ئوتتۇرىدا تۇرغانلار بىر كىشى ئەمەس ئەلۋەتتە)، ئۇ مېنىڭ جانجان دادام ئىدى. ئۇ قوللىرى باغلانغان، بويىنىغا تاختاي ئېسىلىپ، بېشىغا موزا كىيدۈرۈلگەن، يۈزىگە قارا سىيا سۈرتۈلگەن ھالدا تۇراتتى، دادام مېنى كۆرۈپ ھاڭ-تاڭلىقتا قېتىپ قالدى. مەن ئۆزەمنى تۇتالماي دادامغا ئېتىلدىم. دادامنى قۇچاغلاپ

سويگۇم كېلەتتى، بىراق قولىرىمىز باغلانغان.

”يىغىن باشلاندى، نۇتۇقلار سوزلەندى، هامۇت هەممىدىن بەك كاكىرايتتى. بىرنەچچە ”پىپەن سوزى“ سوزلىگۇچىلەردىن كېيىن ”دىكتاتۇرا“ يۇرگۇزۇلدى، دوشكەلەشلەر، ئۇرۇپ-تېپىشلەر دادامنى هالىدىن كەتكۇزدى. ھىلىقى كىتاۋىڭنىڭ ئارگىنالى قەيەردە؟ دىگەن سوئالغا دادام: بىلمەيمەن! دەپ جاۋاپ بېرەتتى. يىغىن سەھنىسىدىكى بىرنەچچە ئادەم چوشقىدەك چىقىراپ تېپىرلايتتى. يىغىن قاتناشقۇچىلىرىنىڭ كوزلىرىدىن بۇ ئىنسان قېلىپىدىن چىققان زورلۇققا نارازىلىغى بىلىنىپ تۇراتتى. دادامنىڭ يۇز-كوزلىرى قانغا بويالدى. هالسىزلىنىپ ئىككى تەرەپكە داۋالغۇيتتى. ئىككى تەرىپىمدىن قاماللاپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ قولىدىن ئاجراپ چىقىشقا ئۇرۇناتتىم. چاپارمەنلەر ئۇرۇپ-تېپىشتىن هالسىرىغاندا هامۇت ئالدىمغا كەلدى:

—ئەخمەت، كوردۇڭمۇ، ھىلىقى بىرنەچچە كويغا ئەرزىمەيدىغان كىتاپنى دەپ داداڭنىڭ جېنىغا زامىن بولامسەن؟ ياخشىسى، كىتاپنى بىزگە تاپشۇرۇپ داداڭنى قۇتقاز...

—تۇفى!...—مەن ئۇنىڭ چوقۇر يۇزىگە تۇكۇردۇم،—ئىپلاس، سەن خىيانەتچى قوسىغىڭغا پۇكۇپ كەلگەن ئوچمەنلىگىڭنى چىقىرىش ئۇچۇن مۇشۇ بىر كىتاپنى بانا قىلىپ ئەلەم كۇرىشى قوزغاۋاتىسەن. دادام بىلەن مېنى ئېتىۋەتسەڭمۇ، كىتاپ سېنىڭ يىرگىنىشلىك قولۇڭغا چۇشمەيدۇ!

”مەن كوز ئالدىمدا يۇز بېرىش ئېهتىمالى بولغان ھەرقانداق ئاقىۋەتكە تەييارلىنىپ قويغان ئىدىم.

”بۇ سوزلەر هامۇتنىڭ ئەپتى-بەشىرىسىنى ئامما ئالدىدا چىتقا يايدى. بۇنىڭ بەدىلىگە دۇمبالاندىم. شۇ كەمگىچە مېنى ”تاك“

قىلىپ چېكىپ باقمىغان دادام ئىچ-ئىچىدىن بۇلدۇقلاپ يىغلايتتى، قانغا بويالغان ئىككى گەۋدە يىغىن قاتناشچىلىرىنىڭ غۇل-غۇلىسىغا سەۋەپ بولدى. ئۇلار ”ئىنقىلاپ“ نىڭ بۇنداق بولىدىغانلىغىنى خىيالىغا كەلتۇرمىگەن بولغىيدى! هامۇت ئىشىنىڭ ئۇزىگە پايدىسىزلىغىنى بايقىدىمۇ، قانداق، يىغىنىنىڭ ۋاقتىنچە ئاخىرلاشقانلىغىنى جاكالىدى. مېنى ھىلىقى ئولۇك خانىغا، دادامنى ئۇنىڭ يېنىدىكى ئامبارغا سولىدى. ئۇزۇن كېچە ئۇيقۇسىز ئوتتى. تاڭ ئاتارغا يېقىن، بىزنى نازارەت قىلغۇچىلار خورەك تارتىشقا باشلىغاندا ئاراتام ئورۇلدى. ئومىلەپ بېرىپ تامغا قولۇغۇمنى ياقتىم. دادامنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

—ئوغلۇم، چىقىپ كېتەلىسەڭ ئاناڭغا، ئۇكىلىرىڭغا ئوبدان قارا، ھىلىقى كىتاپلارنى ئوبدان ساقلا...ئاڭلىدىڭمۇ؟...

مەن ئەتراپقا زەڭ سېلىپ خورەك ئاۋازىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

—دادا، ئاڭلىدىم، ئاڭلىدىم،—دىدىم. يىغا ئارىلىشىپ كەتكەن ئاۋازىم دادامغا ئاڭلانغان بولسا كېرەك، جىمىپلا كەتتى. بىرقانچە كۇندىن كېيىن مېنى ”ئازات“ قىلىپ ”ئالغا“ گۇڭشېسىغا نازارەت ئاستىدا ”قايتا تەربىيە“ ئېلىشقا ئەۋەتىشتى. تولا يىغلاپ هالىدىن كېتەي دىگەن بىچارە ئانامنى بولسا ئىدارىدىن هەيدەپ چىقىرىپ ناهىيە بازىرىنىڭ چېتىدىكى بىر كونا ئوينى ماكان تۇتۇپ ئولتۇرۇشقا مەجبۇر قىپتۇ. ئىككى ئۇكاممۇ مەكتەپتىن قوغلاپ چىقىرىلىپتۇ. مەن بولسام ”بىپايان زېمىن“دا ئانىسىدىن ئايرىلغان ئۇچۇرۇم قۇشتەك غېرىپ-مۇساپىر بولۇپ يۇرۇپتىمەن. مانا مۇشۇ سەپىرىممۇ شۇ مېهرىۋان ئانامنى كورۇش، دەردىگە دەرمان بولۇش ئۇچۇن،... دادامنى بولسا شۇندىن بۇيان 3 يىل بولدى، كورمۇدۇم...

يىگىتنىڭ ئاۋازى بوغۇلدى. ئۇنىڭ ھېكايىسى مۇڭلۇق مۇزىكىدەك يۈرەك باغرىمنى ئېزىۋەتتى.

ئاپتوموبىل دوڭدىن پەسكە ئېڭىلىشى بىلەنلا، "K" ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي مەنزىرىسى كورۇنۇشكە باشلىدى، كوركەم كورۇنۇشلەر مېنىڭ زوقۇمنى جەلپ قىلالمىدى. مىڭەمنى نەجمىدىن دوختۇرنىڭ قەيسەر ئوبرازى، بىچارە ئانىنىڭ قىسمىتى چولغىۋالغان ئىدى، مانا مەنزىلگە يېتىپمۇ كەلدۇق. مەن يىگىتنى ئويىگىچە ئاپىرىپ قويدۇم. ئۇ ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ قايتا-قايتا تەلۋى بويىچە، ئاپتوموبىلنى خىمىيىۋى ئوغۇت بېسىلىدىغان ناھىيىلىك تەمىنات-سودا كوپېراتىۋىنىڭ ئوغۇت تەقسىملەش ئورنىغا توختىتىپ قويۇپ ئەتىگە ئۇلگۇرتۇپ يۈك بېسىپ قويۇشقا كېلىشكەندىن كېيىن، ئەخمەتجاننىڭ ئويىگە كەلدىم. ھەر ھالدا، بۇ ئائىلىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىسىنى، نەجمىدىن ئاكىنىڭ قەيەردە ۋە قانداق ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى تولۇقراق بىلگۈم كېلەتتى. ئەخمەتجان ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ — بىر ئاخشام قونۇڭ، غېرىپ ئويىمىزنىڭ مېھمىنى بولۇپ كېتىڭ دېگەن تەلۋىنى يەردە قويغۇم كەلمىدى. بۇ چاغلاردا بۇنداق "قاشقىسى بار" ئائىلىلەرگە كىرىش جىنايەت ھېساپلانسىمۇ، ھېلىقى ئارزۇ ۋە ھېسداشلىق ئىختىيارسىز مېنى ئويىگە ئىتتەردى. چاچلىرى كۈمۈشتەك ئاقارغان، كېسەل ۋە روھىي ئازاپ چېكىسىگە ساناقسىز قورۇقلارنى سالغان ئانا ئاللىقاچان تامىقىنى پىشۇرۇپ مېنى كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن، ئازغىنا ئويى بىساتلىرى ئانچە يېڭى بولمىسىمۇ ئويى پاكىز ۋە رەتلىك ئىدى. سۇۋاقلىرى چۈشۈپ كەتكەن تامنى بىرنەچچە يېرىگە ياماق سېلىنغان زەدىۋالىمۇ يوشۇرۇپ قالالمىغان. ئەخمەتجاننىڭ ئىنىسى ۋە سىڭلىسى ماڭا تارتىنىپ قارىشاتتى. ئۇلارنىڭ كوزلىرى-

دىمۇ ئەخمەتجاننىڭ كوزلىرىدىكىدەك غەم-مىسكىنلىكنىڭ شولىسى ئەكس ئېتەتتى.

مەن ئۇلارنىڭ كوڭلى ئۈچۈن سەۋزە ۋە پىياز بىلەنلا سەي قىلىنغان لەغمەننى ئىشتىھا بىلەن يىدىم. تاماقتىن كېيىنكى ئازغىنا پاراڭدىن كېيىن، مەن گەپنى يۈرەكلىك بىلەن مەن بىلىشكە ئىنتىلگەن ئاساسىي مەقسەتكە يوتكىدىم.

— ئانا، نەجمىدىن ئاكام ھازىر نەدە؟ سالامەتلىكى قانداقراق؟

ئانا داڭقىتىپ بىر دەم تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن گېپىنى باشلىدى:

— باللارنىڭ دادىسىنى "ئىنقىلاپ بىلەن قارشىلاشتى، ئەكسىيەتچى ئىلىم بىلەن شۇغۇللانغان جىنايىتىنى تاپشۇرۇشتا جاھىللىق قىلدى" دېگەن بەتنام بىلەن تۇتۇپ كېتىشكەن ئىدى. توۋا، "ئوتچوپتىن دورا ياساپ كىشىلەرنى زەھەرلىدى، كونىلىقنى تەرغىپ قىلدى" دېيىشكىنىنى قارىمامدىغان تېخى! — ئانا مۇنچاقتەك توكۇلۇشكە باشلىغان ياشلىرىنى ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتتى. — ئوتكەن يىل مۇشۇ كۈنلەردە بېرىپ كەلدىم، ئىككى كۈنلۈك يىراقلىقتىكى دېخانچىلىق مەيدانىدا ئەمگەك قىلىدىكەن، بىچارە جۈدەپ بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قاپتۇ. — ئانا ياغلىقىنى يەنە كوزىگە ئاپاردى. باللار ئۈنسىز يىغلىشاتتى. مېنىڭمۇ كوزلىرىم نەملىنىپ قول ياغلىقىمنى چىقاردىم. بىر ئاز سۈكۈتتىن كېيىن سورىدىم:

— ھېلىقى كىتاپ ئارگىنالى توغرىسىدىكى سۈرۈشتۈرۈشلەر بېسىقىپ قالغاندۇ؟

موماي، سىز قانداق بىلىسىز؟ دېگەندەك ھەيران بولۇپ ماڭا تىكىلدى:

— نەدىكىنى، تېخى ئۈلۈشكۈنمۇ بىرنەچچىسى ھېلىقى ھامۇت

دىگەن نەرسە باشلاپ كېلىپ ئۆيىنى ئاختۇرۇشتى. "ئاشۇ كىتاپنى تاپشۇرمىساڭلار نەجمىدىن ئومۇر بويى كېلەلمەيدۇ" دەيدۇ، ئاڭلىشىمچە ئۇ كىتاپ تېپىلمىسا، ھاموت "يالغان ئەنزە پەيدا قىلىپ كىشىلەرگە زىيانكەشلىك قىلدى" دەرمىكىن دەپ قورقىدىغان ئوخشايدۇ.

—كىتاپلار ھېلىمۇ كومۇلگەن جايىدىمۇ؟

—ھەئە، شۇ يەردە، ئۈلۈشكۈن ئوغلۇم بىلەن بېرىپ كورۇپ كەلدۇق. ئوبدان تۇرۇپتۇ.

—كىتاپ سەۋەۋى بىلەن نەجمىدىنكام قايتىپ كېلەلمىسە، ئۇنداقتا... ئۇنى بىر ئۆتكەن تۇزۇكتۇ، — دىدىم مەن ئەتەي سىناپ باقماقچى بولۇپ. مومايىنىڭ سارغايغان چىرايى جىددى تۇسكە كىردى.

—بۇ قېتىم دادىسى ماڭا، ئۇ كىتاپنى ئۇلارغا تاپشۇرۇشقا بولمايدۇ، ئۇ قان بىلەن باراۋەر. ناۋادا مەن چىقالماي قالسام، كۆنلەرنىڭ بىرىدە ئەخمەتجاننىڭ مېنىڭ ئىرادەمگە ۋارىسلىق قىلىپ ئۇ كىتاپنى ئامما بىلەن يۈز كورۈشتۈرەلىشىگە ئىشىنىمەن، دىدى. كىتاپنى بېرىپ قويساق، دادىسىغا يۈز كېلەلمەيمىز.

مەن ھاياجانلانغانلىقىمدىن ئولتۇرالماي قالدىم:

—ئۇنداقتا سىلەر ماڭا ئىشەنسەڭلار، كىتاپلارنى ماڭا تاپشۇرساڭلار. — دىدىم قەتئى قىلىپ، — مۇۋاپىق پەيتى كەلگەندە ئۆز قولۇم بىلەن ئەكىلىپ بېرىمەن.

ئۆيدىكى توت جۇپ كوز نۇرلىنىپ كەتتى، ئەخمەتجاننىڭ يۈگرەپ كېلىپ قوللىرىمنى سىقىشى مومايىنىڭ بىر پەس ئىككىلىنىپ قېلىشىنى يەڭدى. شۇ كۈنى كېچىدە ئەخمەتجان ئىككىمىز ھېلىقى ياداڭلىقتا بېرىپ كومۇلگەن كىتاپ يەششىكلىرىنى يوتكەپ كەلدۇق. ئەتىسى ئەتىگەندە موماي راسلىغان مېزىلىك قايماق چايدىن كېيىن، مەن يۈك بېسىلىپ بولغان ئاپتوموبىلنى ھەيدەپ كەلدىم. كىتاپلارنى

بىرنەچچە خالتا ئوغۇتنىڭ ئاستىغا بىلىنمەيدىغان قىلىپ جايلاشتۇرۇۋەتتۇق. ئايرىلىشقا قىيمىغان ھالدا ماتورنى ئوت ئالدۇردۇم.

—خەير، ئوغلۇم، ئاق يول بولسۇن! — دەيتتى ئانا كۆلۈپ تۇرغان كوزلىرىگە ياش ئېلىپ.

—خەير، ئاكا، بىزنى ئۇنتۇماڭ! — دەيتتى ئەخمەتجان قوللىرىمغا ئېسىلىپ.

—ئوغلۇم، بۇ يەرگە كېلىپلا قالسىلا، مېنى يوقلاپ ئوتسىلە.

—سىلەرنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن، چوقۇم كېلىمەن.

مەن ئاپتوموبىلنى قوزغاپ ئازراق ماڭغاندىن كېيىن توختاپ كەينىمدىن بېشىمنى چىقاردىم. قىزچاق يولۋالغان ئانا ۋە ئىككى يىگىت تېخىچە ئۆي ئالدىدا قاراپ تۇراتتى. بۇ چاغدا ئاجايىپ بىر خىل سېزىم پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى گويا توك ئېقىمىدەك تىترىتىپ ئوتتى-دە، كوز چاناقلىرىمدا ياش ئەگىدى، ئاخىرقى قېتىم قولۇمنى پۇلاڭلاتتىم:

—خەير!

قايتىش سەپىرىم تۈنۈگۈنكىدەك كوڭۈللۈك بولمىدى، تېگى يوق خىياللار دېڭىزىدا ئۈزەتتىم. ئېخ! قىسمەت، بەزىسىنى كۈلدۈرۈپ، بەزىسىنى يىغلاتقان قىسمەت!... سەن بۇ ئەيۋەڭنى قاچان ئوڭلارسەن...

ئېسىمگە ئاپتوموبىل كوزۈپىدىكى گوھەرلەر — "كومۇلگەن كىتاپ"لار چۈشكەندە يايراپ كەتتىم. گويا ھاياتىمدا ئەڭ قىممەتلىك بايلىقنى دۈشمەن لېنىيىسىدىن ساق-سالامەت ئوتكۈزۈپ كېتىشكە ئالدىرىغاندەك خوتنى ئەڭ تېز سۈرئەتكە يوتكىدىم.

(«تارىم ئەدەبىياتى» ‹ھازىرقى ئاقسۇ ئەدەبىياتىنىڭ ئىلگىرىكى نامى› ژورنىلىنىڭ 1980 - يىل 4 - سانىدىن)

思　念

（短篇小说集）

（维吾尔文）

责任编辑：努尔穆罕默德

民族出版社出版　新华书店发行

民族印刷厂印刷

开本：850×1168毫米 1/32　印张：10 1/4

1984年4月第1版

1984年4月北京第1次印刷

精装印数：0001—1,700册　定价：1.05元

平装印数：0001—4,400册　定价：0.55元

书号：M10049(4)156

سېغىنىش

(ھېكايىلەر)

مەسئۇل مۇھەررىر: نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى

شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ

مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

1984-يىل 4-ئايدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى

1984-يىل 4-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى

قاتتىق مۇقاۋىلىقىنىڭ باھاسى: 1.05 يۈەن

ئاددى مۇقاۋىلىقىنىڭ باھاسى: 0.55 يۈەن